

IVAN JAN

KOKRŠKI ODRED I

NARODNOOSVOBODILNI BOJ
POD KARAVANKAMI

SOVRAŽNIKOVE POSTOJANKE

- Izpostava STAPO
- Orožniške postaje
- Policijske (razne) enote
- DMB (od pomladi 1944)
- Meja operat.ozemlja KO

0 1 2 3 4 5 km

ATIVNO OZEMLJE KO

KNJIŽNICA
NOV IN POS

*Kdor ne pozna preteklosti,
tudi sedanjosti ne more razumeti.*

IVAN JAN

KOKRŠKI ODRED

NARODNOOSVOBODILNI BOJ
POD KARAVANKAMI

I

LJUBLJANA 1980

UVODNA BESEDA

Končno je pred vami kronika Kokrškega odreda, ki je po večkratnih predelavah zrasla v obsežno delo. Pisanje kronike in zbiranje gradiva zanjo je bila nepričakovano zapletena in utrudljiva naloga, ki je trajala več let. Delo je bilo začeto na pobudo Zveze združenj borcev Tržič in odbora Kokrškega odreda ter v soglasju s komisijo »Knjižnice NOV in POS«. Naglasiti je treba, da se je zlasti odbor Kokrškega odreda vsa leta obdelovanja in predelovanja kronike zelo prizadeval in vseskozi na različne načine pomagal avtorju: z zbiranjem gradiva, z branjem in dopolnjevanjem osnutkov, pri sestavljanju spiskov, z organiziranjem posameznih skupin, ki so dopolnjevale vrzeli, z zbiranjem slikovnega materiala itd.

Kokrški odred je bil sestavljen dvakrat: prvikrat junija 1942, obnovljen pa avgusta 1944. Že to je posebnost. In ker je odred deloval prek po sektorjih razdeljenih čet in bataljonov, bi vsak bataljon — tako kot v divizijah brigade — lahko pisal svojo kroniko. Tudi zato se odredna kronika tako razlikuje od kronike brigad in je tako obsežna.

Med večkratno obdelavo in dopolnitvami je način pisanja postal takšen, kakršen je. Nujno je bilo namreč treba seči tudi v predvojni čas, v same korenine NOB, sicer zlasti rodovom za nami marsikaj ne bi bilo razumljivo.

Zaradi pisane zgodovine in organizacijske razdrobljenosti odreda je bilo pri opisovanju njegove kronike treba premagovati številne težave. Rdeča nit, ki naj bi povezovala odred v celoto, se je pogostokrat izgubljala: ni bilo gradiva, enote so bile razdrobljene na obsežnem ozemlju, veliko dogodkov se je odigravalo hkratno, ali pa so bile v dejavnosti odreda tudi velike vrzeli.

Ko je bil Kokrški odred prvič ustanovljen, je okupator s številnimi oholimi in izurjenimi policijskimi enotami ter z nasilniškim oblastnim aparatom nadziral vso pokrajino. Zaradi tega je bilo v času priprav, snovanja in delovanja odreda 1941—1942 tako med organizatorji partizanstva kakor med moštvom in prebivalstvom izredno veliko žrtev. Prve uporniške enote so Nemci v 1941. letu domala razbili, prav tako pa spet naslednje v 1942. letu. In vendar so se iz ostankov spet razraščali novi partizanski oddelki.

Za prvo težavno obdobje NOB navajamo imena posameznikov, ki so orali ledino, kajti razvoj je šel le postopoma v širino in je zahteval številne žrtve. Prvoborci so imenoma navedeni tudi zato, ker so s svojim delom in žrtvami ustvarjali pogoje za kasnejši razmah narodnoosvobodilnega boja, ki se je na Gorenjskem vseskozi odvijal pod vplivom nasilniškega Hitlerjevega naročila, naj Gorenjsko spet napravijo nemško.

* * *

Zaradi lažjega spremljanja te obsežne kronike, natisnjene v treh knjigah, naj bralec upošteva naslednje:

Iz prvega obdobja ne zaradi površnosti, temveč zaradi začetkov in silovite sovražnikove moči arhiva NOB z majhnimi izjemami ni, kar je čutiti tudi v kroniki. Poleg tega tudi ni bilo najti nobene daljše, med vojno pisane kronike, zaradi česar so pri pisanju nastajale velike težave. Sem in tja razmetani pisani dokumenti ali ustni spomini preživelih borcev so bili drobni kamenčki, iz katerih je nastala kolikor toliko povezana in pregledna zgodovina. Za prvo obdobje pa so veliko pomagala poročila nemških okupatorjev, ki so zaradi pomembnosti tega ozemlja vstajo in NOB na Gorenjskem neprestano skušali zadušiti. Kljub naporom še vedno ni vse opisano tako, kot bi bilo potrebno, vendar je iz naštetih nedopovedljivih stisk, izdajstev, trpljenja in žrtev razumljivo, kakšno pot je bilo treba prehoditi do svobode.

* * *

Ob upoštevanju vsega je kronika razdeljena na IX bolj ali manj obsežnih delov, ta pa na poglavja in podpoglavja.

I. del obdeluje politične in vojaške razmere in dogodke pred ustanovitvijo odreda do junija 1942.

II. del zajema čas ustanovitve Kokrškega odreda in obdobje njegovega delovanja do začetka leta 1943, ko je bil med silovitimi spopadi zdesetkan in ukinjen.

III. del je zaradi povezave dogajanj namenjen času od začetka 1943 do avgusta 1944, to je času, ko prvega Kokrškega odreda ni bilo več, drugega pa še ni bilo. Opis na kratko prikazuje tiste enote Gorenjskega odreda in druge, ki so delovale na prejšnjem in poznejšem območju Kokrškega odreda. Govori tudi o političnem organiziranju in osvobodilnem delu na tem območju. V tem obdobju se srečamo z začetki gorenjskega domobranstva.

IV. del zajema čas obnove Kokrškega odreda v avgustu 1944 ter njegovo delovanje do srede oktobra 1944, ko je odred izpod poveljstva 9. korpusa prešel v sestav 4. operativne cone. Vseskozi pa spremljamo delo in življenje na terenu, hkrati pa tudi vedno bolj razvijajoče se domobranstvo severno od Kranja.

V. del je posvečen času od oktobra 1944 do novega leta 1945, ko je odred prerasel v široko razvejano enoto s številnimi ustanovami.

VI. del zajema prve mesece 1945 vse do 1. maja 1945.

VII. del govori o organiziranosti Kokrškega odreda.

VIII. del je v celoti posvečen velikemu uspehu Kokrškega odreda: osvoboditvi 632 jetnikov iz zloglasnih begunjskih zaporov v dneh od 2. do 4. maja 1945.

IX., zadnji del pa opisuje pohod in poslanstvo Kokrškega odreda na Koroškem, ko je prvi prišel v Celovec.

* * *

Pri obdelavi mi je največ koristilo naslednje gradivo:

Za predvojno obdobje spomini in zapisi Janeza Mlakarja, Andreja Stegnarja, razne publikacije, ki so izšle v Kranju, npr. »900 let Kranja«, partijski arhiv CK ZKS o Gorenjski ter spomini, tako napisani kot ustni.

Za obdobje od začetka okupacije do ustanovitve prvega odreda in za čas njegovega delovanja mi je bilo v največjo pomoč naslednje gradivo: partizanski in nemški dokumenti v zborniku NOV, zvezki od VI/1 do VI/5; dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji; zbornik »Jesen 1942«; dalje spisi Mire Svetinove-Vlaste in podatki Toneta Dolinška-Metoda, Toma Brejca, Ignaca Sterlekarja-Jožeta, zapisi Franca Štefeta-Miška

o rojstvu Kokrškega odreda, ki so v 1953. letu izhajali v »Glasu Gorenjske«, zapisi Tineta Zaletela-Tilna, gradivo za zgodovino Tržiča, ki ga je zbral in obdeloval ing. Janko Tišler-Žaromil, sestavek Staneta Šinkovca, kratki, a tehtni spomini Petra Uzarja, Staneta Toplaka, Franca Fistra, Vladimirja Peraiča-Planina, Ludvika Viteza, Staneta Grilanca, Vinka Hafnerja, zapiski in podatki Franca Podstudenška-Roka, Jožeta Pirša-Luke, Mirka Podbevška-Lada, Franca Hribarja-Lovra, Mirka Štirna-Konrada in ostalih, ki opisujejo dogajanja na kamniškem območju, za Koroško pa podatki Mileta Pavlina.

Veliko sem črpal zlasti iz tistih dragocenih del dr. Toneta Ferenca, ki opisujejo nemško okupacijo, okupatorjev ustroj in ponemčevalne načrte; prav tako pa precej tudi iz »Pregleda zgodovine NOB v Sloveniji« dr. Metoda Mikuža, iz zbornika »800 let Mengša« in »Kranjskega zbornika 1970«. V veliko pomoč so mi bili tudi zapisi prof. Ivana Križnarja o prvem letu partizanstva v kranjskem okrožju; precej gradiva sem dobil tudi v Kamniških zbornikih, zlasti v številki VII iz leta 1961.

Iz prvega obdobja KO s področja Storžiča, ko je NOB doživljal najkritičnejše čase, razen nekaj kratkih poročil in povelj ni ostalo nobenega arhiva. Te vrzeli smo po najboljših močeh izpolnili s podatki in usklajevanjem spominov preživelih prvoborcev, zlasti iz 2. bataljona KO iz 1942. leta. Te povzetke in ugotovitve je urejal in zapisoval Franc Štefe-Miško. Veliko vrzel v 1941. in zlasti v 1942. letu pa je za Tržič in okolico s svojim prispevkom zapolnil Branko Djordjević-Jure.

Veliko so opravili tudi kamniški prvborci. Že objavljenim opisom so dodali precej novega, predvsem pa so poskrbeli za usklajevanje. S pregledom in seznamom borcev Kokrškega odreda prvega sestava, katerega nosilec je bil prizadevni Franc Štefe-Miško, so kroniki dodali tehten prispevek.

Osnovno gradivo za obdobje 1943—1944 sem črpal iz arhiva Gorenjskega odreda, iz posameznih zbornikov o NOV, iz terenskega arhiva v CK ZKS, iz posameznih spominov ter iz »Gorenjskega partizana«, glasila GO.

Za čas od avgusta 1944 do maja 1945, to je do konca vojne, pa je kot osnovno gradivo služil zajeten arhiv obnovljenega Kokrškega odreda. Ta je ohranjen skoraj v celoti, in sicer v glavnem v arhivu IZDG, delno v Tržiškem muzeju ter pri posameznikih. Izpopolnjen je z drugimi arhivi: štaba 9. korpusa, 4. operativne cone in glavnega štaba NOV in POS. Pre-

cej so pomagali tudi zapisi o delovanju Kokrškega odreda, ki jih je v »Glasu Gorenjske« leta 1954 objavljial Ivo Porenta-Vojko.

Veliko pomoč so nudile tudi tehtne pripombe nekdanjih borcev in voditeljev Kokrškega odreda. Le-te so po skupinah zbrali, povedali in zapisali potem, ko so prebrali že dvakrat napisano besedilo kronike. Delo je organiziral odbor Kokrškega odreda, ki obstaja in deluje od 1967. leta. Tehtno pomoč pa mi je za zadnje obdobje, ko je bil odred na Koroškem, nudila zanimiva knjiga Francija Strleta Veliki finale na Koroškem. Zelo pomembni pri izpopolnjevanju gradiva so bili tudi različni zapisi in spomini posameznih komandantov, politkomisarjev, načelnikov, bolničarjev, vezistov, obveščevalcev in vseh drugih. Tako npr. tudi arhiv Štefana Urbanca, zelo natančni dokumenti in zapisi Ludvika Žigerja-Peruna, ki mu gre posebna zahvala, spomini komandanta Janka Prezlja-Staneta, arhiv politkomisarja Petra Bratkoviča-Zvonka, pojasnila Borisa Globočnika-Damjana, zapisi in izjave Mihaela Karota-Korla, Ivana Saksida-Petra, Janeza Jana-Svobode, Franca Jagodica-Krstana, Ignaca Ahačiča-Nikolajeva, dr. Edvarda Poharja, Karla Kozarja-Romija, dr. Rudolfa Malovašiča, Jelke Peštaj, Tineta Nadižarja-Edija, Antona Zupana-Jake, Miloša Rutarja-Ruža, Ivana Pogačarja, Francke Logar-Pacek, Ivana Cvelbarja-Tomiksa, Janka Bogataja, tehtni podatki Alojza Beleta-Tička, Cirila Ankersta, dr. Franceta Bučarja pa Katarine Šenk-Tetke. V pomoč so mi bile razprave zgodovinarjev: poleg dr. Toneta Ferenca še dr. Toneta Zorna in dr. Dušana Bibra.

Toda številne podatke, izjave in dokumente je bilo treba preverjati, usklajati in dopolnjevati, kajti navedbe niso bile vselej v skladu z dejstvi, časom in kraji.

Za zelo konkretna in točna pa so se pokazala izredno številna in obsežna poročila obveščevalne službe, ki je bila odlično organizirana predvsem v obnovljenem odredu 1944—1945. Ta so omogočila ugotoviti marsikako pomanjkljivost in doterdanjo aktivnost ter zapolniti številne vrzeli.

Ker sem bil tudi sam — razen proti koncu vojne — vse skozi na Gorenjskem, precej dolgo pa tudi v Kokrškem odredu, mi je bilo precej znanega predvsem o razpoloženju moštva, o razmerah v odredu in o sovražnikovem delovanju. Poleg tega sem proti koncu vojne vodil dnevnik, ki mi je v vsaj del-

no oporo ostal vse do danes. Vendar pa so bila pri vsem delu poglavitna zgodovinska dejstva, potrjena z dokumenti in številnimi izjavami ter podatki soborcev. Posebej moram opozoriti na to, da se skozi vso kroniko bolj ali manj vlečejo podatki o belogardizmu in domobranstvu, o organizatorjih in vojski gorenjske protirevolucije. Domobranstvo na Gorenjskem se je v nekaterih predelih razraslo zlasti od poletja 1944 dalje, zato je tudi moralo dobiti ustrezno mesto. Tu so mi priskočili na pomoč arhiv RSNZ, razni zapisniki sodnih razprav, poročila Centra gorenjskega domobranstva v Kranju, veliko pa mi je pomagal tudi dnevnik Alojza Perneteta s Povelj, ki je bil vodja propagande gorenjskega domobranstva.

Še posebej se tu zahvaljujem Miri Svetinovi-Vlasti in Tonetu Dolinšku-Metodu iz pokrajinskega vodstva KP v 1941. in 1942. letu na Gorenjskem ter Vinku Hafnerju, brez katerih bi ostalo nejasno še marsikaj. Še večja zahvala velja požrtvovalnemu Francu Štefetu-Mišku, ki je ogromno časa in naporov žrtvoval predvsem za obdelavo dogodkov v 1941. in 1942. letu. Prav zaradi poglobljenega sodelovanja odbora Kokrškega odreda in nekaterih posameznikov kronika odkriva veliko neznanega, a hkrati občutljivega. Da sem se obdelovanja kronike zlasti v zadnjih letih loteval tako, kot je potrebno, gre velika in posebna zahvala recenzentoma: generalu Ladu Ambrožiču-Novljanu ter zgodovinarju Ivanu Križnarju-Vilku. Za vsestransko in tudi tehnično pomoč pa gre posebna zahvala prizadevnemu Janezu Moharju-Potoku. Profesorju Jožetu Šiferju pa gre vse priznanje za požrtvovalno lektoriranje, ki ga je opravil skrbno in v rekordnem času. Hvala tudi muzejem na Jesenicah, v Trzinu in zlasti v Kranju ter Muzeju ljudske revolucije Slovenije za slikovno gradivo.

V obdelavo je bilo vloženo veliko truda in kronika je nastajala tako dolgo, da smo že vsi zgubljali moči. Zato pa pri naša različne opise dogodkov in ljudi, ki bi sicer šli v pozabo. Poleg dobrega in pozitivnega pa je pri vseh dogajanjih navedeno tudi tisto, kar ni bilo dobro, ter vzroki za to. Vojna in revolucija na Gorenjskem je zaradi silovitega in nasilnega okupatorja zahtevala tudi številne žrtve. Zato je prikazana tudi vrsta sovražnikovih agentov oziroma način gestapovskega in domobranskega delovanja, ob tem pa tragika in zapletenost posameznikov in tudi celih skupin v različnih obdobjih. V podrobnosti se vedno ni bilo mogoče spuščati, saj je kroni-

ka že tako obsežna. Dasiravno se pri pisanju nisem izogibal navajanju napak, slabosti in škodljivosti, nobena beseda ni zapisana zlonamerno. V teh letih dela in tudi dvomov sem se veliko naučil in prišel do številnih spoznanj, ki jih lahko rodi samo taka zgodovina, kot je bila naša. Vse je zapisano tako, da si bodo zanamci vsaj približno mogli ustvariti podobo boja, ki je bil silno trd in napolnjen s številnimi žrtvami.

Zato naj bo kronika trajen spomenik žrtvam tega velikega upora in boja, ki je rešil obstoj našega ljudstva!

I

RAZMERE IN DOGODKI PRED USTANOVITVIJO ODREDA

Območje Kokrškega odreda

Oris ozemlja, kjer je nastajal in deloval Kokrški odred — Razgibanost terena — Obseg in posebnosti.

Tudi Kokrški odred, tako kot vse podobne partizanske enote, je bil vezan na določeno območje. Nastajal je in zlasti v prvem obdobju deloval v razmeroma ozkem, toda reliefno razgibanem predelu. Njegove enote so se gibale na pobočjih Dobrče, Storžiča, v dolini Kokre, pod Krvavcem in na Kamniškem, v drugem obdobju pa tudi pod Begunjščico, pod Stolum in vse do Jesenic in tudi v Zgornjesavski dolini. Njegovo operativno ozemlje se je raztezalo od Stola do Kamniških planin, Šmarne gore in Rašice, se pravi na južnem pobočju Karavank vse do Save. Ta teren je zelo razgiban, značilne so velike višinske razlike: to je razsekan gorskoplaninski svet z ozkim pasom gozdov, presekanih z grapami in vodami. Zato je bil za gibanje tudi dokaj neugoden. Težavnost terena je bila še večja zaradi dolgih zim z visokim snegom. Predel Gorenjske pod Karavankami in Krvavcem ter Grintavcem je ravninski, gosto preprežen z dokaj prometnimi cestami, potem se pa proti severu nenadoma in strmo dviga v visoko pogorje. Na drugi strani je Koroška, nad katero je nacizem izvajal zelo močan ponemčevalni pritisk. Poleg tega te strmine v glavnem niso naseljene; le tu in tam so ob vznožjih posejane domačije in majhni zaselki. Zato odred ni imel ne ugodnega zaledja ne ustreznega manevrskega prostora. Razen tega Gorenjsko seka podolgem reka Sava, ki je bila za gorenjske partizane vseskozi huda prometna zapreka.

Goste komunikacije — železnice in ceste — so na tem terenu speljane okoli gozdov in pod hribi, kar je dobro opremljenemu okupatorju zelo ustrezalo. To območje pa je bilo zaradi bližine rajha, zaradi lege in prometnih zvez za okupatorja zelo pomembno. Gorenjska je bila poleg Štajerske glede komunikacij zvezni člen med Avstrijo in Jugoslavijo in tudi Italijo. Na območju Kokrškega odreda so bili namreč pomembni prelazi: cesta čez Ljubelj pa čez Jezersko in še Korensko sedlo. Prav tako je pomemben železniški predor skozi Karavanke nad Jesenicami.

Na ozkem območju Kokrškega odreda je okupator v vseh večjih krajih razmestil številne policijske posadke. Tako v Kamniku, v Kranju, v Naklem, v Radovljici, v Lescah, na območju Jesenic ali v Poljčah in v Žirovnici, nad katero se takoj dviga 2236 metrov visoki Stol. Nad kranjsko ravnino se dviga 2132 metrov visoki Storžič, med Storžičem in nad Kokro pa stoji 2558 metrov visoki Grintavec, ki je v tem predelu najvišji vrh. Na pobočjih teh gora so se zadrževale enote Kokrškega odreda, to pa je blizu Kranja in Preddvora, kjer so bile vsa vojna leta nameščene številne sovražnikove enote. Še bliže Kranju, tik nad ravninskim predelom s Šenčurjem in Cerkljami, je 1953 metrov visoki Krvavec. Vsi ti in še drugi vrhovi ter goli grebeni se strmo dvigajo iz ravnine in so bili za partizane neprikladni.

Tamkajšnji gozdovi, ki se na razmeroma majhnih površinah raztezajo ob vznožjih gora, borcem Kokrškega odreda niso mogli nuditi dobrih zatočišč in manevrskih možnosti.

Zemljepisni oris nam pove, da osrednje operativno območje Kokrškega odreda zajema Kranjsko in Cerkljansko polje ter Dobrave ob Tržiški Bistrici, ki se potem naglo vzdigujejo v vrhove Storžiškega pogorja in Grintavcev. Od Preddvora dalje to pogorje reže vzpenjajoča se kanjonska dolina Kokre, ki se mimo stenaste Kočne zajeda pod osrčje Karavank. Po dolini so po strminah raztresene redke kmetije. V dnu doline je več hiš, katerih jedro je razpotegnjena vas Kokra.

Nasproti kamnitih Grintavcev se proti zahodu razteza skalnato sleme Karavank. Ob Kokri se levo in desno strmo vzpenjajo gozdnati in skalnati predeli, razsekani s številnimi hudourniki in potoki. Po dolini spremlja Kokro vijugasta cesta, ki se na 1218 m visokem Jezerskem vrhu prevali v dolino Bele

na koroško stran. Dolina Kokre je bila zlasti v prvem obdobju Kokrškega odreda pogosto kraj njegovega domovanja in delovanja, prav tako pa tudi političnih delavcev kranjskega okrožja.

Zahodno od Preddvora, v podnožju Storžiča, leže malce nad ravnino vasice in zaselki Mače, Bela, Trstenik, Čadovlje, Zalog, Srednja vas, Svarje, Povelje, Bašelj, Babni vrh, Pangeršica, Žablje, Goriče, Golnik, Vetrno, še višje pa Gozd. V zahodnem predelu se podnožje Storžiča in Kriške gore prelije v dolino Tržiške Bistrice. Zgneten med Kriško goro (1587 m) in Dobrčo (1634 m), stoji na sovodnju Bistrice in Mošenika industrijski Tržič. Od tod se cesta vzpenja na 1370 m visoki Ljubelj. Stara cesta se je na prelaz vijugala s šestnajstimi serpentinami. Ta cestni prehod proti Koroški in dalje na sever je bil pomemben že zdavnaj, posebno pa za motorizirane nemške enote med zadnjo vojno. Da bi skrajšali pot, so nemški okupatorji v osrčju Karavank pod Ljubeljem 1943. leta postavili taborišče-podružnico Mauthausna ter lačne in mučene zapornike naganjali, da so morali vrtati predor.

Severovzhodno od Tržiča se vleče ozka dolina Bistrice — ali kar Dolina, nad katero se dviga škrbinasto sleme Košute. Pod njo je tudi Jelendol (prej Puterhof) z Medvodjem, kjer se razprostirajo obširni, za partizane dostikrat pomembni gozdovi. Za Kriško goro, Kukovnico in Tolstim vrhom se vzhodno od Bistrice širi in vzpenja Lomska dolina, ki sega pod severne stene Storžiča. Po dolini so posejani zaselki Loma, kjer je bilo pogosto zatočišče in izhodišče Kokrškega odreda. Tu so 5. avgusta 1941 padli tudi prvi partizani.

Zahodno od Tržiške Bistrice in južno od Ljubelja ter Begunjščice, visoke 2063 m, se med Tržičem in Begunjami vzdiguje kopasta in gozdnata Dobrča. Tudi tu so se pogosto zadrževali borci Kokrškega odreda. Tod so naselja in vasi Brezje (prej Sv. Neža), Hudi graben, Visočje, Paloviče, Leše, Zadnja in Srednja vas, Mlaka ter Slatna, kjer so zlasti enote drugega Kokrškega odreda tesno sodelovale s prebivalstvom.

Severno od Begunj se med Dobrčo in vzhodnim podnožjem Stola razteguje lepa dolina Draga, ki jo na severu zapira mogočna Begunjščica. V tej dolini in na strminah omenjenih gora so se pogosto zadrževale enote Kokrškega in Gorenjskega odreda, poleg njih pa tudi politični delavci, vosovci, kurirji

ter druge partizanske ustanove. Tod je bilo tudi priročno izhodišče proti Radovljici, k Savi in v okoliške kraje ter k cestam.

Od tu se ravninski predel Gorenjske proti zahodu naglo oži. Sovodenj Save Bohinjske in Save Dolinke pod Radovljico je meja, od koder se med obema krakoma reke vzdiguje Pokljuka z Julijskimi Alpami, na levem bregu Save pa Karavanke s Stolom in z Brezniškimi pečmi, za katerimi teče Završnica, pa dolgo sleme Belščice, dalje 1835 m visoka Golica, naprej do meje pri Ratečah pa so razpotegnjene strme Zahodne Karavanke.

Vasi zahodno od Begunj so nanizane tik ob vznožju gora, tako tudi Jesenice. Na koncu Doline se proti avstrijski meji vzpenja cesta skozi Podkoren na Korensko sedlo, ki se na višini 1073 m prevesi na Koroško. Zgornjesavska dolina je bila v 1944. letu hkrati nekaj časa tudi meja med Jeseniško-bohinjskim in Kokrškim odredom.

Kot izhodišče so bile v tem predelu zlasti pomembne hribovske vasice in posamezne domačije, npr. Javorniški rovt, Planina pod Golico, Dovje in Srednji vrh nad Martuljkom, niže proti vzhodu pa vasi pod Stolom. Vodá je v teh krajih zadosti in tudi gozdov ne manjka, vendar so bila strma pobočja Karavank in goli gorski grebeni za zadrževanje partizanskih enot dokaj neprikladni. Tri pglavitne reke — Kamniška in Tržiška Bistrica ter Kokra — iz nedrij Karavank po ozkih dolinah tečejo proti Savi in pri tem s svojimi strugami globoko sekajo gorovja in ravnino v smeri sever-jug. Te vode so bile s svojimi strugami vsa vojna leta huda zapreka. Prehodi čeznje so bili običajno zvezani z izjemnimi napori, nevarnostmi in žrtvami.

Vzhodno območje Kokrškega odreda se širi v za partizane težko dostopno Kranjsko polje s trdnimi kmetijami. Središče te kmečke okolice so Cerklje s Šenčurjem. Nad njimi se dviga Krvavec, ki se proti zahodu spušča v dolino Kokre, proti vzhodu pa h Kamniku in še bolj strmo h Kamniški Bistrici. Na pobočjih Krvavca so vasice Možjanca, Štefanja in Šenturška gora, Ambrož, Sidraž in še nekaj drugih zaselkov ter domačij, ki so bile praktično vsak hip dostopne partizanom.

Kamniško območje je za nas pomembno zlasti zaradi krajev in dolin, kot je ozka in strma dolina s Stranjami, Kališami, Stahovico in Gozdom na njenem začetku, naprej pa Črna,

Podlom, Črnelec, Sovina peč in še druge. Proti zahodu se vleče ozka dolina Kamniške Bistrice, nad katero se proti severovzhodu strmo dviga Velika planina, njej nasproti pa Kamniške Alpe. Pod Menino planino, ki se dviga severovzhodno od Črne, se od zahoda proti vzhodu vleče Tuhinjska dolina s številnimi zaselki in vasm, ki so bile od vsega začetka partizanske. Tako Gradišče, Kostanj, Sela, Češnjice, Špitalič, Hrib, Rakitovec, Pšajnovica, Brezovica, Mala in Velika Lašna, Palovče, zlato-poljske vasi. Tu so ljudje vseskozi sodelovali s Kamniškim bataljonom. Zanimiv je tudi Črni graben s Krašnjo, Blagovico ter Moravško dolino, kjer je bila v prvem obdobju meja med operativnim ozemljem Kokrškega odreda in štajerskimi enotami. Ti kraji s prehodi čez Trojane, s Tuhinjsko dolino, s Črnim grabnom in s Črno po eni strani povezujejo Štajersko z Gorenjsko oziroma Kranjsko, po drugi strani pa so obmejni predeli med tema pokrajinama.

Meja med Štajersko in Kranjsko je bila v letih 1941—1942 zaznamovana z rampami na cesti Trojane—Motnik in na Črnelcu. Rampe so bile take, kakršne danes vidimo na prehodih državnih meja. Postojanko na Črnelcu, ki je varovala mejo, je 16. junija 1942 uničil Kamniški bataljon.

Operativno območje Kokrškega odreda je bilo podolgovato in je obsegalo 2000—2500 km²; vsa Gorenjska zajema okoli 3480 km². Za partizane so bili najprikladnejši in tudi edino uporabni ozki gozdnati predeli tik nad naselji.

Manevrski prostor partizanskih enot v Karavankah je bil zelo utesnjen, kajti za severno in poleg tega strmo odsekano stranjo golih grebenov se je začenjala avstrijska Koroška, na južni strani pa se je raztezala ravnina s številnimi sovražnikovimi posadkami. Partizanske enote so se tu mogle obdržati samo z upoštevanjem najgloblje konspiracije in z doslednim uporabljanjem partizanske taktike. Zaradi vsega tega tu tudi ni bil mogoč obstoj večjih operativnih vojaških enot, kot so bile brigade in divizije.

Na Gorenjskem so obsežni gozdovi tudi v ravninah, ki pa so na gosto prepreženi s komunikacijami, predvsem s cestami. Ker je sovražnik lahko hitro premeščal svoje enote, so ravninski gozdovi povzročali partizanom hude žrtve.

Vsemu temu moramo dodati tudi delovanje domobrancev, ki so se zlasti severovzhodno od Kranja od poletja 1944 močno razmahnil.¹

Teren na levem bregu Save je bil pomemben tudi zato, ker se je od tu NOG širilo na Koroško in ker je pomenil povezavo z zahodno Štajersko.

Nekaj podatkov o prebivalstvu

Na območju Kokrškega odreda je prebivala dobra polovica Gorenjcev — Vpliv industrializacije — Nastajanje proletariata — Kmečka okolica ter nastajanje delavsko-industrijskih središč, zlasti tekstilnih — Nagla diferenciacija.

* * *

Na Gorenjskem je pred okupacijo po popisu iz 1931. leta živelo 181.089 prebivalcev. Na operativnem ozemlju Kokrškega odreda pa jih je po teh računih živelo približno 108.000, kar je bilo več kakor polovica Gorenjcev.

Središča, kjer je bilo največ prebivalstva in od koder so se rekrutirali tudi prvi partizanski borci, so bila Kranj, Tržič, Kamnik z Mengšem in Domžalami ter okoliškimi kraji, v času drugega Kokrškega odreda pa še do Jesenic.

Leta 1931 je npr. v takratnem kranjskem okraju živelo 20.540 ljudi, od tega v Kranju 4.191, leta 1941 pa približno 31.000.

Zaradi naglo razvijajoče se industrije v zadnjih letih pred okupacijo so kranjske tovarne zaposlovale že okoli 4500 delavcev. Torej je bilo v Kranju in v okolici nekaj let pred vojno že več delavcev, kot je 1931. leta imel Kranj prebivalcev. Delavstvo se je rekrutiralo predvsem z bližnjega podeželja in tudi iz drugih krajev Slovenije in države.

V obdobju od leta 1900 tja do 1921 in še nekaj let za tem je bil Kranj predvsem trgovsko, obrtno, upravno in šolsko središče kranjskega okraja, kamor je sodil tudi Tržič. V tem obdobju je bil Tržič s tekstilno tovarno, s tovarno lepenke, z usnjarnami, z železarskimi in drugimi obrati industrijsko pred Kranjem. V desetletju od 1921 do 1931 pa je Kranj v industrializaciji zaradi novih naložb kapitala prehitel Tržič;² a ne na njegov račun, saj se zaposlenost v Tržiču tudi poslej ni manjšala. V 1939. letu je bilo od 10.061 prebivalcev Tržiča zaposlenih 2300.³

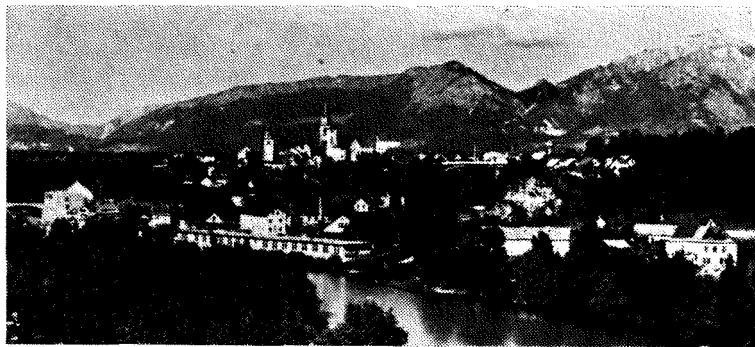
V kamniškem okraju, ki pa je le delno sodil v operativno področje Kokrškega odreda, je v 1941. letu živelo 58.962 prebivalcev.⁴ Na operativnem področju Kokrškega odreda je v kamniškem okraju bivalo okoli 32.000 ljudi, to pa predvsem v razvijajočih se industrijskih središčih, kot so Domžale, Duplica, Mengeš, Kamnik, Jarše ter v okolici Stahovica in Črna.

Kraji jeseniške občine so sprva sodili v območje Gorenjskega, pozneje pa večinoma v okvir Jeseniško-bohinjskega odreda. Drugi Kokrški odred je nato zajemal kraje med Begunjami in severnim delom Jesenic. Na tem območju je v začetku vojne bivalo okoli 20.000 prebivalcev, v železarni pa je bilo 1939. leta zaposlenih 3880 delavcev. To število je naglo naraščalo, najmanj polovica delavstva pa se je v tovarno vozila s podeželja.

Del radovljiške občine, in sicer severno od Save proti Begunjam, je tudi spadal v operativno območje Kokrškega odreda. Tu je tik pred vojno živelo okoli 15.000 ljudi.

Kakor smo že omenili, se je med obema vojnama na operativnem območju Kokrškega odreda naglo širila industrija, predvsem tekstilna. V samem Kranju so v letih 1923—1931 zgradili kar 8 velikih tekstilnih tovarn, ki so pred vojno zaposlovale štiri petine vsega industrijskega delavstva.

Ker je za to območje tekstilna industrija v tem času prevladujoča, o njej še nekaj podatkov.

Kranj pred vojno. Zadaž Storžič, sedlo Poljana, Tolsti vrh, Kukovnica, Kriška gora, obronki Begunjščice, Dobrče in Stola

Za industrijski razvoj stare Jugoslavije je bilo značilno izredno naglo razvijanje tekstilne industrije. Država jo je pospeševala z raznimi ukrepi in olajšavami, ki so jih bili deležni domači in še bolj tuji kapitalisti. Kakšen razvoj je napravila tekstilna industrija v Jugoslaviji, zvedo iz podatka, ki pravi, da je število tekstilnega delavstva s približno 5000 v 1918. letu do 1938. leta naraslo na več ko 60.000. S tem je bilo delavstvo v tekstilni industriji po številu v Jugoslaviji na prvem mestu.

V Sloveniji, kjer se je ta industrija razvijala najprej in najbolj, je poleg treh tovarn, ki so bile ob nastanku stare Jugoslavije le v Trziču, v Litiji in v Preboldu, v nekaj letih zraslo toliko novih tekstilnih tovarn, da je bilo v njih 1940. leta oziroma tik pred okupacijo zaposlenih čez 17.000 delavcev, od tega več kot četrtina v Kranju, v Trziču ter okrog Domžal in Kamnika. Do leta 1929 je bila v Sloveniji razmeščena kar polovica vse jugoslovanske tekstilne industrije, pozneje pa zaradi razvoja drugod ena tretjina. Poleg Maribora je bila tekstilna industrija najmočnejša prav v Kranju.

Kaj je tuje kapitaliste tako vleklo v Slovenijo in še posebej v Kranj?

Privlačile so jih ugodnosti, ki jim jih je nudila oblast, nadalje ugoden prometni položaj, cenena električna energija na Savi, predvsem pa cenena delovna sila.

Podjetniki so vse te prednosti znali dobro izkoristiti.

* * *

Poleg novih tekstilnih tovarn v Kranju so tedaj tudi v okolici Kamnika in Domžal rasla nova podjetja, najprej pa v Jaršah. V tekstilno industrijo so vlagali kapital predvsem tuji industrialci, in sicer avstrijski, angleški (Trzič), švicarski, pozneje pa predvsem češkoslovaški. Tik pred začetkom vojne so v teh tovarnah imeli okoli dveh tretjin kapitala tuji industrialci, ki so skupno z domačimi kapitalisti izžemali delavstvo.* Po pravilu so bili delavci v tekstilni industriji najslabše plačani delavski sloj in ta je bil v Kranju najštevilnejši.⁵

* Kraljevina Jugoslavija je bila v bistvu polkolonialna država, saj je bil tuji kapital v jugoslovanskih podjetjih udeležen najmanj s 75 %. Največ kapitala v Jugoslaviji so imele vložene zahodne države: Francija, Anglija, ZDA, manjši del pa fašistični državi Nemčija in Italija. (M. Mikuš: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I. knjiga, 1960, str. 28—30.)

Poglejmo, kako je v zvezi z industrializacijo potekala socialna diferenciacija in kakšne spremembe je doživljala struktura prebivalstva!

Leta 1900 se je v nekdanjem kranjskem okraju še skoraj tri četrt prebivalstva preživljalo s kmetijstvom in gozdarstvom. Na industrijo in obrt je prišlo le slabih 18 % prebivalcev, dobrih 9 % je bilo zaposlenih v javnih službah, le nekaj čez 2 % se jih je ukvarjalo s trgovino in prometom.

Popis v 1931. letu pa je pokazal že čisto drugačno sliko. Nagla industrializacija je močno zmanjšala število kmečkega prebivalstva. Delež kmečkega prebivalstva je padel na manj kot polovico: na 48,6 %, industrijski in obrtni delavci pa so zajemali skoraj 37 % ljudi. Podoben proces je potekal tudi na kamniškem področju, še pred tem se je to dogajalo na železarskih Jesenicah. Število industrijskega delavstva je vse do konca stare Jugoslavije sicer z raznimi zastoji, a vendar neprestano naraščalo na račun kmečkega prebivalstva.

V samem Kranju je bilo leta 1900 le 2653 prebivalcev, leta 1921 še 2905, a 1931 že 4191. Večina prirastka in priseljenih se je zaposlila v industriji. Ta proces je tekel vse do 1941. leta, po letu 1931 sicer nekoliko počasneje.

V kranjskem okraju je v letih 1900 do 1931 število prebivalcev napredovalo v 37 občinah, nazadovalo v 25, v eni pa je ostalo nespremenjeno. Tako je v teh 37 občinah prebivalstvo tedaj naraslo za 4620 ljudi, v tistih, ki so s številom prebivalstva nazadovale, pa je bilo leta 1931 kar 655 ljudi manj kakor trideset let prej. Največji prirastek je seveda beležil Kranj, kamor so se ljudje priseljevali zaradi zaslužka v industriji, a zaradi zaposlovanja v lesni stroki in v turističnih začetkih je prebivalstvo naraslo tudi v nekaterih od Kranja bolj oddaljenih krajih. Med take štejemo Kokro, vasi pod Krvavcem in Jezersko.

Zaradi industrializacije Kranja in drugih središč so številčno naraščala tudi nekatera čisto kmečka naselja, kajti kmečki proizvodi so s takim razvojem dobivali močnejše tržišče. Med take občine ob drugih štejemo tudi Cerklje, kjer je prebivalstvo od leta 1921 do 1931 z 2971 naraslo na 3118 ljudi, dalje Voglje, še bolj pa Strahinj ali Preddivor in Šenčur, ki se je s 745 prebivalcev povečal na 909 ljudi.

Nova industrija je torej nastajala predvsem v Kranju ter v kamniški okolici, v tržiškem okolišu pa se industrializacija ni več dosti širila.⁶

* * *

Če skromno industrializacijo Kranja, Tržiča in drugih krajev pred prvo svetovno vojno imenujemo kot prvo, potem drugo poznamo iz let 1920—1930. Ta je že prinesla moderne stroje ter sodobna pogonska sredstva, dasiravno so v Kranj in v Jugoslavijo sploh uvažali že zastarele in izrabljene stroje. Za njihovo rentabilnost so poskrbeli s ceneno delovno silo. Zelo pomembno je bilo tudi prihajanje tujega kapitala na Gorenjsko, ob njem pa porajanje domačih kapitalistov. Tak razvoj je sicer prinašal večji narodni dohodek, a tudi večje izkoriščanje delavstva ter nove množice modernega proletariata.

Kmalu po letu 1930 v Kranju niso več gradili večjih obratov. Tržišče je bilo s tekstilom v glavnem kmalu zasičeno. Ta industrializacijski izbruh je bil precej enostranski: v tem desetletju so razvijali predvsem tekstilno industrijo. Prav zaradi tega je bila gospodarska kriza tridesetih let za te kraje še bolj boleča.

To je najbolj občutilo tekstilno delavstvo, ki je vse slabše zaslužilo, kapitalisti pa so zaradi zastojev začeli tudi odpuščati. Posebno boleče je bilo to v letu 1936, v valu stavk, ki je zajel tekstilno delavstvo Kranja, Tržiča, Škofje Loke in drugih krajev. Razraščanje tekstilne industrije, ki je proizvajala odlične izdelke, je seveda krepilo tudi moč kranjske in okoliške buržoazije, a tudi nasprotja med kapitalisti in delavstvom so bila vse večja.⁷

Na kamniškem območju so v tem obdobju zlasti ob železnici in glavni cesti zgradili več različnih industrijskih obratov: v Jaršah, na Viru, V Domžalah, na Količevem, v Duplici, v Kamniku ter rudnik kaolina v Črni. Vpliv tega razvoja je bil podoben pravkar opisanemu v Kranju. Delavstvo je pritekalo iz bližnjih vasi in naselij, industrialci in podjetniki pa so na njegov račun naglo bogateli.⁸

O procesu nastajanja in zorenja dveh nasprotnih si razredov je Vinko Hafner zapisal tudi tole:

»Česar niso zmogli kranjski obrtniki in trgovčiči, to je zmogel tuji kapitalist... V pičlem desetletju so nastale v Kranju mnoge pomembne tekstilne pa tudi druge manjše tovarne.

Toda, ali so tedaj vsi ti češki, nemški, poljski in židovski kapitalisti ter njihovi kranjski priskledniki razumeli, kako pomemben družbenozgodovinski proces so sprožili s tem, ko so zaradi lastnega dobička priklenili tisočglavo vaško revščino z borno plačo k zastarelim strojem? Rodili so pravi delavski razred, razred, ki mu je bilo sojeno, da bo nekoč postal grobar lastnem očetu-kapitalizmu. Mar so slutili, da se bodo ti, od vseh vetrov nabrani bajtarji in hlapci, ta praznovorna kmečka dekleta, vsi ti potrpežljivi garači kaj kmalu vtresli prsti s svojih čevljev ter spoznali prave vzroke izkoriščanja in nujnosti svoje osvoboditve. Morda je šele velika stavka tekstilcev poleti 1936 odprla oči kranjskim kapitalistom. Stavko so sicer zatrli z združenimi močmi kranjskih (in drugih) oblastnikov in žandarmerije, Koroščevih klerikalnih sleparjev in Jevtičevih nacionalistov, vseh, katerim je stavka pomenila plat zvona dotlej neslutenemu požaru, ki je pretil do kraja upepeliti njihove ‚zakonite‘ privilegije in ‚večni‘ red. Z žandarskimi kopiti in bikovkami, z zapori in brezposelnostjo so skušali zatreti ta požar, toda z vsem tem so ga lahko samo omejili, ne pa uničili. Seme, ki ga je rodil gospodarski in družbeni razvoj Kranja in ki so ga komunisti uspešno zasejali v mišljenje delavskih množic, je pregloboko pognalo korenine, da bi ga združene sile mračne reakcije še mogle kdaj zadušiti.«⁹

Napredna delavsko-kmečka gibanja zadnja leta pred vojno

Ob vse večjem izkoriščanju—krepitev delavske solidarnosti — Oblast in kapitalisti proti pravicam delavstva — Hude socialne stiske in bolezni, zlasti med tekstilnim delavstvom — Delavske organizacije, shodi in stavke — Velika tekstilna stavka leta 1936 s središčem v Kranju. Stavkajočim pomagajo tudi meščani in kmetje — Utrjevanje socialnih zvez med delavci in kmeti — Stavka je uspela, čeprav so jo zatrli oboroženi orožniki; nadaljnja mezdna gibanja — Trd boj za delavske pravice in porajanje organizacij KP in SKOJ — Prebujanje kmečkega prebivalstva — Porajanje Ljudske fronte in Društva kmečkih fantov in deklet na podeželju — Vse večja fašistična nevarnost — Kulturbund, petokolonaši in njih razkrinkavanje — Komunisti krepe svoje vrste in organizirajo demonstracije proti izdajalski reakciji in proti fašistični nevarnosti — Demonstracije proti 25. marčevskemu paktu — Ljudskofrontno gibanje: široka osnova za množičen boj proti okupatorju.

Na kratko pogledjmo še gibanje delavstva, kmečkega prebivalstva in naprednega izobraženstva nekaj let pred začetkom vojne! Ta trda šola je bila potem za vstajo in NOB nad vse pomembna.

Položaj tekstilnih delavcev je bil od začetka 1936. leta vse slabši. Delodajalci so zmanjševali plače in odpuščali delavce, posebno najzavednejše, ob tem pa hitro bogateli. Boj za delavske pravice je delavce vedno bolj zbliževal in jim utrjeval prepričanje, da prave uspehe morejo dosegati le z združenimi, množičnimi nastopi, kar je postopoma pronicalo v zavest množic. To kolektivno miselnost so delavci kovali na različnih zborovanjih, z udejstvovanjem na prosvetnem področju in predvsem s stavkami. K takim nastopom sta jih priganjali vse večja revščina in brezpravnost, ki ju jim je vsiljevala oblast, povezana s samopašnimi kapitalisti. Zlasti med slabo plačanim tekstilnim delavstvom je marsikje razsajala tuberkuloza, kar velja tudi za Kamnik. Delavci so že itak trdo živeli, kako bedno pa so životarili tuberkulozni bolniki, pove kamniški podatek iz leta 1937, ki pravi, da je le 20 % takih bolnikov bivalo v svojih sobah, preostalih 80 % bolnikov pa je ogrožalo sostanovalce in svojce. Zaradi vedno večjega dotoka delavstva v Kranj je bilo stanovanjsko vprašanje, ki ga nihče ni reševal, vse bolj pereče. Zaslužki tekstilcev so bili vedno pod življenjskim minimumom, zato je bil delavec slabo hranjen in izpostavljen boleznim. Tako je predvsem tuberkuloza postala neprestana spremljevalka te revščine. Večji odstotek obolelih za tuberkulozo kakor v Kranju je bil samo še med delavstvom v Kamniku. Med umrlimi v Kranju je bilo med obema vojnama več kot četrтина takih, ki jih je pokosila ta bolezen. V svojem boju pa so bili delavci spočetka slabo organizirani. Namesto ene strokovne-sindikalne organizacije so imeli kar tri: Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) je zajemala krščanske socialiste, Narodna strokovna zveza (NZS) je vključevala liberalno-nacionalno delavstvo, Splošna delavska strokovna zveza (SDSZ) pa je bila tista sindikalna organizacija, kjer so največji vpliv imeli komunisti. Po 1936. letu je s pomočjo režima nastala tudi profašistično-klerikalna Zveza združenih delavcev (ZZD), ki je bila dejansko maloštevilna in razbijaška. Vodil jo je ozek, najbolj klerikalni in protiljudski politični vrh.

V Kranju je bila po številu in uspehih najmočnejša Splošna delavska strokovna zveza, v Tržiču je bilo razmerje sil podobno, na Kamniškem je številčno prevladovala Jugoslovanska strokovna zveza. Vendar pa velika večina delavstva ni bila zajeta v našete organizacije. Stopnja delavske zavesti je bila pri večini še nizka. Za njen dvig sta bila potrebna boj in čas. V vseh nastopih ter mezdni gibanjih se je vedno bolj kazala potreba po združenih akcijah in zahtevah, česar neosveščen delavec ni mogel takoj doumeti. In prav pri tem osveščanju ter povezovanju je vidno vlogo odigrala komunistična stranka.

Na poti boja za delavske pravice so se dogodki čedalje bolj razvijali v razredno smer. Po vztrajnem osveščanju in organiziranju je ta boj zajemal vse širše plasti delovnega ljudstva. Iz obdobja pred zgodovinsko stavko tekstilcev v letu 1936 so bili poglobitni naslednji dogodki:

Dne 7. julija 1935 je bil v Celju mogočen zlet slovenskega delavstva. Priredila so ga napredna društva Svobode. V Celje so se odpeljali tudi gorenjski delavci in kmetje. Iz Kranja je odpeljal poseben vlak, rednemu pa so dodali več vagonov. V Celje se je samo iz Kranja odpeljalo 536 ljudi, med temi samo iz šenčurske občine 50 in njihova gasilska godba. Veliko jih

Med stavko jeseniških železarjev 15. julija 1935

je bilo tudi z Jesenic in vsi so se vrnili navdušeni. Ta zlet, izveden le pet dni pred znamenito stavko jeseniških železarjev, je vsem naslednjim dogajanjem dal nezamenljivo spodbudo, zavest moči in samozaupanje. A že 13. julija 1935 je sledil razpust Svobode, kar je bil udarec, vendar je gibanje teklo naprej.

Stavka jeseniških kovinarjev se je začela 12. julija in je trajala do 17. julija. Z njo so železarji dosegli otipljive uspehe. Stavka pa ni prinesla le gmotnih dosežkov, temveč je bila še pomembnejša v tem, da je podrla vse pregrade, ki so delile delavce v tri politično različne sindikalne organizacije. V stavkah so organizatorji kovali ne le enotnost delavstva, temveč tudi ljudskofrontno gibanje, ki je zajelo tudi kmete in druge sloje prebivalstva.

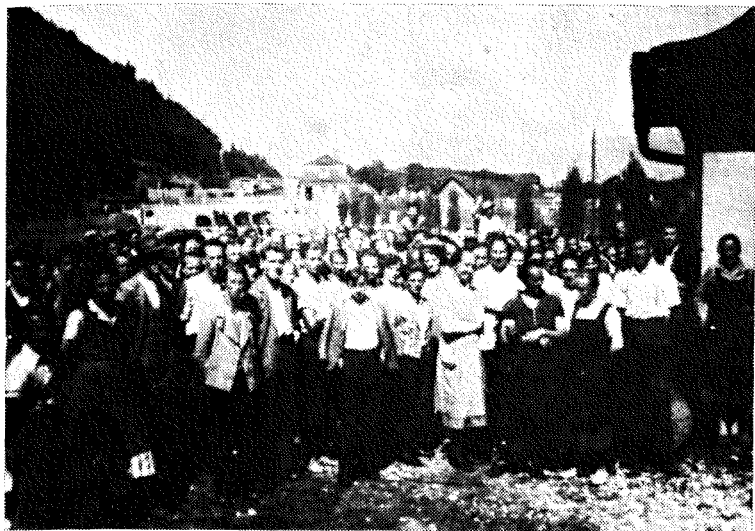
Tik pred začetkom tekstilne stavke v Kranju leta 1936 so jeseniški kovinarji ob 30-letnici sindikalne organizacije priredili velik delavski shod. Udeležili so se ga številni delavci z vse Gorenjske, pripeljali pa so se tudi iz Ljubljane in od drugod. Tudi ta prireditev, ki je potekala 15. in 16. avgusta 1936, se je končala le pet dni pred začetkom tekstilne stavke v Kranju in v drugih krajih Slovenije.

To stavkovno in ostalo delavsko valovanje so v veliki meri sprožili sklepi 4. konference KPJ, ki je bila v decembru 1934. leta.

* * *

Največji dogodek delavskih nastopov pred vojno sploh pa je bila prav gotovo velika stavka tekstilcev leta 1936. Trajala je od 20. avgusta do 23. septembra. Le-ta je tekstilno delavstvo združila za skupen nastop. Začela se je predvsem zaradi zahteve po zvišanju mezd, ki so bile zelo nizke in tudi neenotne. Nekateri delavci in delavke so zaslužili samo po 2,50 din na uro in še manj, na dan pa od 18,78 din do 35,48 din. S stavko je delavstvo hotelo izsiliti pogajanja za kolektivno pogodbo in za izboljšanje življenjskih razmer.

Stavka je bila zgledno in vsestransko pripravljena in je bila kljub neugodnim razmeram (zasičeno tržišče) dosledno izvedena. Organizacijo v zasedenih tovarnah so spretno vodili izvoljeni stavkovni odbori, ki so skrbeli za straže, za red, za prehrano, skrbeli pa so tudi za kulturno zabavo in za verno delavstvo celo za maše. Delavstvo je tovarne zasedlo pred-

Stavka tekstilcev. Na znak sirene so 20. avgusta 1936 začeli stavkati delavci »Jugočeške«, nato pa so se jim pridružili vsi drugi

vsem zato, da bi preprečilo prihod stavkokazom, ki jih tedaj ni bilo težko dobiti. Stavkovne odbore so v bistvu vodili najodločnejši in ugledni komunisti, pri čemer so jih podpirali številni nekomunisti, ki so organizacijo razpredli tudi drugod. Zavedali so se, da sami v Kranju ne bodo uspeli in da morajo v stavko pritegniti tudi druge. To se je tudi zgodilo. Stavka tekstilcev, ki se je začela v Kranju, kjer so imeli tudi najnižje mezde, kjer je bil delovnik najdaljši in kjer so delodajalci najbolj grobo kršili delavske pravice, je tako postala splošno slovenska. Stavkati so začeli tudi v Tržiču, v Škofji Loki, v Ljubljani, na Štajerskem. V vsej Sloveniji je stavkalo okoli 9500 tekstilcev, kar je vzbudilo veliko pozornost. Tokrat je tekstilno delavstvo Kranja stopilo na čelo slovenskega delavskega gibanja. V Kranju je stavkalo 2500 delavk in delavcev, v Tržiču pa okoli 800. Ko se je stavka zavlekla, sta se v solidarnosti s stavkajočimi odlično izkazala tudi Kranj in njegova kmečka okolica. Hrana in denar niso prispevali le delavci, temveč tudi razni meščani, obrtniki, trgovci in v veliki meri tudi kmetje. Take enotnosti v zgodovini delavskega gibanja ta pokrajina še ni doživela. To je bilo vredno toliko več,

Stavkajočim tekstilcem so številni okoliški kmetje pripeljali hrano celo v tovarne. Na fotografiji kmetje in delavci na dvorišču »Jugobruna«

ker so tudi vse strokovne organizacije enotno nastopale, ne glede na svetovnonazorska prepričanja in na obnašanje raznih oportunističnih sindikalnih voditeljev.

Kolikšno solidarnost s stavkajočimi v Kranju so izkazali tudi okoliški kmetje, pove samo naslednje. Ko so stavkajoči tekstilci z ročnimi vozički šli po vaseh nabirat hrano, so številni kmetje rekli: »Kaj boste z vozički! S konji vam jo bomo pripeljali!« In so jo tudi res, na osuplost tedanjih oblastnikov in tudi cerkvenih mož. Kmetje so začutili z delavci in vedeli: če oni ne bodo zaslužili, tudi mi ne bomo imeli komu prodajati. In ne le to: v tekstilni industriji je bilo zaposlenih veliko okoliških kmečkih in kajžarskih fantov in deklet, ki so bili kot nekvalificirani delavci zelo slabo plačani. Tako se je porajala in utrjevala zveza z demokratičnimi krščanskimi socialisti, kamor so sodili tudi omenjeni kmetje. Bilo je res občasno vredno sodelovanje.

Stavkajoče so sicer razgnali oboroženi policisti in orožniki, ki jih je poseben vlak pripeljal iz Ljubljane, vendar je bila kolektivna pogodba podpisana 23. septembra 1936, veljala pa je za vse tekstilno delavstvo Slovenije.

Seveda so podjetniki potem obračunali z delavci tako, da so v Kranju, Trzinu in Škofji Loki odpustili 273 delavcev; samo v Kranju so odpovedali 215 najbolj zavednim delavcem-organizatorjem stavke in delavskim zaupnikom. Del le-teh si je pomagal tako, da so organizirali tekstilno zadrugo, prvo take vrste sploh, kar je imelo tudi političen pomen. Večje kot gnotne in druge pridobitve stavke so se kazale v akcijah skupnosti, ki je pokazala moč združenega delavstva, čeravno je stavki sledil začasen upad delavskih akcij.

V tej stavki so bili posebno borbeni nekateri komunisti, zlasti pa ženske. Nekateri so se izkazali v tolikšni meri, da so bili kmalu po stavki sprejeti v komunistično partijo, ki je delovala ilegalno. Takih je bilo kar dvajset. Ta boj je pomagal, da so delavke in delavci dozorevali hitreje tudi v političnem smislu.¹⁰

Mezdno gibanje se je širilo tudi med delavstvom na kamniškem območju. Vzroki so bili podobni onim v Kranju in drugod. Ko so v Kranju začeli tekstilci stavkati, so se jim hoteli pridružiti tudi delavci v tovarni Induplati v Jaršah. Vodstvo podjetja pa je to preprečilo tako, da je takoj ugodilo delavskim zahtevam po boljših mezdah. Isto leto so strokovne

Po stavki so podjetniki z delavci obračunali tako, da so odpustili 273 najbolj zavednih, med njimi največ komunistov. Skupina takih tekstilnih delavcev v Kranju je ustanovila svojo delovno zadrugo, prvo take vrste pri nas. Na sliki so člani zadruge pred Tominčevo drvarnico v Stražišču, kjer so delali najprej, potem pa so se preselili v Otoče. Sede: tretji od leve sekretar KPS za okrožje Kranj Ivan Tominc, četrta je Zofka Papež, peti Tine Teran. Stoje: drugi z leve Stanko Toplak, tretja Karla Golja-Cimerman, peta Marija Mole-Košir, osmi poznejši okrožni sekretar Rudi Papež

organizacije dosegle vidne uspehe tudi v drugih podjetjih: pri Remcu, pri Titanu in drugod, tako da so v štirih tovarnah dosegli zvišanje plač ter sklenitev kolektivne pogodbe. Tudi v naslednjih letih so bila mezdna gibanja delavcev bolj ali manj uspešna. V rudniku kaolina v Črni so delavci v juliju 1937 po enodnevni stavki dosegli, da je prišlo do pogajanj o plačah in o delavskih odpustih. Zaradi slabih plač so avgusta 1938. leta v skupnem boju pečarjev, ki so imeli tedaj le po 2,50 din na uro, stavkali tudi pečarski pomočniki v Mengšu, a zaradi stavkokazov kljub večtedenskemu stavkanju niso dosegli uspehov.

V 1939. letu je bilo v tedanjem kamniškem okraju prav zaradi vse večje delavske solidarnosti in zorenja kar 13 mezd-nih gibanj. V tem času so zaradi začete vojne naglo naraščale tudi cene, kar je najbolj prizadelo delavstvo z nizkimi mezdami. To je rodilo več skupnih nastopov strokovno-sindikalnih

organizacij, zato je moč delavstva postajala vse večja. V kamniškem okraju je bilo prvo tako združeno zborovanje 26. novembra 1939 v Domžalah. Izkoriščanje delavstva, vojna nevarnost in dušenje demokratičnih pravic — vse to je vedno bolj združevalo delavce in drugo prebivalstvo v nastopih za svoje pravice. To sodelovanje in zbliževanje se je kazalo tudi na kulturno-prosvetnih prireditvah. Ena največjih je bila 8. in 9. julija 1939 v Kamniku, kjer je bilo prisotnih nad 3000 delavk in delavcev tega okraja, nastopalo pa je več pevskih zborov, ki so prišli iz raznih krajev Slovenije.¹¹

* * *

Tekstilni stavki v Kranju so sledile še druge. Aprila 1939. leta so začeli stavkati kranjski krojaški pomočniki in pomočnice, ki so jim delodajalci že od tako slabih mezd odtrgovali velike, odstotke, nadur pa jim niso plačevali. S stavko, ki so jo začeli na pobudo komunistov, so uveljavljali svoje osnovne zahteve.¹²

Konec aprila 1940 so stavkali tudi vajenci v Kranju. Organizirali in vodili so jih skojevci, predvsem Janko Mlakar, Boris Ručigaj, Tonček Bertoncelj in Ivan Benedičič. Pridružili so se jim še drugi mladinci. Svojo zahtevo so zelo zrelo oblikovali v spomenici, ki je obsegala 12 točk. Čeravno ta akcija ni bila stavka v pravem pomenu besede, je v boju za izboljšanje delovnih razmer vajeniške mladine naletela na velik odmev, hkrati pa utrjevala solidarnost delavske mladine.¹³

Sredi maja so stavkali tudi delavci v kamnolomu v Krokri, konec maja pa tudi kranjski stavbinci. Razvila se je splošna stavka slovenskih stavbincev, ki je zajela 3960 ljudi in je bila uspešna.

Stavka je bila septembra organizirana tudi na gradilišču na Golniku. V Sloveniji je tedaj spet stavkalo čez 3200 stavbincev. V tem letu je bila še vrsta stavk: junija v kranjskem Standardu, oktobra v tovarni čevljev pri Prešernu, novembra pa so spet stavkali krojači. Zaradi vojne in vse hujših nasprotij so cene skokovito naraščale, življenje je bilo vsak dan dražje. Zato so bile od julija do konca oktobra pogoste protidraginjske akcije. Zadnja stavka pred okupacijo je bila stavka čevljarских pomočnikov v Kranju, ki je trajala od srede decembra 1940 do konca januarja 1941. Ta stavka, ki jo je pripravila partijska celica naprednih rokodelcev, je zajela okoli

**Učitelj Stanko Žagar, član CK KPS
in vodilni organizator KPS na
Gorenjskem, je učiteljeval na Dobravi
pri Kropi od 1922 do 1940, ko ga je
proti ljudski režim odpustil**

150 čevljarских pomočnikov v Kranju, v Naklem, na Visokem, v kranjski okolici. Čevljarji z manjšimi mojstri vred so se zaradi prodora tovarniške proizvodnje z Bat'om na čelu znašli v krizi. Kljub dobremu vodstvu pa ni imela pravega učinka, kajti najmočnejši obrtniki so jo zlahka prenesli. Vendar se je konec januarja, v mrtvi sezoni, ob nabiralni akciji za pomoč stavkajočim vendarle uspešno končala.*

Važnejše kot vsi drugi uspehi pa so bile bogate politične izkušnje in kovanje delavske solidarnosti. Več kot polovica čevljarских pomočnikov se je l. 1941, kmalu po okupaciji, vključila v aktivno delo za OF. To velja tudi za druge udeležence in predvsem za organizatorje drugih stavk.

Širjenje delavsko-kmečkega gibanja je bilo vse uspešnejše tudi zato, ker so komunistično partijo začele podpirati tudi napredne vrste sokolov in krščanskih socialistov. Peter Uzar navaja, da se je na Gorenjskem v »enotnih nastopih posebno sindikatov pokazal zlasti Tone Fajfar s tovariši«. Da so kr-

* To in še drugo je raziskala in opisala Ivka Križnar pod naslovom »Prispevek za zgodovino Komunistične partije in delavskega gibanja med obema vojnama v Kranju in okolici«. (Za Kranjski zbornik 1980.)

ščanski socialisti vedno bolj sodelovali s komunisti in naprednimi sokoli, je ugotavljal tudi klerikalni tisk.¹⁵

Po vseh stavkah so voditelji in organizatorji običajno zgubili delo in oblast jih je na različne načine preganjala, vendar niso odstopali z začete poti. Nasprotno: srečujemo jih med prvimi padlimi borci proti okupatorju.

Trd boj za pravice delavskega razreda je tudi v kranjskem okraju porajal prve celice komunistične partije. Sredi tridesetih let je število članstva toliko naraslo, da so avgusta 1935 ustanovili mestni ali okrajni komite KP Kranj, katerega sekretar je postal Ivan Tominc, tekstilni delavec iz Jugobrunne, člani pa Rudi Papež, Janez Markun in Ludvik Vitez. Članov KP je bilo res še malo, zato pa so bili trdni proletarci. Njihova dejavnost je bila tedaj tolikšna, da so v tem letu osnovali partijske celice v poglavitnih kranjskih tovarnah.

V tem in v naslednjih letih so partijske celice osnovali tudi v nekaterih krajih okoli Kranja: v Šenčurju (že 1934), kjer je bil neumoren predvsem Janez Mlakar, v Trziču in okolici, kjer sta bila začetnika Peter Uzar, Andrej Stegnar in drugi.

Decembra 1937 je bil tudi v Trziču ustanovljen mestni komite KP. Njegov sekretar je bil najprej Andrej Stegnar, ki se je vrnil iz zaporov, nato pa Jože Janežič. Tudi tu so postopoma osnovali celice v podjetjih in nato tudi ulične. Prve partijske celice so bile prek Petra Uzarja in Kristijana Ribnikarja sestavljene 1936. leta v Trziču, v Dupljah in v Križah, posamezni člani iz nekaterih drugih vasi, npr. iz Podljubelja (Sv. Ane), pa so bili vezani na najbližje celice. Le-te so običajno štejele po tri do pet članov, in to iz dveh razlogov: zaradi maloštevilnosti članstva, predvsem pa zaradi tajnosti, kajti delovati so morale v globoki ilegali. To je bil čas nasilja nad naprednim ljudstvom in nad njegovo komunistično partijo.

Kljub temu je bil maja 1936. leta osnovan okrožni komite KPS najprej za jeseniško okrožje, takoj po tekstilni stavki, v oktobru istega leta pa na Mošenjski planini tudi okrožni komite KPS za kranjsko okrožje. Na konferenci so sodelovali tudi vodilni tovariši Mirko Košir, Stanko Žagar* in Jože Jan,

* Stanko Žagar je bil delegat gorenjskih komunistov na državnem posvetovanju KPJ 9. in 10. junija 1939 v Tacnu. Prav tako se je z Andrejem Stegnarjem udeležil pokrajinskega posvetovanja

Eden najstarejših komunistov na Slovenskem, gorenjski partijski aktivist Janez Mlakar iz Senčurja (v sredini), ki je delal v jeseniški železarni. Povezoval je jeseniške, kranjske in okoliške komuniste in snoval nove celice. Na levi je jeseniški revolucionar Albin Pibernik. Posnetek je iz leta 1939

ki so tudi sicer pogosto pomagali kranjskim komunistom. Prvi sekretar OK KPS Kranj je postal Ivan Tominc, kasneje pa je to dolžnost opravljal tudi Rudi Papež.** Člani tega komiteja so bili sprva Rudi Papež, Tine Teran in Kristijan Ribnikar, naslednje leto še Marija Mole, Stane Toplak in Andrej Stegnar, 1938. leta še Anton Nartnik, od jeseni 1940 še dr. Jože Vilfan*** in Jože Janežič, od januarja 1941 pa tudi Franc Vodopivec, ki se je vrnil iz Zagreba. Z okrožnim komitejem KPS Kranj so dosti sodelovali tudi vodilni tovariši Jaka in Marcel Žorga, Ivan Makuc, Tone in Vida Tomšič, Mirko Košir, Dušan Kermavner, Boris Zihelr pa še drugi. Politično znanje so prenašali drug na drugega, potrebovali pa so tudi ustrezno marksistično literaturo. V precejšnji meri so jo dobivali prek meje na Karavankah, kjer je bil iz Tržiča prek Begunjsčice in Zelenice pa tudi čez Korošico ali Škrbino speljan ilegalen kanal.¹⁶ Z občasnimi prekinitvami je ta kanal deloval že od 1928. leta, glavni organizator pa je bil Peter Uzar, čevljar iz Sebenj, udeleženec oktobrske revolucije, ki se je 1921. leta že kot komunist vrnil iz Sovjetske zveze. K temu delu so bili pritegnjeni tudi Petrov brat Janez, pa Andrej Stegnar in Ivan Štucin. Po tem kanalu je bil med prvimi (1928) prepeljan tudi

čez teden dni (17. 6.) na Vrheh nad Trbovljami. Tako so bili kljub globoki ilegali tudi gorenjski komunisti povezani z ostalimi organizacijami KP, s CK KPS in CK KPJ.

** Ivan Tominc je bil sekretar MK Kranj od avgusta 1935 do jeseni 1936, Rudi Papež od jeseni 1936 do 1938, Franc Vodopivec od 1938 do pomladi 1939, Jule Gabrovšek od pomladi 1939 do 21. julija 1940 (tega dne se je v gorah smrtno ponesrečil), in spet Franc Vodopivec od jeseni 1940 do maja 1941. Člani MK Kranj so bili Ludvik Vitez, Janez Markun, Jaka Platiša in Olga Filo. Sekretarji OK Kranj so bili Ivan Tominc od jeseni 1936 do 1938, Rudi Papež od 1938 do maja 1941, Franc Vodopivec od maja 1941. MK SKOJ za Kranj so sestavljali Olga Filo kot sekretarka in Jože Cvar in Stane Žagar ml. kot člana (od 1939 do vojne). (Podatki usklajeni s prispevkom Ive Križnarjeve za Kranjski zbornik 1980.)

*** Za napredno delavsko-kmečko in komunistično gibanje v kranjskem okrožju je bil pomemben prihod dr. Jožeta Vilfana in njegove žene Marije (kar ni bilo slučajno) 1. januarja 1939 v Kranj. Tu je imel odvetniško pisarno. Pri njem sta delala tudi komunisti dr. Jule Gabrovšek, ki je kmalu postal sekretar MK Kranj, in Olga Filova, ki je postala sekretarka MK SKOJ za Kranj in članica MK KP Kranj. Dr. Jože Vilfan je bil 31. decembra 1940 tudi delegat kranjskega okrožja na 2. konferenci KPS v Joštovem mlinu v Medlogu pri Celju. Tudi tej konferenci je prisostvoval tov. Tito. (Podatki po prispevku Ivke Križnar, kakor prej.)

Peter Uzar (levo) in Andrej Stegnar (desno), fotografiran v Sremski Mitrovici, kjer je bil zaprt med političnimi jetniki god. 1932. do 1937. leta

vodilni jugoslovanski komunist Vladimir Čopič, 1930. leta France Klopčič, potem pa 1934 tudi Josip Broz-Tito.

Organizacija mladih komunistov (SKOJ), ki je bila v letih 1935—1937 razpuščena, je konec 1937. leta tudi začela oživljati. Do začetka 1938. leta so mladinski organizatorji v Kranju, in sicer v gimnaziji, v tovarnah in v mestu, že osnovali nekaj skojevskih skupin, ki jih je vodil Stane Žagar mlajši. Skojevsko organizacijo so širili tudi drugod. V začetku 1939. leta so jo osnovali v Trziču, kjer jo je vodil Jože Fink,* ter v Šenčurju, ki jo je vodil mladi Janko Mlakar. Tako kot celice KP so tudi skojevske organizacije štejele le po tri do pet članov. Delovanje skojevskih celic je bilo podobno delovanju celic KP. Mladi komunisti so sodelovali skoraj v vseh akcijah, posebno pa so se odlikovali v pridobivanju ljudi, v različnih propa-

* Jože Fink je bil na V. državni konferenci SKOJ 6. 8. 1939 na Mali planini zastopnik mladine kranjskega okrožja. (Podatek: Ivka Križnar, kakor prej.)

Dr. Julij Gabrovšek, eden izmed sekretarjev okrožnega komiteja KPS Kranj. Delal je v odvetniški pisarni dr. Jože Vilfana. Nepojasnjena smrt ga je doletela v gorah 1940. leta

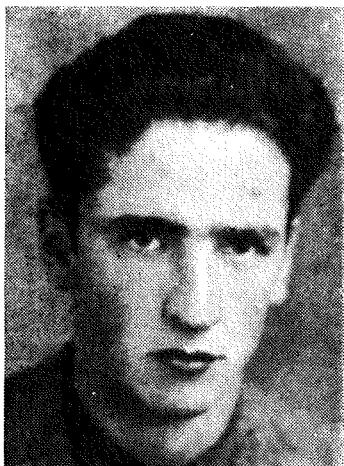

Dr. Joža Vilfan, član okrožnega komiteja KPS Kranj in delegat na 2. konferenci KPS v Joštovem mlinu decembra 1940. Skupaj z ženo Marijo in dr. Julijem Gabrovškom je veliko pripomogel k širjenju revolucionarnih idej. Pomagal je predvsem pri pravni zaščiti komunistov, ki jih je oblast preganjala

gandnih akcijah, ob praznovanjih 1. maja, v manifestacijah in pri razkrinkavanju sovražnikov in petokolonaških elementov. Tudi skojevci so prirejali vse več študijskih sestankov.¹⁷

Delovanje tako komunistov kot skojevcev je raslo iz hudih socialnih razmer delavstva ter kmečkega prebivalstva. V tem boju je bilo osveščanje neprebujenih, a izkoriščanih ljudi zelo važno in neprestano. Potrebna je bila velika vztrajnost. Zlasti kmečki živelj, ki je še tik pred vojno predstavljal skoraj polovico prebivalstva kranjskega okraja, je bil pod močnim vplivom klerikalnih politikantskih vrhov. Le-ti kmečkega prebivalstva niso izkoriščali le gospodarsko, temveč so tudi njegova verska čustva spretno izrabljali v politične namene. Zato so nosilci kapitalistično-izkoriščevalske miselnosti na podeželju še vedno delovali proti borcem za delavske in kmečke pravice in so bili tudi nevarni. Oblast so izkoriščali za zatiranje naprednih misli in dejanj. V tem in takem delu so se zlasti odlikovali nekateri protiljudski politiki, kot so bili kranjski dekan Matija Škrbec, kmet in klerikalni politik iz Hrastja Janez Brodar, ki je bil tudi banski svetnik, predsednik Kmečke zveze Slovenije in poslanec profašistične Jugoslovanske radi-

Predvojni organizatorji SKOJ v Kranju, v Tržiču, v Senčurju in bližnji ter daljni okolici so bili Stane Zagar mlajši, ki je z družino živel na Dobravi pri Kropi, Jože Fink iz Križev pri Tržču in Janko Mlakar iz Senčurja. Mlakar je padel že 27. decembra 1941 v Poljanski dolini, Zagar in Fink pa aprila 1942. Jože Fink, desno Janko Mlakar

kalne zajednice« (JRZ), nadalje radovljiški advokat dr. Albin Šmajd, šenčurski župan in predsednik JRZ za kranjski okraj Anton Umnik ter vrsta drugih iz obeh protiljudskih taborov: nacionalističnega in klerikalnega.

Tem in takim sovražnikom delovnega ljudstva so se pridružili še novi, in sicer nemčurji: hitlerjanci in kulturbundovci. To še posebno po 1938. letu, ko je Hitler k »velikemu rajhu« pripojil tudi sosednjo Avstrijo. Kulturbundovci-petokolonaši so bili zaradi širjenja lažne propagande v korist hitlerizma, ki naj bi »rešil« slabotno in socialno šibko Jugoslavijo iz revščine, še posebno nevarni. To še zlasti zato, ker jih tedanja oblast pri delu ni ovirala.

Ljudstvo je še tedaj v svojem boju dejansko ostajalo prepuščeno samo sebi. Poglavitno vlogo v boju množic proti krivicam je vse bolj prevzemala komunistična partija, ki so jo podpirali ljudje drugih strank in gibanj. Delovno ljudstvo je na odločilne spopade pripravljala na različne načine.

V boju proti notranjemu razrednemu ter zunanjemu sovražniku so komunisti na osnovah kmečko-delavskega gibanja organizirali Zvezo delovnega ljudstva. Že v začetku je npr. samo v Tržiču in okolici »Zveza« imela čez 390 članov, ki so kljub hudemu pritisku vladnih strank in oblasti podpisali pristopne izjave ter plačevali tudi članarino. Zveza delovnega ljudstva je med drugim prirejala množične shode, kar je bila najširša oblika gibanja delovnih množic. Dvoje takih zborovanj je bilo v tem letu v gostilni Brodar v Bistrici pri Tržiču. V obeh primerih je prisostvovalo po več kot 200 ljudi. Tak shod so priredili tudi v Pristavi pri Koržmu, nekaj pa pri sv. Ani nad Tržičem.¹⁸

Eno naslednjih naprednih zborovanj je bilo delavsko-kmečko zborovanje junija 1937 v gozdu na Planjavi pri Šenčurju. Organiziral ga je okrožni komite KP Kranj. Zbralo se je veliko ljudi. Prišli so tudi iz Poljanske doline, iz Tržiča, iz Kamnika, iz Domžal ter celo iz Moravč in kmetje izpod Limbarske gore. Pri tem so vneto sodelovali tudi mladinci. Prireditelj je navidezno potekala kot veselica, v resnici pa so prisotni razpravljali o nevarnosti fašizma, nastopali so proti centralizmu v oblasti, proti draginji, zavzemali so se za podporo španskim borcem, za priznanje Sovjetske zveze. Zborovanje pa je bilo izdano. Prihiteli so orožniki in sledile so aretacije, ki so zajele približno 15 ljudi.¹⁹

Napredno delavsko gibanje je bilo močno tudi na Kamniškem. Avgusta 1939 je delavsko kulturno društvo »Solidarnost« v Kamniku slavilo že 20-letnico delovanja. Na fotografiji: delavski pevski zbori na proslavi »Solidarnosti« v Kamniku avgusta 1939

Podoben množičen shod je bil organiziran poleti 1939. leta na Joštu pri Kranju. Prišlo je okoli 300 »izletnikov«, in sicer iz Kranja, Tržiča in okolice. Vendar so ga zaradi izdajstva razbili policisti in orožniki. Aretirali so več komunistov in tako ponovno tudi Andreja Stegnarja.²⁰ Podobno zborovanje so v tem času priredili tudi na Bistriški planini v Dobrči, kjer se je zbrala predvsem mladina.

Zelo učinkovito so komunisti in njihovi simpatizerji delovali tudi v društvu Vzajemnost. Ta je bila nadaljevanje poprej prepovedanih Svobod. Delavsko kulturno društvo Vzajemnost v Kranju je bilo ustanovljeno jeseni 1936. leta, v Tržiču pa maja 1938. leta. V teh društvih so poleg študija komunisti razvijali različno kulturno-prosvetno dejavnost, vse od zborovskega petja do igranja v dramskih krožkih.

Ena izmed oblik delovanja Zveze delovnega ljudstva je bilo tik pred vojno tudi nameravano širjenje Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki pa ga oblast ni dovolila ustanoviti. Ker takega društva buržoazna oblast ni dovolila, so komunisti organizirali zbiranje podpisov v znak protesta. Samo

Organizatorji delavskega gibanja iz Kranja in okolice na Joštu 1. maja 1939. Med njimi Stane Kovačič (padel 27. marca 1942 ob Stanetu Zagarju), Lucijan Seljak (stoji zadaj v sredini), Ivan Tominc (stoji zadaj četrti z desne), ob njem Anton Nartnik, Rudi in Zofka Papež, Tine Teran, Franc Gajšek (ubit pri tehniki v Stražišču februarja 1942), Jože Pogačnik, Karla Golja-Cimerman, Ludvik Vitez, Stanko Toplak

v Kranju in bližnji okolici so konec 1940. in v začetku 1941. leta zbrali čez 500 takih podpisov. Partijci in skojevci iz šenčurske organizacije so jih sami nabrali čez 200, v Trziču in okolici prek 400, v celotnem kranjskem partijskem okrožju pa čez 5000.²¹

Nemško-sovjetski pakt o nenapadanju, sklenjen avgusta 1939, je sicer precej škodoval ugledu Sovjetske zveze, toda komunisti so to dejanje tolmačili kot izraz nujnosti Sovjetske zveze, ne pa kot prijateljstvo ali zbliževanje med tema nasprotnima si državama.

Pri zbiranju in združevanju demokratično usmerjenih sil v ljudskofrontne vrste so bili sicer maloštevilni člani KP zelo agilni tudi na kamniškem območju. To se je med drugim pokazalo tudi pri nabiranju podpisov za snovanje Društva prijateljev Sovjetske zveze. V nekaterih tovarnah se je podpisalo tudi do 80 % delavcev.²² Partijske organizacije so s svojim delom prodirale tudi na podeželje, med kmečke ljudi, ki so zaradi izkoriščanja, zaostalosti in zapostavljanja kljub pridnosti trpeli pomanjkanje in revščino. Začeli so organizirati samo-

Tekma koscev in grabljic, ki jo je priredilo Društvo kmečkih fantov in deklet v Dupljah poleti 1939

Društvo kmečkih fantov in deklet v Vogljah, ustanovljeno 1935. leta, si je omislilo tudi enotne obleke

pomoč, da bi se s prosvetljenjem usposobili za privlačnejše življenje, in sicer prek Društva kmečkih fantov in deklet. Tako društvo so 1935 osnovali v Vogljah in 1937 v Dupljah, kjer so prirejali razna kmečka tekmovanja. Tudi na volitve so prihajali skupno in glasovali proti vladnim kandidatom. Poskusov ustanavljanja teh društev je bilo še več, vendar se je delo na tem območju najbolj razmahnilo v Dupljah in v Vogljah.²³

Pri širjenju kmečko-delavskega gibanja na domžalskem območju je bil zelo agilen Polde Miš, kmet iz Gorjuše. Bil je tako zanesljiv, da so se pri njem večkrat sestajali vodilni člani KPS. V bližini Gorjuše na Taboru nad Ihanom je bil 23. maja 1937 dotlej največji shod Ljudske fronte sploh. Na njem je sodelovalo okoli 1000 delavcev, kmetov in delovnih izobražencev, kar je bilo za tiste čase in razmere veliko. Tu so prepevali revolucionarne pesmi, kovali enotnost delovnega ljudstva in se dogovarjali o nadaljnjem delovanju. Na tem shodu se je že odražal manifest aprilskega ustanovnega kongresa KPS na Čebinah. Nekaj dni po shodu je bilo aretiranih 11 domačinov.

Ti dogodki so odmevali po vsej Sloveniji in so pozitivno vplivali tudi na ljudskofrontno gibanje na Gorenjskem. Polde

Polde Miš, rojen 1889, mali kmet iz Gorjuše pri Ihanu, neupogljiv organizator kmečko-delavskega gibanja na domžalskem območju. Ustreljen je bil med talci že 13. 11. 1941

Miš je bil tudi tisti, ki je voditeljem KPS pozneje priporočil, da bi širši sestanek KPS lahko pripravili pri Judežu na Vinjah. Tja je potem, seveda ilegalno, 29. junija 1940 prišlo 45 delegatov, udeležencev 3. konference KPS, ki ji je prisostvoval tudi Josip Broz-Tito. Rudi Papež, sekretar OK KPS Kranj, je bil tedaj izvoljen za delegata V. državne konference, ki je bila oktobra 1940 v Zagrebu.*

* * *

Prtijska in skojevaska organizacija sta bili zelo marljivi v delovanju proti vojni nevarnosti, proti peti koloni in v razkrinkavanju fašizma. Ta aktivnost je bila od 1938. leta naprej prisotna prav na vsem gorenjskem področju. Takoj po okupaciji Avstrije so bili komunisti, njihovi sodelavci in simpatizerji že jasno opredeljeni in pripravljeni na odpor proti prodiranju nacifašizma.

To je bilo nujno zlasti zaradi vse hujšega delovanja hitlerjevskih agentov.

* Ivka Križnar, kakor prej.

Shod Ljudske fronte v Ihanu 23. maja 1937

Tako kot sta bila Tržič in Kranj delavski središči z največjim številom komunistov in drugih zavednih ljudi, so bila tam tudi poglobitna središča nemškutarjev, petokolonašev in kulturbundovcev. Ti so ob naraščanju hitlerjevske moči v Avstriji in Nemčiji vse predrznejše širili propagando na jugoslovanski strani Karavank. Nacističnega vpliva ni bilo težko širiti, ker mu tudi oblasti niso stopale na prste in ker so večino glavnih v tamkajšnjih tovarnah imeli tujci. Mnogi delodajalci in izkoriščevalci so bili obenem ali nacisti ali kulturbundovci. Zato je Kulturbund, ki je pripravljaj tla okupatorju, razmeroma nemoteno deloval. Z bahatim obnašanjem niso skrivali, kaj so in kaj nameravajo. Obljubam so nasledli v glavnem nekateri malomeščani in priliznjenci. Člani KP in SKOJ so na svojo roko razbijali sestanke kulturbundovcev (v Tržiču dvakrat) ali pa jih prijavljali oblastem. Vendar zadnje ni zaleglo nič. Hitlerjevska agentura je v Kulturbund pritegovala pripadnike nemške narodnosti v Jugoslaviji.* Čeravno

* Med poglobitnimi kulturbundovci v Tržiču so bili poleg dr. Viljema Elberta, pravnega svetovalca in personalnega referenta v Predilnici, ki je bil že med stavko 1936. leta eden glavnih pobudnikov nasilja proti delavstvu, še gostilničar Elsner, bratje Stransky in mizarski podjetnik Amann. Svoj sedež so imeli pri Elsnerju

je bilo v začetku 1941. leta na vsem Gorenjskem le 168 članov Kulturbunda, so bili spričo njihove dejavnosti in zlasti zaradi gnilih razmer v Jugoslaviji ter zaradi okupacijskih načrtov Nemčije, ki so jih širili iz bližnje Avstrije, zelo nevarni.²⁵

V Trziču je bil najvplivnejši visoki uradnik v Predilnici dr. Viljem Elbert, čigar delovanje je segalo prek ožjih meja. Ob okupaciji Avstrije marca 1938. leta so bili tržiški kulturbundovci že tako drzni, da so na Ljubelju razobesili hitlerjevsko zastavo, komunisti pa so jo sneli. To se je ponovilo trikrat. Tudi kranjski kulturbundovci, ki jih je bilo sicer manj kakor v Trziču, so vsak dan bolj dvigali glave. Po neki nogometni tekmi, ki je bila le nekaj mesecev pred okupacijo, so se npr. zbrali v hotelu Evropa, njihov pianist pa je zanosno igral hitlerjanske pesmi. Hitlerjansko izzivanje sredi Kranja je bilo tako očitno, da so nekateri prisotni zahtevali, naj neha igrati. A to ni zaleglo, zato so nekateri zavedni nogometaši pianista odnesli ven. Tedaj so se tiho porazgubili tudi njegovi pajdaši.²⁶ Takih in podobnih izgrediv je bila še cela vrsta, in bolj kot se je bližala vojna, pogostejši so bili, kajti hitlerjencem je neprestano rastel greben. Eden takih je bil v Kranju Sandi Prešeren, sin tovarnarja čevljev.

V Kranju je živel pred vojno tudi precej češkoslovaških državljanov, tekstilnih strokovnjakov, ki so bili ob nemškem napadu na Češkoslovaško septembra 1938. leta mobilizirani v češkoslovaško armado. Ob tej priložnosti je prebivalstvo množično pospremlilo češkoslovaške mobilizirance in prostovoljce na železniško postajo. To se je sprevrglo v organizirane in obsežne demonstracije proti fašizmu, kar je bila zasluga skojevcev in mestnega komiteja KP Kranj. Ko je vlak s Čehoslovaki odpeljal, se je s kolodvora proti Kranju razvila povorka, demonstranti pa so med drugim vzklikali: »Dol s Hitlerjem in s krvavim fašizmom«, »Mi smo s Čehi!« Sredi mesta je povorko zaustavil kordon orožnikov, nakar so se demonstranti, ki jih je bilo okoli 300, razšli. To so bile prve take demonstracije v Kranju in po velikem tekstilnem štrajku eden največjih dogodkov.²⁷

Sredi 1940. leta sta partijska in skojevska organizacija tudi v Trziču priredili velike demonstracije proti vojni in fa-

oziroma pri Bučarju, a so se sestajali tudi drugod. Tik pred vojno je bilo v Trziču okoli 55 zelo aktivnih kulturbundovcev.

publinterpol.platzna v. 2010/2011

Mladina

UNIONISTVO IN UPRAVA
KRAJ, STRUŽEVO ŠT. 7
ČERNOVE RACHIN ŠTEV. 27.256
NOROVISI SE NE VNAČANO

LIST ZA SLOVENSKO MLADINO

Leto 1.

Krati. 11. februarje 1937

5147. 1.

Mladina hoče življenja

ICHJA KESČNO SVAKA
PREDLAŽE PUŠTILAS
POLJITNOJ DOK 13
ON OVITNOJ 34

Program današnje mladine

[illegible][illegible][illegible]

Mi duhovi vemo, kje sta najprej zia. Mladina boče delati, hače ustvarjati, hače se boriti. Mladost sije sija krivica in ker ne najdejo zasluga, se obrnejo v svetlo stran.

Kipari nastali iz zmoltenih sa silicijem postrojenja koje je uopće ni slova u Beogradu. Iz tih nagradila
 Ce je ovaj samo izolekane, minidna vidita boje
 moramni reči, da nastupio sedaj slovesno pre
 postu delavna silicijem, da primamo svoj del i
 bosti. Ne potpagaše vas ovim, preporodi i
 lezava! Milidna boravna, buzavara, boje kret
 mionisa omditit kudi! Postaviti svoje radove

Is uprave

Predstavitelj ima se ti s prvo številko mesečnega naročnika lista je 1 Din za številko mesečnega naročnika, 3 Din v kolportuži. List bo izhajal dvakrat mesečno. Odnosnavaš bomo za vsako številko posebej. Naročniki lista upoštevajte varnostno na ltu 5, 10, 15.

V vseh krajih hitro gospodarimo. Povsem
jenih km obsevanosti; z naročniki hito sam, su
trud mo haviu prijaviti odločadino. Vsa ta
ni delo, ki ima priložnost raziskati (ali med zmo
ni, ali samo niti, da se zagovarjajo) z tem.

Travljakova pozivamo da sprejemo in
v pridujo. Z njimi bomo obravnavali posebne
Prijetelje mladini t.j. učevalke, pro-
lektorje, itd. pramo tudi za pripravo v li-
kovni salod. Za izboljšanje si omakih izvede
podpor in posrebnega. Pomagajte mladini
v šoli!

Vae oar, ki per hat na ugata, prosima
 da ga tukaj vracja, da piskraho strelke
 Druge strelke polkoma se vnam, i
 lista en bado vrati, tretje pa samo omni, i
 bado tui i strelki pletati.

Grant was made on October 17, 1950.

»Mladina«, legalen list pokrajinskega komiteja SKOJ, ki je namesto prepovedanih »Mladih potov« izhajala v Kranju od 11. 2. in samo do 30. 4. 1937, ko jo je oblast že prepovedala. Urejal jo je Jože Jan

šistični nevarnosti, proti naraščajoči draginji in proti drugim krivicam. Na tem zborovanju je govoril Jože Fink, ki je bil poleg Jožeta Janežiča takoj nato aretiran.

Tudi za državnozborske volitve decembra 1938 so komunisti propagirali listo združene opozicije in tako legalno kazali nezadovoljstvo nad protiljudskim režimom. Za okrajnega kandidata na listi združene opozicije je bil tedaj izbran napredni kmet Tomaž Križnar z Okroglega pri Naklem. Čeprav so bile volitve javne, je pri Sv. Ani nad Tržičem celo po uradnih rezultatih zmagala opozicija, medtem ko je v Tržiču združena opozicija dobila 183 glasov, v Šenčurju 115 itd. Taki rezultati so pomenili podporo politiki in boju KP.²⁸

* * *

V razkrinkavanju fašistične nevarnosti je veliko pomagala napredna literatura, predvsem ilegalna. V Kranju je npr. v začetku 1937. leta začelo izhajati tudi skojevsko glasilo »Mladina«, ki jo je urejal Jože Jan, a že po šestih številkah jo je oblast prepovedala. Zato se je bilo v glavnem spet treba po-

služevati ilegalnih časopisov. V 1937. letu je v Kranju začel izhajati borbeni in napredni tednik »Sobota«. Leta 1938 je izšlo še 33 števil, nato je oblast tudi »Soboto« prepovedala.

Ob proslavljanju 1. maja (zlasti po 1938. letu) so organizatorji še posebno poudarjali potrebo po razkrinkavanju fašizma in njegovih petokolonskih propagatorjev v tej pokrajini, ki so pripravljali teren za okupacijo.

Zaradi takega delovanja so tudi s tega območja pod pretezo vrožnih vaj v januarju 1941 internirali v Ivanjico več komunistov. Iz Tržiča tudi Petra in Janeza Uzarja, Antona Štefeta, Ivana Štucina in še nekatere, iz Šenčurja Antona Štefeta ter nekatere iz Kranja. Tako je bila z »orožnimi vajami« prizadeta tudi partijska organizacija kranjskega okrožja in njeno delo deloma zavrto, ne pa zatrto.

Zaradi velikega vpliva na prebivalstvo, ki so ga komunisti in skojevci dosegali s svojim neumornim delovanjem, znanjem, požrtvovanjem in z zgledi sploh, bi kdo sodil, da je bilo v KP veliko članov. Toda njihove vrste niso bile številne, kajti boj za socialne in druge pravice je bil zvezan s številnimi odpovedovanji, nevarnostmi in življenjsko negotovostjo. Tik pred okupacijo oziroma v 1940. letu je bilo v kranjskem partijskem okrožju od 120 do 130 članov KP, SKOJ in kandidatov za člane KP. Izmed teh je bilo v Kranju z okolico 46—50 članov KP ter 12—15 skojevcev. Mestni komite Kranja je združeval partijske celice v tovarnah Sava, Jugočeška, Inteks, Sirc in Jugobruna. Poleg teh pa so delovale še celice za vasi Stražišče, Labore, Orehek ter celice stavbincev in rokodelcev.

V Tržiču in v okolici je bilo 34 članov KP ter 10—12 skojevcev. Poleg tržiških celic v Predilnici, na žagi, v tovarni Peko, v tovarni čevljev Jara in dveh uličnih so delovale še celice za Križe in Pristavo, v Dupljah, pri Sv. Ani (Podljublju) in na Golniku. Posamezni komunisti v drugih krajih pa so bili povezani tam, kjer jim je bilo najprimernejše.

Število članstva se je menjavalo in torej ni bilo veliko. To ni bilo čudno, kajti večina je morala tvegati vsakdanji zaslužek in žrtvovati mirno življenje. Policija in orožništvo sta pogosto zasledovali in zapirali komuniste in skojevce, kar je večkrat oslabilo posamezne organizacije. Hkrati pa je trdota tega boja članstvo krepila ter partijske vrste neprestano čistila tako, da so v organizaciji ostajali le res prekaljeni ljudje. Tik pred razpadom stare Jugoslavije je bil delno razbit mestni

Skupina interniranih revolucionarjev januarja 1941 pri Ivanjici v Medju-rečju. Čeravno so v vojaških uniformah, so bili v resnici zaporniki. V sredini (sedi, z očali) Milko Goršič, v prvi vrsti z leve pa sede Gorenjci; drugi Tomaž Godec, tretji Andrej Prešeren, četrti Tine Vister. V zadnji vrsti tretji stoji Jaka Rabič

komite KP Tržič, prizadeta pa je bila tudi partijska organizacija v Kranju in okolici.

V začetku 1941. leta so komunisti kranjskega okrožja spet utrdili svojo organizacijo, poleg tega pa jo poživili še z novimi člani, ki so bili predvsem delavci.²⁹ Sicer pa je bila politična razgibanost tiste napredne delavske, kmečke, dijaške in študentske mladine, ki je bila povezana zlasti s skojevci, vse večja. Ta vpliv je bilo čutiti zlasti med športniki, tako v Kranju kot tudi drugod.

V kamniškem partijskem okrožju so partijske organizacije, vzporedno z razvojem industrije, nastajale malo kasneje. Prva celica KP je bila v tem okrožju ustanovljena julija 1939 v Volčjem potoku, vendar se je poslej partijska organizacija razvijala tako, da so konec 1940. leta tudi v tem predelu osnovali okrožni partijski komite. Ustanovni sestanek je bil pri Lojzetu Bergantu v Podgorju pri Kamniku, člani okrožnega komiteja pa so postali Tone Šturm, ki je bil tudi sekretar in po katerem povzemamo podatke, Lojze Bergant, Jakob

**Tone Šturm, prvi sekretar okrožnega
komiteja KPS Kamnik**

Molek, Franc Poznik, Roman Potočnik in Stane Žerovnik. Vsi so bili delavci in vsa imena bomo srečali tudi pri organiziranju vstaje.

Tomo Brejc, inštruktor CK KPS

Pri tem je bilo čutiti tudi že delovanje Toma Brejca, ki se je konec 1939 ilegalno vrnil iz Francije. Brejc, ki so ga oblasti 1936. leta izgnale iz države, je tudi v Francijo prišel ilegalno in se tam takoj vključil v napredno gibanje rudarjev-izseljencev. Postal je urednih lista »Glas izseljencev«, pri čemer si je nabral veliko znanja in izkušenj. Zato mu je partija poverila podobno delo v skriti partijski tiskarni pod Šmarno goro, na terenu pa je še pred vojno deloval kot inštruktor CK KPS, zadolžen za kamniško okrožje in Zasavje. V začetku 1941 je bilo v kamniškem okrožju 5—6 celic, v katerih je bilo včlanjenih 25 komunistov in 15 kandidatov za člane. Poleg teh je bilo med mladimi tudi okoli 20 skojevcev. Vsi ti in okoli 150 simpatizerjev KP so predstavljali močno politično silo zato, ker so bili tesno povezani z delavstvom in drugim prebivalstvom.³⁰

Organiziranje in delovanje komunistov ni bilo namenjeno samemu sebi. Člani KP, SKOJ in njihovi somišljeniki so bili povsod tam, kjer je šlo za boj proti izkoriščanju, za pravice delovnih ljudi, za napredek ali za narodnoobrambna dejanja.

Povezovanje s sokoli, s krščanskimi socialisti, z naprednimi kulturnimi krogi in s kmečkim življem je krepilo solidarnost. To so pokazali različni skupni nastopi pri protidraginjskih akcijah, pri volitvah, pri stavkah in v delovanju proti vojni in proti fašistični nevarnosti. Po 1935. letu so se ljudske množice vedno bolj združevale v Ljudski fronti, ki je najprej povezovala napredno delavstvo s kmečnimi množicami, potem pa se je širila tudi na druge demokratične sloje: na Sokola, na izobražence in na druga napredna gibanja. Spričo vse večje fašistične nevarnosti sta bili KP in ljudska fronta vedno večji nosilec narodnoobrambnega delovanja.

Ko se je že začela druga svetovna vojna, so se 3. septembra 1939 zbrali v Celju delegati Ljudske fronte. Tedaj so jo preimenovali v Zvezo delovnega ljudstva (ZDLS). S praktičnimi nastopi na terenu, kar pa ni bilo lahko in čez noč, je bila zveza med komunisti, sokoli, krščanskimi socialisti, demokratičnim gibanjem kmetov, naprednimi izobraženci in Društvom kmečkih fantov in deklet vedno trdnjša.

Potrditev je dobila tudi v pripravi ustanovitve Društva prijateljev Sovjetske zveze, ki pa ga ban dravske banovine dr. Marko Natlačen ni dovolil. ZDLS je tedaj organizirala že omenjeno zbiranje protestnih podpisov. Za Kranj je bil usta-

novni sestanek ZDLS še to jesen pri Francu Vrečku na Primskovem. Vodil ga je Vencelj Perko.

Tako je ljudskofrontno gibanje vzpostavilo globoke temelje poznejši ustanovitvi Osvobodilne fronte.

Moč tega gibanja se je zlasti pokazala ob pristopu vlade stare Jugoslavije k paktu Rim-Berlin-Tokio, kar se je zgodilo 25. marca 1941.

Ta sramotni akt je sprožil valovanje patriotično nastrojenih množic. Že 27. marca 1941 so proti temu paktu po vsej državi vzplamtele protestne demonstracije. Demonstracijam so se na pobudo komunistov ta dan pridružile tudi množice v Kranju, v Trziču, na Jesenicah in drugod. Samo v Kamniku je tega dne demonstriralo okoli tisoč ljudi. Ljudstvo je s komunisti v prednjih vrstah povedalo, da ima, če je že tako, »raje vojno kakor pakt«. Tako je bilo po vsej Jugoslaviji.

Tedaj so se v Kranju in okolici, v Trziču, na Jesenicah in drugod vrstili številni partijski in skojevski sestanki ter sestanki s somišljeniki ZDLS, kjer so razpravljali o obrambi domovine ter o načinu delovanja v primeru napada.

Protestni valovi proti izdajalskemu marčevskemu paktu so povzročili, da je oblast 31. marca 1941 razpustila tudi taborišče v Ivanjici, od koder so se kmalu vrnili tam internirani komunisti.

In zdaj, ko je bila vojna in s tem okupacija na pragu, se je hitro pokazalo, kdo je dejansko pripravljen braniti ogroženo domovino. Enotnost delovnih ljudi v nastopih proti domačim razrednim sovražnikom in zunanji nevarnosti je tik pred vojno pokazala že vidne sadove. Osnova prihodnjega množičnega upora je bila vzpostavljena prav v teh usodnih pomladnih dneh 1941. leta.³¹

Okupacija in aprilski zlom stare Jugoslavije

Napad na Jugoslavijo in prostovoljci — Na Gorenjsko najprej pridejo Italijani, nato Nemci — Domoljubi in komunisti zbirajo orožje, kulturbundovci pa pripeljejo Nemce — Razpad kraljevine Jugoslavije — Razdelitev Slovenije — Gorenjska postane »Südkärnten« — Naglo in nasilno ponemčevanje — Izganjanje Gorenjcev — Graščina v Begunjah postane grozovit zapor — Okupator takoj pokaže svojo pravo podobo — KPS v ljudeh spodbuja misel na upor.

Nenadno in nenapovedano so fašisti napadli Jugoslavijo 6. aprila 1941. Za začetek so Nemci silovito bombardirali Beograd. Isti dan so bombardirali tudi radijsko postajo v Domžalah.

CK KPS je tedaj komuniste, skojevce in vse druge domoljube pozval, naj prostovoljno stopajo v jugoslovansko vojsko. Zlasti mladinci so se začeli pripravljati. Pripravljenost so pokazali tudi primorski emigranti, ki so živeli v Kranju in okolici in so že pred vojno imeli svoje društvo »Sloga« oziroma »Zarja«. Temu pozivu se je npr. na Jesenicah, v Kranju, v Tržiču in v okolici odzvalo več sto ljudi. To so bili predvsem Primorci, živeči v Kranju, in mladinci, prežeti s patriotizmom, ki še niso služili vojske in so odvrgli strankarske predsodke. Iz Kranja so odšli trije transporti. Prvi 8. aprila 1941, druga dva pa takoj za njim. Prva dva sta se z vlaki odpeljala proti Zagrebu, eden pa proti Novemu mestu, od tam pa delno čez Metliko proti Karlovcu. Ta skupina je na bližnji železniški postaji Kamanji, takoj prek Kolpe, zvedela, da so na Hrvaškem prevzeli oblast ustaši, zato se je 11. aprila razšla. Večina sploh ni prišla do orožja in uniform.

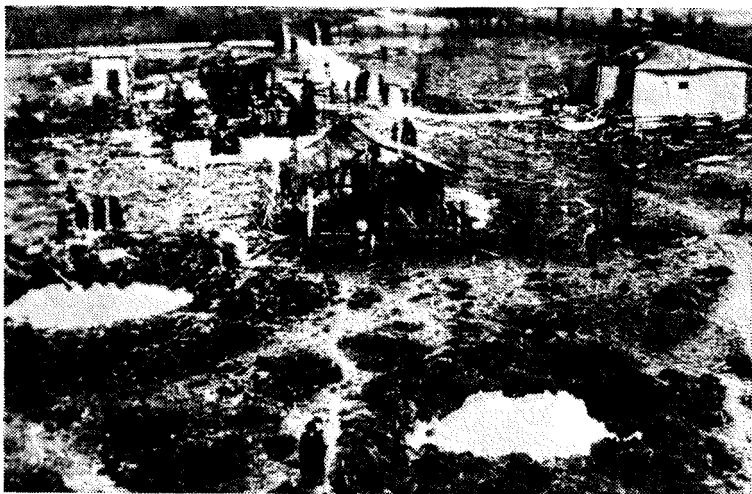
Okoli 60 prostovoljcev je dobilo uniforme v graničarski komandi v Kranju, nato pa so se v spremstvu svojcev in številnega prebivalstva odpeljali proti Ljubljani. Toda del teh prostovoljcev je v Novem mestu doživel bombni napad, zagrebške vojašnice, kjer so bili drugi prostovoljci, pa so s tanki obkolili ustaši in Nemci. Tako je nekaj teh prostovoljcev prišlo v ujetništvo. Del se je umaknil in prebil nazaj v Slovenijo, nekaj tistih, ki so jih polovili ustaši, pa so po posredovanju Rdečega križa spustili šele čez pol leta. Nekaj gorenjskih prostovoljcev, ki so jih Nemci že zajeli, je v nemških taboriščih moralo ostati do konca vojne.³²

Na Gorenjsko sta prodirali dve fašistični vojski: Italijani in Nemci. Italijani so prišli po dolini Save, Nemci pa so iz Celovca prodirali čez Podkorensko sedlo proti Hrušici in čez Ljubelj. Vendar so bile to le manjše sile, medtem ko je nemška glavnina prodirala iz Celovca v smeri proti Dravogradu in dalje proti Celju.³³

Medtem so tržiški in drugi kulturbundovci in petokolonaši zlasti med vojaki širili domenjena propagandna gesla, kot

na primer: »Na Koroškem je pripravljena milijonska Hitlerjeva armada!«; »v Mariboru in Celju so že Nemci«; »Jugoslavija ima čez 1,000.000 mrtvih vojakov«, »Jesenice so zravnane z zemljo«; »Kranjčani so navdušeno sprejeli nemško vojsko«; »Nemci so že v Puterhofu«; »močna kolona nemških smučarjev je že na Prevalu pod Begunjščico« in še druge, vse pa izvite iz trte z namenom, da bi še bolj zmedle že tako zmedeno vojsko in prebivalstvo.

Sovražnosti na Ljubelju so se začele 6. aprila 1941 zjutraj, ko je nemški stražnik obstrelil jugoslovanskega graničarja. Ranjenca so takoj prepeljali v Tržič, kjer je bila v meščanski šoli zasilna bolnišnica. V resnici so bili nemški oddelki, ki so se pripeljali za pohod prek Ljubelja, šibki. Le malo resnejši odpor bi jih bil zaustavil. Streljanje na meji ni preraslo v obsežnejše spopade, čeravno je nekaj odpora le bilo. Toda vse se je odvijalo brez pravega poveljstva. Že čez nekaj dni se je vojska začela umikati, in to neurejeno. Vendar pa je bilo med vojaki in podoficirji še nekaj takih, ki so za seboj rušili objekte. Tako so 10. aprila 1941. leta na umiku skozi Tržič uničevali cesto, v Podbrezjah pa so razstrelili most čez Bistrico. Isti dan so vojaški oddelki porušili tudi predor in železniški

Nemški bombniki so aprila 1941 razdejali tudi radijsko oddajno postajo v Domžalah

most v Globokem, hkrati pa so s proge evakuirali železniško osebje. Dva dni je vladalo »brezvladje«. Vojska se je brez potrebe umikala, umakniti pa se je moral tudi baron Born, ki je bival pri Sv. Ani (v Podljubelju).^{*} Jugoslovanska vojska je, da bi zavrla napredovanje sovražnika, pred končnim umikom popolnoma porušila most čez Savo v Kranju, deloma pa tudi cestni nadvoz nad železniško progo v Gaštejškem klancu. A vse to ni nič zaleгло.

Prebivalstvo je bilo nad hitrim zlomom jugoslovanske vojske presenečeno, kajti tako iz Tržiča kot iz Kranja je poleg redno vpoklicanih vojaških obveznikov šlo prostovoljno v vojsko veliko mladih fantov, ki so bili pripravljeni na oboroženo obrambo.

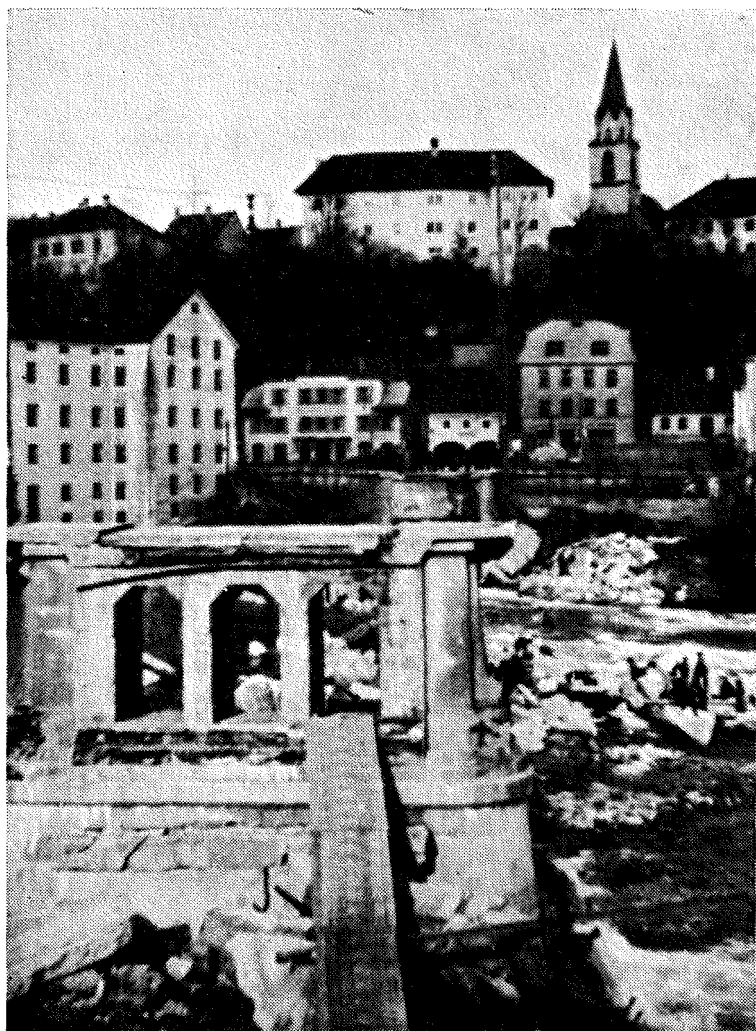
Dne 11. aprila 1941 popoldne so v Tržič najprej prišli Italijani. Prikorakali so na Glavni trg in se vselili v Sokolski dom.³⁴ Italijani so se nastanili tudi po drugih, manjših krajih Gorenjske. Nemci so glede meje in zasedanja postopali svoje-glavo in proti Italijanom superiorno.

V dneh zloma so pod vodstvom komunistov zlasti nekateri mladinci že zbirali orožje.

Mladinci iz Tržiča so s kolesi odšli celo v Selško dolino in po opuščeni »Rupnikovi liniji« brskali za orožjem. Prek Jamnika so potem prinesli težke nahrbtnike streliva ter vsak po dve puški. Prinesli so tudi dve strojnici.

Orožje so iskali tudi drugod in ga skrivali na raznih krajih: pod Kukovnico, v Selški dolini in po hišah. Tudi šenčurska skupina mladincev je orožje zbirala predvsem v Selški dolini. Tako so v Selcih prišli tudi do strojnice- zbrojevke, ki so jo skrili pod Mohorjem. Tudi več mladincev iz Kranja je v okolici iskalo zapuščeno orožje, ki so ga nekaj dobili na »Rupnikovi liniji«. Tudi ti so ga zakopavali na skritih krajih. Nekaj orožja so poskrili tudi kmetje, vendar tega ni bilo veliko. Vojaki so pred umikom vso oborožitev morali odnašati na orožniške postaje, municijo pa uničiti. Tako tudi enote v Poljanski dolini na karavli »Sovodenj«. Zato do orožja ni bilo lahko priti.

^{*} Born, ki je bil žid in sovražnik nacizma, ni hotel čakati nevarnih okupatorjev. Kot tak je svojima psoma dal celo imeni po Hitlerju in Mussoliniju: »Hiti« in »Musi«. Tržiški kulturbundovci so ga zato imeli na muhi. Barona Borna je okupacija dohitela v Ljubljani, po italijanski okupaciji pa so ga le zgrabili Nemci. Požrl ga je dachauski krematorij.

Med umikom z Gorenjske so zadnje enote jugoslovanske vojske uničile več mostov. Tako 10. aprila 1941 v Kranju tudi most čez Savo

Vendar pa so prvi streli iz tako skritih pušk odjeknili že 11. aprila 1941, se pravi pred kapitulacijo. Ko je ta dan neko nemško letalo preletelo Šenčur, sta ga kar s puškama obstreljevala mladince Janko Pipan in Janko Belehar. Seveda mu nista nič škodovala, omembe vredno pa je zato, ker je bila to na Gorenjskem prva bojna akcija na okupatorjevo letalo.³⁵

Tisti, ki so pričakovali, da bodo Gorenjsko zasedli Nemci, so bili ob prihodu Italijanov zelo razočarani. Najbolj seveda kulturbundovci. Tako tudi tržiški, ki so komaj čakali, kdaj bodo namesto Italijanov prišli Nemci. Da bi pospešili prihod Nemcev, sta 11. aprila 1941 zastopnika kulturbundovcev, zagrizena hitlerjevca dr. Viljem Elbert in Miklavž Klemenc, odšla celo na Ljubelj, kjer sta navezala stike z nemškim poveljstvom. Že naslednji dan so se Nemci z Ljubelja spustili proti Trziču. Tedaj so jim z belo zastavo na čelu šli nasproti nekateri tržiški kulturbundovci, jih navdušeno pozdravili in pripeljali v Trzič. Po pristrčnem pozdravu sredi mesta jih je v občinske prostore odvedel dr. Viljem Elbert. S tem mu je bila izpolnjena dolgoletna želja.

Takoj za prvimi oddelki nemške vojske, ki so bili motorizirani, so se prek Ljubelja pripeljale v Trzič še nove vojaške

Na Gorenjsko so najprej prišli Italijani. Za njimi je 12. aprila prišla v Trzič nemška okupacijska vojska, ki so jo pripeljali tržiški kulturbundovci. Sprejem nemških oddelkov na Glavnem trgu pred občinsko hišo

enote, z njimi pa tudi orožništvo in policija. Iz Tržiča so se Nemci drugi dan brez zaprek odpeljali proti Kranju, ki so ga tako zasedli 12. aprila 1941. Toda namesto navdušenja jih je sprejel popoln molk in zastrta okna. Kranjski kulturbundovci so se zaman trudili, da bi bil sprejem Nemcev čim veličastnejši.

Tako so bili Kranj in še nekateri drugi kraji Gorenjske 12. aprila zasedeni po Nemcih. Ti so zdaj začeli Italijane izrivati proti Ljubljani, tako tudi iz Škofje Loke in s cele Gorenjske. To je potekalo do 23. aprila 1941, ko so Nemci končno zasedli vso Gorenjsko. Pri Šentvidu, kjer so postavili tudi obmejni blok, so potegnili demarkacijsko črto v smeri proti Ježici in proti Polhograjskim Dolomitom, ki je bila meja med Italijo in Nemčijo.

Ko je 18. aprila 1941 stopila v veljavo kapitulacija stare Jugoslavije, je bila Slovenija in z njo tudi Gorenjska že skoraj teden dni okupirana. Zgodilo se je torej to, na kar so komunisti opozarjali že dolgo prej: buržoazna država in njena vojska sta razpadli v nekaj dneh! To ni bil le uspeh okupator-

Kmalu po prihodu v Kranj so nemški okupatorji 28. aprila 1941 izvedli bučno parado, ki jo je prebivalstvo bojkotiralo

jev, temveč in predvsem tudi polom vseh jugoslovanskih meščanskih strank, nositeljev dotedanjih vladnih režimov.³⁶

Nemci so brž po prihodu začeli uvajati »novi red«. V glavnih črtah naštejmo njihova dejanja takoj po zasedbi!

Po zaslugi kulturbundovcev in petokolonašev, ki so že pred okupacijo vzdrževali zaupniško vohunsko mrežo, so Nemci tudi tu našli že zelo pripravljen teren. Imeli so spiske ljudi, posebej sumljivih, pregled gospodarstva, kulturnih in splošnih razmer.

Nemčija je zasedla največji in najbogatejši del Slovenije: Mežiško dolino, Podravje, Štajersko, Gorenjsko in del ozemlja južno od Save. Uvedli so svoj oblastveni aparat, in sicer sistem civilne uprave. Za Gorenjsko, ki so jo najprej začeli imenovati »Südkärnten«, v začetku 1942 pa »Oberkrain«, je bil za državnega namestnika oziroma šefa civilne uprave, ki je bil neposredno podrejen Hitlerju, postavljen gaulajterjev namestnik za Koroško in Kranjsko Franz Kutschera. Hitler je tako kot šefu civilne uprave za Štajersko tudi Kutscheri naročil, naj zasedeno pokrajino čimprej usposobi za priključitev k rajhu. To je tako za Štajersko kot tudi za Gorenjsko pomenilo naglo ponemčevanje.³⁷

Kutschera je svoje posle na Gorenjskem prevzel 30. aprila 1941, naselil pa se je na Bledu v hotelu Toplice. Postavljeni so bili tudi okrožni oziroma okrajni politični komisarji, in sicer v Kranju, v Škofji Loki, v Radovljici, v Kamniku in v Litiji. Prav tako so s svojim uradništvom prevzeli oblast tudi po občinah, kjer so postavili občinske komisarje. Ta kader je izviral iz nemških in avstrijskih vrst »volksdeutscherjev«, ponekod pa so po občinah imenovali tudi stare oziroma domače župane, Slovence.

Večina okupatorjevega oblastnega in drugega kadra, uradništvo, učiteljstvo itd., je prišla ali iz Nemčije ali iz avstrijskih pokrajin, kajti njihova naloga je bila, da pokrajino čimprej ponemčijo. Ob vsem tem pa so se okupatorji cinično obnašali kot osvoboditelji.

Okupator je uvedel tudi policijstvo in orožništvo. Predvsem zaščitna policija in orožništvo je bilo podrejeno poveljniku redarstvene policije v 18. vojnem okrožju s sedežem v Salzburgu.

V tem 18. vojnem okrožju je policijske sile najprej vodil in usklajeval višji vodja SS in policije SS Gruppenführer in

generallajtnant policije Alfred Rodenbucher, nato od 15. maja do decembra 1941 generalmajor policije dr. Gustav Adolf Scheel, od decembra 1941 do konca vojne pa generallajtnant SS Gruppenführer Erwin Rösener. V začetku je bil sedež 18. vojnega okrožja v Salzburgu. Rösener se je pa od decembra 1941 do septembra 1943 v glavnem zadrževal na Bledu, od septembra 1943, tj. od kapitulacije Italije dalje pa v Ljubljani.

Nacisti so takoj in nasilno začeli ponemčevati pokrajino. Zaradi pregleda in razumevanja na kratko naštejmo nekaj teh nasilniških ukrepov:

Najprej so predvideli izgon zavednih Slovencev; spiske so kulturbundovci pripravili že pred okupacijo. To so bili predvsem vodilni izobraženci, politične osebnosti ter premožnejši ljudje in tudi duhovščina. Predvidevali so tudi izgon priseljencev, ki so prišli v pokrajino po 1914. letu, dalje obmejnega slovenskega prebivalstva ter vseh drugih, ki se jim iz različnih razlogov niso zdeli primerni za ponemčenje. Predvsem pa so hoteli fizično uničiti komuniste. Za Slovence, ki jih ne bi mogli ponemčiti, so pripravili celo sterilizacijo. Število teh ljudi bi šlo v deset tisoče. Ko bi po prvih načrtih deportirali (od maja do oktobra 1941) približno 220 do 260 tisoč ljudi, kar je bila tretjina pod nemško okupacijo živčih Slovencev (na Gorenjskem 80—100.000), in ko bi izvedli vse druge raznarodovalne načrte, bi v tej pokrajini ostalo kaj malo Slovencev, saj je vsa Gorenjska štela le 181.089 prebivalcev.³⁸

Te zločinske načrte so hoteli speljati že do 1. oktobra 1941, medtem ko so v drugih okupiranih deželah podobne mere nameravali doseči v štirih do petih letih.

Že 2. maja 1941 so vsem društvom postavili likvidatorske komisarje, 5. maja pa je izšla odredba, da morajo biti vsi slovenski napisi zamenjani z nemškimi. Dne 24. maja 1941 je bila že ustanovljena politična organizacija »Kärntner Volksbund« (Koroška ljudska zveza), ki je poleg otroških vrtcev, nemških šol in mladinske organizacije »Hitler Jugend« imela za pglavitno nalogo ponemčevanje slovenskih ljudi. Z grožnjami in drugimi merami ter lažnimi obljubami so dosegli, da so vpisali v to organizacijo kar okrog 95 % prebivalstva. V Kranju in Tržiču, torej v industrijskih centrih, je bil kljub grožnjam ta odstotek manjši kakor na podeželju. Že v maju so zapirali slovenske šole, potem pa so začeli poučevati v nem-

Nemške okupacijske oblasti so takoj hotele spremeniti zunanji videz pokrajine. Slovenske napise so zamenjali z nemškimi. Požgali in uničili so tudi okoli 2,5 milijona slovenskih knjig. Uničevanje knjig v Kranju

ščini, uvajali so tudi nemške otroške vrtce in sežigali slovenske knjige.

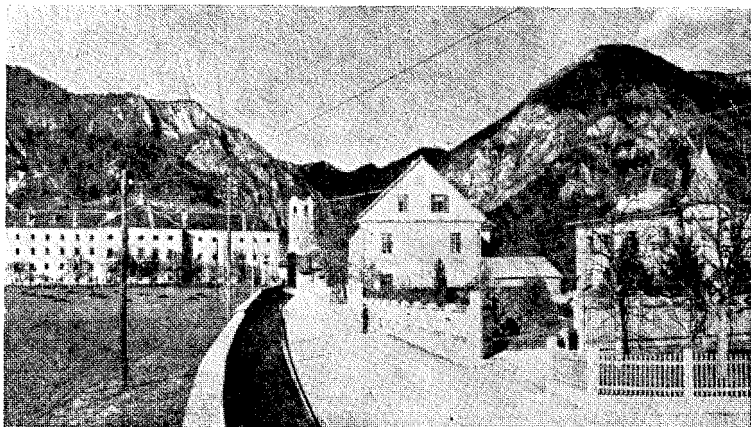
Sestavili so tudi izseljevalne štabe z različnimi vejami delovanja. Preseljevalni urad za Gorenjsko in Mežiško dolino so ustanovili že sredi aprila 1941. Vodil ga je sam komandant varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko SS Obersturmbannführer Fritz Volkenborn. Ta štab je bil na široko razvejan, z natanko določenimi nalogami. Zanimivo je, da so vodilni ljudje preseljevalnega štaba za Gorenjsko prišli iz Celovca.

Uradi za politično in rasno ocenjevanje so delovali že od pomladi do poletja 1941. Političnih ocen so imeli pet, rasne pa štiri. V prve skupine so odrejali politično in rasno »čiste«, druge skupine so bile »mešane, neustrezne, sovražne« in zato namenjene izgonu in uničenju.

Poleg izganjanj so pripravljali tudi aretacije in pošiljanje v taborišča. Na Gorenjskem so že 1. maja začeli s prvimi aretacijami. Ljudi so zapirali v dve taborišči: v Begunje in v Šentvid. Čeravno so bili komunisti po svojem vodstvu opozorjeni na nevarnost aretacij, je poleg drugih gestapo vendarle zgrabil tudi nekaj članov in simpatizerjev KP. Tako so 14. in 15. maja prijeli tudi več komunistov iz Kranja in Tržiča oziroma iz kranjskega partijskega okrožja. V Begunjah je bilo v maju zaprtih že do 500 ljudi, v Šentvid pa so jih navozili okoli 800. To so bili predvsem tisti, ki so bili namenjeni za izgon v prvem valu.

Na osnovi kartotek, ki jih je gestapo prinesel že s seboj, so do konca maja zaprli že 1300 »nevarnih oseb«. Med temi je bilo 130 duhovnikov, 24 advokatov, 26 zdravnikov, 139 učiteljev, 184 uradnikov, 34 študentov, 13 direktorjev ter po 14 inženirjev in sodnikov.

V radovljiškem in kranjskem okrožju se je izganjanje začelo 1. oziroma 5. julija 1941. Samo z območja enajstih orožniških postaj so odpeljali 308 ljudi. Te Transporte so vozili skozi Ljubljano in Zagreb v Srbijo: v Valjevo, v Veliko Orašje, v Užiško Požego in drugam. Vsak izgnanec je smel vzeti s seboj le do 30 kg prtljage, za 8 dni hrane in le do 400 dinarjev gotovine, pripravljen pa je moral biti v dveh urah. S prvim valom so Nemci odpeljali skoraj vse predvidene, nekaj posameznikov pa se je rešilo v Ljubljano. Aretacije in nasilni iz-

Gračino v Begunjah, kjer je bila dotlej ženska kaznilnica, so spremenili v gestapovske zapore in mučilnico

goni, ki so zajeli cele družine, so zelo vznemirjali prebivalstvo, kajti okupator je obljubljal »nov, boljši red«.

Da bi bilo ponemčevanje vsestransko, so na Gorenjsko 13. julija 1941 s posebnim vlakom pripeljali tudi okoli 400 nemških učiteljic in učiteljev. Tudi ti so bili predvsem iz Avstrije. Čeravno so imeli naziv pedagogi, strokovno niso bili usposobljeni. Z otroki se niso mogli niti prav sporazumevati; sicer pa je bil učni program zelo zožen in bolj propagandistične kakor poučne vsebine. To učiteljstvo je tudi za odrasle vodilo tečaje nemščine.

Slovensko učiteljstvo so medtem deloma aretirali, deloma izgnali, hkrati pa uničevali slovenske knjige in učbenike.³⁹

S takimi in podobnimi nasilniškimi dejanji je okupator že prve mesece po prihodu pokazal svojo pravo podobo. To ljudem ni vlivalo le strahu in zaskrbljenosti, temveč je krepilo tudi misel na upor, na vse to, o čemer so govorili komunisti. To je tudi povzročilo, da so se ljudje postopno začeli odločati za sodelovanje v OF. Prav upor pa je okupatorje silil k večkratnemu spreminjanju in odlaganju preseljevalnih načrtov.

Tako sta že od vseh začetkov upor in narodnoosvobodilni boj v tej deželi varovala ljudstvo pred uničenjem.

Priprave na oboroženo vstajo in snovanje OF

Sestavljanje odborov Protiimperialistične oz. Osvobodilne fronte — Prve propagandne in diverzantske akcije — Teža organiziranja OF je na komunistih — Zasledovanja s strani kulturbundovcev, policije, gestapa in raznih izdajalcev — Vojno-revolucionarni komiteji začenjajo ljudi usmerjati v oborožen boj — Prvi ilegalci — Hitlerjev napad na Sovjetsko zvezo pospeši okupatorjevo nasilje, a tudi priprave na oborožen upor — Napotki za prehod v ilegalo, vendar Nemci aretirajo več komunistov — Prve oborožene skupine partizanov — Majhni tehniki v Stražišču in Spodnjih Dupljah — Vrsta bojnih posvetovanj — Prihod Staneta Žagarja iz Ljubljane — 17. in 20. julij 1941 natančnejše odločitve in dogovori o začetku oboroženih akcij — Priprave na ustanovitev čet in bataljonov.

* * *

Predvsem ljudskofrontno gibanje, ki je pod idejnim in političnim vodstvom KP Slovenije združevalo vse več demokratskih, domoljubnih, protifašističnih sil, je zdaj omogočalo snovanje odborov Osvobodilne oziroma Protiimperialistične fronte, kakor se je imenovala takoj po ustanovitvi 27. aprila 1941. Prva naloga komunistov ob zlomu Jugoslavije in po okupaciji, ko je prišlo do na prvi pogled brezizhodne situacije, je bila utrjevanje lastne organizacije, predvsem pa snovanje in razvijanje Osvobodilne fronte, to je njenih odborov. Komunistov razpad stare Jugoslavije ni presenetil. Sploh je bil čas od zloma stare Jugoslavije do napada Nemčije na Sovjetsko zvezo, kot je rekel Boris Kidrič, čas analiziranja in vsestranskih političnih in vojaških priprav na oboroženo vstajo.

Odbori OF (po možnosti sestavljeni iz predstavnikov KP, krščanskih socialistov in sokolov) so dobivali določene in takojšnje naloge za akcije in za pridobivanje ljudi. Začelo se je konec aprila in v začetku maja 1941. Pridobivanje posameznikov za OF je bilo trdo in tvegano delo. Potekalo je tako po vaseh kot po mestih in industrijskih središčih. Najprej so bili odbori OF ustanovljeni po tovarnah, kjer so komunisti seznanjali delavce o bistvu Protiimperialistične fronte, zavedajoč se, da bo NOB uspeval le v primeru, če bodo v njem vse bolj sodelovale domoljubne množice. In tako je še pred napadom na Sovjetsko zvezo in še pred začetkom oboroženih dejanj prihajalo do posameznih propagandnih in diverzantskih akcij, ki so jih izvajali predvsem skojevci in drugi mladinci. To je

bilo pisanje uporniških gesel, trošenje letakov, širjenje zlasti »Slovenskega poročevalca«, ki je začel izhajati v začetku maja, rezanje telefonskih žic, drobne sabotažne akcije v tovarnah in na železnici, zbiranje orožja in denarnih prispevkov, zlasti pa presojanje ljudi. Šlo je predvsem za to, da bi z oboroženim uporom začeli hkrati.⁴⁰

Okupatorji so poleg raznih nasilniških ukrepov vztrajno širili tudi propagando ter pod Hitlerjem obljubljali lepo življenje.

Taki nacistični propagandi je nasedel le del razočaranega in neosvečenega prebivalstva. To so bili predvsem nekateri propadajoči obrtniki, ki niso mogli konkurirati industrijski proizvodnji, nekateri siromašni sloji in brezposelni lumpenproletariat ter posamezniki, ki so se že prej navduševali za Hitlerja. Da bi Nemci mogli deželo tudi gospodarsko izkoristiti, so nekaj delavstva zaposlili pri obnovi porušenih mostov in pri graditvi cest, poleg tega pa so z njim lastno natančnostjo hoteli vzbuditi zaupanje in občudovanje. Komunisti pa so medtem vztrajno razkrinkavali bistvo okupacije in okoli sebe zbirali nove sodelavce.

S kakšnimi silami je tedaj razpolagalo partijsko vodstvo za kranjsko okrožje? Kaj so delali tedaj?

Obstajal je okrožni partijski komite za Kranj, v katerem so bili zdaj Franc Vodopivec kot sekretar ter člani Rudi Papež, Olga Filova, Janez Poljanec, Tončka Mokorelova, Jože Janežič in Stane Toplak.⁴¹ Pozneje je v sestavi komiteja prišlo do raznih sprememb. V Kranju je bil tudi mestni komite, katerega sekretar je bil Andrej Brovč, nato Ludvik Vitez, partijske celice v Tržiču in v okolici pa je vodil mestni komite Tržič, katerega sekretar je bil Jože Janežič. Ti komiteji in partijske celice, ki so takoj po okupaciji v kranjskem okrožju štejele 70 do 80 članov KP in približno toliko skojevcev, so v maju vse svoje sile usmerile v pridobivanje članstva in simpatizerjev ter v ustanavljanje odborov Osvobodilne fronte. Okrožni odbor OF Kranj je bil ustanovljen konec maja 1941, skoraj hkrati pa tudi mestni odbor OF. V tem času so bili s pomočjo partijskih celic prvi odbori Osvobodilne fronte ustanovljeni tudi po tovarnah. Že 13. junija so organizatorji OF razdelili delavstvu letake s pozivom na upor.⁴²

Tudi v Tržiču so bili prvi odbori OF ustanovljeni konec maja 1941, mestni odbor OF pa pod vodstvom Srečka Perhavca

in Branka Djordjevića v oktobru 1941. Že spomladi 1941 so odbor Osvobodilne fronte ustanovili tudi v Križah in v današnjem Podljubelju.⁴³ Tudi v okolici Kranja je bila Osvobodilna fronta ustanovljena v drugi polovici maja 1941: najprej v Šenčurju, zatem pa postopoma še v Vogljah, na Visokem in na Britofu, na Kokrici, v Naklem, v drugih krajih pa so delovali posamezni zaupniki in člani KP.

Osvobodilna fronta je bila v tem času najboljše organizirana po tovarnah. Za povsod pa velja, da so aktivisti Osvobodilne fronte najprej nastali in so bili najboljši tam, kjer so delovale partijske celice. Osvobodilna fronta je bila tudi pglavitna osnova za priprave na oboroženo vstajo.

Aktivni predvojni komunisti in člani naprednih sindikatov so bili v prvih mesecih okupacije izpostavljeni vse večjemu zasledovanju kulturbundovcev, okupatorske policije in raznih domačih izdajalcev. Pri svojem političnem in organizacijskem delu so morali biti previdni in zato so se skušali čimbolj izogibati neposrednemu nadzorovanju, začenjali so živeti polilegalno, niso prenočevali doma, končno so zapuščali delovna mesta in se umikali v popolno ilegalo. Vse prejšnje stike z ljudmi so vzdrževali in tako nadaljevali z organiziranim delom.* Ob ustanovitvi Osvobodilne fronte so njeni člani začeli plačevati članarino in se poslej pogosteje sestajati. V tovarnah spričo organiziranosti to ni bilo težavno, teže pa je steklo na podeželju.

Težo pri razvijanju Osvobodilne fronte so tako v glavnem prevzeli komunisti in skojevci. OF je začela povezovati delavce, kmete, izobražence in vse druge sloje, ki so bili pripravljeni sodelovati v boju proti okupatorju. Dobro je bilo tam, kjer so delali tudi krščanski socialisti, ki so pridobivali tudi verne kmečke ljudi. Že med prvimi koraki OF so ljudje pokazali visoko stopnjo narodne zavesti, zelo pa je porastel vpliv in

* Prva partizana — ilegalca v kranjskem okrožju sploh sta postala Jože Fink iz Križev pri Trziču in Anton Nartnik iz Kranja. Ta dva sta se umaknila v gozdove že 15. maja 1941. V začetku oziroma sredi junija pa sta odšla v ilegalo tudi Janez Bartol iz Kranja in Henrik Biček, ki so ga aretirali v Ljubljani, a je od tam pobegnil; 24. junija je prešel v ilegalo tudi Janez Mlakar iz Šenčurja, ki je gestapu ušel iz jeseniške železarne, in še nekaj drugih. Natančnih datumov o prehodu le-teh v ilegalo ni bilo mogoče dognati.⁴⁴

Lojze Kebe-Stefan, poznejši narodni heroj, inštruktor CK KPS in član vojno-revolucionarnega komiteja za Gorenjsko 1941, v katerem sta bila še Stane Žagar in Tomo Brejc

ugled komunistov, ki so že pred napadom na Jugoslavijo opozarjali, da je fašizem obsodil naše ljudstvo na smrt.⁴⁵

Na znamenitem partijskem posvetovanju, ki je bilo 1. in 2. junija 1941 v Ljubljani, so zastopali Gorenjsko Jože Gregorčič, Franc Vodopivec, Tomo Brejc in Lojze Kebe, ki so tedaj dobili natančnejše smernice za prihodnje delovanje. Tu so že predvidevali neposredno zaostrovanje osvobodilnega boja in poudarjali, da je treba vse ukreniti za ustanavljanje vojaških enot, ki bodo pripravljene za boj, brž ko se bodo za to ponudili ustrežnejši pogoji. Vojno-revolucionarni komiteji, ki so že delovali, so dobili napotke, naj svoje delo usmerijo predvsem v pripravo vsega potrebnega za oboroženi boj. Še bolj kot dotlej naj bi ustanavljali in širili odbore OF in jim nalagali konkretne naloge, da bodo v ustreznem času lahko k temu oboroženemu boju pritegnili širše množice.

Za Gorenjsko in druga območja pod nemško okupacijo sploh je ta konferenca razčistila nekatera dotlej nejasna vprašanja, predvsem o okupatorjevi taktiki in o načinu priprav na oborožen upor. O razgovorih na tej ljubljanski konferenci je v kranjskem okrožju poročal Franc Vodopivec, pri izvajanju nalog pa so pomagali inštruktor CK KPS Tomo Brejc, Lojze Kebe in Mira Svetinova.

**Franc Vodopivec-Ciril, sekretar OK
KPS in vodja vojno-revolucionarnega
komiteja za kranjsko okrožje**

Da bi priprave na oborožen boj čim bolj potekale, so bili po pokrajinah in partijskih okrožjih ustanovljeni že omenjeni vojno-revolucionarni komiteji. CK KPS je za Gorenjsko imenoval tak komite, ki so ga sestavljali Stane Žagar kot vodja, Lojze Kebe in Tomo Brejc. V vojno-revolucionarnem komiteju za kranjsko okrožje pa so bili Franc Vodopivec, ki ga je vodil in je bil hkrati tudi sekretar okrožnega komiteja KP, Franc Mrak, Jože Janežič, Rudi Papež in Anton Nartnik. Poseben vojno-revolucionarni komite je deloval tudi na kamniškem območju. Tega je vodil dr. Marijan Dermastia, člana pa sta bila Tone Šturm in Stane Žerovnik. V vojno-revolucionarnem komiteju za jeseniško okrožje, ki ga je vodil Jože Gregorčič, so bili še Jože Ažman, Lojze Hrovat, Polde Stražišar in Ivan Bertoneclj. Poglavitna naloga komiteja je bila predvsem pridobivati orožje in municijo ter zbirati in iskati vojaško sposobne ljudi, ki bi prišli v poštev za vodstvo upora. Tovarišev, primernih za to, pa je bilo zelo malo. Na številnih sestankih so v juniju 1941 že jasno govorili o pripravah na oboroženo vstajo.⁴⁸

Ko so Nemci pri iskanju nekaterih komunistov ugotovili, da so se ti pravočasno umaknili, so pravilno sklepali, da je to organizirano delovanje. O tem govori tudi opozorilo komandanta varnostne in redarstvene policije dne 22. maja. Ta med

drugim pravi, da »je bila KP na tem ozemlju pred vojno zelo aktivna«, vendar sodi, da so jo z okupacijo razbili. Kljub temu pričakujejo, da bo dejavnost komunistov spet oživela. Zato naroča, naj s pomočjo prejšnjih orožnikov skušajo dejavnost posameznih komunistov tudi ugotoviti.⁴⁷

* * *

Svojstven prelom v pripravih na oboroženi upor in na dokončno prehajanje v ilegalo pa je bil 22. junij — bila je nedelja — dan, ko je Hitlerjeva Nemčija napadla Sovjetsko zvezo.

Zaradi okupatorjeve odločitve, da bo po napadu na SZ na vsem zasedenem ozemlju obračunal predvsem s komunisti, se je večina na osnovi navodil CK KPS takoj po 22. juniju umaknila gestapovskemu dosegu ali pa se je pridružila prvim partizanskim skupinam. Mira Svetinova, ki je prišla tedaj prek demarkacijske meje iz Ljubljane v Tacen k možu Lojzetu Ketetu, o prenašanju teh navodil pravi:

»V ponedeljek, 23. junija dopoldne, sem se v Ljubljani o situaciji pogovarjala z organizacijskim sekretarjem CK KPS Tonetom Tomšičem. Naročil mi je, da je treba vse komuniste in kompromitirane simpatizerje na Gorenjskem takoj obvestiti, naj se nemudoma umaknejo v ilegalo oziroma v partizane. Opoldne sem prek meje, ki je bila pri Šentvidu, že prišla prek Save v Tacen k Lojzetu. Še tisti dan popoldne je prišel iz Kranja v Tacen na razgovor Franc Vodopivec, ki je bil obveščen o naročilu in se zato hitro odpravil nazaj v Kranj, da to sporoči naprej po Gorenjski. Vendar nekateri temu niso verjeli in so odlašali z umikom, zato so take zajele nemške aretacije. Večina pa se je umaknila in tako je bilo okupatorjevo iskanje brezuspešno: niso jih našli niti doma niti na delu. Tudi midva z Lojzetom sva še ta večer zapustila dom in Lojze drugi dan ni šel več na delo.«⁴⁸

Tovariše v Trziču in okolici je o nevarnosti obvestila Tončka Mokorelova.

Med komunisti in njihovimi simpatizerji so bili tudi že starejši, ki jim ni bilo lahko oditi od doma. Tako so v Kranju na primer gestapovci zgrabili tudi Ano Pavlinovo, Rusinjo po rodu, rojeno 1895. leta, ki je z možem Pavlinom po prvi svetovni vojni prišla iz Taškenta na Gorenjsko. Kasneje je dobila delo v Jugočeški, sedanji Iskri. Izkazala se je v revolucionar-

Dr. Marijan Dermastia, vodja vojnorevolucionarnega komiteja za kamniško okrožje in prvi komandant Kamniškega bataljona

nosti in 1936. leta tudi v stavki. Tam je bila zaposlena vse do 1941. leta, do 23. junija, ko so jo aretirali gestapovci. V Kranju so tedaj aretirali tudi članico okrožnega komiteja Kranj in sekretarko MK SKOJ Kranj Olgo Filovo, ki je bila pred vojno tajnica pri advokatu — komunistu dr. Jožetu Vilfanu, in še nekaj drugih.

Po napadu na Sovjetsko zvezo je uporniško razpoloženje med ljudstvom, zlasti med organizatorji vstaje, zelo naraslo. V prepričanju, da si bo Hitlerjeva armada že po nekaj mesecih polomila zobe ob Rdeči armadi, in ker so se aretacijam umikali, so vrste ilegalcev naglo naraščale. Tako so začele nastajati prve oborožene partizanske skupine.*

K temu so pripomogla tudi številna posvetovanja, katerih eno je bilo na Bistriški planini 22. junija, prav na dan nemškega napada na Sovjetsko zvezo. Tu so zbrani, ki jih je prišlo okoli 30, zvedeli o Hitlerjevem napadu na Sovjetsko zvezo, o odločitvi na oborožen upor, o zbiranju ljudi in orožja, poleg tega pa so bili opozorjeni na nevarnost pred aretacijami.⁴⁹

* Od 20. do 25. junija so se Jožetu Finku pridružili še Anton Štefe, Tončka Mokorel, Jože Janežič, Stane Bečan in Peter Ahačič iz Tržiča, kmalu za njimi pa še nekaj drugih skojevcev in članov partije. (Povzeto iz zapisov ing. Janka Tišlerja, ki jih hrani Tržiški muzej.)

Jože Gregorčič-Gorenjc, oficir španske republikanske vojske, vodja vojno-revolucionarnega komiteja za jesniško okrožje in narodni heroj

Podoben sestanek je bil tudi nad Pristavo pri Tržiču. Glede aretacij so imeli komunisti prav, kajti komandant nemške varnostne in redarstvene policije je 30. junija orožniškim postajam naročil, naj po napadu na SZ zapro vse vodilne komuniste. Dalje pravi, da jih je ob tem dogodku že »več ušlo«, zato naj zastražijo njihova stanovanja, kamor se bodo verjetno vračali.⁵⁰

Tovariši iz Kranja in njegove okolice so se zbirali na Cegelnici pri Naklem, manjši del pa je odhajal na drugo stran Save na Jošt oziroma na Mohor. Tam se je zbirala Nartnikova skupina.⁵¹ Približno v tem času je bila za potrebe kranjskega okrožja v Stražišču vzpostavljena tudi zasilna tehnika, od koder so prihajali prvi letaki.⁵² Zasilno tehniko so uredili tudi v Spodnjih Dupljah pri Jakobu Gradišarju. Tam so v podstrešni sobici pisali prva navodila, kako izvajati diverzantske akcije, poleg tega pa so imeli nekaj propagandnega gradiva.⁵³ Imeli so pisalni stroj in majhen šapirograf, zelo pa jim je primanjkovalo papirja.

Priprave na oborožen boj so tekle v vse večjo širino.

Že 3. julija 1941 je bilo pri Starem gradu nad Smlednikom posvetovanje predstavnikov okrožnih vojno-revolucionarnih komitejev. Vodil ga je Lojze Kebe. Največ so govorili o

pospešenem zbiranju orožja in razvijanju odborov OF. Čez dva dni je bil podoben sestanek na Mohorju, na katerem so sodelovali tudi člani vojno-revolucionarnega komiteja iz kranjskega okrožja.⁵⁴

Priprave na vstajo so tekle vedno hitreje in v gozdovih je bilo vedno več tovarišev, ki so iskali zaupnike med delavci pa tudi med kmeti. V začetku julija je bilo nad Vetrnim v ilegali že 14 tovarišev, ki so bili doma predvsem v Trziču in v njegovi okolici, medtem ko so se Kranjčani zadrževali bolj okoli Naklega in na desni strani Save.⁵⁵

Kljub številnim sestankom in pojasnjevanju je bilo v tem času še veliko nejasnega, vendar so bili ilegalci v glavnem že pripravljeni na začetek upora. Predvsem so poiskali in odkopali tisto orožje, ki so ga bili napravili in poskrili ob zlomu stare Jugoslavije. A tega ni bilo veliko. Tisti pa, ki so tudi skrili orožje in še niso bili povezani z OF, ga pa še niso oddajali.

Več jasnosti, kako in kdaj začeti z oboroženimi akcijami, je prinesel sestanek organizatorjev upora 17. julija na Mohorju. Vodil ga je Stane Žagar, član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in vodja vojno-revolucionarnega komiteja Gorenjske, ki je tik pred tem prišel iz Ljubljane. Od CK KPS in od glavnega poveljstva je prinesel sveža navodila. Na sestanku so zastopniki okrožnih vojno-revolucionarnih komitejev (od kranjskega sta prisostvovala Jože Janežič in Anton Nartnik) poročali o storjenem delu in razmerah. Te so kazale na to, da so pogoji za začetek oborožene vstaje zadovoljivi. Naslednji sestanek je bil že v nedeljo, 20. julija, pod Malim Gregorjevcem. Tedaj so se natančneje dogovorili o povezovanju ilegalnih skupin v partizanske čete, o začetku vstaje, ki naj bi bil hkrati 27. julija zvečer, kar naj bi preprečilo ukrepanje okupatorja, o partizanskem zakonu, o načinu izvajanja diverzantskih akcij, o aktiviranju OF, ki naj bi oskrbovala partizanske skupine in čete. Sklep obeh posvetov je bil tudi, naj skupine ilegalcev zaradi načrtovanih začetnih akcij pridobijo tudi pristaše na terenu, da jih bodo čete lažje izvršile. Sklepe tega sestanka sta vojno-revolucionarnemu komiteju za kranjsko okrožje prenesla Lojze Kebe in Tomo Brejc, in sicer 23. in 24. julija na posvetu v Udinem borštu blizu Seničnega.*

* Zelo učinkovite priprave na oborožen upor so potekale seveda tudi v jeseniškem okrožju, še posebno na Jesenicah in Javorniku,

Tedaj je bil za vodstvo političnih priprav v kranjskem okrožju določen Franc Vodopivec, medtem ko sta mu v tem pogledu na tržiškem območju pomagala Tončka Mokorelova in Jože Janežič. Za vojaško delo je bil določen Jože Pesjak, bivši letalski oficir, po rodu iz Kroke, a stanujoč v Kranju. Sklenili so, da bodo oboroženo vstajo začeli 27. julija, kar je veljalo tako za kranjsko kot za kamniško okrožje.* Bilo je tudi dogovorjeno, naj vsako okrožje osnuje svojo vojaško enoto: jeseniško, kranjsko in kamniško. Vsak okrožni vojno-revolucionarni komite naj bi že v začetku vstaje osnoval svoj bataljon. Pogovorili so se tudi o vodstvih čet in bataljonov, ostale podrobnosti pa so bile prepuščene okrožnim vojno-revolucionarnim komitejem. V kranjskem okrožju so se domenili, naj bi bili pod Storžičem dve četi: Tržiška in Kranjska, tretja skupina oziroma četa pa naj bi bila Nartnikova na desnem bregu Save.

Bistvo vsega je bilo, da je treba začeti z oboroženimi akcijami, kar pa bi zagotavljale le dobro organizirane čete in bataljoni. Tega se je vojno-revolucionarni komite, oborožen tudi z napotki iz Ljubljane, dobro zavedal, zato so se tudi dogovarjali o formiranju prvih partizanskih čet. Tržiška četa naj bi delovala v svojem okolišu, se pravi zahodno in severno od Storžiča. Zatem naj bi se četi združili v bataljon, za katerega je bilo tudi že predvideno poveljstvo. Načrte za akcije je pripravil Jože Pesjak, in o teh so razpravljali tudi na sestankih.⁵⁶

Medtem so si ilegalci v gozdu na Temnicah v pobočjih Kriške gore uredili prvo taborišče. Tam so bili predvsem tovariši iz Tržiča in okoliških krajev: iz Pristave, iz Dupelj, iz Križev in od drugod.** Do srede julija se jih je nabralo tu čez

kjer je bilo največ prvoborcev. Ti so delno odhajali v ilegalo tudi na levi breg Save pod Karavanke. Vpliv jeseniškega bazena na vstajo je bil torej močan, a o tem bo govorila druga kronika.

* Franc Štefe-Miško pa v sestavku »Šenčur v NOB« dokazuje, da je bil začetek akcij v julijski vstaji načrtovan za 26. in ne 27. julij. Ker pa je v kranjskem okrožju vstaja ta dan spodletela, so jo pod vodstvom Toma Brejca v kamniškem okrožju začeli naslednji dan, 27. julija 1941.

** To so bili Stane Bečan in njegova žena Marija, Anton Štefe in žena Marija, brata Jože in Ludvik Janežič, Peter Uzar s sinom Stanetom, brata Stane in Tine Teran, Marija Solnar in še vrsta drugih.⁵⁸

20. V tem taborišču so se med drugim vadili tudi streljati. To pa le takrat, ko je grmelo, da ni bilo slišati pokanja. Vzpostavili so tudi obveščevalno in kurirsko mrežo, ki je vzdrževala zvezo z zaupniki na terenu in s sosednjimi skupinami. Spočetka so imeli le osem pušk, sčasoma pa so se oborožili skoraj vsi. Dobili so tudi 15 ročnih bomb-kragujevčank, vojno-revolucionarni komite pa jih je oskrbel tudi s prvim puškomitraljezom.⁵⁷

Ustanovitev Tržiške in Kranjske čete, kamniških bojnih skupin in čet in začetek oboroženega upora

Tržiška in Kranjska četa sta bili ustanovljeni 26. julija 1941 — Kranjska četa je kasnila z začetkom akcij — Tudi iz Nartnikove skupine je nastala četa — Pripravili so se tudi v Šenčurju — Pesjakovo sporočilo o odlaganju je povzročilo zmedo, vendar akcije niso povsem izostale — Akcije Tržiške čete — Na Kamniškem so kljub odlaganju v kranjskem okrožju začeli oboroženo vstajo 27. julija — Prva padla partizana na Slovenskem — Okupator je reagiral takoj in z najhujšim nasiljem — Dne 1. avgusta 1941 so bili ustreljeni prvi talci, doma na Kamniškem — Odhod Kranjske čete pod Storžič — Kljub siloviti moči okupator začete vstaje ni mogel zadušiti.

Skupina ilegalcev pod Kriško goro je naraščala, sredi julija pa jo je obiskal Tomo Brejc. Naročil je vodstvu, naj čimprej sestavijo četo. To se je zgodilo 26. julija 1941 nad Vetrnim na Čevdercih. Tako je bila Tržiška četa ustanovljena. Naslednji večer bi se v kranjskem in kamniškem okrožju po dogovoru morala začeti oborožena vstaja. Ob nastanku je Tržiška četa, ki se je še malo okrepila, štela 30 ljudi. Dasi-ravno so prve čete nastajale približno sočasno, je bila Tržiška četa prva, organizacijsko najtrdnjša partizanska četa. Komandir čete je postal Stanoje Radenković, graničarski pod-poročnik, politkomisar pa Jože Janežič, ki je od vojno-revo-lucionarnega komiteja imel tudi nalogo, da to četo osnuje.

Tudi snovanje prve Kranjske čete se je začelo v soboto 26. julija, kar je bilo dokončano čez teden dni, 2. avgusta. Njeno nastajanje je bilo zvezano z nekaterimi drugačnimi oko-liščinami, kakor je bil primer pri Tržiški. Na zborni mesto je 26. julija popoldne na Cegelnico pri Naklem prišlo 18 borcev in bork. Za komandirja je bil imenovan Franc Mrak s Kok-

Franc Mrak, član vojno-revolucionarnega komiteja za kranjsko okrožje, komandir Kranjske čete ob vstaji 1941. Ubit je bil 3. 1. 1942

rice, za politkomisarja pa Stane Toplak iz Kranja.* V zvezi z nastajanjem Kranjske čete, ki jo nekateri imenujejo prvo, nekateri pa drugo, je treba nekaj več pojasnil. To tudi zato, ker je občina Kranj za svoj praznik proglasila 1. avgust, kot da je bila 1. kranjska četa ustanovljena tega dne, kar pa se ne sklada z dejstvi.

Gre za naslednje:

Res so prvoborci iz Kranja in okolice prihajali na Cegelnico postopoma tudi po 26. juliju in potem 2. avgusta vsi odšli na zborna mesto pod Storžič. Res so po komandantovi kriv-

* Politkomisar Kranjske čete Stane Toplak navaja za začetek čete 2. avgust zaradi večjega števila borcev, večje organiziranosti in oborožitve ter odhoda v Storžič, in pravi: »Kmalu... sem bil določen, da tam organiziram prvo Kranjsko četo. Pripravil sem sestanek v Naklem, na Cegelnici, Okroglem in na Kokrici.« In potem: »Vedeli smo že, da se moramo združiti s Tržiško četo ter se vključiti (bolje bi bilo združiti) v Storžiški bataljon.« Do določenih zamenjav dokumentov je prišlo tudi v 2. zvezku »Gorenjska v borbi za svobodo« (izdal Gorenjski muzej Kranj), kjer so izjave dajali Franc Šiška, Stane Toplak, Andrej Brovč, Jože Laharnar, Jože Bitenc in Maks Krmelj. Vendar so naslovi o nastajanju teh dveh čet dosti stvarni: za ono, ki je bila ustanovljena na Cegelnici, piše »Kranjska četa v letu 1941.«

di in zaradi čakanja na orožje zakasnili z akcijami, vendar je bil prvi zbor snujoče se čete 26. julija.* Ta dan so se zbrali na Cegelnici predvsem borci iz Naklega in Strahinja, del Kranjčanov je prišel tja prihodnje dni, nekaj pa jih je 3. avgusta prišlo kar na Storžič. Prvega zbora te čete so se udeležili 26. julija: Gabrijel, Rozka, Rudi in Pavla Mede iz Strahinja, Miha, Stane in Franc Fister iz Naklega, Jože Poličar, Ferdo Vinkšel, Jože in Janko Praprotnik, Vinko Rejc, Anton Guček, Albin Groboljšek, Rado in Ivo Kopač, Franc Mrak, Stane Toplak in 27. julija tudi Franc Šiška, poznejši komandant Kokrškega bataljona, ki je izjavil: »Ko sem ta dan prišel na Cegelnico, sem tam že našel zbrane borce te čete s poveljstvom — komandirjem Mrakom in politkomisarjem Toplakom.«

Anton Nartnik, član kranjskega okrožnega vojno-revolucionarnega komiteja, se je zaradi kompromitiranosti umaknil v ilegalo že v drugi polovici maja in se zadrževal na Joštu. Okoli sebe je postopoma zbral nekaj drugih ilegalcev, ki so ušli nemškim aretacijam: Janeza Bartola, Jožeta Bitenca, Jožeta Laharnarja in potem še nekatere, ki pa naj bi verjetno tudi morali v Kranjsko četo na Cegelnico. Toda okoliščine so nanesle, da je Nartnikova skupina ostala na desnem bregu Save, kjer jo je, preden se je priključila Kranjski četi, večkrat obiskal tudi Ludvik Vitez, ki je bil dotlej sekretar partijske celice. Le-ta je z Nartnikom vzdrževal zveze in v veliki meri skrbel tudi za prehrano njegove skupine. Zaradi svoje aktivnosti in požrtvovalnosti je Anton Nartnik po nekaterih izjavah 27. julija 1941 ustanovil četo, ki je tedaj štela 10 članov in katere politkomisar je pozneje postal Jože Bitenc, delavec iz Stražišča. Prav gotovo vojno-revolucionarni komite v pripravah na vstajo ni vnaprej snoval dveh kranjskih čet in je Nartnikova nastala kot posledica spremenjenega toka vstaje.

Zato je prav, da opustimo naziv 1. in 2. kranjska četa, temveč moramo govoriti o Kranjski in Nartnikovi četi. Nobena izmed njiju na določen dan vstaje ni izvedla nobene akcije, temveč nekoliko kasneje. Razen Radenkovića, ki se je tudi

* V spomin na ta dogodek so na Cegelnici pri Naklem 1961. leta postavili spomenik z naslednjim napisom: »Na tem mestu je bila 26. 7. 1941 ustanovljena prva Kranjska četa.« To je mišljeno kot prva kranjska partizanska enota, ne pa kot ime. (Opombe kakor pod 59.)

dobro pokazal, so bili vsi imenovani funkcionarji tovarniški delavci-komunisti.

Četo je bilo treba čimprej usposobiti in utrditi za načrtovane akcije, ki naj bi jih začeli izvajati že 27. julija zvečer. Vendar je Kranjska četa zaradi pomanjkanja orožja, dejansko pa zaradi omahovanja bataljonskega komandanta Jožeta Pesjaka oboroženo vstajo zavlekla. Le-ta je iz oportunitizma (in kdove iz kakšnih razlogov še) namesto povelja za začetek akcije sporočil v Tržič, v Škofjo Loko in v Kamnik, da Kranjčani ta večer še ne bodo začeli. Pesjakovo sporočilo o odlaganju je prišlo v Podgorje pri Kamniku do Lojzeta Berganta 27. julija 1941 popoldne. Tako je bil začetek upora na kranjskem območju za nekaj dni odložen. Na vstajo se je pripravljala tudi šenčurska skupina upornikov.*

Zbrala se je ob ilegalcu Janezu Mlakarju in sekretarju celice KP in članu okrajnega komiteja KP Kranj Janezu Markunu, in sicer v bližnjem šenčurskem gozdu. Ta skupina naj bi napadla orožniško postajo v Cerkljah, porušila naj bi telefonske drogeve med Šenčurjem in Britofom, nato pa naj bi se priključila Kranjski četi. A popoldne 26. julija je bil aretiran vodja priprav Janez Markun. Načrtovani napadi zaradi tega tod niso bili izvedeni. In ko je prišlo sporočilo, da je tudi Kranjska četa odložila začetek akcij, se je šenčurska skupina, v kateri je ostalo 7 ljudi, nekaj časa zadrževala v gozdovih nad Šenčurjem.** V tem času jo je dvakrat obiskal sekretar vojno-revolucionarnega in okrožnega komiteja KP za Kranj Franc Vodopivec. Zaradi poznejših zapletov in dogodkov ter po sporazumu z Vodopivcem so se pripadniki te skupine po skoraj treh tednih razšli.

Brez vsega pa tod vendarle ni ostalo. Ponoči 27. julija so aktivisti s Kokrice na cestnih križiščih v Predosljah na razglasne deske narisali komunistične embleme, na Brdu so na cesto napisali »Živela svoboda«, na Kokrici pa razobesili slo-

* Franc Štefe-Miško: »Šenčur v NOB«, rokopis za brošuro, str. 13—14. (Kopija v avtorjevem arhivu.)

** V šenčurski skupini so bili Janez Mlakar (sicer težji invalid), njegova sinova Janko in Stanko, Janez Pipan in njegov sin Janko ter Anton Štefe in njegov sin France. Vodilnega tega skupine, Janeza Markuna, pa ni bilo več, ker je bil 26. julija 1941 aretiran. (Podatki: Franc Štefe v sestavku »Šenčur v NOB«.)

vensko zastavo. O tem je svojim nadrejenim 29. julija poročal občinski komisar iz Predoselj.

Vogljanski aktivisti, ki so tri dni zakasnili s prihodom na dogovorjeno zborni mesto k šenčurski skupini, so 29. julija na gradbišču nove ceste (ob sedanjem letališču) uničili več zabojev orodja ter streljali na nemške avtomobile.*

* * *

Tu moramo omeniti, da je bil tudi Cankarjev bataljon sestavljen iz dveh čet. To sta bili Jeseniška in Cankarjeva, ki so jo na Poljanah nad Jesenicami ustanovili 28. julija, in Jelovška ali četa Ilije Gregoriča, ki je bila ustanovljena na Jelovici dan kasneje, to je 29. julija 1941. Obe četi sta šteli po okoli 30 borcev. Čeprav sta bili ustanovljeni že konec julija, sta tudi ti dve zakasnili z začetkom oboroženih akcij, ki so bile, kot smo že videli, določeni za 27. julij 1941. Ker od komandanta Pesjaka ni bilo sporočila o začetku akcij, je akcije odložila tudi Tržiška četa, dasiravno je bila nanje pripravljena. Potem je hotela nadoknaditi zamujeno in je po svoji presoji z oboroženim delovanjem začela 31. julija zvečer.⁵⁹

S pomočjo sodelujočih legalcev je Tržiška četa to noč izvršila ali začela vrsto akcij, in sicer:

1. Napad na tržiškega župana Miklavža Klemenca, kar sta opravila Stanko Bečan in Anton Štefe. Ročna bomba pa ni eksplodirala. Župan se je znašel in proti partizanom takoj začel streljati.

2. Obstreljevanje orožniške postaje v Križah. Pri tem so sodelovali Jože Fink, Jože Kranjc, Franc Kostrevc in Peter Uzar. Toda tudi tu ročna bomba ni eksplodirala.

3. Skupina z Golnika bi bila morala udariti na tamkajšnjo orožniško postajo, ki je bila v graščini. Ker pa je bil grajski zid previsok, z napadom niso začeli.

4. Ena izmed skupin je v stanovanje župana Primožiča v Križah vrgla ročno bombo, ki pa ni eksplodirala.

5. Požagali so telefonske drogeve med Pristavo in Križami. S tem je bila pretrgana telefonska zveza med Kranjem

* V vogljanski skupini so bili Janez Zlate, Karel Rozman, Janko Oselj, Štefan Bizjak in Franc Molj, p. d. Šuštarjev. (Podatki: Franc Štefe-Miško: »Šenčur v NOB«. Kopija v avtorjevem arhivu.)

in Tržičem. Pri tem so sodelovali Karel Kravcar, Ludvik in Nande Aljančič ter Filip Rožič.

6. Telefonske drogove so podrli tudi pri Sv. Ani, nedaleč od predilniške žage, kar je organiziral in vodil Anton Košir-Anžečman.

7. Ena izmed skupin je vrgla bombo na lovskega čuvajanečurja Ivana Belaja v Križah, vendar tudi ta bomba ni eksplodirala.

8. Zažgali so Stritihovo žago, ki je delala za nemško firmo TODT, vendar se ogenj ni razširil. Obenem so tam mobilizirali nekdanjega graničarja Milorada Stošića, ki je bil začasno zaposlen na tej žagi. To so opravili Anton Štefe, Stanoje Radenković, Srečko Perhavec in Jože Janežič.

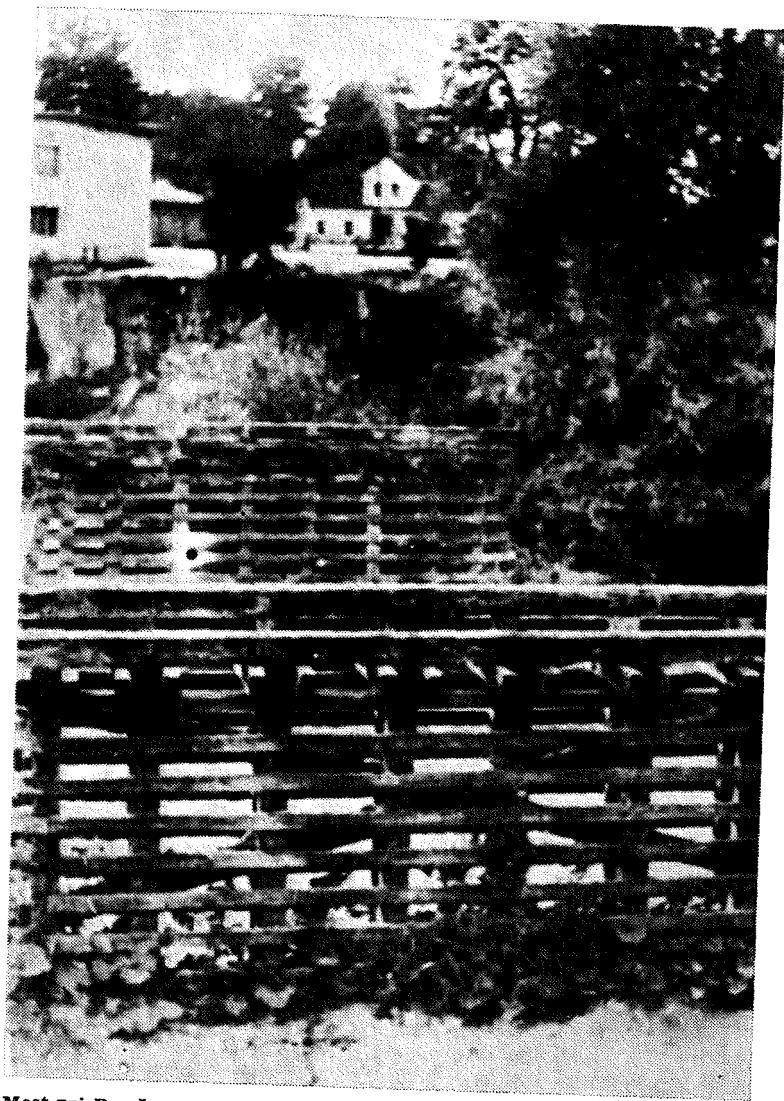
9. Mladinci z Golnika so požagali telefonske drogove na cesti med Križami in Golnikom. To delo so opravili Rajko Mali in bratje Vinko, Tone in Florjan Ribnikar.

10. Naštete skupine so uničevale tudi nemške napise in trgale nemške lepake.⁶⁰

* * *

Oborožena vstaja naj bi se bila začela 27. julija 1941 zvečer ne le v kranjskem, temveč tudi v kamniškem okrožju. Rašiško-šmarnogorska skupina, ki je v začetku delovala samostojno, je prve uporniške strele sicer sprožila že 22. julija pod Šmarno goro, a zadnji sestanek vojno-revolucionarnega komiteja za kamniško okrožje pred začetkom vstaje je bil 25. julija 1941 v Volčjem potoku. Tam je bilo dokončno dogovorjeno, da bodo z množičnimi akcijami začeli v nedeljo, 27. julija 1941 opolnoči. Ob navzočnosti Toma Brejca so izdelali podroben načrt o poteku akcij, ki naj bi se začele na več krajih hkrati. Rušili naj bi mostove, ceste, minirali železniško progo, porušili naj bi telefonske drogove, s podrtim drevjem onemogočili cestni promet npr. na cesti Mengeš—Kranj, v Kamniku pa naj bi napadli tudi skladišče bencina in še orožniško postajo. Sklenili so tudi, da bodo iz udeležencev vstaje osnovali štiri čete in Kamniški bataljon. Za komandanta je bil predviden dr. Marijan Dermastia, za politkomisarja pa Tone Šturm. Predvideli so tudi poveljstva čet.

Po vsestranskih pripravih se je zvečer pred vstajo zbralo v Črni, v Kamniku, v Duplici, v Radomljah, v Mengšu, v Trzinu in v Domžalah več bojnih skupin z okoli 80 borci. Vsi sku-

Most pri Remčevi tovarni v Dupljiči — zdaj »Stol« —, ki ga je 27. julija 1941 zvečer poškodovala dupliška bojna skupina. V ozadju gostilna, zbirališče predvojne delavske organizacije

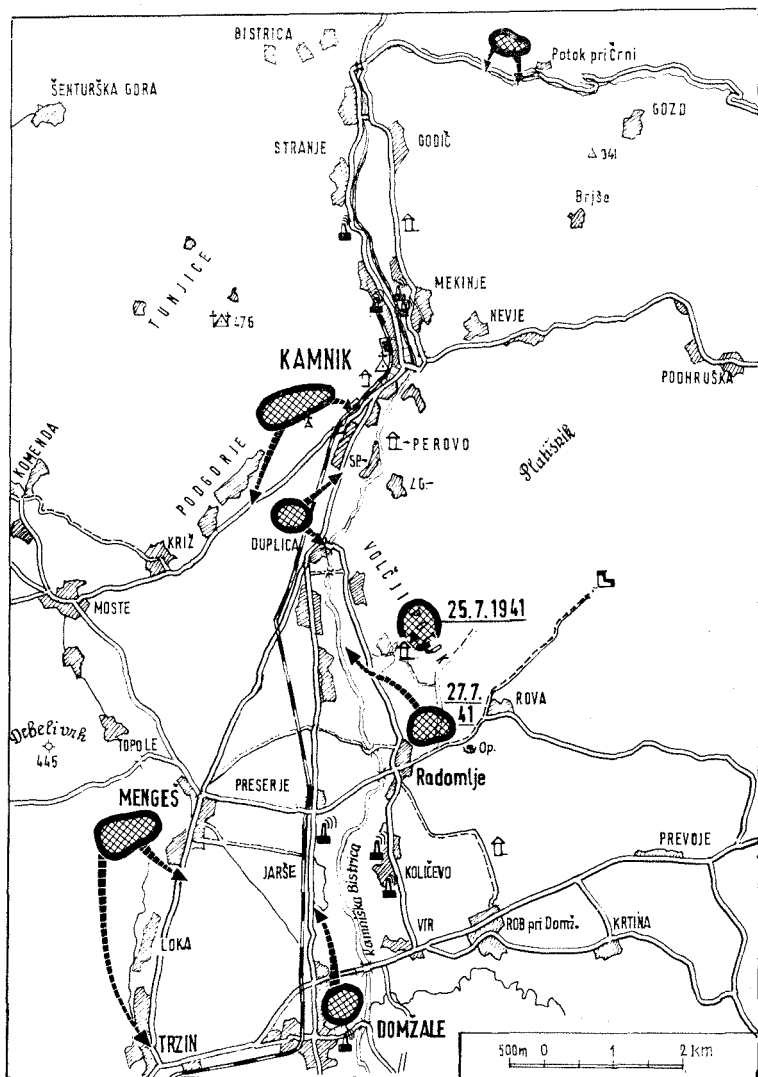
paj so premogli le 12 pištol in 7 pušk. Nekatere skupine so se razdelile še v manjše in so ne glede na dogajanja v kranjskem okrožju začele izvajati predvidene akcije. Najbolje so jih opravili v Črni, kjer so minirali cesto, poleg tega pa so nanjo podrli drevje in navalili debele skale. Radomeljska skupina je uničila dva mostova prek Kamniške Bistrice. Dupličani so uničili telefonsko napeljavo, v Remčevi tovarni pa so poškodovali nekaj strojev. Mengeška skupina je med Mengšem in Trzinom porezala telefonske žice in podrli več telefonskih drogov, v dolžini blizu 100 metrov pa so poškodovali železniško progo. Kamničani niso opravili vseh nalog, ker jih je zmotilo streljanje, porušili pa so telefonske drogeve in vod med Kamnikom in Križem; tudi trzinska skupina ni opravila vseh načrtov, porezala pa je telefonsko žico proti Črnučam, domžalska skupina pa zaradi okrepljenega patroljiranja orožnikov svoje naloge sploh ni mogla opraviti.

Iz vsega tega sledi, da so svoje naloge boljše opravile tiste bojne skupine, ki so bile bližje gozdovom oziroma bolj oddaljene od središč.*

Nekatere akcije kamniških prvoborcev pa niso uspele tudi zaradi izdaje. Tako je skupina, ki se je približala skladišču bencina na Zapricah, že padla v zasedo, pri čemer je bil ranjen Mihael Kolarič. Še huje pa je bilo to noč pri Perovem ob brvi, ki čez Kamniško Bistrico vodi na Kratno. Prek tega mostička sta se vračala iz akcije na zborna mesto na Kratno 20-letna skojevca Tone Miklavčič (iz Ljubljane) in Dominik Mlakar. Zašla sta v nemško zasedo, ki ju je smrtno ranila. Preden je izdihnil, je Miklavčič ugriznil policista v roko, ki ga je potem še enkrat ustrelil. Tone Miklavčič in Dominik Mlakar sta bila tako prva padla slovenska partizana.

Akcije partizanov, ki so izbruhnile ponoči na 28. julij 1941 ter naslednje dni na več krajih hkrati, so nemškemu okupatorju dokazovale, da se je proti njemu začel pravi obo-rožen upor. Čeravno je tiste dni k partizanom odšlo iz raznih

* Ob pričetku vstaje je bila pomembna tudi partijska celica na Jeranovem. V njej so bili povezani Franc Poznik, Generoz Sitar, Janez Sušnik in Franc Vidmar, ki je skupino vodil, sodeloval pa je tudi Franc Podstudenšek. Včasih so se sestajali v Poznikovem mlinu, zaradi zasledovanja pa še pogosteje na prostem, nedaleč od mlina.

Začetne uporniške akcije 27.—28. julija 1941 na Kamniškem

krajev le po nekaj ljudi, je vstaja na razne načine dejansko vključevala precejšen del prebivalstva. Nemci so to takoj začutili in tudi zvedeli. Ker je bil z začetnimi akcijami prvih partizanov zadan hud udarec njihovemu prizadevanju, da bi Gorenjsko čimprej priključili k rajhu, so takoj in zelo ostro reagirali. Da bi spet vzpostavili mir, so uporniško gibanje hoteli zatreti že v kali. Takoj 28. julija so pospešeno začeli loviti in aretirati ljudi, za katere so sumili, da sodelujejo ali pa simpatizirajo z uporniki. Samo dopoldne 28. julija 1941 so v kamniškem okrožju aretirali 25 ljudi. Največ so jih aretirali v Mengšu, in sicer 17, druge pa v Radomljah, v Kamniku, v Duplici in v Šmarci, iskali pa so jih tudi po drugih krajih. Aretirane so odgnali v kamniške zapore, večino pa potem dalje v Begunje.⁶¹ Da bi bili v dušenju upora še učinkovitejši, so takoj uvedli tudi obsedno stanje.

Istega dne, 28. julija 1941, je zaradi teh dogodkov šef civilne uprave Franz Kutschera uvedel ostro policijsko uro, veljavno od devetih zvečer do štirih zjutraj. Ob 21. uri so morale biti zaprte vse gostilne, vsi kinematografi itd. Ukazal je zapreti vse obmejne prehode v Ljubljansko pokrajino, že naslednji dan pa je bilo imenovano tudi posebno sodišče za sojenje upornikom. Šef civilne uprave je določil tudi sestavo sodišča in si pridržal pravico, da smrtne obsodbe potrjuje on sam, njihov izvršilec pa da bo 181. rezervni policijski bataljon. Pripeljali so tudi dodatne policijske enote, ki so okrepile okupatorjevo dejavnost in nadzor. Na Gorenjskem je bil torej uveden nasilniški policijski režim. Orožniške postaje so bile opozorjene, naj zaradi nevarnosti hodita v patroljo najmanj po dva in več orožnikov.

Naglim aretacijam aktivistov, katerih imena so prišla do gestapa na razne načine, so takoj sledila streljanja talcev. Prve štiri, ki so bili prav iz kamniškega okrožja in so sodelovali v vstaji, so ustrelili že 1. avgusta 1941, in sicer v Begunjah oziroma v Slatni, plakati pa so to oznanili 2. avgusta. To so bili Leopold Dremelj, Mirko Exler, Ignac Hren, vsi iz Kamnika, in Alojz Glavič iz Mengša. Kmalu zatem so Nemci samo v mesecu avgustu 1941 streljali talce v dvanajstih skupinah in tako pobili kar 69 ljudi.

Tako je okupator začel s silovitim nasiljem, s katerim pa vendarle ni mogel udušiti vstaje gorenjskega ljudstva.⁶² Oku-

Bekanntmachung

Das zur Aburteilung kommunistischer Gewaltverbrechen in den besetzten Gebieten eingesetzte Sondergericht hat am 1. August 1941

den 32 Jahre alten Gerber Ignaz Hren aus Stein

den 20 Jahre alten Friseurgehilfen Leopold Dremel aus Stein

den 20 Jahre alten Handelsgehilfen Mirko Exler aus Steinbüchl und

den 27 Jahre alten Hafnergehilfen Alois Glawic aus Mannsburg

wegen verbotenen Waffenbesitzes und Teilnahme an kommunistischen Sabotageakten zum

Tode

verurteilt

Das Urteil wurde sofort vollstreckt.

Velde, den 2. August 1941

Der Chef der Zivilverwaltung
Kutschera

Obvestilo

Izrečno sodišče, ki je bilo postavljeno za obsodbo komunističnih nasilnih hudodelcev na zasedenem ozemlju, je dne 1. avgusta 1941 radi prepovedane pomoči aretiral in radi udeležitve komunističnih sabotažnih dejanj obsodilo na

smrt:

Ignacija Hrena, strojarja iz Stein-a, starega 32 let,

Leopolda Dremelja, brivskega pomočnika iz Stein-a, starega 20 let,

Mirkota Exlerja, trg. pomočnika iz Steinbüchl-a, starega 20 let in

Alojzija Glaviča, lonč. pomočnika iz Mannsburg-a, star. 27 let

Sodba se je takoj izvršila!

Velde, dne 2. avgusta 1941.

Nadlenik civilne uprave
Kutschera

Po vstaji na Kamniškem so nemške okupacijske oblasti začele pogosto streljati talce. Prve so ustrelili 1. avgusta 1941 v Slatni pri Begunjah in vsi so bili s kamniškega območja. Ustrelitev so 2. avgusta 1941 razglasili z zastrašujočimi lepaki, kakor potem vsa leta

pator je tudi na tržiškem območju začel z aretacijami in s poostrenim nadzorom. Njegova navodila in poročila govore, da so uporniki iz Tržiča in okolice uprizorili več napadov v Tržiču in bližnjih občinah. Zaradi tega so v Tržiču takoj aretirali 20 oseb ter jih prepeljali v begunjske zapore. Tudi v občini Križe so takoj aretirali 17 ljudi in jih odvedli v Begunje.*⁶³ V prizadevanju, da bi zadušili začetek vstaje, je okupator tedaj imel v 59 orožniških postajah na Gorenjskem

* Tam so jih postopoma postrelili kot talce, nekaj je bilo pozneje poslanih v taborišče smrti, le redke so izpustili. Kako naglo so Nemci reagirali na prva znamenja vstaje, govore tudi tiralice in druge aretacije. Že 21. julija 1941 so med drugim s tiralico zasledovali: Petra Ahačiča, delavca iz Tržiča, Stanislava Bečana, mizarskega pomočnika iz Tržiča, Franca Debevca, inženirja iz Pristave pri Tržiču, Antonijo Mokorel, delavko iz Tržiča, Jožeta Janežiča, čevljarja iz Tržiča, Andreja Omana, delavca iz Tržiča, Antona Štefeta, delavca iz Tržiča. Iskali so tudi Petra Uzarja s sinovoma, Jožeta Finka, Tineta in Staneta Terana, Ludvika Janežiča, Antona Šprajcarja, Karla Kravcarja in vrsto drugih. S tiralicami so jih tudi vabili, naj se sami javijo oblastem, vendar izmed ime-

okrog 200 orožnikov, zaradi aktivnosti partizanov pa jih je okrepil še s tistimi nekdanjimi jugoslovanskimi orožniki, ki so ostali v njihovi službi. Poleg teh je bil tedaj v Kranju in okoliških krajih še 181. rezervni policijski bataljon, ki mu je poveljeval podpolkovnik Haemsch. Bataljon je štel 500 do 600 policistov. Hkrati z izvajanjem nasilja nad prebivalstvom je okupator takoj začel zasledovati tudi prve partizanske enote, pri čemer se je posluževal raznih voahljačev in drugih privržencev.⁶⁴

Prvega avgusta se je zbrana Tržiška četa umaknila v Dolencevo kočo na Kozjeku, kjer je še naslednji dan čakala na Kranjsko četo, ki pa je ni bilo. Zato je odšla proti Veliki Poljani tik pod Storžičem. Tu je spet pričakovala druge borce oziroma Kranjsko četo.⁶⁵

Tovariši iz Kranja in okolice so se do sobote 2. avgusta 1941 že zbrali na Cegelnici pri Naklem. Ta dan proti večeru se je Kranjska četa, ki je štela nekaj čez 20 borcev, tudi odpravila proti Storžiču. Četa se je pred odhodom zvrstila nad Cegelnico tik ob gozdu, a preden je odšla, so jo prišli pozdravit svojci. Četni komandir Franc Mrak je zvrščenim borcem tedaj oznanil, da je Kranjska četa končno ustanovljena, nato pa nakazal, v katero smer bodo krenili. Poveljstvo je že vedelo, da morajo pod Storžič, kjer se bodo združili s Tržiško četo. Zatem se je četa usmerila skozi bližnji Udin boršt, nato pa v storžiške strmine. Malo Poljano pod Storžičem je dosegla pozno ponoči, naslednje jutro, 3. avgusta pa se je na Veliki Poljani združila s Tržiško četo. Tam je bilo tudi poveljstvo nastajajočega bataljona, ki je vodstvu Kranjske čete očitalo zamudo, češ da jih oni čakajo že več dni. Skupino kakih desetih novih borcev pa je ta dan iz Kranja pod Storžič pripeljal Ludvik Vitez. Med njimi so bili tudi Andrej Kmet, Karel Perdih, Božo Ručigaj, Andrej Hrovat in starejši komu-

novanih niso dobili nobenega. Vsi so se umaknili v ilegalo. Zato pa so zgrabili tiste, ki so ostali doma. Tako so zaradi napisov, ki so se v tem času pojavili v Tržiču in so govorili proti Nemčiji, že 31. julija 1941 aretirali 4 osebe: Antona Mrzlikarja, Pavlija Markiča, Štefanijo Kalan in Karla Ullija. Vse so odvedli v Begunje. Zaradi prvih oboroženih nastopov so že 1. avgusta aretirali še 15 preostalih tržiških komunistov in njihovih simpatizerjev, ki se niso umaknili v ilegalo. (Podatki so vzeti iz gradiva za zgodovino Tržiča, ki ga je obdelal ing. Janko Tišler in je shranjeno v Tržiškem muzeju v posebnem fasciklu.)

nist Alojz Tomažič.* Zdaj je Kranjska četa štela dobrih 30 borcev.

Tomo Brejc je zaradi zakasnitve začetnih akcij iz kamniškega okrožja prišel v Kranj, da bi vstajo spet pognal v tek, vendar zamude ni bilo mogoče dohiteti.⁶⁶ Kranjski in okoliški aktivisti so vendarle opravili nekaj propagandnih akcij. Poglavitno pa je bilo, da so prvi borci odšli v partizane.⁶⁷

Oboroženi upor proti okupatorju se je kljub vsem začetniškim težavam le začel. V težkih pogojih okupatorjevega nasilja so bili prvi oboroženi koraki vendarle storjeni. Že sodelovanje v pripravah in pri sabotažnih akcijah je bilo zvezano s smrtno nevarnostjo, odhod med partizane pa je bil še toliko težji. In vendar so v takih pogojih tudi na Gorenjskem nastajale prve oborožene partizanske čete, za začetek celo ne s tako majhnim številom ljudi, saj je bilo do prvih dni avgusta v gozdovih že okoli 200 borcev.

Nemci so tedaj imeli pod seboj velik del Evrope, kar naprej po so prodirali k osrčju Sovjetske zveze.

Ustanovitev Storžiškega ali Kranjsko-tržiškega bataljona

Združitev Tržiške in Kranjske čete na Veliki Poljani pod Storžičem — Walter Hecker, ubit 3. avgusta 1941, je bil prvi okupatorjev ogleduh, ki je padel v kranjski občini — Ustanovitev bataljona 4. avgusta 1941 pri Verbičevi koči pod severno steno Storžiča — Priprave in odhod bataljonskega jedra proti Dobrči in Begunjam — S Cankarjevim bataljonom naj bi osvobodili zapornike iz begunjske graščine.

Na Veliki Poljani pod Storžičem je bilo 3. avgusta 1941 zbranih 65 do 68 borcev, med katerimi je bilo pet žensk. Tržiška četa z bataljonskim poveljstvom vred je štela 33—35, Kranjska pa 33 ljudi.⁶⁸ Tolikšno število ljudi, od katerih je bila večina oborožena (imeli so celo dve zbrojevki), je vzbujala občutek moči. Takoj so postavili straže, ki niso dovoljevale, da bi kdo neopaženo prišel na planino. To posebno še zaradi tega, ker je bila tisti dan nedelja. Tovariši so se

* Alojz Tomažič je bil pozneje aretiran v Ljubljani in bil zaradi justificiranega kvislinga dr. Marka Natlačena s skupino talcev ustreljen 14. 10. 1942.

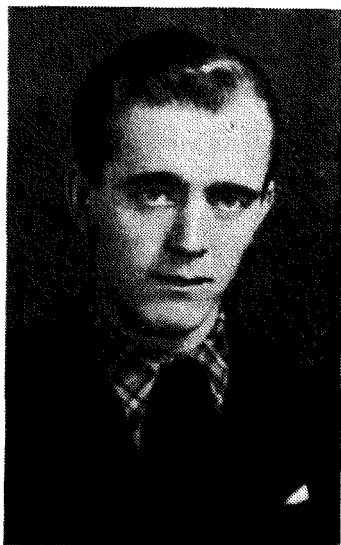

Jože Pesjak, komandant Storžiškega
bataljona

zadrževali okoli koče in eni pripovedovali, drugi pa poslušali o prvih akcijah in spopadih, si izmenjavali izkušnje in ugibali o prihodnosti.

Čez dan so pod Storžič res začeli prihajati nedeljski izletniki. Poleg nekaterih svojcev storžiških partizanov je bilo vmes tudi več planincev, še več pa takih, ki bi radi videli prve »gošarje«. Dopoldne sta med drugim prišla tudi dva neznanca, Nemca. In ker je bilo megleno, so ju stražarji precej pozno opazili. Ko pa je straža začela neznanca ustavljati, sta začela teči. Stražar — bil je ravno Franc Šiška — je na prvega začel streljati, a je pobegnil, drugi pa se zaradi megle ni znašel in je tako zašel med borce. Ko je opazil, da so dobro oboroženi, se je prestrašil, da mu je iz rok padla palica. Prijeli so ga. Pokazalo se je, da je ujeti planinec Nemec s kljukastim križem na jopiču in član nacistične stranke. Iz dokumentov so prvoborci ugotovili, da je to Walter Hecker, nemški bančni uradnik iz Kranja in hkrati vohun. Ko je ugotovil, da je razkrinkan, je spet skušal pobegniti, a mu ni uspelo. Partizani so ga ustrelili. Tako je pod Storžičem in s tem na tleh kranjskega okrožja in občine 3. avgusta 1941 padel prvi nemški okupator.⁹⁶

Jože Janežič, predvojni član okrožnega komiteja KPS Kranj, član okrožnega vojno-revolucionarnega komiteja za kranjsko okrožje in prvi politkomisar Tržiške čete. Imenovan je bil za politkomisarja Storžiškega bataljona. Padel je naslednji dan, 5. 8. 1941

Zaradi tega dogodka so se partizani spustili na severno stran Storžiča, kajti očitno je bilo, da jih Nemci že zasledujejo. Na poti pod Storžič je kolona naletela na več ljudi iz Tržiča, med katerimi je bil zanesljivo tudi kak vohun. Vsem so zabičali, naj molče o srečanju, drugih varnostnih ukrepov pa niso izvajali. Proti večeru sta se obe četi utaborili v Verbičevi lovski koči tik pred severno steno Storžiča. Postavili so potrebne straže in izkopali celo nekaj obrambnih jarkov. Uredili so taborišče in legli. Noč na 4. avgust 1941 je mirno potekala.⁷⁰ Ves naslednji dan, 4. avgusta, so se urejali, čistili orožje in se pripravljali na ustanovitev bataljona in tudi na odhod proti Begunjam. Proti večeru tistega dne so tam ustanovili Storžiški ali, kot so ga imenovali nekateri, Kranjsko-tržiški ali Tržiško-kranjski bataljon. Prazničnost in pomembnost tega dogodka so poudarili tudi z boljšo večerjo. Potem je pred zbranimi borci v slovesnem tonu bral prisego politkomisar bataljona Jože Janežič:

»Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda, ki se ob boku slavne delavsko-kmečke Rdeče armade SOVJETSKE ZVEZE ter vseh ostalih za svobodo se borečih narodov borim za osvoboditev in združitev slovenskega naro-

da, za bratstvo in mir med narodi in med ljudmi, za srečnejšo budočnost delovnega ljudstva,

prisegam

pred svojim narodom in svojimi sobojevniki:

da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom;

da ne bom zapustil partizanskih vrst, v katere sem prostovoljno in zavestno vstopil, in ne odložil orožja do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikega osvobodilnega cilja slovenskega naroda.

Prisegam, da bom v boju za te velike osvobodilne cilje s svojo krvjo branil čast in nedotakljivost naše partizanske zastave in da bom, če bo potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje.

ZA SVOBODO V BOJ!*

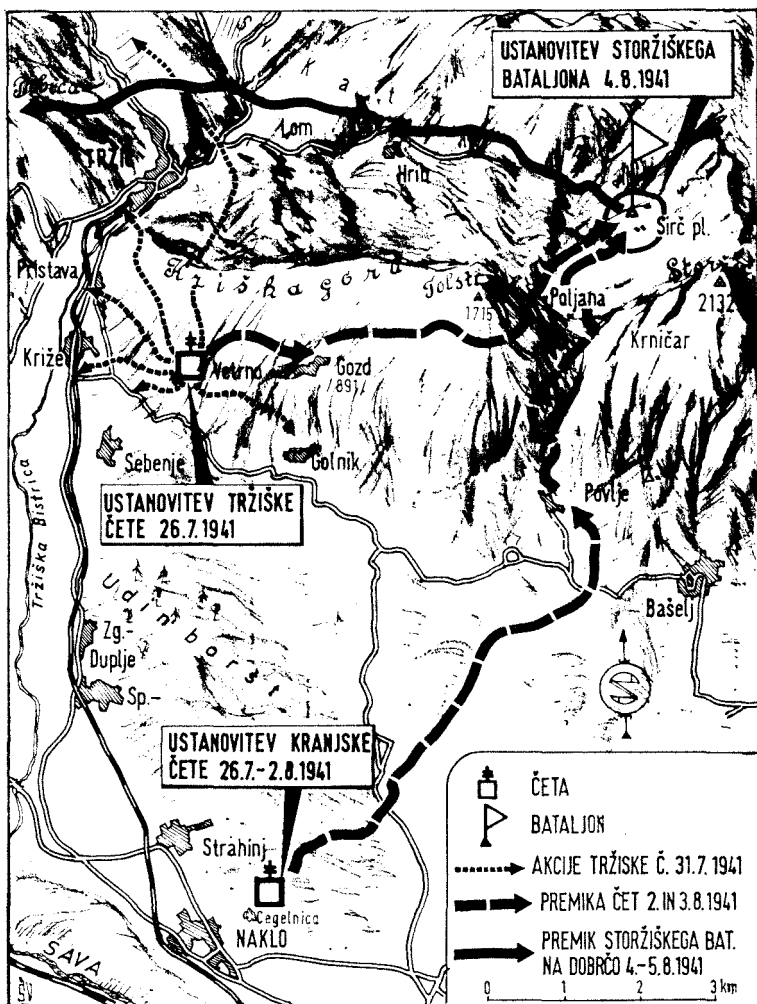
Tako je bil 4. avgusta 1941 ustanovljen Storžiški bataljon (poslej ga imenujemo samo tako) in s tem sploh prvi partizanski bataljon v Sloveniji. Imel je dve četi, četi pa sta bili razdeljeni na vóde. Komandant bataljona je postal Jože Pesjak, bivši letalski kapetan, politkomisar pa Jože Janežič, delavec in komunist iz Tržiča. To poveljstvo je imenoval vojno-revolucionarni komite za partijsko okrožje Kranj. Komandir Tržiške čete je še ostal graničarski podporočnik Stanoje Radenković, na mesto politkomisarja Jožeta Janežiča pa je bil imenovan Anton Štefe iz Tržiča, prav tako preizkušen borec za stvar delavskega razreda. V Kranjski četi sta bila še naprej komandir in politkomisar delavca in komunista iz Kranja Franc Mrak in Stane Toplak. O tem, da je ta enota pripravljena za boj, je Stanetu Žagarju na Jelovico šel poročat Rudi Papež, član okrožnega vojno-revolucionarnega komiteja Kranj.

Takoj po ustanovitvi je bataljon čakala težka naloga. Pravzaprav je vojno-revolucionarni komite z njegovim snovanjem tako hitel prav zaradi te naloge.

Vodstvo gorenjskih partizanov je namreč pripravljalo drzno in širokopotezno akcijo, in sicer napad na zapore v Begunjah. Tam je bilo tedaj zaprtih okoli 400 ljudi, padli so tudi že prvi talci. Z napadom na graščino so hoteli zapornike osvoboditi.** Pri tem naj bi sodelovali tudi aktivisti-legalci,

* Tekst prisege, ki je bila sestavljena v prvi polovici julija 1941, je iz Ljubljane na Gorenjsko prinesel Stanko Žagar, član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. (Prisega je natisnjena v Zborniku NOV VI/1, str. 41. Drugi tekst je malo spremenjen, a ne dosti.)

** Povelje o tej nalogi je od Staneta Žagarja z Jelovice prinesel Tine Teran iz Dupelj. (Podatek: Ivan Bertonec, »Prispevki za zgodov. delav. gibanja«, 1961, št. 1—2, str. 381.)

Ustanovitev Tržiške in Kranjske čete ter Storžiškega bataljona in prve akcije

ki so bili še doma. V akcijo naj bi poleg Storžiškega bataljona šel tudi Cankarjev, ki je bil ustanovljen na Jelovici en dan za Storžiškim, to je 5. avgusta. Pri njem se je zadrževalo tudi gorenjsko partizansko vodstvo.

Povelje o tej nalogi, ki so ga dobili 3. avgusta zvečer ali 4. avgusta zjutraj, je vneslo med partizane novo razpoloženje in neučakano napetost. Vsi so bili navdušeni nad zamišljenim napadom, ki se jim v tem trenutku niti ni zdel preveč težaven ali neizvedljiv. V begunjskih zaporih je bilo tedaj največ njihovih znancev, svojcev in sodelavcev. Če bi zamisel uspela, bi to nedvomno močno spodbudilo širjenje vstaje. Veliko težavo so že tedaj povzročale Sava, proga in ceste ob njej, ki je gorenjsko sekala na dva dela. Ker se je Cankarjev bataljon zadrževal na Jelovici, Storžiški pa na levem bregu Save, je bilo sodelovanje in usklajevanje zelo počasno. Storžiški bataljon je imel nalogo, naj krene na pot ter se prek Dobrče spusti na dogovorjen kraj nad Begunjami. Tja naj bi 5. avgusta opolnoči prišel z Jelovice tudi Cankarjev bataljon. Združeni enoti naj bi 6. avgusta med 1. in 2. uro ponoči napadli graščino. Zid naj bi na nekaterih krajih podminirali z eksplozivom, ki so ga pripravljali aktivisti v dolini. Ker vsi borci niso imeli orožja, so zadevo uredili tako, da so iz najtrdnjših in najbolj oboroženih v bataljonu sestavili tri vóde s po petnajstimi ljudmi.

Vsi borci tudi tedaj še niso bili oboroženi s puškami. Imeli pa so več deset ročnih bomb. Vodil jih je četni komandir Stanoje Radenković, hraber človek, kajti komandant Jože Pesjak je odšel na Jelovico k Stanetu Žagarju in Jožetu Gregorčiču. Vsi skupaj so poleg pušk in bomb imeli tudi 2 strojnice-zbrojevki. Eno je nosil Miha Fister iz Naklega, drugo pa Jernej Slapar z Vetrnega. Vsaka četa je torej imela eno. Zaradi take oborožitve in številnosti so se v storžiških gozdovih tedaj počutili močne.

Zvečer 4. avgusta, nekaj po deveti, je jedro bataljona, to je 45 borcev (morda kdo več ali manj), odšlo proti Dobrči. Pred odhodom so se med seboj dogovorili tudi za zborna mesto, ki naj bi bilo na planini Javornik. V koči pod Storžičem je pod vodstvom bataljonskega politkomisarja Jožeta Janežiča ostalo 21 ljudi: 4 partizanke in 17 partizanov. Z njimi je ostal tudi nemški vohun Gabrijel Sušnik iz Tržiča, ki so ga partizani zadržali v taborišču. Skupina je premogla le 3 puške,

pištolo in nekaj bomb, kajti drugo orožje so oddali tovarišem, ki so odšli proti Begunjam. Poglavje zase je Gabrijel Sušnik. Nanj je ta dan, 4. avgusta dopoldne, na Zgornji Konjščici nalletela bataljonska patrulja. In ker ji je bil sumljiv, so ga odgnali s seboj h koči. Tam so ga zastražili in tako je postal priča ustanovitvi Storžiškega bataljona, prav tako pa tudi odhoda bataljonskega jedra proti Begunjam.⁷¹

Napad 5. avgusta na skupino v Verbičevi koči

V Verbičevi koči ostane 21 borcev — Zjutraj 5. avgusta Nemci silovito napadejo slabo oborožene partizane — Med napadom pobegne zajeti nemški vohljač Gabrijel Sušnik, ki je prisostvoval ustanovitvi in odhodu bataljona proti Begunjam — Prve žrtve: 8 borcev in bork, med njimi tudi bataljonski politkomisar Jože Janežič — Razbitje skupine v Tržiču povzroči vznemirjenje.

Skupina, ki je ostala v Verbičevi koči, je legla k počitku in mirno počivala. Budni so bili le stražarji, ki so se menjavali na dve uri. Navsezgodaj 5. avgusta je stražar Stane Fister v bližini koče že opazil Nemce in takoj začel streljati proti njim. To je prebudilo partizane v koči, ki so skočili pokonci. Nemci, ki so kočo obkolili že ob štirih zjutraj, so medtem že močno streljali proti njim. Koči so se približali že tako, da so proti njej že lahko metali ročne bombe. Stražarja Anton Janežič in Stane Fister sta se medtem umaknila nad kočo in od tam streljala po Nemcih. Ker pa so bili vsi skupaj slabo oboroženi, obkoljeni, presenečeni in brez izkušenj, Nemcem niso mogli nuditi resnega odpora. Nemci so kmalu nehali streljati in obkoljene začeli pozivati k predaji. To pa so partizani brez oklevanja odklonili. Nemci so spet začeli streljati, a zdaj še močneje, vendar se je obkoljenim še posrečilo zapustiti kočo. Razkropili so se v več smeri. Politkomisar Jože Janežič je vodil skupino osmih tovarišev in tovarišic in se z njimi hotel prebiti v smer proti dolini. Toda v tej smeri so prišli natanko pred rafale nemških strojnic, ki so pozele vseh osem. To so bili poleg politkomisarja Jožeta Janežiča še Marija Štefe, Marija Bečan, Marija Solnar, Peter Ahačič, Jože Gradišar, Anton Guček in Andrej Kmet, ki je bil že 29. julija, ko je bežal pred aretacijo, ranjen v nogo. Skupina petih borcev se je umikala proti grebenu planine Javornik. Ustavili so se pod visoko

skalo, kjer so skriti preždeli ves dan. V tej skupini je bil tudi četni komandir Franc Mrak, ki je bil med umikom ranjen, vendar je še lahko hodil. Zato se je spustil na drugi strani v dolino in kljub vse večji slabosti prišel v domačo Kokrico. Od tod je kmalu odšel na zdravljenje v Ljubljano. Blizu pravkar omenjene skupine je bila, ne da bi kdo vedel zanje, skrita še ena skupina partizanov, ki se jim je posrečila rešitev v severno pobočje Storžiča. S skupino v Verbičevi koči je bil tudi nemški vohljač Gabrijel Sušnik. Slabo zastražen je izkoristil zmedo, ki jo je povzročil napad, in pobegnil.*

* Gabrijel Sušnik, krojaški pomočnik, rojen 1910. leta v Trziču, je bil nemški vohun. Ohranjen je zapisnik njegovih izjav, ki jih je 5. avgusta 1941 dal orožniški postaji v Trziču. Med drugim navaja tudi:

Da ga je v soboto, 2. 8. 1941 dopoldne, poslal na planino Konjščico občinski komisar Miklavž Klemenc z nalogo, da ugotovi, kje se zadržujejo uporniki.

Da so ga v ponedeljek, 4. 8. 1941 dopoldne, dobili trije oboroženi partizani, izmed katerih je prepoznal Staneta Bečana iz Trziča. Moral je z njimi do nove lovske kočice tovarnarja Jožeta Verbiča, v podnožje Storžiča. Tam je videl vse druge, okrog kočice pa je opazil štiri stražarje. V izjavi tudi pravi, da so ga poslej vseskozi stražili, medtem pa je videl in prepoznal celo vrsto upornikov iz Trziča.

Da je končni cilj upornikov napad na begunjsko graščino in da je jedro upornikov odšlo izpod Storžiča nekaj po 21. uri zvečer. Slišal je natanko, da bodo odšli prek Loma čez Bistrico in dalje na Dobrčo, kjer naj bi dobili zvezo z jeseniškimi komunisti oziroma uporniki.

Da je sedel le kakih šest metrov od kočice in da je zato vse slišal. Zato je tudi videl in zvedel, kako so bili oboroženi, in da se nameravajo graščine v Begunjah lotiti tudi z eksplozivom...

Dalje navaja, kako je ostal s približno 20 uporniki pri koči in da je bilo stražarjem naročeno, naj ga v primeru pobega ali napada takoj ustrele, in da morajo nanj dobro paziti, ker ne drži z njimi...

V izjavi tudi pravi, da se je straža menjavala vsaki dve uri, on pa da je bil buden vso noč. Ko je šlo proti jutru, je stražar dvakrat ustrelil, nakar je eden izmed stražarjev zavpil, da so tu Nemci in da se mudi. Dalje navaja, da je izkoristil to zmedo in pobegnil proti Javorniku ter popoldne ob 3. uri prišel domov...

Naštel je poimensko vse, ki jih je poznal in ki so ostali v Verbičevi koči, prav tako pa je naštel tudi druge. Povedal je tudi, da je nekaj upornikov pobegnilo proti Medvodam, na primer Karel in Mihael Našič, Viktor Srečnik in še nekaj drugih.

Nazadnje je izjavil, da se bori proti komunizmu.

Tako Sušnikova izpoved ni le dokument o izdajanju, temveč je tudi pričevanje o ustanovitvi Storžiškega bataljona.

(Podatki: kakor pod 71.)

Pod severno steno Storžiča so pri Verbičevi koči 5. avgusta 1941 padli Jože Janežič, Peter Ahačič, Marija Bečan, Marija Stefe, Marija Solnar, Anton Guček, Jože Gradišar in Andrej Kmet

Prikriti partizani so z višavja videli, kako so Nemci padle znosili h koči in se divjaško znašali celo nad mrtvimi ter jih potem fotografirali. Slišali so tudi glasove Nemcev in vodičev, ki so Nemce pripeljali pod Storžič. Nato je nad njimi zakrožilo nemško letalo. Potem so policisti kočo zažgali, trupla ubitih partizanov pa zmetali v plamene.

Napad na skupino Storžiškega bataljona v Verbičevi koči so izvedli deli 181. rezervnega policijskega bataljona, vodili pa so jih domači nemčurji in lovci.

Preživeli so se potem večinoma sešli na Javorniškem sedlu in se dogovorili, da bo v teh okoliščinah vsak odšel na svoj teren, oziroma, da bodo iskali zveze z drugimi tovariši. Tako so odšli na razne strani — vseh je bilo 12 — in nekateri tudi v Ljubljano. V dolini Kokre pa sta bila zaradi izdajstva ujeta četni komisar Stane Toplak in Ivan Urbanc.

O dogodku pod Storžičem so Nemci po vsej Gorenjski razglasili, da se partizani na pozive niso hoteli vdati in da so jih zato morali postreliti. O tem je pisal tudi Slovenski poročevalec, ki je ob tem dogodku opozarjal na izdajstvo, na presenečenja in na previdnost.

V zvezi z napadom pod Storžičem je bil poveljnik orožnikov v Tržiču Johann Mühlbacher konec decembra 1941 predlagan za nagrado, kajti on da je bil tisti, ki je odkril partizane v Verbičevi koči in našel tudi seznam 63 partizanov. Poročila govore tudi o Jožetu Kralju, ki da je 1941. leta izdal partizane pod Storžičem. Očitno pa je Mühlbacher za partizane pod Storžičem zvedel prek takih svojih vohunov-domačinov, kot sta bila Jože Kralj in Gabrijel Sušnik.⁷²

O osmih padlih partizanih in partizankah Storžiškega bataljona pri Verbičevi koči 5. avgusta 1941 se je brž zvedelo po vsem Tržiču. Tržičani in okoličani so bili ob tem hudo prizadeti in vznemirjeni, saj so bile to v teh krajih prve žrtve.

Zdaj Tržič 5. avgust slavi kot svoj občinski praznik.

Drugi dan napad tudi na Dobrči

Bataljonska glavnina je na Dobrči kmalu zvedela za dogodke pri Verbičevi koči — Borci niso odstopili od načrtov, pomaknili so se bliže k Begunjam — Čakanje na Cankarjev bataljon — Sporočilo, da Cankarjevega bataljona ne bo in da so izdani — Umik višje na Dobrčo — Nemci, ki so jih vodili domači nemčurji, so 6. avgusta napadli tudi bataljonsko jedro na Dobrči — Nemci so udarili naglo in razbili neizkušeni bataljon — Zajetje Milorada Stošića, ki so ga obesili v Kranju 23. avgusta 1941 — Izguba dragocenega orožja — Borci so se razšli v razne kraje — Bataljon je oslabil za dve tretjini ljudi — Stopnjevano okupatorjevo nasilje tudi med prebivalstvom — Grožnje s smrtjo.

Medtem se je bataljonska glavnina, ki je prejšnji večer odšla proti Dobrči, 5. avgusta 1941 navsezgodaj ustavila pri

planšarjevi družini na Bistriški planini. V koči je bilo še možno kupiti osvežilne pijače. Od tam so tudi slišali odmeve oddaljenega streljanja, ki naj bi bilo nekje za Storžičem. To jih je sicer malo zaskrbelo, vendar si niso mogli misliti, da bi lahko pomenilo kaj hujšega. Bataljon je 5. avgusta ostal na Bistriški planini do srede dopoldneva, potem pa se je umaknil v gozd za kočo.

Opoldne so v Trziču že zvedeli, da je nemška policija udarila pod Storžič, tam razbila partizansko skupino in da je padlo 8 partizanov. O tem udarcu je bataljon na Dobrči obvestila petnajstletna Albina Perko, ki jo je iz Trziča poslala njena mama. Tako so bili partizani na Dobrči hitro opozorjeni na nevarnost.

To je med soborce, ki so bili namenjeni k Begunjam, vneslo slabo razpoloženje in negotovost. Vendar so se 5. avgusta popoldne premaknili na Breško in Podgorsko planino, to je na vrh Dobrče, zvečer pa so se že spustili na jugovzhodno stran v dolino Drago, in sicer nad cesto pri Begunjah. Tja naj bi prišel tudi Cankarjev bataljon. Prikriti v gozdu so nanj čakali tri ure, toda Cankarjevega bataljona ni bilo. Ta je sicer pravi čas krenil z Jelovice, a zaradi obvestil, da jih Nemci čakajo ob prehodih čez Savo in da jim je znano, kaj se pripravlja, ni šel prek Save, Storžiškega bataljona pa o tem ni mogel hitro obvestiti.

Zaradi negotovosti in izostanka cankarjevcev se je Storžiški bataljon za vsak primer spet povzpел na Dobrčo. Napad so odložili za naslednjo noč, to je na noč na 7. avgust, kajti računali so, da bodo partizani z Jelovice končno le prišli. Hkrati s to odločitvijo je bila pod Dobrčo poslana izvidniška patrulja. Izpod Dobrče je Tine Teran šel na poizvedovanje k Begunjam, kjer je poznal nekaj ljudi. Morda bo prek njih dobil zvezo s Cankarjevim bataljonom. Pištolo mu je posodil Ludvik Vitez, ki je bil z njo oborožen že pred vojno. »A Teran je bil kmalu nazaj«, se spominja Vitez. »Povedal je, da so njihovi načrti izdani, da Nemci že vedo zanje in da Cankarjevega bataljona ne bo! To je zvedel od nekega znanca-aktivista pri Begunjah. Zato je poveljujoči Stanoje Radenković ukazal umik višje v Dobrčo.«

Skupina šestih borcev je pod vodstvom Franca Šiške odšla proti Dupljam, kjer naj bi nabavili nekaj hrane. A še preden se je Šiškova skupina mogla vrniti, so Nemci že na-

padli partizane na Dobrči. Šiškova skupina je bila tedaj v Udinem borštu za Strahinjem, od koder je šla pri Naklem čez cesto in se ustavila v okrogelski gmajni. Od tod so prek Alojza Zupana iz Dupelj spet dobili zvezo s tovariši.

* * *

Kako je potekal napad na Dobrčo?

Takoj, ko je nemška oblast v Tržiču zvedela za partizanske namere, — videli smo, kaj je izpovedal Gabrijel Sušnik — je gestapo skupaj s policijo hitro pripravil načrt, po katerem naj bi na Dobrči uničili Storžiški bataljon. Orožniško poveljstvo v Tržiču je z županovo pomočjo poklicalo tudi 16 domačinov, večinoma tistih nemčurjev, ki so prejšnji dan policistom kazali pot pod Storžič.* Dne 5. avgusta okrog 23. ure so v Tržič že pridrveli polni tovarnjaki policije, ponoči na 6. avgust pa začeli obsežno, čeravno na hitro pripravljeno hajko. Le-ta je zajela ves masiv Dobrče. Zavarovali so si tudi cesti vse od Sv. Ane (Podljubelja) ter prek Tržiča in Bistrice proti Begunjam. Na Dobrčo so odšli najbolj oboroženi oddelki 181. rezervnega policijskega bataljona, nekaj orožnikov in drugih oboroženih enot.

Na Bistriško planino in proti vrhu Dobrče so prišli v štirih kolonah. Ko na vrhu niso našli partizanov, so se pomaknili naprej. Premike so usklajevali prek radijske zveze. Pri tem so na Bistriški, Breški, Lešanski in Podgorski planini trdo zasliševali vse pastirje in planšarje ter njihove družine. Vendar od njih niso ničesar zvedeli, čeravno so ti vedeli za partizane. O nemških kolonah, ki so medtem zasedle jugozahodno stran Dobrče, partizani niso bili seznanjeni. A prav tam, pri Langusovi koči, je prišlo do najhujšega obstreljevanja. Nemci so partizane presenetili in jih pognali po jugozahodnem pobočju Dobrče. V tej zmedi se je nekaj partizanov porazgubilo tako, da so zgubili zvezo z jedrom. Pri obrambi se je posebno izkazal mitraljezec Jernej Slapar, ki je policiste malce zadržal.

Ludvik Vitez je o tem povedal, da so se kmalu potem, ko se je z zvez pri Begunjah vrnil Tine Teran, umaknili višje v

* Tedaj, 5. avgusta 1941, so policiste vodili predvsem Edi in Rudolf Stransky, Viljem Amann, Frenk Čarman, Josef Schubert, Riko Ankele, Hubert Zech, Matevž Dolžan, Reinhold Tomažič, Vincenc Ciller, Anton Šuster in še nekateri. (Vir: kakor pod 73.)

Mitraljezec Jernej Slapar z Vetrnega, pozneje tudi hraber dražgoški borec. Padel je že 20. 1. 1942

Dobrčo. Tam pa so bili kmalu napadeni, vendar je to minilo brez žrtev. Ker pa je deževalo in Nemcev ni bilo več čutiti, so borci vdrli v lovsko kočo, da bi si skuhalo čaj. Na ogled planine pa sta medtem šla Tončka Mokorelova in en tovariš. Na planini pa so ju že presenetili Nemci. Tončka je naglo legla v posteljo, kot da je bolna planšarica, soborec pa si je na glavo poveznil star klobuk, pograbil bič in se obnašal, kot da je pastir. Tako sta se oba rešila. Potem so se Nemci usmerili proti koči. Komandir Radenković je velel umik, mitraljezcu Slaparju pa je ukazal, naj strelja in skuša Nemce malo zadržati. Mitraljezec je legel za kočico in začel spuščati kratke rafale in Nemci so se res malo ustavili. Toda ostali borci, misleč da streljajo Nemci, so se porazgubili na vse strani.

Razbite skupine so se potem iskale pod Dobrčo, v Udinem borštu in v okolici Tržiča. Nekateri so zvezo dobili, drugi ne. V glavnem je bil komaj ustanovljeni Storžiški bataljon razbit v dveh dneh.

V tej hajki kljub neizkušeni, presenečenjem, večkratnim spopadom in močnemu obstreljevanju napadajočih Nemcev partizani niso imeli ne mrtvih ne ranjenih, le enega ujetega. Toda bataljon je bil vendarle razbit na več skupin, ki so se umikale ali v dolino ali nazaj pod Storžič in v bližino svojih domov, nekaj pa jih je potem prešlo tudi v Ljubljano.

Dne 23. 8. 1941 so v Kranju obesili Milorada Stošića

Ujeti partizan je bil graničar Milorad Stošić. Ujeli so ga na cesti pod Dobrčo, in sicer v trenutku njegove malodušnosti. Nemci so ga v zaporih hudo mučili, še posebno zato, ker so mu pripisovali vrsto dejanj, ki jih ni izvršil. Potem so ga 23. avgusta 1941, v strah upirajočemu se ljudstvu, v Kranju javno obesili.

Med hajko na Dobrčo so Nemci zaplenili tudi 8 pušk, 90 nabojev ter nekaj bomb in bajonetov, kar priča o tem, da je bilo presenečenje res hudo. Ta nemški plen je bil za partizane boleča izguba.⁷³

* * *

Le dva dni zatem (8. avgusta) so močne policijske sile zasledile in napadle tudi Cankarjev bataljon na Jelovici, ki pa jih je na položajih organizirano pričakal. V tem prvem spopadu je izgubil prve tri borce, a poglavitno je bilo, da ga Nemcem ni uspelo razbiti.

Tako so minili prvi spopadi z elitnimi in številčno velikokrat večjimi policijskimi nemškimi enotami, kot so bile partizanske.⁷⁴

Nemške okupacijske oblasti so svoje nasilje krepile tudi z zastraševalno propagando, to pa vse z namenom, da bi ljudi odvrčale od partizanov. Tako so plakati s podpisom načelnika civilne uprave Franza Kutschere o dogodkih pod Storžičem dne 5. avgusta 1941 po vsej Gorenjski strašili, da je »policija prišla oboroženo komunistično drhal, ki se je klatila po gozdovih kranjskega okrožja«. Ta da se je protivila pozivom, naj bi odložili orožje, in da je bila zato takoj uničena. V tem razglasu Kutschera sporoča, da je bilo ubitih 8 upornikov* in da bo »v prihodnje vsak poskus upora kaznovan s smrtjo«. Grozil je tudi, da bo enako ostro kaznovan vsak tisti, ki bo pomagal upornikom s stanovanjem, s prehrano, z obleko, s sporočili ali kakorkoli že. »Kdor upornikov in njihovih namenov ne bo prijavljal policijskim oblastem, bo najstrožje kaznovan,« je zapretil na koncu. Tisto »najstrožje« pa je bila smrt.⁷⁵

Toda Nemci so s svojim gestapom delovali tudi na druge načine, samo da bi uničevali korenine upora. Razširili so pro-

* Nemci so za partizane namenoma uvažali izraze kot »banditi«, »drhal«, »uporniki«, da bi razvrednotili pravno upravičenost njihovega boja, čeprav so se bojevali za osvoboditev na lastni zemlji.

glas, namenjen partizanom, kjer je pisalo »da se nikomur, ki se bo prostovoljno prijavil najbližji orožniški postaji, ne bo zgodilo ničesar«. Toda to so bile limanice. Kdor je temu nasedel, je potem to hudo obžaloval, razen če ni prestopil v njihovo službo, kot so pozneje nekateri res storili.

Policijske tipalke so z Gorenjskega segle tudi v Ljubljano, kamor se je z raznih strani pred nemškim terorjem umaknilo več tistih, ki so sodelovali v prvih uporniških akcijah. V Ljubljani je tedaj delovala znana menza, kjer so se v avgustu, septembru in oktobru 1941 zbirali razni begunci, zlasti s Štajerske in z Gorenjske. V začetku novembra so tam aretirali Rudolfa Purgerja in Antona Janežiča, ki sta se 5. avgusta rešila iz Verbičeve koče. Oba so prepeljali v Begunje, kjer sta bila kot »člana oborožene komunistične bande« 4. decembra 1941 ustreljena med 27 talci.⁷⁶

Komaj osnovani Storžiški bataljon je tedaj zaradi hitrega razvoja dogodkov, zaradi neizkušenosti, neutrjenosti in težkih nalog, na drugi strani pa zaradi nemške moči in izkušenj v dveh dneh doživel dva huda udarca. Bataljon je s tem izgubil dve tretjini ljudi: nekaj jih je padlo, nekaj je bilo ujetih, nekaj se jih je porazgubilo, nekaj pa jih je prešlo tudi v Ljubljano.

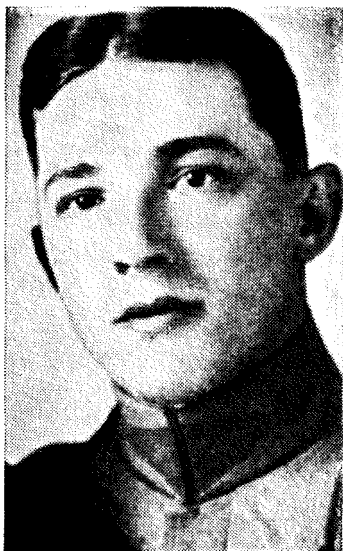
Po začetkih vstaje na Kamniškem

Ustanavljanje čet — Krepitev okupatorjevih policijskih enot — Nemci hočejo zadušiti upor — Partizansko poveljstvo v odgovor 17. avgusta nad Rašico združi čete v bataljon — Preureditev čet — Vse močnejši policijski oddelki postopoma razbijajo čete Kamniškega bataljona — Kljub vsem prizadevanjem Nemci začete vstaje ne morejo zadušiti — Zaskrbljenost okupatorjevih poveljstev — Nove nemške okrepitve.

Na kratko zdaj pogledjmo, kako je bilo po začetku vstaje na kamniškem območju, kjer so v akcije šli 27. julija zvečer.

Začetek vstaje je bil približno tak kot pod Storžičem. Tudi partizani kamniškega in medvoškega območja so imeli načrte, da bodo že 27. julija 1941 osnovali štiri čete, a jim je to zaradi silovitega in hkrati hitrega okupatorjevega reagiranja le postopoma uspelo.

Prvo četo, in sicer Kamniško-dupliško, so osnovali 1. avgusta 1941, to je po 28. juliju, ko se je množična vstaja že začela.

Tone Blejec, komandir Radomeljsko-mengeške čete in član bataljonskega poveljstva 1941

Njen komandir je postal Mirko Jerman. Čez nekaj dni (5. ali 6. avgusta) so iz drugih skupin kamniških partizanov sestavili še Radomeljsko-mengeško četo. Za njenega komandirja je bil imenovan Tone Blejec, za politkomisarja pa Franc Bukovec. Obe četi sta takoj nadaljevali z napadalnimi akcijami, čeravno so Nemci medtem aretirali številne sodelavce OF, četi pa že zasledovali. Vendar pa so bile obstoječe nemške sile prešibke, da bi mogle zadušiti vstajo, zato so jih okrepili s 171. rezervnim policijskim bataljonom, ki je v Kamnik prišel 9. avgusta 1941.

Tako je ta nemška policija 11. avgusta v krumperških gozdovih že napadla Radomeljsko-mengeško četo, ki pa se je po kratkem spopadu prebila in napadalcem celo udarila v hrbet. Zatam se je umaknila v rašiške gozdove. Tedaj je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet presodilo, da bi glede na razmere in na razvoj vstaje v Posavju in na Kamniškem vse borce tega območja kazalo združiti v Kamniški bataljon. Zato so nad Rašico poklicali tudi borce Kamniškodupliške čete in prvoborce iz Trzina. Na tem terenu je samostojno delovala razmeroma močna Rašiška četa. In tu nad Rašico je bil Kamniški bataljon, ki je štel 92 borcev, 17. avgu-

Roman Potočnik, predvojni partijski delavec in za Tonetom Šturmom politkomisar Kamniškega bataljona

sta dokončno organiziran. Komandant bataljona je bil dr. Marjan Dermastia, politkomisar pa Roman Potočnik. Ta je zamenjal za ta položaj predvidenega Toneta Šturma, ki je odšel delat na teren. Član bataljonskega poveljstva pa je postal tudi Tone Blejec.

Na tem zgodovinskem zboru rašiško-kamniških partizanov so reorganizirali in na novo sestavili tudi čete tega bataljona, ki so bile štiri: Rašiška, Mengeško-moravska, Radomeljska in Kamniška. Poveljstvo Rašiške čete je ostalo prejšnje: komandir je bil Stane Kosec, politkomisar pa Mile Špacapan, ki ga je pozneje nasledil Maks Pečar.

Za komandirja Mengeško-moravske čete je bil imenovan Janko Bizjak, za politkomisarja Karel Mlakar, komandirjev namestnik pa je bil Matevž Blejec, poznejši znameniti komandant Kamniškega bataljona in Kokrškega odreda. V tej četi je bil tedaj tudi Tomaž Knavs, poznejši prvi komandant Kokrškega odreda. Komandir Radomeljske čete je na Rašici postal Janko Pelech, politkomisar pa Ivan Golob. V novem poveljstvu Kamniške čete pa sta bila komandir Rudi Boljka in politkomisar Stanko Grilanc.

Vsi borci preurejenega Kamniškega bataljona so 17. avgusta 1941 tudi prisegli.

Vsaka četa je dobila svoje akcijsko območje, kamor so se razšle takoj po ureditvi bataljona in začele oziroma nadaljevale z izvajanjem številnih drobnih in večjih akcij. O vsem tem sta se dr. Marijan Dermastia in Tone Šturm prej posvetovala z Lojzetom Kebetom, ki je tedaj obiskal Rašiško četo.

Nemci so, kakor smo že povedali, 5. in 6. avgusta 1941 razbili Storžiški bataljon, Cankarjevega na Jelovici pa so z napadi prisilili, da se je spet razdelil po četah. Okrepljeni nemški oddelki so zdaj več svojih sil lahko zaposlili pri zasledovanju čet Kamniškega bataljona, zato bataljon poslej ni imel več miru. Vse bolj je bilo jasno, da Nemci tako občutljivega terena ne bodo prepuščali partizanskemu nadzoru. Ob izvajanju aretacij, pošiljanju ljudi v taborišča smrti in pred puške je nacistično nasilje postalo tako silovito, da je bila tudi množičnost upora precej omejena. Vendar pa, kot pravi poveljnik 171. rezervnega policijskega bataljona major Völker, »kamniškega okrožja trenutno še ni mogoče prištevati k pomirjenim«. ⁷⁷

Ta ugotovitev je bila točna zato, ker pri tem ni šlo le za oborožene partizane, temveč in predvsem za to, da je uporniška miselnost prodrla že v široke ljudske množice.

Zaradi na Gorenjskem začete oborožene vstaje so Nemci dvignili velik preplah. Sami so ugotavljali, da dotedanje orožniške in policijske sile ne zadostujejo za dokončno pomirjenje. V dneh od 26. julija do 5. avgusta 1941 je namreč prešlo v partizane 199 Gorenjcev, med katerimi je bilo 157 oboroženih. Med njimi je bilo največ delavcev in kar dve tretjini komunistov. Čeravno so Nemci z naglimi udarci število prvih partizanov precej zmanjšali, s tem upora še zdavnaj niso ukrotili. ⁷⁸

V zvezi z dogodki na Gorenjskem je višji vodja SS in policije za 18. vojno okrožje SS Brigadeführer dr. Schell že 4. avgusta 1941 polkovniku Mascusu, ki je bil poveljnik redarstvene policije za alpske dežele, poslal naslednje telefonsko sporočilo:

Namestik komandanta korpusa mi je povedal, da je šef civilne uprave za Koroško prosil za enote, ki naj bi takoj odšle v akcijo in na tem območju vzpostavile red in varnost. Danes me je ponovno prosil za natančno informacijo in za podatke o moči enot. Vojska pa svoje enote daje v pomoč drugim samo v izjemno nujnih primerih. Prosim, da me še danes zvečer brzojavno obvestite, ALI POLICIJA RESNIČNO NI VEČ GO-SPODAR POLOŽAJA ALI PA NI VEČ ZMOŽNA ZAGOTOVI-

TI VARNOSTI. TAKŠNE RAZMERE BI BILE V TRETJEM
RAJHU EDINSTVENE.⁷⁹

Boljšega dokaza, da so bile razmere zaradi vstaje na Gorenjskem v primerjavi z drugimi zasedenimi pokrajinami res izjemne, nam ni treba iskati.

Že 6. avgusta 1941 zvečer je okrepljeni 72. rezervni policijski bataljon s štirimi četami moral iz slovenskega predela Štajerske nenadoma odriniti na Gorenjsko, kjer je ostal 14 dni. Dne 7. avgusta 1941 pa je bil iz Celovca na Gorenjsko po-

Med ustreljenimi 22. 8. 1941 je bil tudi 20-letni upornik Franc Sešek, pa komunist Ivan Sušnik, Generoz Sitar, Franc Poznik in drugi iz Kamnika in okolice

slan še SS pehotni nadomestni bataljon »Westland« s 550 možmi, poleg njega pa še šolski bataljon letalcev in četa planinskih lovcev.

Po opravljenih hajkah so se nekatere vojaške in SS enote vrnile v Celovec, zato pa je 9. avgusta 1941 prišel na Gorenjsko še 171. RPB, ki so ga namestili v kamniškem okrožju. Tako je okupator imel do 22. avgusta 1941 na Gorenjskem tri, potem pa nekaj časa dva policijska bataljona. Vendar pa tudi s tako občutnimi silami ni uničil partizanskih enot, res pa je, da jih je razredčil.

Sam polkovnik Mascus s sedežem na Bledu je 25. avgusta 1941 v zvezi z dušitvijo vstaje priznal, da »se razmere niso spremenile«, da »ne more biti niti govora o kaki pomiritvi«, »da se dejavnost komunističnih tolp nadaljuje in celo krepi«, da »glede komunističnih akcij ni nobenega bistvenega olajšanja« in podobno. Nekateri nemški funkcionarji so za osvobodilno gibanje menili, da se krepi predvsem zaradi nacističnih deportacij. Zato je šef civilne uprave za Gorenjsko predlagal Himmlerju, naj izselitve v tej pokrajini odloži do konca vojne. Himmler je ta predlog upošteval, saj je 20. avgusta 1941 s posebno odredbo ustavil množične deportacije.⁸⁰

To je bilo v okupiranih deželah za mogočne nacistične res nekaj edinstvenega.

Gorenjske torej tudi dobro organizirani in siloviti okupatorjev policijski aparat ni in ni mogel pomiriti.

Ocena uporniških začetkov

Kaj je torej pokazala oborožena julijska vstaja? Kaj so pokazali hitro se razvijajoči dogodki na tem področju v začetku avgusta 1941?

Predvsem je vstaja na področju, ki so ga zasedli Nemci, dosegla svoj osnovni namen: okupator, ki česa takega v okupiranih deželah, kot je bila naša, ni pričakoval, je bil občutno prizadet. To toliko bolj, ker so se nemški načrti na Gorenjskem odvijali predvsem v smeri totalnega ponemčevanja. Ti načrti so bili ob uporabi socialne demagogije dejansko nepopisno nasilje z aretacijami, z izganjanjem, z mučenjem in s streljanjem talcev v Begunjah. Vse to je okupator počel z namenom, da bi čimprej zatrl vsak upor in pokrajino pripra-

Upor se je širil naprej, Nemci pa so v Brezjah pri Krtini ta dan, 22. 8. 1941, ubili še pet talcev

vil za priključitev k nemškemu rajhu. Z nasiljem pa je nehotе pokazal tudi okupatorjevo politično slabost: upor je izsilil ustavitve množičnega izganjanja Gorenjcev!

K prvotnim policijskim enotam je nemški okupator zaradi vstaje moral na Gorenjsko, zlasti še na levi breg Save, pripekljati dodatne policijske sile. Zato na začetek vstaje na Gorenjskem moramo gledati predvsem skozi prizmo silovite okupatorjeve vojaško-policijske premoči in njegove nepopustljive odločnosti, da pokrajino nasilno »pomiri«.

Takojšnje in silovito reagiranje nemškega okupatorja na vstajo je pokazalo, da je Gorenjska za Nemce velikega geostrateškega, geopolitičnega pa tudi gospodarskega pomena. Pod Alpe in Karavanke potisnjena in zaklinjena pokrajina v neposredni sosesčini z Avstrijo je pomenila zvezni člen proti Balkanu, Jadranu in Italiji. In kot taka ne sme biti območje kakega učinkovitega upiranja prebivalstva. Prav zaradi tega je upor še pridobil na vrednosti. Kakšna pripravljenost je kljub okupatorjevi moči vladala med prvoborci, govori načrt o na-

padu na begunjske zapore, ki jih tedaj s takimi silami in s tako oborožitvijo ni bilo mogoče zavzeti; prav tako o tej pripravljenosti govorijo tudi podvigi partizanov na Kamniškem. Tam je teren ugodnejši in zato so se enote laže in hitreje premikale. Tako naše kot sovražnikove.

Zaradi številnega in razmeroma razvitega delavstva in konfiguracije pokrajine, razmeroma dobro organizirane KP na Gorenjskem je osrednje slovensko vodstvo narodnoosvobodilnega boja od gorenjske vstaje pričakovalo večje uspehe, kot jih je bilo mogoče doseči glede na moč, cilje in pomembnost pokrajine za okupatorje. Proti vstaji ni bil nihče, malokdo pa je mogel upati, da bo Gorenjsko mogoče osvoboditi s prvim zamahom.

Okupator je poleg vojaške in tehnične moči razpolagal z izkušnjami protipartizanskega vojskovanja, bil pa je tudi brezobziren. Pri zasledovanju partizanskih oddelkov mu je poleg tega vse od Jesenic do Kamnika služilo gosto cestno in železniško omrežje, po katerem je že takoj na začetku naglo prevažal svoje dobro oborožene čete in bataljone. V takih pogojih, v takem razmerju sil in ob takojšnjem reagiranju je kazalo, da bo okupator res zatrl začetne in slabo oborožene uporniške oddelke. Vendar se je že takoj pokazalo, da moč vstaje ni le v vojaški sili, temveč predvsem v množični pripravljenosti ljudstva, ki je ob strahotnem nasilju v svojem prvem zaletu sicer nekoliko obstalo, da bi si nabralo novih moči in si poiskalo nove poti.

Okupator se je natanko zavedal, da so organizatorji in voditelji vstaje predvsem komunisti, zato je poskušal vse, da bi jih izoliral od drugega prebivalstva. Toda zgodilo se je nasprotno: fašistični okupator je vse bolj kazal svoj nasilniški obraz, komunisti pa so bili vedno bolj vidni voditelji vstaje, ki so se v boju za narodni obstoj med prvimi žrtvovali. Kljub neizkušeni, pomanjkanju orožja, organizacijskim slabostim in omahovanju posameznikov so bili uporniški začetki zelo ofenzivni.

Poleg vsega tega pa so se na partizanski strani pokazale tudi neizogibne začetne slabosti. Uporniki niso bili le številčno in po oborožitvi neprimerno na slabšem kot Nemci, ampak tudi niso posedovali vojaškega znanja, čeprav so bili prežeti z brezpogojno pripravljenostjo na boj.

Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so partizani veliko pričakovali od moči in uspehov Rdeče armade, ki naj bi naglo oslabila nemške napadalce.

Zelo boleče je bilo tudi pomanjkanje preizkušenih in večjih vojaških poveljnikov, predvsem takšnih, ki bi bili hkrati prežeti z revolucionarnimi idejami. Med partizani na levem bregu Save tedaj tudi ni bilo niti enega španskega borca.

Večina borcev je bila sicer oborožena, toda pomanjkljivo. Poleg tega pa niso dobro znali rokovati niti s tistim, kar so imeli. Pomagale so jim izkušnje iz socialnih bojev pred vojno, ki so jih zdaj uporabljali v novih, bolj surovih pogojih okupacije. To še posebno velja za vojno-revolucionarne komiteje, ki so bili sestavljeni iz najzvestejših organizatorjev vstaje in so v začetnih dneh upora odigrali pomembno vodilno vlogo.

Po prvih in v resnici silovitih sovražnikovih udarcih je nekaj upornikov odpadlo, nekaj se jih je prestrašilo, vendar to ni bilo poglavitno. Poglavitni so bili uspehi vstaje. Upor je okupatorja in njegove načrte prizadel tako kot v nobeni drugi okupirani deželi Evrope, saj so Gorenjsko vendar imeli za del rajha. Partizani niso priznali okupacije in so se ji z orožjem zopertstavili.

Take dežele torej ni bilo mogoče priključiti k nemškemu rajhu!

Prepletanje vojaškega s političnim delom

Po prvih izkušnjah in izgubah spet organizacijsko delo na terenu — Nova Kranjsko-tržiška četa — Oživljene vojaške akcije — Partizani iz čete hkrati tudi terenski delavci — Obnovljeno vodstvo v Trziču — Zaradi neprestanega zasledovanja se četa razdeli v skupine — Pomoč ilegalnih tiskarnic — Dopolnitev vodstva OF kranjskega okrožja — Pozitivni vpliv novega pokrajinskega komiteja KP za Gorenjsko — Krepitev organizacijskega omrežja OF, KP in SKOJ — Nemški pritisk vse hujši — Policijski oddelki razbijajo tudi čete Kamniškega bataljona — Uspešni Kamniški bataljon 26. septembra 1941 prejme v priznanje slovensko partizansko zastavo — Ob razbijanju čet množične aretacije prebivalstva na Kamniškem — Vse pogostejše streljanje talcev — Zbiranje ostankov prvih partizanskih čet na desnem bregu Save — Prvi sneg — Zapleti s komandantom Pesjakom — Prehod v Polhograjske Dolomite — Zveze z Ljubljano — Novi poveljniki in smrt Janka Bizjaka — Akcije v okolici Ljubljane — Vrnitev na Gorenjsko in vključitev v Cankarjev bataljon v Poljanski dolini.

Kranjski okrožni komite KP je v prvih bojih zgubil tudi svojega člana Jožeta Janežiča. Ob izkušnjah, ki so jih dali prvi spopadi, je okrožno vodstvo ugotovilo, da bo treba prilagoditi organizacijo in taktiko enot novim razmeram.

Odhod komunistov in organizatorjev vstaje v partizane je odprl nov problem. Teren je namreč ostal brez najagilnejših aktivistov, ki so dotlej skrbeli za odhajanje v partizane, za obveščanje in podobno. Zato se je bilo treba glede tega na novo dogovarjati in iskati nove ljudi. To je bilo ob povečanem okupatorjevem nasilju dokaj težavno.

Organizatorji so spet začeli povezovati razbite posameznike in skupine, čeravno so Nemci na vso moč pritiskali za njimi, po terenu pa zganjali nasilje. Pri povezovanju posameznih skupin in posameznikov je na kranjskem območju imel precejšnje zasluge Ludvik Vitez, ki je vzdrževal zvezo s Tomom Brejcem. Tako je Tomo Brejc prek njega sporočil, naj vsi preostali borci razkropljenega Storžiškega bataljona pridejo v bližino Kokrice. To se je tudi zgodilo. S Tomom Brejcem, ki jih je zaradi razbitja najprej malo oštel, so se potem dogovorili o nadaljnjem delovanju. Zatem je okrožni sekretar Franc Vodopivec-Ciril do približno 20. avgusta 1941 zbral še nekaj razkropljenih borcev in jih spet vključil v enoto. Tokrat so se sešli blizu Okroglega v gozdu ob Savi, niti 7 km zahodno od Kranja. Ta kraj so si izbrali zato, da bi policiji, ki jih je iskala predvsem po hribih, zmešali sledove.

Na tem sestanku so pretresli vse zadnje dogodke in ugotovili, kakšne so posledice razbitja bataljona. Iz zbranih skupin so sestavili novo enoto, ki so jo imenovali Kranjsko-tržiška četa. Vanjo je bilo vključenih le 9 borcev iz razbite Kranjske čete, drugi so bili iz Tržiča, skupaj pa je četa tedaj štela 21 borcev. Za njenega komandirja je bil (čeravno se dotlej ni najbolje obnesel), imenovan dotedanji komandant razbitega Storžiškega bataljona Jože Pesjak. Računali so, da se bo v prihodnje popravil. Za politikomisarja so postavili Antona Štefeta, kajti Jože Janežič je padel že 5. avgusta.⁸¹

Število borcev res ni bilo veliko, vendar so bili zdaj bogatejši za izkušnje iz zadnjih dni. Poleg tega — kar je bilo izjemno — jim zdaj ni primanjkovalo orožja. Nekaj pušk je bilo celo odveč, zato so jih v gozdu pri Strahinju skrili za vodovod. Po razbitju bataljona so namreč tovariši, ki so se

umikali čez mejo v Ljubljano, puščali orožje preostalim, ki so vztrajali v domači okolici. Ta maloštevilna četa je imela tudi zbrojevko, ki so jo uporabili že na Dobrči.

Takoj po obnovitvi enote so opravili nekaj manjših akcij. Te so poživljajoče vplivale tudi na politično delo in na obnavljanje zvez med partizani in aktivisti. Skupina kranjskih mladincev je tri dni zatem, ko so obesili Milorada Stošiča, to je 26. avgusta, požagala drog, na katerem je visel ujeti partizan. Šenčurski aktivisti so na cesti proti Voklemu streljali na stražarje, ki so varovali filmski voz »Krad«,* dne 1. septembra pa sta med Kranjem in Rupo dva aktivista ranila nemškega uradnika Freda Berra, vodjo okrožne hranilnice v Kranju.⁸²

Izvajanje drobnih akcij že odraža spoznanje, da bo tu v tem času le s tako taktiko mogoče škodovati okupatorju in se samo tako obdržati v domačih krajih.

Dne 3. septembra 1941 so na Rup pri Kranju zažgali Gorjančevo žago in tako preprečili, da bi proizvajala za okupatorja, ki je poprej lastnika izgnal iz domačije. Isto noč so partizani požgali tudi Remčevo žago v Duplici pri Kamniku, kjer so izdelovali smuči za nemško armado. To akcijo so izvedli borci Radomeljske čete Kamniškega bataljona. Zaradi tega so Nemci v podjetjih, ki so delala zanje, uvedli nočne straže. Dne 6. septembra 1941 zvečer pa je Kranjsko-tržiška četa, ki se je tedaj zadrževala v Udinem borštu, odšla na izpolnjevanje dveh nalog: večja skupina je uničila notranje naprave električne centrale v Pristavi pri Tržiču, ki je z električnim tokom napajala Tržič in okolico, poškodovali pa so tudi bližnji telefonski vod, manjša pa je pri kolodvoru ponovno poskušala zažgati žago. Požig žage je bil preprečen in partizani so se po krajšem obstreljevanju morali umakniti.⁸³

Da bi zabrisali sledove, so se partizani pretehtano premaknili v strugo Tržiške Bistrice, jo nekajkrat prekoračili, za seboj pa trosili poper. Slednje zaradi policijskih psov. Nemci, ki so bili obveščeni o bližini partizanov, so trikot med Savo, Bistrico in Naklom pregledali še ta dan, vendar partizanskega taborišča niso odkrili. Naleteli pa so na posamezne partizane, ki so odhajali na teren. Eden izmed njih, Stane Bečan, je proti

* Po vseh znakih sodeč sta streljala mladince Janko in Stanko Mlakar iz Šenčurja, ki sta bila sicer še doma, vendar oborožena. (Podatek: Franc Štefe-Miško, »Šenčur v NOB« — rokovpis.)

Nemcem tudi streljal, potem pa ni preostalo drugega, kot da se je skril v tolmun Bistrice. Tu ga tudi policijski psi niso odkrili.⁸⁴

Da bi Nemci okrepili svoje posadke v tem predelu, so že 9. septembra poslali v Tržič 66 mož iz 922. bataljona deželnih strelcev, ki so se vselili v staro tovarno usnja pri Polaku. Na osnovi podatkov, ki so jih zbrali o tržiških partizanih in aktivistih, so pobegle partizane iskali tudi v Ljubljani, in tiste, ki so jih našli, nekaj ustrelili med talci, nekaj pa jih poslali v taborišča.⁸⁵

Nemške patrulje tudi v naslednjih dneh pri iskanju partizanov okrog Tržiča niso imele uspeha. Medtem so partizani pregazili Savo in na drugi strani — na Mohorju — ostali blizu dva tedna. Potem so spet prišli nazaj čez Savo ter se zadrževali v Udinem borštu, in sicer v bližini Strahinja. Čeprav so jih Nemci skoraj neprestano iskali, jih tu niso odkrili. Niso računali, da se zadržujejo blizu vasi, tik na robu gozda.

Četi se je v teh dneh pridružilo nekaj tistih borcev, ki so se vrnili iz Ljubljane, dalje trije novinci in še tisti borci Nartnikove čete, ki so prišli z Mohorja.

Ponoči na 20. september sta četi odšli po hrano v mlin in na posestvo izgnanega Ivana Drinovca na Bistrici, kjer je bil že naseljen nemški zaupnik. V opomin njemu in podobnim so vzeli dva prašiča, nekaj hrane in 100 kg moke. To je bila v teh krajih prva večja prehranjevalna partizanska akcija. Kruh iz te moke so dali peč zanesljivim ljudem v Strahinju in v Dupljah.

Naslednjo noč sta četi nameravali pretrgati telefonsko zvezo blizu Seničnega. Zaradi nesporazuma pa so se partizani pri tem začeli obstreljevati med seboj. Streljanje so slišale tudi bližnje nemške posadke in takoj ugotovile, da se partizani obstreljujejo sami.⁸⁶

Po tem dogodku so se partizani zadrževali v skalah med Savo in Naklim, nekateri pa nekaj dni tudi pri Strahinju.

Tedaj se je dogodilo še nekaj.

»Od tu, iz savskih skal, se je komandir Pesjak odpravil na neko zvezo v Kranj«, pravi Ludvik Vitez. »Kmalu pa je dvakrat počilo, da se je slišalo daleč naokoli. Skočili smo pokonci... Nato pa se je prismejal Pesjak in se norčeval, da smo zajci in da je nas le preizkušal!

Pa podnevi in tako blizu naselij? Partijski celici je bilo to sumljivo, zlasti še, ker je tudi po tem ob večerih večkrat odhajal sam v Kranj, zjutraj pa se je vračal. Izgovarjal se je z ‚zvezami‘ in s ‚konspiracijo‘, kar nam je postalo sumljivo.⁸⁷

Zatem so na raznih krajih z večjim ali manjšim uspehom iskali hrano na Okroglem in v Marijinem domu pri Naklem. Nato sta četi skozi Udin boršt prešli v Bašelj in v sosednje vasi pod Storžičem. V Mačah pri Preddvoru so bili izdani in prišlo je do krajšega spopada. Naslednji dan, 25. septembra 1941, so partizane zasledovali številni orožniki, a do srečanja ni prišlo, kajti skupini sta se vrnili v Udin boršt. Od tam so na cesti proti Golniku napadli avto, ki pa jim je pobegnil.⁸⁸

Zaradi neprestanega zasledovanja je pretila nevarnost, da bodo Nemci prej ali slej partizansko četo v Udinem borštu dobili in razbili. Zato je komandir Jože Pesjak enoto razdelil na tri skupine. Ena je ostala v Udinem borštu, druga pa se je še dva tedna zadrževala za Strahinjem in nekaj časa nad Savo pri Okroglem. Ta teren jim je bil najbolj domač in v bližini so imeli dobre sodelavce. Tretja skupina, ki je bila najštevilnejša, pa je pod Pesjakovim vodstvom spet odšla čez Savo in pod Mohor. Tja se je tedaj vrnila tudi Nartnikova četa.

Prva skupina je medtem v Križah 2. oktobra ponoči nalepila plakate s pozivom k uporabi ter z grožnjami izdajalcem in nemškimi voditelji. Druga skupina, ki so jo Nemci vse huje zasledovali, se je zaradi tega pritiska in zaradi spoznanja, da bo vojna dolgotrajnejša, kakor so menili spočetka, pripravila na umik v Ljubljano. To je 10. oktobra 1941 štirim ali petim tudi uspelo. Takrat je ta skupina, v kateri sta bila tudi Rudi in Pavla Mede, v pričakovanju zveze za Ljubljano prvič zasedla zdaj znano jamo nad savsko strugo pri Okroglem.⁸⁹

V tem obdobju so bili oboroženi partizani v četi hkrati tudi politični delavci. Vzdrževali so zveze predvsem z zaupniki, ki so ostali doma, neposredno ali prek njih pa so pridobivali tudi nove. V teh in naslednjih mesecih, ko so sestavili vrsto novih odborov OF, sta bila v tej okolici med najaktivnejšimi partizani-političnimi delavci zlasti Stane Bečan in Jože Fink. Stane Bečan je bil tedaj že član okrožnega komiteja KP Kranj. Bil je tedaj edini ilegalec-partizan tega telesa (drugi so bili legalci). Vso jesen in na zimo je vzdrževal zvezo s PK KP za Gorenjsko in s poveljstvom Cankarjevega bataljona. Zato je večkrat hodil prek Save, zadrževal pa se je največ v Šen-

Mira Svetina-Metka (Vlasta), članica
PK SKOJ za Slovenijo in nato članica
PK KPS za Gorenjsko jeseni leta 1941,
narodni heroj

čurju, ki mu je služilo kot zatočišče in izhodišče. Tam je namreč še vedno obstajala partijska organizacija.*

V Trziču pa je prav 6. septembra 1941, na dan akcije v električni centrali, prisegla skupina mladincev, ki je z raznimi predahi potem delovala na terenu do avgusta 1942. V Trziču je oktobra meseca 1941 prišla tudi Mira Svetinova, poprej članica slovenskega mladinskega vodstva, kmalu zatem pa pokrajinskega komiteja KP za Gorenjsko. Tedaj so ustanovili nov partijski komite, ki ga je vodil Srečko Perhavec, sestavili pa so tudi odbor OF.

Na levem bregu Save so politično delo širili tudi v Kranju, na Kokrici, v Voklem, v Smledniku, v Šenčurju, v Vogljah, v Trbojah, na Britofu in Visokem, v Cerkljah ter v okolici Golnika in po vseh vaseh pod Storžičem.

Organizacija OF in KP je na jesen 1941 razvijala propagando zlasti s pomočjo ilegalnih tehnik, kjer so po svojih možnostih tiskali letake in časopise. Tedaj so bile tehnike skrite še v nekaterih hišah v dolini. Literatura je pomenila izdatno pomoč pri pripravljanju novih borcev za odhod v partizane ter pri širjenju in utrjevanju Osvobodilne fronte. Tehniki sta bili v Kranju in v Stražišču.

* Franc Štefe: »Šenčur v NOB«, rokopis za brošuro in Štefetova pisana dopolnila, ki so pri avtorju.

**Srečko Perhavec, sekretar mestnega
komiteja KPS Trzič, padel junija 1942**

Septembra 1941 je bil v Kranju dopolnjen in utrjen tudi okrožni odbor Osvobodilne fronte za okrožje Kranj, ki so ga vodili Franc Vodopivec, Lucijan Seljak in Janez Poljanec, pozneje pa je zaradi aretacij, streljanj in nadaljnjega razvoja seveda prišlo do sprememb.

Ker gre tu za vprašanje celotnega osvobodilnega gibanja v tem trdem času na Gorenjskem, je potrebno nekaj pojasnil. Mira Svetinova-Metka oziroma Vlasta pravi, da se je politično delo na Gorenjskem od oktobra 1941 dalje kljub izgubam precej živahno razvijalo.

CK KPS je v pozni jeseni 1941* imenoval tudi pokrajinski komite KPS za Gorenjsko: Toma Brejca, Lojzeta Kebeta in Miro Svetinovo, ki so že delovali na Gorenjskem, za sekretarja pokrajinskega komiteja pa je sredi decembra poslal člana CK KPS Toneta Dolinška.** Tomo Brejc pa je zaradi zdravlje-

* Mira Svetina-Metka, tedaj Kebe, pravi, da je bil PK KPS za Gorenjsko imenovan že sredi oktobra 1941. (Kopija rokopisa v avtorjevem arhivu.)

** Tone Dolinšek-Metod je prišel na Gorenjsko sredi decembra 1941, in sicer po sabotažni akciji v Kemični tovarni 14. decembra, ki jo je tudi vodil. Vendar je prišel na Gorenjsko že nekajkrat prej, kar domneva tudi sam Dolinšek. Da je Tone Dolinšek prihajal na Gorenjsko že pred decembrom 1941, poleg Mire Svetinove izjavljajo tudi France Oman iz Stražišča, Francka Logarje-

**Tone Dolinšek-Metod, član CK KPS,
v pozni jeseni 1941 sekretar PK KPS
za Gorenjsko**

nja v Ljubljani ponovno mogel priti na Gorenjsko šele okoli 20. decembra 1941. Člani PK so partijskim organizacijam takoj začeli pomagati pri nadaljnjem razvijanju OF. Osnovno je, da so bili konec decembra 1941 vsi člani PK KP na Gorenjskem. Lojze Kebe je bil kot član pokrajinskega komiteja KP še posebej zadolžen za povezovanje med njim in med vojaškim vodstvom s Stanetom Žagarjem na čelu.

Tone Dolinšek navaja, da je bilo po decembrski vstaji zelo slabo organizacijsko stanje zlasti v Kranju in na Jesenicah.***

Kot predvojni komunisti so člani PK imeli številna znanstva z ljudmi na Gorenjskem. Številne zveze so vzpostavljali zlasti z ljudmi v obrobni vseh in zaselkih, pomagale pa so jim tudi izkušnje. Imeli so tudi več znanja in časa kot tisti aktivisti, ki so živeli še legalno.

va-Pacek z Javornika, ki ga je v novembru vodila po Jesenicah (zdaj živi v Ljubljani), in Nace Sterlekar, tedanji okrožni sekretar OF Jesenice, zdaj bivajoč v Litiji, ki je svoje spomine tudi napisal. (Kopija pri avtorju.) Zaradi impozantnosti in vplivnosti se imenovani Dolinška dobro spominjajo.

*** Podatki o Tonetu Dolinšku in njegovem delu slone na poročilu CK KPS s sredine decembra 1941 CK KPJ. (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga I, str. 230.) — Pismo Edvarda Kardelja 29. 3. 1942 Titu. (Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, I, str. 329.) — Anketni listi Toneta Dolinška. (Arhiv CK ZKS.)

Lojze Kebe se je veliko zadrževal v partizanskih enotah, drugi člani PK pa so se ukvarjali s partijskimi organizacijami, s snovanjem in utrjevanjem odborov OF in mladine. Odhajali so tudi v večja naselja in mesta, kamor partizani niso imeli neposrednega dostopa. Sekretar Tone Dolinšek se je npr. veliko zadrževal na Jesenicah in okolici, pa tudi v Kranju in njegovi bližini. Tomo Brejc je po svojem prihodu decembra 1941 začel obnavljati stike na kamniškem območju, kjer se mu je konec januarja pridružila tudi Mira Svetinova-Metka.

Dotlej je ona delovala največ v Trziču in okolici, v Strazišču, v Bitnjah, v Žabnici in v škofjeloškem rajonu.* Ker pa je že od poletja 1941 vzdrževala neposredne zveze z mladinci, je tudi potem, ko je bila pri partijskem delu, sodelovala tudi z mladinci, starejše organizatorje KP in OF pa je opozarjala, naj vključujejo tudi mlade.

Mira Svetinova navaja, da so bile partijske organizacije in skupine simpatizerjev — članov OF v oktobru, novembru, decembru 1941 in še v januarju 1942 precej časa močne (seveda v različnih krajih različno), pri čemer našteva naselja okoli Trziča in kraje okoli Kranja, kjer se je gibala največ. Navadno so bili v odborih OF trije do štirje člani; po en do dva komunista, po en sokol in po en krščanski socialist. V začetku je bilo med njimi čutiti še medsebojno nezaupanje, zato se ti, zaradi konspirativnosti ozki odbori niso sestajali redno in v polni sestavi.

* Mira Svetinova je bila do prihoda na Gorenjsko članica PK SKOJ za Slovenijo. Ko je konec oktobra prišla na Gorenjsko, ni bila več članica PK SKOJ, temveč članica PK KPS za Gorenjsko. Zato pa ji je znano, da so bili od konca avgusta 1941 v vodstvu SKOJ za Gorenjsko Matija Verdnik-Tomaž, Stane Žagar ml. in Tugo Vidmar. Ti so dosti uspešno razpredli organizacijo mladine. Tugo Vidmar je bil zaradi kompromitiranosti v Kranju premeščen na Jesenice, kjer je razvil živahno aktivnost. Pri tem delu ga je izdal njegov sošolec, doma na Jesenicah. Tuga Vidmarja so gestapovci aretirali v Kranju 28. decembra 1941, ga hudo mučili, 21. januarja 1942 pa so ga v skupini 15 mladincev ustrelili v Begunjah. (Vir: kakor 90 ter plakat o ustreljenih talcih 21. januarja 1942. Gorenjski muzej Kranj.)

Viktor Stopar, v začetku vojne sekretar PK SKOJ za Slovenijo, za Staneta Žagarja ml. navaja, da je bil od poletja 1941 tudi član PK SKOJ za Slovenijo, kooptiran (verjetno) tedaj, ko so bili v SKOJ sprejeti člani Društva kmečkih fantov in deklet. (Kopija izjav Toneta Dolinška, Viktorja Stoparja in drugih z dne 22. novembra 1979 pri avtorju.)

Tončka Mokorel, zaslužna predvojna revolucionarka iz Tržiča, po okupaciji pokrajinska kurirka

Posamezni člani (sokoli in krščanski socialisti) so se dostikrat raje sami in neposredno sestajali s komunisti. Sčasoma se je to izgladilo. Pri povezovanju med Tržičem in Kranjem in pokrajinskim komitejem je bila pomembna vloga Tončke Mokorelove, ki je bila ena takih kurirk, med katere so sodili samo najbolj predani in drzni komunisti. Taki kurirji niso prenašali le pisanih sporočil, temveč v največji meri ustna. Tu je šlo za vesti, navodila in podobno, ki so bila včasih tudi idejno-politične vsebine.

Okrožni partijski komite Kranja — kot pravi Mira Svetinova — ni bil okrožni v tem smislu, da bi vodil računa še o Tržiču in Škofji Loki. Tržiškega in škofjeloškega je PK za Gorenjsko vezal neposredno nase.⁹⁰

V januarju 1942 pa so se zaradi aretacij te organizacije in zveze zelo zrahljale.

Kaj se je tedaj dogajalo v Tržiču, je opisal Branko Djordjević, eden od članov tamkajšnjega partijskega komiteja.

»Povezovati smo se začeli na jesen 1941. leta. S Srečkom Perhavcem, vodilnim komunistom, sem se poznal že dolgo, ker sva osem let skupaj stanovala. Nekega dne mi je Srečko sporočil, da bo k meni prišla neka ženska in da bomo imeli sestanek. Vse se je odvijalo v strogi konspiraciji. Potem so ne-

kega oktobrskega večera res prišli s Srečkom trije tovariši in neka tovarišica iz Ljubljane, za katero pa nismo vedeli, ne kdo je ne odkod. Tudi vprašati nismo smeli o tem. Zvedeli smo le, da je 'Metka'.*

Tako je bil v mojem stanovanju v Glajtovi hiši obnovljen partijski komite za Tržič. Vanj smo prišli Srečko Perhavec kot sekretar in odgovoren za vojsko, jaz kot njegov namestnik in odgovoren za propagando, Franc Dolinar, odgovoren za Gaso in Peko, Ernest Holy za mladino in žago ter Srečko Dolenc, ki je delal v tovarni kos in srpov, pri Kajetanu.

Na tem sestanku smo sestavili tudi odbor OF za Tržič. Vanj so prišli profesor Jože Šter iz sokola, Anton Ahačič za krščanske socialiste, Ciril Stritih v imenu naprednjakov, Srečko Perhavec pa kot zastopnik komunistov. Konec 1941 je OF v Tržiču z okolico zajemala čez 100 ljudi vseh starosti. S pokrajinskim vodstvom je smel imeti zveze samo Srečko Perhavec. Zastavljeno delo ni trajalo dolgo. Prišlo je do zastojev...

Moram pa povedati tudi nekaj o tiskarni, ker sem bil osebno odgovoren za propagando. Tu je delala Milka Stegnar, ki je vsako soboto ali še večkrat šla delat v Kranj, prej pa v Duplje. Tiskarna je delala za vso Gorenjsko. Za njen kraj nisem vedel, vem pa to, da je uspešno delovala. Vem, da smo v januarju 1942 še dobivali propagandni material v Tržič, mi pa smo ga razpečavali po terenu.

Pozimi 1941-42 se nismo sestajali, vsak pa je delal v mejah svojih možnosti in vsak je ostal zvest partiji in OF.

Ker so tovariši v vodstvu občutili, da v Tržiču in okolici z našim delom ne gre dobro, so začeli prihajati k nam. Med prvimi je prišel Stane Žagar ml. Ne vem točno dneva, vem pa, da je bilo pozimi in da sva se za Virjem pogovarjala tri do štiri ure. Ko sem dobil nalogo, mi je rekel, da se bomo čez 14 dni spet videli...

Takrat sem čakal na zvezo nad Krvinom proti Lomu. Vem, da je bila nedelja. Stane Žagar me je tedaj seznanil z velikim, postavnim tovarišem, ki ga dotlej še nisem videl. Mnogo smo se pogovarjali, v glavnem pa o tistih, ki so se začasno pasivizirali. Vse to sem potem moral prenesti sekretarju Srečku Perhavcu, ki so ga Nemci nadzorovali na vsakem koraku... Kas-

* Metka, pozneje Vlasta, je bila Mira Svetinova.

neje sem zvedel, da je bil ta tovariš ujet in da so ga v Begunjah strahotno mučili.«⁹¹

To je bil sekretar PK KPS za Gorenjsko Tone Dolinšek-Metod, ki so ga gestapovci zaradi izdaje zgrabili 11. marca 1942. Milka Mandeljč-Stegnarjeva, ki je že od julija 1941 delala v skritih tehnikah, prav o tem nadaljuje:

»Nekako konec oktobra 1941 je tovarišica Metka sporočila, da bi za tehniko v Kranju nujno potrebovali pisarniško moč. Tako sem bila jaz tista, ki sem novembra in decembra 1941 ter v začetku januarja 1942 po dvakrat in tudi po trikrat tedensko odhajala v Kranj.

Takrat je bila tehnika skrita na Klancu, zvezo do nje pa je imel (čevljar) Janez Poljanec (član komiteja KP). V tehniki je bil pisalni stroj z dobrim ciklostilom ter z zadostno količino papirja in drugega materiala. Delali smo v majhni čevljarški delavnici z dvojnimi vrati. Stroji in papir so bili skriti v luknji pod oknom tako, da so se dvignile police. Vse sem sproti jemala iz skrivališča in spet vračala tja. Večinoma sem delala sama, včasih pa je prišel pomagat neki mladenič — imena se ne spominjam** — ki je skrbel za odnašanje. Eno ali dve številki »Slovenskega poročevalca« sem izdelala v 1200 izvodih, naslednje pa tudi v 3000 do 4000, ker smo takrat morali oskrbovati tudi Jesenice. Delali smo vedno le ponoči.«⁹²

V obdobju oktober—december 1941 so torej organizatorji vstaje uspeli po večjih krajih ustanoviti nove partijske organizacije in številne odbore Osvobodilne fronte. To delo je na Gorenjskem oživelo zlasti še s prihodom Toneta Dolinška-Metoda, novega sekretarja pokrajinskega komiteja za Gorenjsko. On je s člani tega komiteja Miro Svetinovo-Metko, Lojzetom Kebetom-Štefanom in Tomom Brejcem neumorno razvijal KP in OF po vsej pokrajini.

Zaradi gestapovskega vdora in aretacij po Gorenjski se je konec leta 1941 v popolno ilegalo umaknil tudi okrožni sekretar KP Kranj Franc Vodopivec, ki je napol ilegalno živel že vse od 22. junija. Dobil je drugo dolžnost, na njegovo mesto pa so imenovali Lucijana Seljaka, ki pa so ga Nemci že 12. januarja 1942 aretirali in ustrelili.

V septembru 1941 je v Kranju začel delovati tudi mestni oziroma okrožni komite SKOJ, v katerem je bil najvidnejši

* To je bil Franc Gajšek.

organizator Tugo Vidmar. Učinkovito pa je pomagal Stane Zagar ml., član PK SKOJ za Slovenijo, ki je nedavno prišel iz Ljubljane na Gorenjsko.

Organizacija na terenu se je po večmesečnih naporih tako razmahnila, da je bilo konec 1941. leta v kranjskem okrožju okoli 140 članov KP.

Tako je bila po začetnih spopadih in žrtvah v obdobju od 5. avgusta do konca novembra 1941, v času hude preizkušnje mladih gorenjskih partizanskih enot, na novo vzpostavljena množična osnova nadaljnjega oboroženega boja. Politično delo na terenu pa tudi poslej ni bilo zapostavljeno.⁹³

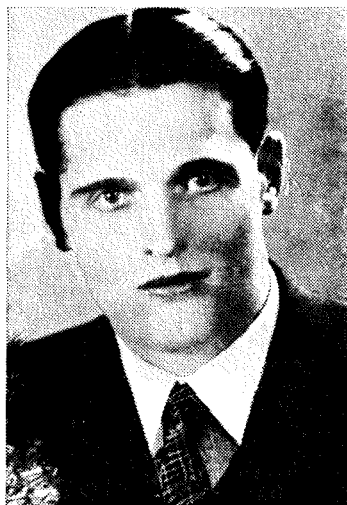
* * *

Nemški pritisk proti gorenjskim partizanom, zlasti proti tistim na levem bregu Save, ni popuščal. Nasprotno: iz dneva v dan je bil hujši.

Nemške policijske enote, podprte z orožniki, so v avgustu, septembru in še v prvih dneh oktobra neprestano zasledovale partizane Kamniškega bataljona, ki so bili v tem času zelo dejavni. Opravili so vrsto akcij, o čemer govorijo dnevnik politkomisarja kamniškega bataljona Romana Potočnika, posebno pa še nemška poročila. Justificirali so celo vrsto nemških konfidentov in izvršili več sabotažnih akcij. Ena največjih je bil požig Remčeve žage 3. septembra v Duplici, ki je delala za Nemce.

Poveljnik 171. rezervnega policijskega bataljona s sedežem v Kamniku v svojem poročilu 18. septembra 1941 med drugim pravi, »da so posamezne čete oziroma posamezni vodi v 11 primerih sodelovali v akcijah proti opaženim tolпам... Skoraj vsak dan smo več skupin pošiljali v zasede v posebno nevarne kraje.« Med drugim to poročilo tudi pravi, da so policisti v enem samem dnevu, 14. avgusta 1941, zaprli 25 komunistov in nacionalistov-Slovencev in jih vzeli za talce. »Zaradi pre zaposlenosti bataljona«, govori poročilo naprej, »je bil večina prost le po en vod in smo poučevali le v majhnem obsegu...«⁹⁴

Tako so se čete Kamniškega bataljona: Kamniška, Rašiška, Radomeljska in Mengeško-moravska vsak dan morale spopadati z nemškimi policijskimi oddelki. Vendar pa tudi čete Kamniškega bataljona niso mogle dolgo vzdrževati takega neprestanega pritiska. Najprej je enoti 171. rezervnega policijskega

Franc Bukovec-Jože Ježevnik, delavski organizator pred vojno, za Romanom Potočnikom politkomisar Kamniškega bataljona. Padel 26. 9. 1942 kot komandant Dolomitskega odreda. narodni heroj

bataljona 24. avgusta uspelo razbiti Kamniško četo, v septembru pa je to v večji ali manjši meri doletelo tudi druge čete.

Dne 13. septembra sta dve nemški policijski četi zasledili in napadli Radomeljsko četo pri Žičah nad Rovami. Bila je v nevarnosti, da jo uničijo, vendar se ji je posrečil preboj v moravške hribe. Tedaj je bil ranjen politkomisar Franc Bukovec-Ježevnik. Četi, s katero je bilo tudi poveljstvo bataljona, se je 16. septembra posrečil umik čez Savo na italijansko stran, kajti Nemci so jo neprestano zasledovali. Na desnem bregu Save so v Ljubljanski pokrajini dobili stik z Molniško četo. Prek nje so ranjenega Bukovca odpravili v Ljubljano, kjer se je zdravil v sanatoriju Emona. To je bil prvi ranjeni partizan, ki se je tako skrit in pod strokovnim nadzorstvom zdravil v Ljubljani.

Mengeško-moravška četa je bila zelo aktivna in je vzpostavljala tudi zveze z aktivisti. V začetku septembra si je novo taborišče uredila nad Dolskim, kjer sta jo obiskala bataljonski štab in Tomo Brejc. Od tu je pod poveljstvom Janka Bizjaka hodila v drzne akcije. Po hajki se je 20. septembra premaknila na hrib Mohor nad Moravčami, a od tod je takoj šla v prehranjevalno akcijo na grad Brdo. Takoj naslednji dan, 21.

septembra 1941, je bila spet napadena; napadli sta jo dve četi 171. rezervnega policijskega bataljona.

Kljub maloštevilnosti partizanov, saj je bilo zaradi tega ker so nekateri borci pod vodstvom Matije Blejca odšli v patroljo, na položajih le kakih 12 tovarišev, se je spopad na Mohorju razrasel v največji boj te čete. Napadajoči Nemci kljub svoji številčnosti prvi dan niso dosegli partizanov, temveč so imeli izgube. Ta njihov neuspeh so prebivalci spremljali s posebnim zadovoljstvom. Zvečer so se partizani spretno prebili proti Zlatemu polju in kasneje k Limbarski gori. Policisti so prosili za okrepitev. Drugo jutro, 22. septembra 1941, sta jim priskočili na pomoč dve četi 181. rezervnega policijskega bataljona. Združene policijske čete so partizansko taborišče tesno obkolile in ga napadle. Toda udarile so v prazno, kajti partizani so se že umaknili, kar je bilo spričo silovite premoči edino pravilno.

V tem boju je padel hrabri borec Tine Kmetič. Nemci so imeli več izgub, kar pa natanko ni bilo mogoče dognati. Zaradi vsega tega je bil boj na Mohorju eden največjih vojaških uspehov kamniških partizanov v letu 1941, ki je povzročil dobro razpoloženje tudi med prebivalstvom. O uspešnosti spopada na Mohorju zvemo tudi iz poročila majorja Völkerja, komandanta 171. rezervnega policijskega bataljona, ki se je med drugim pohvalno izražal o partizanskem vodenju boja in iz tega potegnil določene izkušnje: da je možno partizane prese-
nečati tudi z manjšimi silami, da se jim je treba približati brez strela, da je treba v napad takoj po sporočilu o partizanih, predvsem zgodaj zjutraj, ne pa popoldne, in da je pri napadu zelo koristna obkolitev.

* * *

Dan pred spopadi na Mohorju, to je 20. septembra 1941, so Nemci zaradi uspehov Rašiške čete požgali Rašico. To je bila prva slovenska vas, ki so jo Nemci požgali.

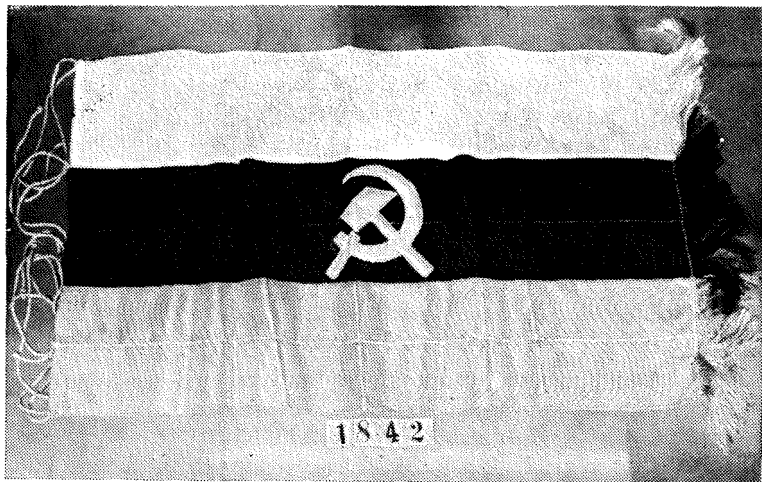
Rašiška četa se je po spopadu 27. septembra, ko so jo Nemci hudo prizadeli, umaknila iz šmarnogorskega območja. Nemci so partizane neprestano zasledovali, zato trenutno na tem območju ni bilo več mogoče zdržati. Nekaj borcev je prebredlo Savo in odšlo proti Ljubljani, druga skupina pa se je prikrila v Selu pri Kristanovih, kjer so jo po izdaji 30. septembra razbili, večji del pa zajeli in potem postrelili med talci.

Delovanje Kamniškega bataljona poleti 1941 je bilo tedaj zaradi nemške silovitosti nekaj izjemnega na Slovenskem. Zato je bila prisotnost Radomeljske čete in poveljstva Kamniškega bataljona konec septembra na italijanski strani lepa priložnost, da ta enota sprejme svojevrstno, prvo in veliko odlikovanje. Zaradi številnih drznih akcij in žrtev je Kamniški bataljon od najvišjega vodstva slovenskega upora 26. septembra 1941 prejel na Molniku slovensko partizansko zastavo z naslednjo obrazložitvijo:

Na predlog poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet je izvršni odbor SNOO izrekel pohvalo Kamniškemu bataljonu in njegovemu komandantu za hrabra partizanska dejanja in za spretno partizansko taktiko.

Zastavo, ki sta jo borcev Kamniškega bataljona tedaj izročila Boris Kidrič in Edvard Kocbek, je ves ginjen sprejel Tone Blejec. Oviti z njo okoli prsi, kot je povedal soborec Jože Pirš-Luka, je že čez mesec dni na Golčaju junaško padel.*

* Ko so po vojni Toneta Blejca prekopali, so bili na njem še sledovi bele, rdeče in modre barve, s čimer je pojasnjena usoda zastave — prvega odlikovanja prve partizanske enote na Slovenskem, o čemer priča Jože Pirš-Luka v »Kamniškem zborniku« 1961 na strani 54.

Slovenska proletarska zastava, s katero je bil septembra 1941 odlikovan Kamniški bataljon (sedaj v Muzeju ljudske revolucije)

To odlikovanje je borcem Kamniškega bataljona, ki pa jih je nemško nasilje že zelo razredčilo, vlilo novih moči. Radomeljska četa se je s poveljstvom bataljona, v katerem so bili dr. Marijan Dermastia, novi politkomisar Matija Udvanc-Vajs (španski borec) in Tone Blejec sredi oktobra prek Save vrnila na domžalsko območje. S štabom bataljona je štela 18 borcev. Tod naj bi se zaradi novih nalog priključila 1. štajerskemu bataljonu — Stanetovemu.

Ko se je četa z namenom, da bi odšla proti Štajerski, zbirala in zadrževala na Golčaju nad Blagovico, je bila izdana, 28. oktobra pa jo je obkolil, napadel in uničil 322. bataljon deželnih strelcev. Večina borcev Radomeljske čete (10 borcev) je tu padla, med njimi tudi zastavonoša Tone Blejec, štiri tovariše pa so ujeli. Ivan Seme, tudi eden izmed ujetih, je v Kamniku Nemcem ušel. Prebili in rešili so se le štirje: komandant, politkomisar, Jože Pirš-Luka in hudo ranjeni Janko Pelech, ki je kmalu zatem padel.

To je bil nov in hud udarec mladim partizanskim enotam na Kamniškem. Zaradi tega je dobro razpoloženje prebivalstva, ki ga je vzdignila zmaga Mengeško-moravske čete na Mohorju, po razbitju na Golčaju močno padlo. To ni čudno, kajti ob neprestanem zasledovanju in razbijanju partizanskih čet se je krepilo tudi gestapovsko-policijsko nasilje. Samo v avgustu so na kamniškem območju Nemci aretirali več kot 200 ljudi. Izmed teh so jih mnogo postrelili kot talce. Da bi upor strli že v začetku, so talce streljali zelo pogosto, v začetku največ s kamniškega območja, kjer se je vstaja razplamtela najprej in najbolj. Dne 6. avgusta so ustrelili štiri talce v Begunjah, 20. avgusta spet 6 v Begunjah, 22. avgusta 6 v Smledniku in 4 na Brezjah pri Krtini, 24. avgusta 5 v Ljubnem na Gorenjskem, 28. avgusta 5 v Gorjah pri Bledu, že naslednji dan, 29. avgusta 5 v Jaršah pri Domžalah, 3. septembra spet 10 v Domžalah pri Bistriškem mostu, naslednji dan spet 5 v Lescah pri Bledu, isti dan, 4. septembra, 5 na Koroški Beli, 17. septembra 5 v Kamniku, 17. oktobra 20 na Lancovem in v Mošnjah (17 in 3), med njimi tudi borko Rašiške čete in narodno junakinjo Rezko Dragarjevo, 13. novembra spet 15 v Dragi pri Begunjah, 4. decembra 28 prav tako v Dragi. To se je potem še stopnjevalo.

Izmed teh 123 postreljenih ljudi, ki so bili po večini komunisti, udeleženci upora in pripadniki OF, jih je bilo kar 60

s kamniškega območja. Po Golčaju je uporniški zagon zelo popustil in kamniško območje je praktično ostalo brez kake oborožene partizanske enote. Na zimo 1941/42 se je tam obdržalo le še nekaj posameznih borcev.⁹⁵

* * *

Zaradi neprestanega nemškega zasledovanja, ki so ga doživljali zlasti partizani na levem bregu Save, so se voditelji Stane Žagar, Alojz Kebe in Tomo Brejc sredi oktobra 1941 na Mohorju nad Selško dolino sporazumeli, da bodo na desni breg Save poklicali tudi Mengeško-moravsko četo.

Na območju Selške in Poljanske doline bi bili partizani po njihovem mnenju zaradi ugodnejšega ozemlja laže kos silovitemu nemškemu pritisku. Ta teren je po mnenju partizanskih voditeljev omogočal širše zaledje tako v vojaškem kakor tudi v materialnem smislu. Ta ugotovitev je bila tudi pravilna.

Po Mengeško-moravsko četo, ki je štela le še 16 mož, je po nalogu Toma Brejca odšel Ludvik Vitez. Četa, ki jo je vodil Janko Bizjak, se je ob Mengšu bližala severni okolici Kranja. Vitez jo je dobil v gozdu pri Šenčurju. Pot so nadaljevali čez polja in čez glavno gorenjsko cesto in se približali Savi. Pri Okroglem so se na desni savski breg prepeljali z vaškim čolnom, prečkali železniško progo in nad Besnico prišli v taborišče Nartnikove in Kranjsko-tržiške čete. Zdaj je ta mešana enota štela okoli 60 partizanov, ki so bili razmeroma dobro oboroženi. Komandant vseh zbranih borcev je bil Jože Pesjak, politkomisar pa Anton Štefe, ki sta čez dva dni to enoto odpeljala v Poljansko dolino. Pohod je bil naporen in dolg 13 ur. Utaborili so se na Valterskem vrhu, ki že meji z Dolomiti.

V Lučinah so v trgovini nabrali nekaj hrane in zaplenili več šivalnih strojev. Izvršili so tudi nekaj manjših akcij in pripravljali napad na škofjeloške zapore. Hoteli so osvoboditi zapornike, vendar se tega potem niso lotili, ker ni kazalo na uspeh. Na smrt pa so obsodili nekega izdajalca in obsodbo tudi izvršili.⁹⁶

Ta partizanska enota se je potem utaborila v Črnem vrhu na Pasji ravni, kjer jo je 22. oktobra 1941 zapadel prvi sneg. Tu je prišlo do ostrih nesoglasij med poveljniki. Komandant Jože Pesjak je namreč hotel, naj bi enota od tod takoj odšla čez nemško-italijansko mejo v Ljubljansko pokrajino, in sicer

Janko Bizjak, komandir Mengeško-moravške čete in narodni heroj

v Dolomite, kjer bi se čez zimo laže obdržali. To je utemeljeval s tem, da razmere na italijanski strani niso tako hude kakor na nemški. To je bilo tudi res, a to ni bila njihova naloga.

Gorenjski partizani, ki jih je dotlej okupator že tako hudo razredčil, naj bi ostali na gorenjski strani, se pravi vsaj v Poljanski dolini. Za to so se zavzemali predvsem Janko Bizjak, Anton Štefe in drugi komunisti. Rezultat teh razprav je bil, da je Pesjak enoto končno le popeljal čez mejo na Babno goro, kjer so si uredili taborišče. Iz Ljubljane je tudi tej četi pošiljala hrano in drugo pomoč organizacija OF. Tam je vse borce pregledal zdravnik. Obolele tovariše in vse partizanke je iz Dolomitov napotil v Ljubljano. Tja je svojevoljno odšel tudi komandant oziroma komandir Jože Pesjak, ki ga ni bilo več nazaj.

Zdaj je poveljstvo nad to skupino, ki so se ji pridružili še borci preostale Rašiške čete, prevzel Janko Bizjak, a je čez nekaj dni, 27. oktobra 1941, med akcijo pri Šujici nad Dobrovo že padel.

Za njim je poveljstvo prevzel njegov namestnik Matija Blejec. Prišel je tudi Mile Špacapan, ki je s Kamniškega poprejšel v Ljubljansko pokrajino in iz Ljubljane pripeljal nekaj no-

vincev. K partizanom na Babno goro so prihajali tudi vojaški inštruktorji, ki so urili borce v raznih vojaških veščinah, predvsem v miniranju. Tu so se tudi pripravljali za akcijo na Preserski most, s čimer naj bi pretrgali železniško zvezo med Ljubljano in Borovnico. V tem taborišču jih je obiskal tudi Stane Žagar in jih na razne načine hrabil in navduševal za nova dejanja.

Ponoči na 5. december 1941 sta obe enoti, Blejčeva in Špacapanova, sodelovali pri miniranju preserskega mostu. Že naslednji dan so se partizani razdelili: Špacapanova skupina se je skušala prebiti na Primorsko, Blejčeva pa je 7. decembra odšla čez mejo proti Gorenjski in v Poljansko dolino. Po iskanju zveze s Cankarjevim bataljonom, ki se je medtem 9. decembra z Nemci spopadel na Mohorju in 12. decembra še bolj uspešno v Rovtu, se mu je 14. decembra Blejčeva skupina pridružila na Polhovcu, na vzhodnem pobočju Poljanske doline. V sestavi Cankarjevega bataljona so potem borci Nartnikove, Kranjsko-tržiške čete in skupine, ki je nastala iz Mengeško-moravske in Rašijske čete, sodelovali v decembrski vstaji, ki je v drugi polovici meseca zajela Poljansko dolino.

Tedaj so se tudi vojaško preuredili. Borci iz Kamniškega bataljona so v sestavi Cankarjevega bataljona imeli svoj vód, ki mu je poveljeval Matija Blejec.⁹⁷

Na zimo 1941 odpor kljub nasilju ni zamrl

Politično delovanje pripravlja teren za novo mobilizacijo.

Vrnimo se spet nazaj na območje Kokrškega odreda, na levi breg Save!

Po razbitju partizanskih čet in z odhodom preostalih partizanov s karavanške in kamniške strani na desni breg Save je v osrednjem delu Gorenjske glede partizanskih enot nastala občutna vrzel.

Po izjavi Ivana Štucina iz Tržiča je na področju Zaplata—Jezersko—Krvavec ostalo le 5 partizanov, ki pa niso bili aktivni. Skrbeli so le za prehrano. Pod Storžičem blizu Baldajaurjeve koče je 17. novembra 1941 na to skupino naletel

* Zaslužni in hrabri komandir Janko Bizjak je bil 1953. leta razglašen za narodnega heroja.

nadzorni lovec, ki je ranil enega partizana. Dva dni zatem je skupina šla po hrano v Retnje pri Križah. Pri tem so jih Nemci odkrili, vendar so se partizani brez žrtev umaknili. Kljub pasivnosti je ta skupina že z nabavljanjem hrane do neke mere vznemirjala Nemce.⁹⁸

* * *

Na tržiško-kranjskem območju je ostalo še nekaj drugih partizanov, med njimi agilni organizator Stane Bečan in Tončka Mokorelova, ki pa so jo Nemci zaradi izdaje ujeli že 24. februarja 1942.

Osvobodilno fronto so aktivisti do konca leta 1941 že tako razvili, da je tedaj na območju vsega kranjskega okrožja delovalo 17 odborov OF. Poleg njih je bilo vzpostavljenih še 15 partijskih in 11 skojevskih ter mladinskih skupin.⁹⁹

Kakor v Tržiču so bili tudi v Kranju najbolj delavni mladinski aktivisti. Za potrebe ilegalne tehnike so mladinci zbrali precejšnje količine papirja in matric, nato pa so razpečavali propagandne letake in drugo gradivo. Ob obletnici oktobrske revolucije so po hribih zažigali kresove, v Kranju pa je skojevski komite sestavil diverzantsko skupino, ki je med drugim minirala celo most pri postaji Jošt.

Sicer se miniranje ni povsem posrečilo, dva dni pa so bili nemški transporti vendarle ovirani pri prevažanju.

Mladinska skupina iz Kranja je poskrbela tudi za oviranje cestnega prometa. Da bi ustavljali tovornjake, so mladinci v cestišča zakopavali deščice z nabitimi žebli. Žagali so tudi telefonske drogeve, v nemškem skladišču na Primskovem pa so v mesecu decembru navrtali bencinske sode.

Največ zaslug pri delu z mladino v Kranju in okolici sta imela Stane Žagar mlajši in Tugo Vidmar. Pod njunim vodstvom je mladina zbrala tudi precej zimskih oblačil in večje vsote denarja. Samo Milena Korbarjeva je organizaciji OF naenkrat oddala 5000 RM.^{100*}

To živahno dejavnost na terenu pa so spet zavrle številne aretacije aktivistov, ki jih je gestapo sprožil že konec septembra 1941 in jih postopoma razširil po večjem delu Gorenjske.

A kljub temu so prebivalci Kranja, Tržiča, Jesenic, Škofje Loke in drugih krajev svojo pripadnost k OF dne 1. decembra

* Mesečne plače so bile tedaj od 60 do 120 RM.

1941 pokazali tako, da med 19. in 20. uro ni bilo nikogar na cestah. Poleg tega so po ulicah trosili letake s pozivi na združevanje in na boj proti okupatorju. V raznih krajih Gorenjske so to noč kaznovali s smrtjo tudi 8 okupatorjevih sodelavcev. Odpor torej kljub nezaslišanemu okupatorjevemu nasilju ni zamrl.¹⁰¹

Kako strahotne razmere so tedaj vladale na Gorenjskem, pove podatek, da je okupator od začetka avgusta do konca decembra 1941 pobil že 146 talcev, med njimi tudi celo vrsto ujetih partizanov, komunistov in organizatorjev osvobodilnega gibanja.¹⁰² Ubijanje talcev je sicer plašilo prebivalstvo, v bistvu pa so si okupatorji s tem med ljudmi nakopavali vedno hujše sovraštvo. Močan pritisk so izvajali tudi policijski bataljoni, ki so dan za dnem zasledovali partizane. Okupator je v zvezi z aktivnostjo gorenjskih partizanov in zaradi zavarovanja vojaško pomembnih objektov pripeljal na Gorenjsko nove bataljone deželnih strelcev. Kaže, da je prvi tak bataljon s številko 922 prispel v začetku septembra in da je bil razmeščen v Kamniku, v Trziču in na Jesenicah. Jeseni 1941 so pripeljali tja še najmanj dva taka bataljona, in sicer 857. ter 322. bataljon. Pripeljali so tudi cel policijski polk, ki so ga po njegovem poveljniku Endlerju imenovali kar Endlerjev policijski polk.¹⁰³

Konec novembra in v začetku decembra so voditelji NOB na Gorenjskem pripravljali množično zimsko vstajo. Ta je zajela predvsem desni breg Save, kamor je bilo težišče partizanskega delovanja preneseno že po razbitju Storžiškega bataljona in po razbitju čet Kamniškega bataljona.

Zimska vstaja je potem množično zajela Poljansko in Selško dolino, območje okoli Jesenic, del Zgornjesavske doline, Bohinj in nekatere druge gorenjske vasi.

V zimski vstaji kranjsko območje sicer ni bilo tako zajeto kakor predel na desnem bregu Save, a tudi od tod je odšlo med partizane več ljudi, še več pa se jih je pripravljalo. V novembru 1941 je najprej pod vodstvom Janka Mlakarja odšlo iz Šenčurja pet novincev, ki so se na Mohorju priključili Cankarjevemu bataljonu, dne 7. decembra pa je krenilo iz Kranja in Stražišča trinajst prostovoljcev, vendar se jih je Cankarjevemu bataljonu v Selški dolini priključilo le osem. Vsi namreč niso bili sposobni za premagovanje naporov v vojaški enoti, in to še pozimi, ko je bila hoja izjemno težavna.

Priprave na množično mobilizacijo so v tem času potekale tudi na Okroglem pri Kranju, vendar kljub pripravljenosti do tega tam ni prišlo.¹⁰⁴ V okvir zimske vstaje sodi tudi snovanje nove enote v Šenčurju, in sicer Kokrške čete.

Ustanovitev in rast Kokrške čete

V Šenčurju, pod Krvavcem in pod Storžišem nastaja novo žarišče upora: Kokrška četa — Kokrški četi se pridruži tudi skupina dražgoških borcev — Zimska zatočišča na Visokem in v okolici Šenčurja — Izdajstvo in zločin v Šenčurju — Kokrška četa je vendarle dobro prezimila.

Po koncentraciji zgornjegorenjskih in kamniških partizanov na desnem bregu Save, v loškem hribovju, je območje osrednje Gorenjske med Kranjem, Storžičem, kamniškimi planinami in Savo ostalo brez partizanov. Tod na zimo 1941/42 ni bilo nobene partizanske enote, ki bi pomagala pri nadaljnjem razvijanju upora in razbremenjevala Cankarjev bataljon, ki je deloval in širil vstajo na škofjeloškem območju in drugod. Sicer je med decembrsko vstajo nastala nad Jesenicami Jeseniška (Cankarjeva) četa, ki je taborila pod Stolom, a je bilo njeno delovanje omejeno na kraje med Jesenicami in Begunjami oziroma Žirovnico. Zato so v pokrajinskem vodstvu sklenili, da je kljub zimi treba takoj ustanoviti novo enoto, ki bi delovala v kranjski ravnini, pod Krvavcem in Storžičem. Ta enota naj bi bila Kokrška četa.¹⁰⁵

Zavedajoč se, da to zaradi zime zlasti na tem terenu tudi za Staneta Bečana ne bo lahka naloga, je iz pokrajinskega vodstva prišel po tveganih poteh v Šenčur pomagat Lojze Kebe. O tem je bil dobro obveščen tudi Stane Bečan, tedaj član okrožnega komiteja KP Kranj. Ta naj bi postal komandir te nove čete. Uvodni sestanek v zvezi s snovanjem čete je prve dni decembra kar pri sekretarju Pipanu-Lenartu v Šenčurju sklical Stane Bečan. Njegov nastop je zelo jasno kazal, da je glede zimske vstaje in ustanovitve Kokrške čete na tekočem in da njegova navodila izhajajo iz prve roke.* Zatem

* Vse kaže, da je bil tudi Stane Bečan kot član okrožnega komiteja KP Kranj na sestanku voditeljev NOB Gorenjske 1. ali 2. decembra 1941 pri Tomažinu-Kocjanu v Bukovščici v Selški dolini, kjer so se pod Žagajevim vodstvom dogovorili o začetku in širjenju zimske vstaje.

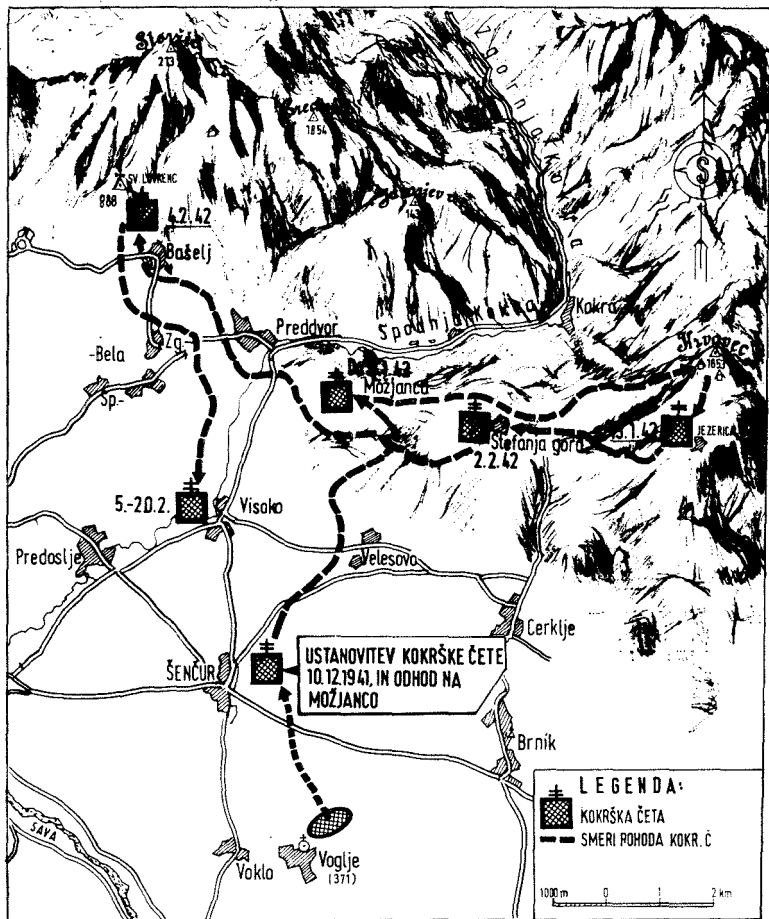

Stane Bečan-Fajfca, predvojni komunist, pozno jeseni 1941 član OK KPS Kranj, prvi komandir nastajajoče Kokrške čete decembra 1941, padel 16. aprila 1942

Janez Pipan, predvojni komunist in organizator Kokrške čete v Šenčurju, ujet in nato 31. 3. 1942 ubit med talci

sta Kebe in Bečan 9. decembra 1941 imela skupni sestanek s šenčursko partijsko celico. Sestanek je bil spet v hiši sekretarja celice Janeza Pipana-Lenarta v Šenčurju. Partijska or-

Ustanovitev Kokrske čete in njeni prvi premiki

ganizacija v Šenčurju je tedaj dobila nalogo, da takoj osnuje Kokrško četo.

Ustanovitev čete bi bila lažje stekla, ko ne bi bila malo pred tem, sredi novembra, najbolj udarna skupina mladih z bratoma Jankom in Stankom Mlakarjem odšla prek Save, kjer se je vključila v Cankarjev bataljon. Zdaj, že sredi hude zime, to ni bilo lahko, kajti morali so zbirati novince, sicer tudi predane, vendar še neutrjene ljudi.

A 9. decembra 1941, ko so po precejšnjem delu Gorenjske južno od Save že stekle priprave na množično vstajo, so pri Pipanu opravili nalogo s tem, da so najprej imenovali poveljstvo Kokrške čete. Za komandirja je bil imenovan že omenjeni Stane Bečan, za politkomisarja pa Pavle Svetelj, oba člana KP. Dogovorili so se, da bodo takoj začeli snovati četo, ki naj bi svojo dejavnost usmerila najprej in predvsem v dolino Kokre. Zato so se domenili, da se bodo že naslednji večer, v sredo, 10. decembra, zbrali blizu Šenčurja. Prišli naj bi novinci iz Šenčurja, Vogelj in drugih okoliških vasi, ki so bili že povezani s KP oziroma z OF. Takoj so jih začeli obveščati o sklepu glede odhoda v četo in večina povabljenih je tudi obljubila, da bodo prišli. Tako je poveljstvo računalo, da jih bo 10. decembra prišlo več, vendar so prišli le štirje.* Okoliščine in zima so pač storile svoje, dasiravno je šenčurska partijska celica to nalogo sprejela z vso resnostjo. Poleg tega je primanjkovalo tudi orožja.

Kljub maloštevilnosti pa je bila Kokrška četa s tem ustanovljena in njeni prvi borci so še ta večer odšli v podnožje Krvavca. Utaborili so se na Možjanci. Tam so se zadrževali do 6. januarja 1942.** To je bila tedaj na levi strani Save vse od Begunj do Kamnika edina partizanska enota. Od tu je četica opravila dve akciji: naprej je v Vogljah odvzela radijske aparate, potem pa je odšla še v dolino Kokre v kamnolom po razstrelivo, vendar se ji zaradi premočnega nemškega zavarovanja to ni posrečilo. Naslednje dni je četica kljub trdim zim-

* Prvi štirje borci Kokrške čete so bili poleg Staneta Bečana Janko Belehar in Pavel Svetelj iz Šenčurja, Franc Zupanc st. in Alojz Bukovnik iz Vogelj.

** Ker se je Kokrška četa zlasti v svojem prvem obdobju zadrževala tudi na območju Krvavca, jo nekateri zamenjujejo s Krvavško četo. Toda Krvavška četa je bila osnovana kasneje, v 1942. letu.

skim razmeram neprestano naraščala. Še v decembru se je četi pridružilo deset novih borcev.***

Četa je bila v stikih predvsem z organizacijo v Šenčurju, ta pa je pridobivala posamezne aktiviste tudi po drugih vaseh. Tako npr. v Dvorjah, kjer so že pred ustanovitvijo čete pridobili Janeza Ropreta, v Velesovem pa je sodeloval Franc Sajovic; na Praprotni polici je bil zelo delaven Janez Ribnikar-Kveder, posebno pomemben pa je bil Tine Kokalj na Visokem, ki je v dolini ob Kokri imel mlin, prek katerega je četa dobivala hrano. Tedaj je četa od Juleta Lapajneteta v Cerkljah dobila eno puško. Med 27. in 29. decembrom so prišli v četo novi štirje borci. Najbolj pa se je četa okrepila sredi najhujšega mraza, in sicer 3. januarja 1942. Tega dne je prišlo v četo kar deset domačinov-Vogljanecv.****

To pa še ni bilo vse. Med boji 27. decembra 1941, ko se je Cankarjev bataljon silovito spopadel z Nemci na Valterskem in Bukovem vrhu ter na Pasji ravni v Poljanski dolini, je zvezo s Cankarjevim bataljonom zgubila skupina borcev prejšnje Rašiške čete. Ta skupina, ki jo je vodil Marjan Rožanc, se je Kokrški četi pridružila 6. januarja 1942.*****

Kot rečeno, naj bi četa delovala predvsem v dolini Kokre in pod Krvavcem. Rušila naj bi ceste, postavljala zapreke, napadala in ovirala promet predvsem na tako važni komunikaciji, kot je bila cesta v klisuri Kokre in prek Jezerskega. Pozneje naj bi se četa razrasla in razširila delovanje na ozemlje med Tržičem, Kamnikom in Šmarno goro, kjer tedaj ni bilo partizanov.¹⁰⁶

*** 11. decembra se je pridružil četi Janez Martinjak iz Srednje vasi pri Šenčurju, naslednji dan pa sta prišla še Stanko Cotman iz Šenčurja in Janez Pohleven z Orehka. Čez nekaj dni, in sicer 15. decembra, sta se četi pridružila tudi brata Tine in Stane Teran iz Dupelj. Kot izkušena partizana sta bila tej mladi enoti v veliko pomoč. Čez tri dni je prišel v četo tudi Stane Šmid iz Čirčič.

**** Štirje novi borci so bili Matevž Benedičič z Jesenic in Ludvik Rovtar iz Križev, oba borca Cankarjevega bataljona, Jože Olipič iz Velesovega in Slavko Šubic iz Čirčič. Novinci iz Vogelj so bili Karel Rozman, Janko Oselj-Godelnikov, Janez Kristanc, Stane Gregorčič, Franc Zupanc ml., Albin Zupanc, Janez Zlate, Janko Oselj-Liparjev, Franc Molj in Štefan Bizjak.

***** V tej skupini so bili še Marjanov polbrat Milan Juvan, Vinko Burnik, Ludvik Kolar, Tine Zaletel in Srečko Dermastia. (Vir za podatke od * do ***** kot pod opombo 108.)

Oživiljanje partizanstva v tem času so beležili tudi Nemci, ki so ugotovili, da so uporniki v začetku januarja 1942 vzhodno od Kranja novačili fante in uničili telefonske linije.¹⁰⁷

Zaradi nemškega zasledovanja so bili potrebni neprestani premiki. Sredi najhujšega mraza, in sicer 6. januarja 1942, to je tistega dne, ko je na Možjanco pod Krvavcem prišla Rožančeva skupina iz Rašiške čete, se je Kokrška četa premaknila višje pod Krvavec. Visok sneg in hud mraz sta jo prisilila, da se je najprej nastanila po kočah na Kriški planini, od tam pa se je čez teden dni spet premaknila in se vse lila v pastirske koče na Jezercih.

Večjih vojaških akcij tedaj ni bilo mogoče izvajati, zato so se borci toliko bolj povezovali s posamezniki v vaseh pod Krvavcem in prek njih razvijali politično delo ter se prebijali skozi hudo zimo.

V teh trdih dneh je bil kot aktivist in sodelavec Kokrške čete požrtvovalen Miha Jagodic, po domače Štern z Možjance. Ta je bil v najtesnejših stikih s četo tedaj, ko je taborila v neposredni bližini Možjance.

Brez posameznih ljudi, ki so bili vendarle pripravljeni pomagati, četa kljub vsemu tu ne bi bila vzdržala vseh pritiskov.

Čeravno četa tedaj ni mogla izvajati vojaških akcij, je partizanska prisotnost pod Krvavcem do neke mere le razgibala prebivalce. O tem so kmalu, s pomočjo vohljačev, zvedeli tudi Nemci.

Partizanom je bil najbolj nevaren nacistični nemški učitelj v Stiški vasi, ki je po vztrajnem iskanju v snegu odkril stopinje. Te so vodile v gozdove pod Krvavcem. O tem odkritju je kmalu po novem letu sporočil orožnikom v Cerkljah, takoj nato pa je v pogon za partizani krenilo okoli 300 policistov in orožnikov. Ti so preiskali teren od Stiške vasi do Ambroža in brskali tudi po hišah. Vendar pri tem niso odkrili ne partizanov ne njihovih sodelavcev. Takrat namreč v okupatorjevih vrstah še ni bilo nobenega partizanskega dezerterja.¹⁰⁸

Pokrajinsko vodstvo NOB je rasti partizanskih enot v tem predelu posvečalo veliko skrb. Četo je okoli 20. januarja 1942, že po dražgoškem boju, obiskal Lojze Kebe-Štefan. V četi so tedaj obravnavali vsa vprašanja, pomembna za enoto, prav tako pa so govorili o razmerah na terenu. To je bila sredi

zime velika moralna in praktična pomoč, kajti Kebe je bil izkušen in vztrajen organizator. Takrat so v četi zamenjali tudi nekaj voditeljev.*

Takoj za temi spremembami in dopolnitvami je četna patrulja na svojem pohodu 2. februarja 1942 justificirala v Tržiču nemškega vohuna Alojza Špillerja.¹⁰⁸ Nemci pa so četo, ki so jo čutili pod Krvavcem, neprestano zasledovali. Temu so se zaradi izdajstev pridružile še obsežne aretacije na Jesenicah, v Kranju, v Tržiču in v tamkajšnji okolici. Zajele so čez 300 ljudi. S tem so bile zlasti v kranjskem okrožju razbite skoraj vse partijske in OF organizacije.** Aretirane aktiviste KP in OF so takoj po zaslišanjih začeli streljati.¹⁰⁹

Huda zima, nemški pritisk, sledovi v snegu, streljanje talcev v Begunjah (3. januarja so jih ustrelili 36, 21. januarja 1942 spet 15 itd.), razpoloženje po razdejanju Dražgoš, govornice o hudih zimskih bojih na Pokljuki, razpredanje, da bo vojna dolga, da so Nemci močni, vse to je spet močno zavrlo nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega gibanja in demoraliziralo prebivalstvo, kar je škodovalo tudi Kokrški četi pod Krvavcem.

Nemci so končno natanko zvedeli za njeno taborišče in naglo zbrali močnejše policijske sile (natančnih podatkov o tem ni moč dobiti) ter mobilizirali nekaj lovcev-domačinov, ki naj bi jim po debelem snegu kazali pot na Jezerca. A prav ti lovci so bili zvesti partizanski obveščevalci. Nemci so po Kokrški četi hoteli udariti navsezgodaj 3. februarja 1942. Janez Martinjak z Ambroža, povezan s partizani, sicer lovec pri graščaku Radu Hribarju na Strmolu, pa je v tisti mrzli noči pred napadom prigazil v četo in ji sporočil, kaj pripravljajo Nemci. Četa se je takoj zatem premaknila, in sicer navzdol proti Štefanji gori. Martinjak pa se je skrivaj vrnil domov. Mimogrede je za seboj z veliko vejo brisal sledi.

* Za četnega politkomisarja so postavili Marjana Rožanca, komandirja voda pa sta postala Janko Martinjak in Jože Olpič. Dne 23. januarja je po Bečanovi zvezi v četo prišel tudi Edo Prašnikar, pleskarski pomočnik iz Kranja. Edo Prašnikar je bil nezakonski sin, doma v Trbovljah. Že pred vojno se je v Kranj prišel učiti pleskarsko obrt. (Podatek: Franc Štefe-Miško, Ljubljana.)

** O tem glej posebno poglavje z naslovom: Obsežne gestapovske aretacije aktivistov na Jesenicah, v Kranju, Tržiču, Škofji Loki in drugod.

V Kokrški četi, ki je tedaj štela 32 partizanov, so imeli dva puškomitraljeza in 19 pušk, deset ljudi pa je bilo še brez pravega orožja. Četa se je ustavila tik nad Štefanjo goro. Nemci, ki so že zgodaj zjutraj rinili v strmine Krvavca, so udarili v prazno. Zaradi neuspeha so več domačinov osumili sodelovanja s partizani ter jih čez tri dni aretirali in odgnali v Begunje. Med njimi tudi lovca Janeza Martinjaka.¹¹

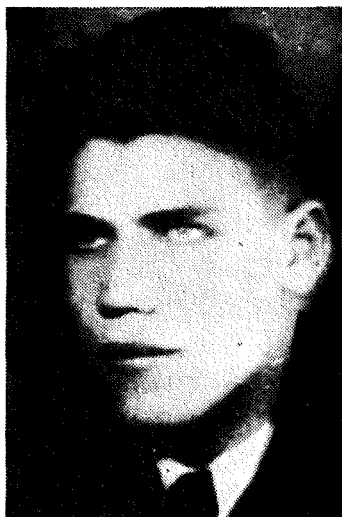
Ko je četna patrulja nad Štefanjo goro to jutro pregledovala teren, je naletela na policijski oddelek. Nemci, ki so na Jezercih zlahka odkrili partizanske sledi, usmerjene proti Štefanji gori, so bili zdaj nevarni tudi tu. Zato se je četa takoj spet odpravila na pot, prekoračila Kokro tik pod Preddivorom ter se vzpela pod Storžič. Utrujena in prezeblja se je 3. februarja zjutraj ustavila pri nekem kmetu v Bašlju. A že med pripravljanjem zajtrka so pod vasjo opazili močno policijsko kolono. Četa se je raje lačna takoj umaknila iz vasi, kar je minilo brez streljanja. Ko so zapuščali hiše, so borci za seboj v snegu skrbno brisali sledove, nad Bašljem pa so se ustavili in pripravljeni čakali na spopad. Nemcev pa ni bilo za njimi.

Proti večeru, ko v bližini ni bilo več čutiti policistov, so se utrujeni in premraženi premaknili višje k Dolenčevi koči pod Lovrencem, da bi tam vsaj prenočili pod streho.

A komaj so prišli v kočo, so bili Nemci, maskirani z belimi oblekami, že za njimi. Proti koči so čisto od blizu, takoj in z več strani užgali po partizanih. Čeravno je bil komandir Stane Bečan tedaj odsoten, so se borci takoj znašli, posebno še Rožančeva skupina, ki je, bogatejša z izkušnjami kot drugi, prišla iz Poljanske doline. Za večino pa je bil ta spopad ognjen krst. Nekateri policisti so nosili s seboj tudi posode z bencinom. Tako so partizani ugotovili, da Nemci nameravajo kočo zažgati z njimi vred.

Na prve nemške rafale je najprej s strojnico odgovoril Tine Zaletel, takoj nato pa z zbrojevko še Marjan Rožanc. Rafali teh dveh mitraljezcev so drugim tovarišem omogočili, da so se začeli prebijati. A že v koči je bil smrtno zadet Franc Zupanc ml. iz Vogelj. Potem je v koči, ki so jo Nemci zažgali, tudi zgorel.

Druga žrtev je bil Vinko Burnik s Skaručne, borec Rašiške čete še iz julijskih dni 1941. Padel je med umikom. Nje-

**Franc Zupanc mlajši iz Vogelj, borec
Kokrške čete, padel že 3. 2. 1942**

govo okostje so partizani našli šele spomladi, ko je skopnel sneg. Ranjen je bil tudi Srečko Dermastia, ki pa mu je nekako uspelo pobegniti. Skril se je pri nekem kmetu v Bašlju, a so ga policisti našli že naslednji dan. Odvedli so ga v Begunje in ga kmalu ustrelili kot talca.

Četa se je potem spustila na Visoko in po ovinkih prišla k mlinarju Tinetu Kokalju, kjer so bili partizani vedno dobrodošli. Tu je našla ranjenega politkomisarja čete Cankarjevega bataljona Antona Štefeta-Kostjo ter hudo bolnega borca Cankarjevega bataljona Jako Rabiča. Zdravila sta se pri mlinarju Kokalju in pri sosedu Jerini-Ledrarju. V mlinu se je četi pridružila tudi petčlanska skupina Alojza Hrovata iz Cankarjevega bataljona, ki je po dražgoških bojih tudi prišla v Kokaljev mlin. To skupino dražgoških borcev je vodil aktivist Anton Štefe iz Šenčurja. Ko so prišli čez Savo, jih je s Prebačevega pripeljal v domači Šenčur, potem pa jih je odvedel na Visoko k mlinarju Kokalju.

* V tej skupini so bili Alojz Hrovat, Ivan Županec, Anton Švagelj, Franc Šiška in Karl Kravcar. Takrat je bil pri Kokalju tudi komisar Anton Štefe-Kostja; ranjen je bil 27. decembra 1941 v Poljanski dolini in sta z Jako Rabičem prišla na Visoko v začetku januarja 1942.

S tem je Kokrška četa spet narasla na 32 mož. Skupina dražgoških borcev pa čete ni okrepila le številčno, temveč tudi v moralnem pogledu. Dražgoški borci so tovarišem pripovedovali, kako so v Dražgošah cele tri dni tolkli in zavračali napadajoče Nemce, ki jim dolgo niso mogli do živega. Pripovedovali so o junakih dražgoškega boja in med tovariše vnašali boljše bojno razpoloženje tedaj, ko so bili tega najbolj potrebni.

Po prihodbu na Visoko v mlin Tineta Kokalja pa so ugotovili, da je izginil Edo Prašnikar in kmalu še štirje drugi, med njimi celo vodnik Jože Olipič, ki je odnesel tudi puško. Tisti, ki so ostali, so razumeli, da je mlade novince preplašila nemška moč, njihovi nagli napadi, da so jih prestrašili naporni pohodi in huda zima. Čeprav so računali, da se bodo ti fantje kam skrili in tako pretolkli najhujše dni, so vendar morali misliti tudi na nevarnost. Sklenili so, da se bodo, vsaj dokler traja najhujša zima in dokler so jim Nemci tako tesno za petami, razdelili na več skupin. Iz mlina na Visokem so odšli h kmetu Janezu Tičarju v Voglje, ranjeni Štefe in bolni Rabič pa sta nekaj časa ostala na Visokem. Pri Tičarju so se razdelili na več skupin.

Prva skupina, ki jo je vodil domačin Janez Martinjak, je odšla na Praprotno polico k Janezu Ribnikarju-Kvedru. Ta jim je bil v tej okolici takrat v največjo oporo. K tej skupini se je potem s terena vrnil tudi komandir Stane Bečan.¹¹¹ Drugo skupino je Janez Zlate odpeljal v Trboje h kmetu Roglju, od tam pa se je kmalu premaknila v Zapoge.

Tretja, ki je šla čez Savo in v mlin na Breg, je potem šla v Voglje, četni politkomisar Marjan Rožanc in Tine Zaletel pa sta odšla v Zavrh pod Šmarno goro, v bližino domov. Potem sta šla na Skaručno. V hiši aktivista Matevža Bohinca na Skaručni pa je bil Marjan Rožanc 24. februarja 1942 izdan in obkoljen. Da ga ne bi dobili živega, si je v spopadu sam vzel življenje, padel pa je tudi gospodar Bohinc. Tako je Tine Zaletel ostal sam in brez zveze. Odšel je čez Savo na desni breg in se priključil dopolnilnemu bataljonu, ki se je zbiral v Dolomitih in so ga pripravljali za pomoč Gorenjski.¹¹²

Skupine so namenoma sestavili tako, da so bili v njih predvsem domačini iz krajev umika. To zaradi morebitnega razbitja in zime, da bi se v primeru nuje na znanem terenu laže znašli.

Organizatorji narodnoosvobodilnega boja pa so kljub zimi in aretacijam po svojih možnostih delovali naprej. Tako je Stane Bečan v noči med 11. in 12. februarjem 1942 v Šenčur k Antonu Štefetu pripeljal iz Tržiča novinca Otona Berganta. Po zvezi, ki je takoj stekla, je iz tistega dela Kokrške čete, ki se je zadrževala v bližnji Praprotni polici pri Ribnikarju, 15. februarja 1942 zvečer šel ponj Janko Belehar-Smrekar. Ko je prišel v Šenčur, se je za odhod v četo odločil tudi šestnajstletni Janko Pipan-Lenartov. Tako se je Belehar s tema dvema novincema ta večer ves vesel vračal k tovarišem. A nedaleč od Štefetove hiše so na Velesovski cesti že trčili na nemško orožniško patroljo, ki jo je vodil prosluli Josef Robatscher. Orožniki so partizansko trojico začeli ustavljati in obstreljevati ter nazadnje ujeli ranjenega novinca Ota Berganta, nakar mu je Robatscher prestrelil še dlan desne roke, medtem pa sta Belehar in Pipan ušla. Drugega ni bilo moč storiti, kajti oborožen je bil samo Belehar, pa še ta samo s pištolo. Berganta so Nemci ustrelili 16. maja 1942.*

Zaradi vsega tega je pri Štefetovih postalo skrajno nevarno, zato sta se Anton Štefe in njegov šestnajstletni sin Franc-Miško nekaj ur po streljanju na cesti odpravila v Kokrško četo. Vendar zveze z njo tedaj ni bilo lahko dobiti.

Že čez dva dni so Nemci v Šenčurju res iskali oba Štefetova, a sta bila že v ilegali. Toda Antona Štefeta so 27. februarja šenčurski orožniki le ujeli. Gestapovci so ga potem v Kranju in v Kamniku strahovito mučili, vendar iz njega niso mogli izvleči ničesar. Da bi bilo vsega konec, si je Anton Štefe v kamniških zaporih raje sam vzel življenje.

A tudi to zaradi straž ni bilo lahko storiti.

* * *

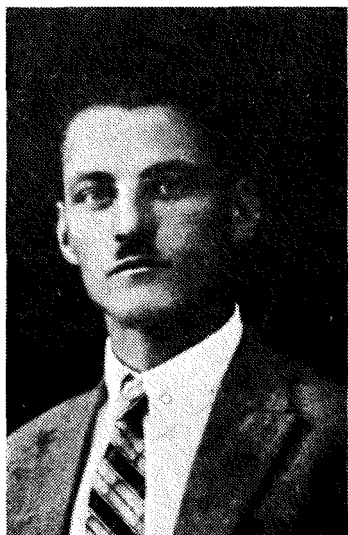
Dne 25. februarja 1942 so gestapovci iskali tudi mlinarja Tineta Kokalja na Visokem. Ker pa je bil tedaj v Kranju, ga niso našli. Ko se je vrnil, je takoj odšel med partizane, z njim pa tudi petnajstletna nečakinja Ančka Kokalj ter pomočnik Janez Koselj,** doma iz Bodešč pri Bledu. Vsi so se pridružili Kokrški četi.

* Oto Bergant je bil delavec, rojen 17. 7. 1919 v Ljubljani, delal pa je v Tržiču. (Osební podatki s plakata z dne 16. maja 1942, Gorenjski muzej Kranj.)

** Koselja so pod Janezom poznali na Visokem in v partizanih, doma pa so ga klicali Ivan.

Anton Stefe, predvojni komunist in organizator Kokrške čete v Senčurju. V kamniških gestapovskih zaporih je preminil že 6. 3. 1942

Mlinar Tine Kokalj z Visokega, aktivist OF in borec Kokrške čete. Ujet 31. 7. 1942, podlegel 28. 11. 1943 v Mauthausnu

Tako so Nemci, ki so spet prišli ponj, našli prazen mlin. Čez nekaj dni je gospodar Tine Kokalj z borci Kokrške čete spet prišel v svoj mlin, da so ga spraznili in poleg moke odnesli še drugo hrano. Tako je bila ta partizanska postojanka ob Kokri, ta Tinetov mlin, ki je prvim partizanom pogosto pomagal iz stisk, poslej izgubljena.

Dne 27. februarja 1942 je prešel v ilegalo tudi sekretar prvega krajevnega odbora OF in tedanji celični sekretar KP Janez Pipan, čigar sin je bil že v Kokrški četi.¹¹³

* * *

Prav tako kot na Jelovici Cankarjev bataljon, ki se je po dražgoških bojih razdelil na več skupin, je tudi Kokrška četa z razdelitvijo slabila učinek nemških udarcev. Nemci se niso odlepili od partizanske enote, če so jo zasledili. Za njo so pritiskali vse dotlej, da so jo napadli, jo poskušali razbiti in uničiti. To jim je zaradi premoči, hude zime in visokega snega ali zaradi izdajalcev večkrat tudi uspelo.¹¹⁴

Ko je zima začela popuščati, se je Kokrška četa začela zbirati v Vogljanski gmajni. Vmes pa je prišlo do tragičnega dogodka, ki mu je spet botrovalo izdajstvo in premajhna previdnost. Po hajki pod Storžičem 3. februarja 1942 je izginil, kot je bilo že omenjeno, tudi Edo Prašnikar, ki je postal sodelavec gestapa v Kranju. Dne 8. marca, natanko na dan žena, se je v Pipanovi hiši v Šenčurju spet nenadoma znašel Prašnikar, ki ga je Pipanova žena že poznala. Prašnikar ji je začel pripovedovati, da je izgubil zvezo, zato je spraševal po možu, ki naj bi mu oskrbel zvezo, in podobno. Vendar pa od Pipanove tedaj ni zvedel ničesar. Zato je s podobnimi vprašanji šel k aktivistu Jožetu Stružniku- Mejaču. Tudi od Stružnika ni zvedel ničesar. Bil je preveč zgovoren. Prašnikar se je nato spet vrnil k Pipanovi ženi. Tedaj jo je nadlegoval tako dolgo, da se ji je zasmilil in mu je končno povedala za moža, ki je pri sosedu Sušniku čakal na zvezo. Tako je Prašnikarju tudi povedala, da bodo prav ta večer prišli ponj partizani. Pipanova je potem Prašnikarja povabila, naj do večera raje ostane kar pri njih, a ta se je izgovarjal z raznimi opravili in spet izginil. Podnevi!

Že popoldne se je Prašnikar vrnil v Šenčur z Nemci, oblečenimi v civil, ki so si ogledali okolico Pipanove in Sušnikove hiše. Po tem ogledu so takoj spet odšli. Natanko ob desetih zvečer so se pri Sušniku poleg domačih zbrali Janez Pipan, Franc Šiška-Črto in Janez Zlate; zadnja dva sta bila partizana, ki sta prišla po Pipana. Tudi Prašnikar je prišel na sestanek, priti pa bi bil moral tudi Franc Štefe-Miško, a ga ni bilo. Ko je Prašnikar videl, koliko je zbranih, se je odstranil z izgovorom, da gre pod bližnji kozolec po puško in nahrbtnik. V resnici je šel k policistom, ki so medtem potihoma in skrivaj že obkolili Šenčur. Policisti so se pripeljali iz Kranja, avtomobile pa pustili zunaj vasi. V belih haljah so se priplazili do Sušnika in Pipanove hiše, okoli katerih so postavili tesen obroč. Bilo jih je okoli 100. Naenkrat je v vasi začelo pokati: Nemci so začel obstreljevati hiši. Iz Sušnikove hiše se je rešil le Franc Šiška, medtem ko so Pipana in Zlateta Nemci ranili ter ujeli, 31. marca pa po hudem mučenju ustrelili med talci v Dragi. Brž ko so policisti prišli do hiš, so med obstreljevanjem obe domačiji zažgali. V Pipanovi hiši so poleg žene Marije ostali še trije otroci. Šestnajstletni sin Janko, ki je ta večer prišel domov, in mati sta zgorela, enajstletnega Viktorja in petletno Roziko pa so prav čudežno rešili. Ostala sta živa. Ranjeni Janez Pipan je trdo zastražen tik ob gorečem domu moral gledati, kako sta med plameni v strašnih mukah umirala žena in sin Janko. Agenti Eda Prišnikarja so ljudje kasneje v Kranju večkrat videli v policijski uniformi.

Nemcem je ta večer uspelo aretirati še Martina Sušnika, ki so ga v zaporih hudo mučili. Podlegel je v Dachau. Franc Šiška, ki se je prebil iz Sušnikove hiše, je v partizanskem taborišču v Vogljanski gmajni poročal o dogodku. Takoj so uvedli strogo pripravljenost. Medtem so Nemci že zasledovali četo in naslednji dan, 9. marca, se je četna patrulja na robu Vogljanske gmajne z njimi že spopadla. V tej praski je bil ranjen Franc Zupanc starejši, četa pa je bila s streljanjem le opozorjena, da se ji bliža nevarnost. Zato se je previdno premaknila v bližino Lahovč, s prvim mrakom pa na Štefanjo goro. Kmalu nato se je preselila v gozd za Brdom pri Predosljah. S temi manevri se je izognila razbitju, kar bi se bilo zaradi ravnega terena, snega in nemške premoči v primeru spopada prav gotovo zgodilo.

Zaradi zločina v Šenčurju sta takoj odšla od doma tudi Jože Stružnik-Mejač in Rudolf Zorman. Prvi je dobil zvezo s Kokršsko četo, drugi pa ne. Zato je odšel čez Savo in tam dobil zvezo s Selško četo Cankarjevega bataljona. Z njo je že 27. marca 1942 ob Stanetu Žagarju s petnajstimi tovariši tudi padel.

V Vogljanski gmajni pa se je Kokrški četi pridružil Ivan Vamberger-Fajfar z Orehka, ki je že skoraj mesec dni iskal zvezo s četo.¹¹⁵

Vračanje dražgoških borcev na območje Kokrškega odreda in njih vpliv

Skupine dražgoških borcev prinesejo s seboj udarnost in izkušnje.

Razmere na levem bregu Save so bile še vedno take, da pod Dobrčo, Storžičem, Krvavcem in na Kamniškem tudi do srede marca 1942 ni bilo druge partizanske enote kakor Kokrška četa. Četa ni bila velika, zaradi zime, močnega sovražnika in njegovega nasilja nad prebivalci ter obširnega terena pa ni mogla dosti napraviti. Poglavitno je bilo, da je Nemci ne bi presenetili, razbili ali celo uničili.

Zato so ji bili v veliko oporo še nekateri dražgoški borci, ki jih je poveljstvo Cankarjevega bataljona v sporazumu s Stanetom Žagarjem in Lojzetom Kebetom vračalo na levi breg Save. Tako je Kokrško četo poleg skupine petih borcev, ki jih je bil pripeljal Alojz Hrovat, kmalu po dražgoški bitki okrepila še skupina sedmih, ki jih je prek Save pripeljal Janez Perko, poprej pa so bili v Kranjsko-tržiški četi.* Perkova skupina, ki je prek Save prišla konec januarja, se je zaradi hude zime zadrževala najprej po vaseh na zahodnem robu Udinega boršta, nato pa se je ugneznila v Kapniku sredi Udinega boršta.

Ko je dobila zvezo z jedrom Kokrške čete, se je združila z njo 22. marca 1942. To je bila spet ohrabrujoča okrepitev. Ne toliko zaradi števila kakor zaradi tega, ker so bili v njej taki junaki kot Jože Fink, Janez Perko ali Stanko Mlakar.

* V tej skupini so bili še Jože Fink, Stanko Mlakar in Tonček Zupan iz Šenčurja, Peter Debeljak iz Dupelj in zakonca Murnik. Slednja sta se kmalu oddvojila na svoje.

Druga skupina, ki jo je gorenjsko vodstvo NOB poslalo na območje prihodnjega Kokrškega odreda, je bila skupina Matije Blejca-Matevža, namenjena na Kamniško. Tam naj bi skupno s političnimi delavci spet oživiljala in nadaljevala narodnoosvobodilni boj.

Vpliv vračajočih se in preizkušenih dražgoških borcev je bil vsekakor zelo pomemben, zato se ob njih malce pomudimo, kajti te skupine so postajale jedro novih partizanskih enot na tem področju ali pa so obstoječe močno okrepile. Kamniška skupina je bila sploh novo jedro bodoče Kamniške čete in kmalu nato slovitega bataljona. Med znamenitimi decembrskimi boji v Selški in Poljanski dolini, posebno pa v dražgoški bitki od 9. do 12. januarja 1942, so se bili ti prvoborci utrdili in se obogatili z novimi bojnimi izkušnjami, predvsem pa z vero v zmago. To je bilo posebno važno zlasti zaradi tega, ker so medtem popadali prvi partizanski komandirji in je bilo s poveljniškim kadrom zelo težavno. Številni borci, ki so tik pred zimo prišli na desni breg Save, so se v Cankarjevem bataljonu, posebno pa v dražgoških bojih, izkazali izjemno dobro. To še zlasti velja za mitraljezce.

Eden izmed takih komandirjev, ki se je izkazal s hrabrostjo in vojaškim darom, je bil tudi Matija Blejec-Matevž. Ta je v Dražgošah poveljeval samostojnemu vodu, ki je bil sestavljen predvsem iz nekdanjih borcev Kamniškega bataljona.

Zelo dobro so se pokazali tudi drugi funkcionarji in borci, kot Jože Fink, Alojz Hrovat ali izjemno hrabri Janez Perko, ki je bil v Dražgošah rahlo ranjen. Kot vedno je bil požrtvovalen in borben tudi četni politkomisar Anton Štefe-Kostja, ki je bil ranjen že decembra v Poljanski dolini.

Tihi, a hrabri junaki pa so bili posebno mitraljezci. Taki so bili:

— mladi in neustrašni Janko Mlakar iz Šenčurja, ki je že konec decembra padel na Pasji ravni nad Poljansko dolino;

— Janez Ogrin-Lojze iz Mengša, ki je s strojnico do zadnjega branil umik iz Dražgoš in je padel 24. decembra 1942 na Kostanjski planini;

— Ivan Zajc iz Gameljna, ki ni popustil zbrojevke vse do takrat, ko ga je zadela nemška granata; to se je zgodilo zadnji dan dražgoških bojev, 11. januarja 1942;

— Miha Fister, mitraljezec iz Naklega, ki je padel 13. januarja 1942 v obkoljeni koči na Mošenjski planini; tja so se umaknili po bitki v Dražgošah, kjer se je Fister izkazal kot drzen mitraljezec;

— na Mošenjski planini je padel tudi hrabri matriljezec Karel Mlakar iz Trzina, poprej politkomisar Mengeško-moravske čete;

— dobra mitraljezca v Dražgošah sta bila tudi Jernej Slapar z Vetrnega nad Tržičem, ki je padel 20. januarja 1942, in Drago Jakopič iz Črnuč, ki je padel 16. januarja 1945 v Rudniku pri Kamniku;

— med najmlajšimi borci se je v Dražgošah in tudi prej zelo izkazal sedemnajstletni Stanko Mlakar iz Šenčurja;

— prav tako so si tam veliko izkušenj nabrali tudi Franc Šiška iz Kranja, Peter Debeljak iz Dupelj, Karel Kravcar iz Tržiča, Mirko Kraljič-Cene iz Šentvida, Martin Smerkolj iz Ribč nad Litijo, Ivan Županec iz Kranja, Anton Zupan iz Šenčurja, Rudi Koprivnik ter Lojze Hiršenfelder iz Tržiča, Anton Švagelj iz Dobravelj pri Sežani, ki je živel v Lescah, Jože Šolar-Jožca iz Ljubnega na Gorenjskem, Cveto Novak iz Tacna in še nekaj drugih.

Tako so borci z levega brega Save v skupnih zimskih bojih v škofjeloškem hribovju veliko prispevali, da je gorenjsko partizanstvo prisililo okupatorja k opuščanju načrtov: priključitve k rajhu in množičnega izganjanja prebivalstva.

Prav tako pa nam ti podatki govore o dinamičnem manevriranju gorenjskih partizanov, kakršno je bilo spričo okupatorjevih sil in drugih okoliščin sredi izredno hude zime nujno potrebno.

Na levi breg Save je iz Cankarjevega bataljona po skupinah in postopoma prišlo 32 izkušenih borcev, ki so tja prinesli novo udarnost in moralo.¹¹⁶

Obnovitev Kamniške čete

Jedro nove čete so domačini-dražgoški borci — Tesno povezovanje terenskih delavcev z bojno enoto — Kostanjska planina in njen okoliš v središču Kamniške čete — Nova izdajstva in žrtve — Kljub zasledovanju Kamniška četa na spomlad razvija silovito aktivnost.

Nace Sterlekar-Jože, inštruktor PK
KPS za Gorenjsko in sekretar
OK KPS za kamniško okrožje v
1942. letu

Na kamniškem območju je po razbitju zadnje čete Kamniškega bataljona, to je Radomeljske čete 28. oktobra 1941 na Golčaju, ostalo le šest borcev. Ti so prezimovali okoli Šmarce in Radomelj. Kamniško okrožje je ostalo brez organizirane partizanske enote. Poleg tega je zbolel Tomo Brejc, ki se je v začetku novembra umaknil na zdravljenje v Ljubljano.

Tudi po vaseh in tovarnah okoli Mengša, Kamnika in Domžal so Nemci pozimi spet aretirali veliko ljudi. Ostale so le še manjše skupine OF ter posamezniki, in sicer na Duplici, v tovarni Induplati v Jaršah, na Viru, v Mengšu, na Količevem in v okolici. Ti aktivisti so delo spet postopoma pognali v tek.

Vendar pa je bilo treba spričo okupatorjevega terorja in različnih izdajstev nove člane OF pridobivati tako vztrajno kakor v začetku. Postopoma so nove odbore OF uspeli osnovati v Domžalah, v Ihanu, v Dobu, na Prevojah, v Lukovici in tudi drugod. Ta organizacija je bila sicer še rahla, a je le pomenila osnovo za novo delo.

Poglejmo, kako je potekalo to oživljanje in kako so pripravljali vrnitev kamniških borcev iz Cankarjevega bataljona!

V začetku januarja 1942 je na kamniško območje prišel inštruktor PK Nace Sterlekar-Jože, ki je dotlej deloval na Jesenicah, kjer je bil preveč kompromitiran. Tako so se v januarju 1942 v kamniškem okrožju znašli trije vztrajni politični delavci: Tomo Brejc-Pavle, Mira Svetina-Metka in Nace Sterlekar.

Najlažje so delovali v odročnejših vaseh in zaselkih, kjer nemški nadzor ni bil tako stalen in učinkovit kakor v krajih s postojankami. Zlasti v Tuhinjski dolini je Nace Sterlekar kmalu dosegel presenetljive rezultate. To je dokazovalo, da so ljudje tod pripravljeni na NOB. V tej dolini je bila v začetku februarja 1942 že cela vrsta novih odborov OF, ki so šteli tudi po 7—8 članov. Kmalu zatem so take odbore osnovali še v Črnem grabnu, v dolini Kamniške Bistrice, v zlatopoljskih vaseh in v vseh teže dostopnih krajih.¹¹⁷

Mira Svetina za to obdobje na Kamniškem navaja:

»Po zadušitvi vstaje, po porazih in po odhodu partizanov v Ljubljansko pokrajino in v Loško hribovje so bile organizacije KP, SKOJ in OF za dalj časa razbite, prebivalstvo preplašeno, teror okupatorja pa velik...

Nace Sterlekar-Jože se je v sporazumu s PK usmeril v hribovite predele, kjer je bilo pač več upanja na uspeh in na to, da ga ne bodo izsledili...

Ko sva januarja 1942 na kamniško-domžalsko območje prišla tudi midva s Tomom Brejcem v svojstvu članov PK KPS za Gorenjsko, sva začela obnavljati organizacijo KP, SKOJ in OF predvsem v ravninskem predelu. Obiskovala sva tudi ljudi na domovih, jih opogumljala in pridobivala za delo. Znanci, sorodniki, sosedje pa sodelavci v tovarnah so se povezovali na čimbolj enostaven način, kajti bili so še zelo previdni, da ne rečem boječi. Veliko je bilo doseženo že s tem, če so bili pripravljeni sprejeti v hišo dva taka ilegalca, kot sva bila midva, se z njima pogovarjati, sprejemati politične ocene in dejstvo, da je treba z bojem nadaljevati. Še več pa je bilo doseženo tam, kjer so bili pripravljeni nas ilegalce prenočevati in prenesti tudi kaka sporočila... Dosegli smo toliko, da je imel PK KPS za Gorenjsko v času od januarja do marca 1942 na kamniškem področju več sej, kamor sta prišla tudi Lojze Kebe in Tone Dolinšek. Na kranjskem ali jeseniškem področju ta čas kaj takega ni bilo mogoče. In tako

smo na eni prvih takih sej 17. januarja na Viru pri Razpetu sklenili, da se kamniški partizani vrnejo na to območje.«¹¹⁸

Tomo Brejc je o tej odločitvi povedal naslednje: »Zavedali smo se, da teren ne sme in ne more več dolgo ostati brez partizanov, posebno, ker nam je uspelo pridobiti nekaj tovarišev, ki so bili pripravljeni iti v boj. Po daljši razpravi smo se odločili, naj se na kamniško področje čimprej vrnejo domači borci, ki so bili do tedaj v Cankarjevem bataljonu.«¹¹⁹

Nace Sterlekar-Jože je najprej začel delati v Dolskem in ko je bilo tam že kaj pokazati, se je premakni v Tuhinjsko in Moravško dolino, kamor se je kar s kolesom pripeljala tudi Mira Svetinova-Metka.

Na Vrhpolju pri Svetičevih so vsi delali za partizane. Svetičeva Marija (ilegalno Marjanca, por. Klemenc) je bila kuharica pri orožnikih v Kamniku in odlična obveščavalka, njen brat pa je bil kurir.

Enega prvih sestankov z domačini Tuhinjske doline je Nace Sterlekar-Jože imel v Srednji vasi pri Janezu Brlecuc-Nacetu. Na sestanku so bili Tine, Jože in Miha Pestotnik, brata Janez in Lovro Brlec, Janez Hribar-Zapoljc in Anton Žibert-Bolte z Rakitovca. To je bil sektorski odbor OF za Tuhinjsko dolino, ki je zajemal vaške odbore OF.

Na Obršah pa je živel prekaljeni sindikalni delavec Tomaž Novak, predvojni komunist, ki se je vsak dan vozil v Ljubljano na delo.

Tako je imel možnost, da od tam prinaša literaturo OF. Tomaž Novak je bil tedaj postavljen za sekretarja sektorskega odbora OF za Zlato polje in vasi Velika Lašna, Obrše, Brezovica in Črni graben. Člani tega odbora so bili še Peter Podbevšek-Dušan in Tomaž Slapar-Tugo, kmalu pa še Mirko Podbevšek-Lado in še nekateri aktivisti z Zlatega polja.

V Kamniški Bistrici, v njeni okolici in v dolini Črne so delovali že stari aktivisti: gozdar Jurij Libnik, Franc Podstudenšek-Rok, čevljar Karel Štirn in nekateri drugi.¹²⁰

Tomo Brejc in Nace Sterlekar-Jože sta torej imela predvsem nalogo, da pripravita vse za prihod kamniških borcev iz Cankarjevega bataljona v Tuhinjsko dolino.¹²¹

* * *

Napotilo, naj oddelek kamniških borcev, ki jih je vodil Matija Blejec-Matevž, čimprej odrine na kamniško območje,

Matija Blejec-Matevž, narodni heroj

je po dobrem tednu le prispelo na pravi naslov. To je bila skupina Cankarjevega bataljona, ki se je zadrževala na območju Blegoša, kjer je bilo tudi poveljstvo gorenjskih parzanov. Kamničani so se tedaj premaknili k Sv. Barbari v Poljanski dolini.

Toda to ni bila ne lahka ne enostavna naloga, kajti ta skupina Cankarjevega bataljona je bila tedaj visoko nad zasneženo in mrzlo Selško in Poljansko dolino. Zasledovali pa so jih tudi Nemci, ki so jih po dražgoški bitki na vsak način hoteli uničiti. Kamniška skupina pa bi se morala spustiti čisto k Savi, jo nekje preiti in se usmeriti na oddaljeno domače področje.

Vseh teh kamniških borcev je bilo za vrnitev pripravljenih le še 12, kajti od oktobra, ko so morali zapustiti domače kraje, jih je veliko padlo, nekaj pa jih je odšlo drugam.* Z njimi

* V kamniški skupini, ki je prišla iz Dražgoš, so bili:

1. Matija Blejec-Matevž, padel 24. 12. 1942 na Kostanjski planini, komandir.
2. Drago Jakopič, padel 16. 1. 1945 v Rudniku pri Volčjem potoku.
3. Mirko Kraljič-Cene, padel 28. 1. 1944 v Bukovici pri Vodicah.
4. Franc Kunstelj-Mitja, padel 4. 8. 1942 v Ljubnem na Gorenjskem.
5. Viljem Lekan-Pavle, padel 6. 10. 1943 v Podgorju-Kamnik.
6. Jože Novak-Branko, stanoval v Stražišču, doma v Brežicah, padel 1944 nad Kamniško Bistrico.

tudi ni mogel prejšnji politkomisar Kamniškega bataljona in preizkušeni španski borec Matija Udvarc-Vajs iz Črnuč, kajti po dražgoški bitki so ga imenovali za komandirja Selške čete.

Od Sv. Barbare nad Škofjo Loko je Blejčev vod krenil 7. februarja. Vodil ga je Rok Celar, tedanji upravnik doma na Gontah. Ostra zima še vedno ni prav nič popustila, vendar so skrivaj prišli do Save, ki so jo prek mezenske brvi prešli brez strela. Na levem bregu Save so v največji tajnosti krenili v Zapoge, kjer so dobili zvezo z aktivisti. Tod so v dveh hišah prespali noč na 9. februar 1942.

Čez dan 9. februarja se je vod še skrival v Zapogah, zvečer pa je krenil naprej proti Mengšu.¹²² Ker je Matija Blejec kot domačin dobro poznal teren, so se premaknili v mengeške gozdove. Tod so se ustavili toliko, da so se ogreli in prišli do hrane. Odšli so tudi v sam Mengeš in eno noč v njem tudi prespali in sicer pri A. Jančigaju. Od tod pa so krenili v Tuhinjsko dolino proti Palovčam. Tja so prišli sredi februarja 1942, se ustavili pri že omenjenem aktivistu Valentinu Pestotniku in takoj začeli navezovati stike z ljudmi.

Pri Valentinu Pestotniku, p. d. Španu, a tudi pri Janezu Hribarju, p. d. Zapoljcu, se je Blejčeva skupina zadrževala vse do 12. marca, kajti vmes je zapadlo veliko novega snega. Vendar pa borci niso mirovali. Vzpostavili so zveze tudi s Primožem in z Gašperjem na Veliki Lašni, ki sta s partizani sodelovala že od 1941. leta. Njihove zveze s prebivalstvom so se kljub zimi neprestano množile, dasiravno le postopoma in ne v vseh krajih.¹²³

Martin Smerkolj, eden izmed kamniških borcev-povratnikov, doma v Ribčah nad Litijo, je o prihodu v Palovče povedal:

»V Palovčah sta nas skupno z domačimi aktivisti sprejela Tomo Brejc in Nace Sterlekar. Hodili smo po vaseh in skli-

7. Janez Ogrin-Lojze, padel 24. 12. 1942 na Kostanjski planini.

8. Franc Pestotnik-Aljoša, padel 8. 12. 1943 na Kokrici.

9. Martin Smerkolj, živi v Ribčah pri Litiji (edini preživeli iz te skupine).

10. Miha Vinkšel-Gustl, padel 17. 5. 1942.

11. Franc Volčanšek-Blaž iz Sromelj pri Brežicah, padel 29.

11. 1942 v Zduši pri Kamniku.

12. Stane Živalič-Davo, padel 13. 6. 1944 v Hraškem hribu pri Smledniku.

(Podatke je zbral Ivan Martinčič-Vanja, Ljubljana, zapisal pa Franc Štefe-Miško. Kopija pri avtorju.)

cevali ljudi v večje hiše, v skednje in tudi v kak hlev, kjer je bilo pač več prostora in varneje. Na teh zborih sta navadno govorila komandir Matija Blejlec-Matevž in Nace Sterlekar. V Tuhinjski dolini, na Zlatem polju in v Črnem grabnu so nas ljudje kar objemali. Niso mogli verjeti, da smo se iz dražgoške borbe vrnili isti borci, kot smo odšli iz kamniškega okrožja. Kazali smo jim tudi orožje, ki so ga borci Jožeta Gregorčiča zaplenili 12. decembra v Rovtu. To je pozitivno delovalo na ljudi. Veliko smo jim pripovedovali tudi o tridnevni dražgoških bojih... V vsem delu smo kolektivno nastopali, tako v političnem kot v vojaškem pomenu te besede. Pri tem so sodelovali tudi vaščani, ki so bili podnevi dobri kmetje in delavci, zvečer pa ilegalci.«¹²⁴

V zgornji predel Tuhinjske doline, ki se je tedaj zdel najbolj pripravljen za partizansko delovanje, se je Blejčev vod zaradi zime premaknil šele v prvi polovici marca. Ustavil se je v Kostanju pri Mihi Pestotniku-Osovniku. Tudi ta je s partizanskimi skupinami sodeloval že od poletja 1941. Kostanj leži v podnožju Kostanjske planine, a je tedaj štel le sedem hiš. Kraj je zaradi ugodne lege zelo ustrezal partizanom, ki so se tod kmalu počutili kakor doma.*

Dne 18. marca 1942 pa je bil vod obveščen, da ga je nekdo izdal. Za sporočilo je poskrbela že omenjena Marija Klemenc. Zdaj se je raje premaknil više, in sicer na Kostanjsko planino. Borci so bili tedaj že v stiku s Tomom Brejcem, vendar zveza zaradi zime in sovražnikovega delovanja ni mogla biti trdna in redna.** Vaščani z aktivisti vred so se preveč zanašali, da med njimi ni izdajalca, zato so se partizani tod kazali tudi podnevi. Ob Marjančinem sporočilu pa se niso umaknili v ilegalo niti najbolj vidni aktivisti, zato Nemci potem niso imeli težkega dela. Celo Blejčeva skupina se ni rada umaknila, ker bi se bila najraje spopadla. Zlasti Janez Ogrin-Lojze.

* S poti na Primorsko se je v kamniško okrožje vrnil tudi Jakob Molek-Mohor. Z njim sta prišla še dva tovariša. Tudi ti so se v Kostanju vključili v Blejčevo skupino.

** Marija Klemenc-Marjanca z Vrhpolja, obveščevalka in poznejša partizanka, ki je v Kamniku gospodinjila orožnikom, je odkrila prijavo, ki je izdajala, da so v Kostanju pri Osovniku partizani. Prijavitelj je bil sovaščan Franc Grošelj, ki je bil tudi podpisan. Klemenčeva je to odkritje hitro sporočila naprej in tako je prek treh zaupnikov prišlo pravi čas do Osovnika.¹²⁵

Takoj naslednje jutro, ko je bilo še temno, so Kostanj že obkolili nemški oddelki in začeli stiskati obroč. To so bile tri čete 171. rezervnega policijskega bataljona, ki so jim bili dodani orožniki iz Kamnika in Šmartnega, sodelovali pa so tudi gestapovci iz kamniške izpostave. Toda Nemci so udarili v prazno.

Za partizani sta se hotela umakniti tudi aktivista Miha Pestotnik in Franc Hribar-Lovro, toda, kot pravi Franc Hribar, šele naslednji dan. Vas pa je bila tedaj obkoljena že od dveh zjutraj. Ko sta ta dva z dnem zaslišala lajati pse in opazila Nemce, sta skušali zbežati, a sta padla v nemško zasedo. Takoj so ju začeli zasliševati, a ker nista ničesar povedala, so ju pretepli in potem odvedli v kamniške zapore. Aretirali so še več drugih, aprila pa so tri ustrelili: brata Miho in Jožeta Pestotnika in njuno svakinjo Cilko Vrankarjevo. Ustrelili bi bili tudi Franca Hribarja, a mu je sedmi dan še z dvema zapornikoma uspelo vlomiti vrata. Tako so pobegnili iz kamniških zaporov. Izdajalec Franc Grošelj pa je pobegnil in živi v Avstraliji.

Blejčeva skupina se je v pobočjih Kostanjske planine nastanila v hrastovškem planinskem hlevu in se zavarovala.

Nemci so ponovno šli v hajko že čez dva dni, 21. marca 1942. Zbrali so okoli 180 policistov 171. rezervnega policijskega bataljona. Tudi tedaj so jim pomagali orožniki. Začeli so zasledovati partizansko skupino, za katero so ugotovili, da je nekje na Kostanjski planini. Na planini so res naleteli na partizane in prišlo je do krajšega spopada. Vendar pa je bil pri tem ranjen le en nemški policist, partizani pa so se umaknili brez žrtev. Ko so se borci spet uredili, so krenili proti Zlatemu polju in tako Nemcem zamešali sledove.¹²⁶

Nemci so še zasledovali partizane, a jih tedaj niso dobili. Takoj zatem je Blejčeva skupina, ki je že preraščala v četo, 24. marca šla v Lukovico, kjer je s pomočjo vaških aktivistov izvršila sabotažno akcijo. Porezali so telefonske žice, pri čemer se je najbolj izkazal Martin Smerkolj, ki je na telefonski drog splezal tik ob oknu orožniške postaje. Orožniki so mirovali, ker so mislili, da je ta večer tod veliko partizanov, o čemer so potem sami širili vesti. V resnici pa je bilo le 24 do 25 borcev, ki so jim pomagali domačini. Vendar je tedaj Martin Smerkolj tako nesrečno padel, da si je za vse življenje poškodoval hrbtenico.

V trgovini in trafiki so partizani nabrali večje količine hrane ter okoli 350.000 cigaret in precej tobaka. Vse se je končalo brez strela. Po tako uspešno opravljeni sabotažni in oskrbovalni akciji so se spet vrnili v Tuhinjsko dolino in se utaborili na območju Velike Lašne, na Laškem hribu. Tu jih je našel Tomo Brejc, nakar je prišlo do končnega formiranja Kamniške čete.

Tedaj je bilo v Blejčevi skupini, ki je praktično delovala že kot četa, kar 28 borcev, kajti pridružilo se ji je tudi tistih nekaj tovarišev, ki so prezimovali na Kamniškem. Pridružilo bi se ji bilo še več aktivistov, ki so dotlej z njo sodelovali v nekaterih sabotažnih akcijah in pri političnih nastopih, a partizani so zagovarjali stališče, naj se jim pridružuje le toliko novincev, kolikor je orožja.

Tomo Brejc, tedaj član PK KPS za Gorenjsko, o ustanovitvi te nove Kamniške čete pravi:

»Dobro se še spominjam, kako sem zjutraj z največjo pozornostjo spremljal Matijevo povelja... Njegov glas in način sta vzbujala zaupanje... V njem sem že videl bodočega komandanta bataljona. Že prvi vtisi srečanja s komandirjem Matijem Blejcem so bili pozitivni. Čutil sem, da je karakteristika štaba Cankarjevega bataljona o Matiji, ki smo jo dobili še pred prihodom, pravilna... Popoldne je potekalo v razgovoru z borci, ki so bili ta dan sprejeti v partijo (šest do sedem); med njimi sta bila tudi Janez Brlec-Nace in Janez Ogriin-Lojze. Pri razgovoru in sprejemu sta sodelovala še Jaka Molek-Mohor in inštruktor PK Nace Sterlekar. Pogovorili smo se tudi o drugih vojaških in političnih nalogah čete, čestitali novim članom KP, ki se jim je na obrazih videlo, kako so tega veseli, potem pa sem stopil pred zbrane borce in jim v daljšem nagovoru orisal položaj... Razpoloženje v četi je bilo odlično: borbena in vedro hkrati...«¹²⁷

V KP so bili tedaj sprejeti tudi sekretarji sektorskih odborov OF, ki so se dotlej na terenu dobro izkazali, a so še dalje s politično-vojaškimi nalogami ostali na terenu. Prek inštruktorja PK Naceta Sterlekarja so tedaj vzpostavili zvezo tudi z Revirsko četo. Tako so ta dan dokončno obnovili Kamniško četo, ki je bila prvič ustanovljena poleti 1941. Njen komandir je že bil in ostal Matija Blejec-Matevž, politkomisar pa Jakob Molek-Mohor. Že tedaj so osnovali tri vode, njihovi komandirji pa so postali Tine Pestotnik, Janez Ogriin-Lojze in Franc Per-

Narodni heroj Jakob Molek-Mohor,
politkomisar Kamniške čete in nato
bataljona v 1942. letu

Vido. Prva dva sta bila hkrati tudi člana četnega poveljstva. Preurejanje in urejanje kamniških borcev v četo je potekalo od 25. do 27. marca 1942.¹²⁸

Takoj po ustanovitvi čete je sledila vrsta večjih in manjših akcij, ki pa so bile tedaj velikega vojaškega in hkrati političnega pomena. Tako so borci Kamniške čete iz Št. Vida pri Lukovici odnesli in odpeljali blizu 2000 kg sira, več drugih mlečnih izdelkov in razne potrebščine. Plen so uskladiščili v podzemeljske bunkerje na Zlatem polju. Potem so pognali v zrak stolp električnega daljnovoda, v Krašnji pa razbili občinski urad in otroški vrtec, odkoder so odnesli rjuhe in odeje.

Dne 6. aprila 1942 je četa napadla orožniško postajo v Ožboltu, kjer je dobila tudi nekaj pušk in druge opreme, obmejno stražnico pa je zažgala. V noči na 15. april je obstreljevala tudi postojanko v Vačah.

Nemško orožniško poglavarstvo v Kranju, ki je opisalo te partizanske akcije, je navedlo tudi povelje, da se ne sme več uporabljati naziv »partizani«, temveč »banditi« in »bande«. To je razložilo z naslednjimi besedami: »Da se terorističnim akcijam banditov ne bo dajal videz junaškega boja, naj se načeloma nič več ne piše in govori o 'partizanih', temveč samo o 'bandah', in podobno.¹²⁹

Tomaž Novak-Srečo, predvojni sindikalni delavec in komunist, nato partizanski komandir in komandant. Padel je 19. 2. 1944 kot namestnik komandanta Slandrove brigade

Kamniška četa je zaradi varnosti pogosto menjavala kraje taborjenja. Tako je 21. aprila taborila na levem bregu Tuhinjsčice, nad Seli. Še ta dan je vdrla v Sela in v nemškem propagandnem avtomobilu razbila kinoaparaturu, potem pa vse skupaj zažgala. To noč so iz bližnje vasi izgnali vse nemške učiteljice. Te niso ponemčevale samo otrok, temveč so z nacizmom posiljevale tudi odraslo prebivalstvo.¹³⁰

Četa je razžagala in požgala v Podhruški cestni most, poleg tega pa je uničila in zažgala tudi razne nemške napise in lepake s tablami vred. Ko je to opravila, je kar po cesti odkorakala proti Zgornjemu Tuhinju, vmes pa prepevala partizanske pesmi.¹³¹

Da bi aktivnost Kamniške čete zaustavili, so Nemci proti njej pripravili večjo hajko. Dne 24. aprila 1942 so prečesali pobočje med Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom vse od Palovč do Ločice.

Četa, ki je štela le 28 partizanov, se je zaradi velike sovražnikove premoči raje umaknila na vrh hriba nad Palovče, le nekaj kilometrov od Kamnika. Zato so Nemci spet udarili v prazno.

Zaradi izdajstva pa so Nemci v začetku maja 1942 aretirali čez 90 aktivistov. Izdajstvo in vdiranje gestapa v mreže aktivistov je vedno spremljalo ta težki boj.

Na Obršah so med drugimi hoteli aretirati tudi Tomaža Novaka, starega borca za delavske pravice. Pri njem je bil skrit sir, ki ga je četa odnesla iz šentviške mlekarne. Tomaž je med begom zgrabil mitraljez nemške straže. Ker pa so ga medtem ranili v nogo, je moral mitraljez pustiti in reševati golo življenje. V Tomaževi hiši so našli sir in tobak ter pretepali mamo in sestro. Tomaž Novak-Srečo je potem postal znan partizanski poveljnik. Padel je februarja 1944 kot namestnik komandanta Šlandrove brigade.¹³²

Ta dan bi bili Nemci prijeli še več aktivistov, a so se nekateri spretno umaknili, tako tudi brata Peter in Mirkó Podbevšek, brata Andrej in Ivan Stražar z Brezovice in Janez Močnik iz Trnovč. Ti so se naslednji dan priključili Kamniški četi, ki je tedaj taborila na Komnu med Malo in Veliko Lašno.¹³³

Obsežne gestapovske aretacije aktivistov na Jesenicah, v Kranju, v Trziču, v Škofji Loki in drugod*

Sovražnikovim napadom se sredi zime pridruži odkrivanje mreže OF in KP — Obširna izdajstva in streljanje talcev — Vloga kurirke Darinke Močnikove in Ivana Urbanca — V roke gestapa pade tudi sekretar PK KPS za Gorenjsko Tone Dolinšek-Metod — »Metod«, simbol upora v begunjskih zaporih — Maščevana premajhna konspirativnost — Spomladi 1942 so partizani na Gorenjskem maloštevilni.

* * *

V zimi 1941-42 sta bili torej ustanovljeni oziroma obnovljeni Kokrška in Kamniška četa in v obeh so bili udarno jedro tisti borci, ki so se kalili v dražgoški bitki. Ti so zdaj svoje izkušnje, udarnost in zaupanje v zmago prenašali ne le na svoje soborce v četah, temveč tudi na prebivalstvo oziroma aktiviste na terenu.

Toda prav v tem času, v začetku 1942. leta, je gestapo začel aretirati številne aktiviste KP in OF.

Izdajstva, aretacije, mučenje in ubijanje aktivistov so tedaj na Gorenjskem boleče oslabila zimski revolucionarni val, ki ga je oznanila decembrska vstaja, kronala pa znamenita dražgoška bitka. Razmere na Gorenjskem so bile zato zaostrene do skrajnosti.

Vse to, posebno pa ubijanje aktivistov, je med preostale sodelavce KP, OF in partizanov vnašalo strah in nezaupanje ter zavrlo in ohromilo osvobodilno delovanje, s tem pa tudi partizansko mobilizacijo, ki naj bi se razcvetela prav v času prihajajoče pomladi.

Gestapovske aretacije so po Gorenjskem pobrale tedaj čez 300 ljudi.

V tem poglavju mora biti zapisano tudi marsikaj bolečega in neprijetnega. Vendar se temu ne smemo izogniti, kajti prelite je bilo veliko najžlahtnejše krvi revolucionarjev in preveč je bilo trpljenja. To bo najlaže razumeti, če takoj navedemo, da je gestapo v januarju, februarju in v začetku marca 1942 na različne načine samo v Kranju in njegovem okolišu odkril 236 sodelavcev KP in OF. Izmed teh so jih Nemci v zelo kratkem času v Begunjah in v Dragi postrelili 90, čez 100 pa so jih odvedli v razna taborišča smrti, kjer jih je veliko umrlo.

Za kranjsko okrožje je bilo to gestapovsko uničevanje toliko hujše, ker so bile odkrite in postreljene kar tri zaporedne sestave komitejev KP, prav tako pa tudi SKOJ in odborov OF.

Izdajstvo in uničevanje različnih vrst je doletelo tudi vodstvo OF v Trziču, deloma na Jesenicah, v Škofji Loki, na Kamniškem in v Medvodah. Toda čeprav to gestapovsko divjanje povezujemo z imenom Ivana Urbanca-Kumerdajevega iz Stražišča, bo potek aretacij pokazal, da se je ta uničevalni klopčič začel odvijati že decembra 1941 na Jesenicah.

Veriga aretacij je v kratkem potekala takole:

Najprej je gestapo odkril aktiviste-komuniste, skojevce in pripadnike OF v decembru 1941 na Jesenicah. Med aretiranimi, ki so jih že v januarju celo vrsto postrelili, so se znašli tudi tri kurirke pokrajinskega komiteja: sestre Mimi in Darinka Močnik in Cirila Kozjek-Curk. Te aretacije in nasilniška zasliševanja je vodil jeseniški gestapo z zločinskim Clementom Druschkejem na čelu.

* Gestapovski vdor v Kranju in okolici je uničil skoraj vso mrežo KP in OF. Da pa je to poglavje sploh moglo nastati, gre velika zasluga Ivanu Bertonciju, Vinku Hafnerju, zgodovinarju Daretu Jeršku, ki je kritično obdelal gestapovsko dokumentacijo o »provalah«, Miri Svetini-Vlasti, Tonetu Dolinšku-Metodu, Francu Štefetu in Francu Omanu. V pomoč je bila tudi knjiga zapornikov iz Begunj »Haftbuch«, ki jo hrani Gorenjski muzej v Kranju.

Darinka Močnik pa s sestro vred ni vzdržala gestapovskega nasilja. Zlomili so jo, zato so se v begunjskih zaporih kmalu znašli novi aktivisti, kajti kot kurirka jih je velika poznala. Jeseniški gestapo je tedaj odkril in polovil skoraj vse tiste aktiviste partije in OF, ki se niso umaknili v ilegalo. Teh, ki se niso, a bi se bili morali, pa je bilo veliko. Toda tedaj je bila izredno huda zima in zveze s partizani so bile pretrgane. Poleg tega so nekateri podcenjevali sposobnost gestapa in računali na konspiracijo, čeprav so bili mnogi opozorjeni, naj izginijo. Po Miri Svetinovi-Metki in Vinku Hafnerju tudi Ivan Urbanc-Kumerdajev. Z aretacijami in gestapovskimi posegi v organizacije KP in OF na Jesenicah Ivan Urbanc torej nima nobene zveze. V januarju 1942 so Nemci ob kranjskih največ talcev postrelili iz zgornjega gorenjskega kota, predvsem z Jesenic in z Javornika, 21. januarja 1942 pa tudi člana okrožnega komiteja KP Rudija Papeža,* ki je bil aretiran 21. 10. 1941 na Zg. Dobravi, in Tuga Vidmarja.

Toda gestapo ni miroval, zlasti, ker se je dokopal do posameznih izjav. Tako je postopoma začel odkrivati aktiviste tudi v Kranju in v okolici.

Na pustni torek, 16. februarja 1942, je bil ob Janezu Žerovniku aretiran tudi vneti aktivist Ivan Urbanc, sin kmeta Kumerdaja iz Stražišča; do vojne je v Beogradu študiral agronomijo. Njegov sovaščan in dotedanji sodelavec Vinko Hafner pravi o njem, da je bil zaradi svoje zagnanosti celo brez revolucionarne preteklosti in kljub nezadostni preverjenosti uvrščen med okrožne funkcionarje in postavljen za blagajnika OF. Bil je zelo ambiciozen in aktiven. Kot blagajnik se je seznanil s precejšnjim delom organizacijske mreže, kar je

* Nemci so talce dostikrat tako mučili in trpinčili, da je marsikdo umrl že med zasliševanjem. Eden najbolj mučenih je bil Rudolf Papež, znan revolucionar. O njem je malo pozneje zajeti sekretar PK KPS za Gorenjsko Tone Dolinšek, ki je tudi sam okusil najhujše gestapovsko mučenje, povedal: »V begunjskih zaporih so me vrgli v samico, kjer je bil prej Rudolf Papež. Verjetno je redek zapornik v Begunjah po surovih zasliševalcih moral prestati toliko hudega kakor prav Papež. Pri njem so namreč našli pismo, ki ga je hotel poslati nekomu ven. V zvezi s tem so Papeža tako mučili, da se mu je od bolečin zmešalo. Vendar pa je bil pred ustrelitvijo še tako priseben, da je na pod celice, ki je bil prekrit s slamo, napisal: 'Slovenski narod naj mi oprosti, če nisem zanj storil to, kar sem zanj storiti mogel.'« (Tone Dolinšek, Ljubljana, ustna izjava poleti 1970.)

bilo proti principu konspiracije. Vedel je mnogo več, kot bi bilo v teh razmerah potrebno, v njihovo hišo pa je zahajala cela vrsta revolucionarjev, tako ilegalcev kot domačih.

Hotel je vedeti za imena ljudi, ki so bili povezani z NOG. Zahteval je celo številke o vsotah denarja, ki ga je kdo dal za OF. Previdnejši so se takemu početju upirali. Marsikaj nevarnega je počel tudi vidno.

* * *

Ko je Darinka Močnikova klonila in začela izdajati, je pokrajinsko vodstvo KP in OF sklenilo, da jo je treba ali izpustiti gestapo ali pa justificirati. Ob tem se je izkušenim revolucionarjem ponudila priložnost preizkusiti tudi Ivana Urbanca. Dobil je nalogo, da z Janezom Žerovnikom osvobodita ali likvidirata Darinko Močnik med prevozom iz kranjskih sodnijskih zaporov v gestapovske zapore v župnišče. Še preden sta nalogo izvršila, ju je gestapo v Kranju aretiralo. Najprej so oba odvedli na gestapo v Kranj, takoj zatem pa v Radovljico, kjer je Ivan Urbanec že po nekaj klofutah začel izdajati. Zato so aretacije aktivistov od 19. februarja 1942 dalje skokovito naraščale.

Gestapovcem je najprej izdajal svoje sovaščane in tudi tiste vodilne ljudi, ki jih je poznal. Najprej okoli 20 takih.

To potrjuje tudi potek aretacij:

Le dva ali tri dni zatem, ko se je Ivan Urbanec znašel v gestapovskih rokah, so bili 19. februarja 1942 aretirani prav njegovi sovaščani in sodelavci, za katere je najbolj vedel. Najprej njegov najbližji sodelavec Alfonz Šiška, kmalu potem pa vsi Šiškovi: oče Jože ter brata Jože in Lojze, mama Frida, njena sestra Marija in še Jelka; tri Šiškove fante so potem pobili, oče pa je umrl v Dachauu.

Potem so po vrsti pobirali še druge aktiviste, skojevce in komuniste. Med temi so bili Janko Pucelj, Stane Rant, Alojz Luin, Filip Krašna s Primskovega, Milan Zlatnar iz celice železničarjev; Rado Žvab, Jože Resman, Rudi Kočevar s Šmarjete, kjer je bila tudi javka, nato pa takoj še sekretarji partijskih celic in skupin OF: Jože Seško iz celice obrtnikov, Ludvik Hojak iz Jugobruna, Anton Berčič, sekretar celice v tovarni gumijastih izdelkov, Andrej Kutin, sekretar celice v tovarni Heller, Pavla Frlič, ki so jo tudi strahovito mučili, in potem še kar dva Antona Hafnerja: brivec, ki je bil prijet

med prvimi, in kmet; dalje Jože in Franc Oman, Martin Tepina, pisatelj Tone Šifrer iz Žabnice, zatem pa zaradi verižnega izdajanja še dolga vrsta.

Trije Hafnerjevi-Kavčevi so bili aretirani že pred Kumerdajevo aretacijo, njihova Ančka in Vinko pa sta ušla.

V kratkem razdobju dveh, treh mesecev se je Ivan Urbanc trikrat obrnil: najprej je delal za partijo in OF, nato za gestapo, potem pa spet za NOG. Nekatere sodelavce in sovaščane je obremenjeval z obtožbami, druge pa je celo ščitil. O izdanih je povedal številne podrobnosti: njihove funkcije, kaj je kdo delal, s kom je bil povezan, koliko je dal za OF.

Izdajstva in aretacije so doletele tudi organizacije v Trziču. Tam so zgrabili člane mestnega odbora OF Antona Ahačiča, Jožeta Štera, Cirila Stritiha, Ivana Valjavca in tudi sekretarja Srečka Perhavca, a ta jim je še isti dan, 28. februarja 1942, z orožniške postaje pobegnil. Prvi, Anton Ahačič, je v zaporu takoj klonil in povedal še za druge. Tako so bili v marcu 1942 v Trziču aretirani skoraj vsi aktivisti, ki so jih deloma razgnali po taboriščih, veliko pa so jih postopoma postrelili. Tudi Antonu Ahačiču ni bilo prizaneseno: med drugimi tovariši je bil 1. julija 1942 ustreljen v Mostah pri Žirovnici. Tako se je zgodilo še marsikomu, ki ni zdržal mučenja. Šele strahotna zasliševanja so pokazala, iz kakšnega testa je kdo.

Gestapovci so po Gorenjskem in v Trziču še posebej iskali Tončko Mokorelovo, ki je vzdrževala zvezo s pokrajinskim komitejem in je bila zato tudi večkrat pri Kumerdaju. To se jim je 24. februarja s pomočjo Ivana Urbanca tudi posrečilo. Urbanc jo je pokazal v Kranju. Hudo so jo izmučili ter jo najprej poslali v uničevalni Mauthausen, nato pa v Rawensbrück. Tu je po strašnih mukah umrla kot žrtev nacističnih medicinskih poskusov 12. decembra 1942. Na plakatih pa je bila njena smrt objavljena že 16. julija 1942, tako kot za Frančiško Poljanec in še nekatere, ki so celo ostali živi.

Medtem so v PK spoznali, da je vsaj v Kranju pglavitne aktiviste spravil v zapore, na mučilišče in pred puške prav Ivan Urbanc. Pri zasliševanjih pa je zapornike, tudi najbližje sovaščane in celo nekdanje sošolce pomagal zasliševati. Ti podatki so kmalu prišli izza zidov begunjske jetnišnice, kajti tudi med okupatorji so bili antinacisti. Tak je bil npr. gestapovski uradnik Guck, ki je poskrbel za to, da je marsikatero

obvestilo o izdajalcih ali o tistih, ki niso zdržali mučenja prišlo do pravih ušes.

Gestapovci so Ivanu Urbancu kmalu dali še uniformo in z njim so potem hodili in se vozili po Gorenjskem, da bi jim kazal še tiste organizatorje, ki jih je sicer na videz poznal, ni pa vedel, kdo v resnici so in kje delujejo. Tudi s tem načinom so gestapovci precej dosegli, kajti Urbanc jih je vozil na razne javke in približno v kraje, kjer je računal, da bo našel kakega aktivista. Gestapovski avto, v katerem je bil tudi Ivan Urbanc, je tiste tedne pogosto križaril po Gorenjski. Videli so ga številni prebivalci.

Vendar so bili ilegalni organizatorji-partizani težko dostopni, ker so upoštevali pravila konspiracije. Tako je tudi za Toneta Dolinška, sekretarja PK, vedel Ivan Urbanc le to, da je Metod in da je prišel iz Ljubljane. V nemškem dokumentu je navedeno, da je bil to Janez Habe-Metod, delegat iz Ljubljane.

Kako se je Ivan Urbanc obnašal v gestapovski uniformi, naj na primer pove samo srečanje z gimnazijskim sošolcem Jankom Knificem iz Besnice. Janko Knific je bil spomladi 1941 odpeljan v vojno ujetništvo, odkoder se je v začetku novembra 1941 vrnil domov v Besnico. Takoj se je vključil v narodno-osvobodilno gibanje in zaradi tega se je v začetku leta 1942 tudi znašel v begunjski jetnišnici. Ta je o srečanju s sošolcem Ivanom Urbancem povedal:

»Ko so me privedli pred oholega in napetega Urbanca, je bil ta v uniformi. Krasila jo je zvezdica z nekakšnimi oznakami, ki jih nisem poznal. Vrgel mi je v obraz: 'Tudi ti si organiziral OF!' Ker sem mu ugovarjal, me je pretepel. Še sem mu dopovedoval, da v teh nekaj mesecih vendar nisem mogel nič storiti in da nimam pojma o OF... Okoli njegovega imena se je širil vse večji strah... Nekaj časa se je še delal, kot da o meni vse ve, a pokazalo se je, da mu je znana le moja usmeritev. Nič konkretnega mi ni mogel dokazati. Dobro, da sem bil precej daleč od Kranja... Ničesar nisem priznal in tako sem bil rešen smrti! Kam je tega fanta pripeljala njegova lahkomiselnost, častihlepnost, strah in želja po uveljavljanju! Takega sem poznal še iz šole.«*

Zaradi izdajstva je vodstvo NOB za Gorenjsko obsodilo Ivana Urbanca na smrt. Vendar se je spretno skrival pod

* Ing. Janko Knific je postopke Ivka Urbanca opisoval avtorju v letih 1970 in 1975 v Naklem, kjer živi.

Vinko Hafner, ki je pobegnil pred
aretacijo in bil pozneje v štabu
1. grupe odredov

varstvom jeseniškega gestapa, kjer je deloval predvsem kot prevajalec pri zasliševanju aretiranih aktivistov in pri drugih gestapovskih poslih. Ker jim potem ni več tako učinkovito koristil, so ga maja 1942 na njegovo prošnjo premestili od gestapa na civilno delo v kmetijski oddelek pokrajinske uprave v Celovec.

Pokrajinsko vodstvo NOB je medtem skušalo povezati redke preostale aktiviste in obnoviti terensko organizacijo partije in OF. Za zvezo s kranjskim območjem je bil zadolžen Vinko Hafner, ki je tedaj delal v štabu 1. grupe odredov. Ko je prišel julija meseca na zvezo s stražiškim aktivistom Francem Pagonom, se je tam znašel tudi Marjan Urbanc, Ivanov brat. Dejal je, da Ivan globoko obžaluje svoje izdajstvo in da bi se rad oddolžil zanj tako, da bi izročil partizanom spisek gestapovskih agentov, obveščal partizane o načrtovanih nemških akcijah ter priskrbel tudi nekaj orožja in razstreliva. Hafner se je potem z njima dogovoril za kraj in čas sestanka z Ivanom, če bo to odobril štab 1. grupe odredov.

V štabu grupe so po temeljitem premisleku odločili, da v takratnih posebnih okoliščinah izkoristijo Urbančevo ponudbo in s tem odlože zasluženo kazen za izdajstvo.

Da bi se izognil možnemu presenečenju, je Hafner dan pred dogovorjenim rokom prišel zvečer naravnost domov h Kumerdajevim in tam opravil dolg in pretresljiv razgovor z Ivanom Urbancem. Ta mu je res izročil dvoje pisem, naslovljenih na štab grupe. V prvem pismu je podrobno obrazlagal potek februarske »provale« in svoj delež v njej, opravičeval svoje izdajstvo in zagotavljal pripravljenost, da se zanj oddolži. V drugi kuverti pa je bil seznam nekaterih gestapovskih zaupnikov na Gorenjskem, od katerih so nekatere partizani že poznali, za druge pa se je kasneje izkazalo, da so bili res prikriti gestapovski izdajalci. Priložen je bil še spisek nemških vojaških in policijskih enot na Gorenjskem, z navedbo njihovih imen in številčnosti.

Obe poročili sta bili potem shranjeni skupaj z drugim štabnim arhivom v aluminijasti škatli, ki je bila vedno dobro skrita. Dne 9. septembra 1942 pa je na Lipniški planini na Jelovici skupaj s triindvajsetimi borci Selške čete padel tudi Jože Gregorčič. V svojem nahrbtniku je nosil štabni arhiv, ki je tako skupaj z Urbančevimi pismi prišel v roke Nemcem. Seveda so Urbanca takoj aretirali in pričakovati je bilo, da ga bodo zdaj likvidirali. Vendar so očitno tolikanj cenili njegove prejšnje usluge, da ga niso ustrelili, temveč so ga poslali v začetku leta 1943 v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer se je srečal z marsikatero svojo žrtvijo. Hkrati z njim so aretirali tudi brata Marjana in ga internirali v Dachau. Očeta Aleša in sestro Vido pa so izselili v Nemčijo. Tako je tudi Urbančeva družina, ki je do Ivanovega izdajstva aktivno sodelovala v NOB, težko plačevala njegovo izdajstvo.¹³⁴

Kot žrtev verižnih izdajstev je v gestapovske kremplje padel tudi sekretar PK KP za Gorenjsko Tone Dolinšek-Metod in tudi ta aretacija je tesno povezana z imenom Ivana Urbanca.

Janeza Habeta-Metoda, to je Toneta Dolinška, »delegata iz Ljubljane«, so gestapovci še posebej zavzeto iskali in ga nazadnje tudi prijeli.

V začetku marca so aretacije aktivistov okoli Kranja dosegle svoj višek. To še posebno zato, ker so gestapovci izjave nekaterih zapornikov lahko sproti dopolnjevali s podatki Ivana Urbanca. Vsa mreža aktivistov je vsak nov dan pričakovala z negotovostjo. Kljub takemu ozračju so se le redki odločili za umik k partizanom. Taki so bili npr. Boris Ručigaj, tesni

Urbančev sodelavec, Lojze Stružnik, Ivan Vamberger, Janko Pucelj, Stane Šmid in še nekateri.

Takoj po Urbančevi aretaciji pa so bili res vsi presenečeni in na beg niti niso bili pripravljeni. A tudi priložnosti niso imeli, ker so prve nenadoma aretirali. Poleg tega so aktivisti v Stražišču za izdajanja sumili nekoga drugega.

Dne 10. marca 1942 zvečer je Ivan Urbanc pripeljal šefa jeseniškega gestapa Clementa Druschkeja v Trboje. Druschkejeva prisotnost je dokazovala, da osnovni podatki o nekaterih aretiranih izvirajo od jeseniške kurirke. Njihov avto se je ustavil natanko pri hiši krojača Vinka Jenka, člana KP od 1937. leta. Pri njem je bila ena najzanesljivejših javk.

Vinko Jenko pa je bil to noč pri svojem dekletu, kar je gestapovcem povedala njegova prostodušna mati. Zdaj jim je, sredi noči vržena iz postelje in neoblečena, morala pokazati še Bohinčevo hišo, kjer je živelo Vinkovo dekle. Gestapovci se pri Bohincu v pritličju sploh niso nič ustavili. Če bi se, bi tam naleteli tudi na Toma Brejca-Pavleta. Toda njega tam tedaj sploh niso iskali in o njem tudi niso ničesar vedeli, najmanj pa, da je bil tedaj tudi v tej hiši. Usmerili so se naravnost v prvo nadstropje, kjer so presenetili Vinka Jenka in ga hitro zgrabili.*

Takoj zatem so z njim šli še k Janezu Šimnovcu, p. d. Znamnarju. Tam pa je, nič hudega sluteč, spal za pečjo Tone Dolinšek-Metod. Clement Druschke ga je ob asistiranju Ivana Urbanca brž aretirал. Še preden se je Dolinšek prav zdramil, je bil že zvezan.¹³⁵

Kako sta Druschke in Urbanc to dosegla, je posebno vprašanje; dejstvo je, da se je tudi sekretar Tone Dolinšek-Metod znašel v gestapovskih krempljih.

Druschke je z Urbancem vred lahko triumfiral, saj je ponoči na 11. marec 1942 zgrabil dotlej največji plen, četudi mu še ni bilo znano pravo Dolinškovo ime in njegova natančna funkcija.** Zato pa je vedel, da je aretirani »Janez Habe-Metod«

* Vinko Jenko, roj. 16. 3. 1914, je bil ustreljen med 28 talci 1. julija 1942 v Mostah pri Žirovnici. (Razglas v Gorenjskem muzeju v Kranju.)

** Nemci so prav tako zaradi izdaje istega dne, 10. marca 1942, na Vojah v Bohinju ujeli podobnega partizanskega junaka, znamenitega smučarja in borca Tomaža Godca. V begunjske zapore so ga privedli 13. marca 1942 in ga tudi strašno mučili. On pa

vpliven »delegat iz Ljubljane«. V Ljubljano pa so bile tudi usmerjene želje gestapovskega vodstva z Bleda: prodor do CK KPS in do glavnega partizanskega poveljstva.

Gestapovec Druschke je bil prepričan, da bo omehčal tudi Janeza Habeta-Metoda, kot mu je bilo rečeno, da se imenuje. Ne bo prvi ne zadnji, ki mu bo spregovoril. Druschke je že od decembra dosegal uspeh za uspehom.

In tako se je pričela mučna, a nadvse junaška pot pokrajinskega partijskega sekretarja Metoda. Ko so odpovedali Druschkejevi pomočniki in od Metoda niso mogli zvedeti niti za njegovo pravo ime, kaj šele za kaj drugega, se ga je loteval Druschke sam. S pogostih mučenj, ki so trajala tudi po več ur, so razbitega, okrvavljenega in tudi nezvestnega sekretarja Metoda nazaj v bunker večkrat prinesli ali privlekli v odeji.

In če so poslej s krvavih zasliševanj v odeji odnašali tudi kakega drugega mučenca, so zaporniki šepetali: »Spet so nesli Metoda!«

A Dolinšek, ki je vseskozi skušal tudi pobegniti, ni klonil. Povedal jim ni drugega kot to, da je Metod. In zato je ta mučeni in okovani »Metod« postajal simbol junaštva in odpora.

Enkrat pa ga je hudo pretepel celo nesrečni Guck, gestapovski uradnik v begunjski jetnišnici. Zanj je bilo znano, da z jetniki lepo postopa in da jim skuša lajšati trpljenje, zato je bilo to tembolj čudno. Guck je bil tisti, ki je tako kot gestapovski ekonom Persch večkrat poskrbel, običajno prek dr. Janeza Šarca iz Radovljice,* za sporočila posameznim zaupnim ljudem in organizacijam OF zunaj zaporov, kako se kdo drži pri zasliševanjih, kdo in koga izdaja.**

jim je ostro odgovarjal, da je res komunist in da jim ne bo ničesar povedal, pri čemer je vztrajal do smrti 20. 4. 1942.

* Dr. Janez Šarec je po uradni dolžnosti hodil zdraviti med zaslišanji poškodovane jetnike v begunjske zapore, zato je kot protifašist lahko veliko storil pri obveščanju ter pri reševanju hudo izmučenih.

** Guck je bil antinacist, ki so mu hitlerjevci že ubili brata, zato je bil svojim »kameradam« vedno sumljiv. Guck je bil tisti, ki je še posebno občudoval Dolinška in njegovo zadržanje na zasliševanjih, o čemer je sporočal tudi ven. Končno mu je uspelo priti v stik z rajonskim sekretarjem Radovljice Alojzom Poharjem-Gregorjem in z gorenjskim partizanskim zdravnikom dr. Edvardom Poharjem. Pripovedoval je, kako Metoda občudujejo in spoštujejo tudi že drugi gestapovci, kajti junaštvo in zdržljivi-

Med spanjem ujeti Tone Dolinšek-Metod, sekretar PK KPS za Gorenjsko, je bil še v zaporih vedno v okovih. Med esesovcema pred celicami begunjskih zaporov. Na Dolinškovih nogah in rokah je okovje dobro vidno

Njegovo obnašanje in reagiranje na Guckovo ponudbo bo še jasnejše, če opišemo samo še eno njegovo epizodo, ki pa je bila najhujša, najbolj pošastna. Zgodilo se je 20 dni po njegovi aretaciji. Ko so odpovedale prav vse gestapovske metode, so tudi Dolinška 31. marca 1942, ko so v Dragi ustrelili 29 talcev, večinoma njegovih sodelavcev iz Kranja, Stražišča in Škofje Loke, odbrali za streljanje. Gestapovci so se obnašali tako, kot da bodo ustrelili tudi njega in kot da bo on trideseti. Dolinšek je o tem povedal avtorju, da so jih tisti dan 30 zvezanih rok odpeljali v Drago in jih zvrstili ob veliki jami:

»Ob njej je stalo pet stebrov, na njih pa vrvi. Nasproti se je postavilo 15 esesovcev. Ko so na stebre privezali prve tri (streljali so le po tri naenkrat), so ti že začeli vpiti, naj pozdravijo svoje in podobno.

Potem so začeli streljati, jaz pa sem vse to moral gledati. Desetkrat... Niso mi dali miru. Nemo sem gledal to pobijanje, vendar me tovariši niso izdali... Nemci pa so streljali kar naprej. Pobili so ves kranjski partijski komite, celó vrsto sekretarjev... Zadnjega okrožnega sekretarja Lucijana Seljaka, ki se je po strahovitem mučenju delal zmešanega, nadalje Janeza Poljanca, člana tega komiteja, Bogomira Aljančiča, člana okrožnega odbora OF, Janeza Žerovnika, Franca Pfajfarja, sekretarja celice v Škofji Loki, ki je imel že blizu 50 let, in še veliko znancev.

Ko bi moral priti na vrsto še jaz, me je namesto strelov spet zadelo vprašanje, kdo sem. Naj vendar to povem, če že zaradi drugega ne, vsaj zaradi tega, da bodo lahko napisali, koga so ustrelili...

A tudi ob mrtvih tovariših nisem klonil!¹³⁶

Tedaj so ubili tudi Janeza Pipana, sekretarja celice iz Šenčurja, in Janeza Zlateta iz Vogelj.

Naslednji dan so veliki rdeči plakati z Rösenerjevim podpisom prinesli imena devetindvajsetih ustreljenih, trideseti

vost so cenili tudi oni. Sporočal je, kakšna osebnost je skozi prestone muke postal Metod. Izjavil je, da bi mu rad pomagal, a da mu Metod ne zaupa, kar je bilo tudi razumljivo. Poskušali so vzpostaviti razne zveze, da bi Metodo kako pomagali, a se je vse podrlo. Nazadnje je Guck pred svojimi predstojniki prišel v take škripce, da so ga postavili na preizkušnjo. Veleli so mu, naj Metoda pretepe, ter ga pri tem nadzorovali. Tako se je tedaj prek stopenega Metodovega hrbta »pokril« in izvlekel. (Podatki: ing. Alojz Pohar in dr. Edvard Pohar, Ljubljana, v letih 1954 in 1972.)

pa naj bi bil Tone Dolinšek-Metod. Toda njemu je bila namenjena drugačna usoda.

Kurirko Darinko Močnik, ki jo je gestapo namenoma spustil, so člani PK zasliševali prvič že tedaj, ko sekretar Tone Dolinšek še ni bil aretiran. Z njo so se pogovarjali vso noč, vendar niso mogli zvedeti, kaj in koliko je povedala. Rekla pa je, da je imela za seboj »rep«, kar je pomenilo, da jo zasledujejo. V resnici so jo gestapovci že predelali v svoj prid, a je bilo njeno izdajstvo težko dokazovati. Dejansko so bili to začetni poskusi vrivanja posameznih, po gestapu predelanih prejšnjih aktivistov med partizane in v organizacije na terenu na Gorenjskem.

Nazadnje, ko je bilo po njeni krivdi žrtev in škode že veliko, je bila ta nesrečnica kaznovana z usmrtnitvijo.¹³⁷

Aretacije so bile torej razsežne kot še nikoli. Res bi se jim bili mnogi aktivisti še mogli izogniti in preiti v ilegalo, vendar razlago za ostajanje doma moramo iskati v presenečenjih in predvsem v tistem računanju večine, češ da gestapu ni znano njihovo sodelovanje z NOG. Zadrževale pa so jih tudi ostra zima, slabe zveze z maloštevilnimi partizani, težko vzdušje po dražgoški bitki in nemška moč. Spočetka poleg vsega tudi niso vedeli, odkod naenkrat toliko izdajanj in aretacij, odkod taki gestapovski uspehi. Gestapo jih je preseščal.

Vendar pa so te množične aretacije in krvavo uničevanje aktivistov tudi pokazale, da je bilo NOG na Gorenjskem od jeseni 1941 organizirano na resnično široki fronti. Delovanje na terenu je bilo prilagojeno razmeram nasilja in prvi hudi zimi, a se je zvitemu gestapu pač posrečilo, da ga razdre.

In še nekaj!

Take množične aretacije so tudi pokazale, da na Gorenjskem organizacije OF spričo velike okupatorjeve moči ne smejo zajemati preveč ljudi v eni skupini. Pokazalo se je spet, da je v takih okoliščinah nujno treba dosledno spoštovati konspiracijo. Predvsem pa je bilo treba v vodstvene organe pritegovati le preverjene, skromne in predane aktiviste.

Ob koncu vojne se je Ivan Urbanc, bolan od tuberkuloze, vrnil iz taborišča domov in bil takoj aretiran. Nekaj mesecev kasneje je bil v dramatičnem sodnem procesu zaradi težine krivde obsojen na smrt.¹³⁸

Ugotoviti moramo tudi, da je bil boj proti gestapu povsem nekaj drugega kot boj proti italijanski kvesturi. Italijansko zasledovanje NOG v Ljubljani še zdaleč ni bilo tako načrtno in širokopotezno kot nemško na Gorenjskem in Štajerskem.

Zato tudi prenašanje oblik NOG iz Ljubljane na Gorenjsko ni moglo biti uspešno.

Posledice šablonskega prenašanja teh oblik iz Ljubljane na Gorenjsko je bilo naravnost katastrofalno, kar potrjujejo primeri Ivana Urbanca, Darinke Močnikove, Pavla Kerna in drugih. Zaradi teh izdajstev se je normalni razvoj terenskih organizacij na Gorenjskem mogel organsko nadaljevati šele konec 1942 in v začetku 1943, in to v skladu z usmeritvami Borisa Kidriča.

Razvoj NOG na terenu ni upadel le po dražgoški bitki, temveč že po decembrski vstaji, ko se je veliko novincev vrnilo domov, Nemci pa so jih potem aretirali. Toda aretacije niso zajele vseh krajev in žarišč OF, temveč predvsem tiste po mestih in večjih krajih, od koder so v prve partizanske enote odšli skoraj vsi predvojni komunisti, konec leta 1941 pa je po zgledu organizacij NOG na hitro nastala nova mreža odborov OF in skojevskih skupin. Ta kader pa še ni bil zadosti prekaljen in konspirativen, zato je hitro postal plen nekajmesečnega sistematičnega zasledovanja po gestapu in SD — to je Varnostni službi. To potrjujejo opisana izdajstva.

Takšno mnuzično delovanje organizacij NOG na terenu torej ni ustrezalo gorenjskim razmeram. Terenske organizacije so imele preveč članov in so se hitreje kompromitirale kot npr. trojke. Prav zaradi te množičnosti je bila uničena vsa organizacijska mreža od Medvod prek Kranja do Jesenic in Bohinja.

Gorenjske partizanske enote pa so iskale različne organizacijske in taktične oblike: od okrepljenega Cankarjevega bataljona pa do njegove razdelitve na manjše skupine po dražgoški bitki. Res so te skupine in čete prek zime utrpele nekaj izgub, vendar je bilo na spomlad 1942 na Gorenjskem le še toliko partizanov, da je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet moglo ustanoviti 1. grupo odredov, čeprav tudi ta ni bila številna.

Kokrška četa v zgodnji pomladi 1942

Zbiranje borcev v marcu in aprilu — Okrepljene akcije v okolici Udinega boršta — Okupator je spet vznemirljen.

Uničevanje osnovnega politično-vojaškega kadra na terenih Gorenjske je bilo zelo usodno. Po vsem opisanem ni težko razumeti, v kakšnih razmerah sta nastajali in morali delovati Kamniška in Kokrška četa.

Prav v tem, najhujših preizkušenj polnem obdobju, sta bili ti dve četici živi iskri narodnoosvobodilnega boja in sta hudo motili izvajanje okupatorjevih načrtov na tem področju. Njuna trdoživost je bila tolikšna, da kljub resni nevarnosti upor ni bil zatrt. To pa je bilo poglavitno.

Ker po vseh teh izdajah na terenih kranjskega okrožja ni bilo ilegalnih političnih vodstev in organizacij, so poglavitno politično delo zdaj prevzemali borci Kokrške čete, po majskih aretacijah na kamniškem območju pa Kamniška četa oziroma bataljon tudi v tem predelu. Da bi oživljali in hrabрили NOG, so posamezniki in skupine Kokrške čete prihajali v razne vasi, kjer so še ostali posamezni aktivisti. Postopoma so pridobivali nove somišljenike in sodelavce, jim prinašali literaturo in jih vključevali v nekatere politične akcije.

Kako je bilo tedaj s Kokrško četo?

Zaradi zime in zasledovanja razdeljena Kokrška četa se je ponovno združevala v prvih dneh marca 1942. Jedru čete, ki se je nekaj časa zadrževala v Vogljanski gmajni in tudi v Udinem borštu za Tenetišami, se je 22. marca 1942 pridružila tudi skupina Janeza Perka. Tedaj so prek Alojza Zupana v Dupljah prišli s Perkovo skupino in z njo v četo tudi trije novinci, ki so se izmaknili aretacijam (Urbančeva »provala«), in sicer Janko Pucelj, Stane Pavlin in Ivan Stroj. Tu sta se četi pridružila tudi okrevanca Anton Štefe-Kostja in Jaka Rabič.

Perkova skupina je že prej vzdrževala zvezo z aktivistom Alojzom Zupanom v Dupljah, kjer je bila tudi glavna javka. Ta še ni bil izdan, zato je doma veliko koristil. Prek njega je skupina dobila stik z glavnino Kokrške čete.

V Udinem borštu so se konec marca in v začetku aprila 1942 pridružili še prvoborci Jože Šolar-Jožca in novinci Alojz

Stružnik-Jug, Jože Rupnik-Triglav, Stane Konc-Kos, Vlado Peraič, Franc Jagodic, Branko Djordjević, Anton Poznik, Danilo Rejc, Karel Bečan, Janko Vogrič, Srečko Perhavec, Slavko Švegelj in brata Lado in Slavko Smuk.* Med najvidnejšimi borci-novinci je bil tedaj sekretar mestnega komiteja KP Tržič Srečko Perhavec, ki je Nemcem pobegnil iz zapora in organiziral za odhod med partizane tudi druge tovariše.

Konec marca so v Zadragi pri Dupljah kaznovali nemčurja Kuharja in njegovo ženo. Nemcem sta prijavljala, da v snegu mimo hiše oziroma pod železniškim podvozom hodijo partizani, zaradi česar so postavljali zasede. Ob enem takšnih pohodov mimo hiše je bil iz zasede ranjen tudi Janko Pucelj. Ob justifikaciji Kuharja so zažgali še hišo, zunaj pa v opozorilo obesili slovensko zastavo. Moškim v okolici so partizani svetovali, naj se začasno raje umaknejo, ker je bilo pričakovati, da bodo zaradi justifikacije nemškega privrženca streljali talce, ki so jih včasih pobrali po bližnjih hišah. A zaradi vpliva nekih drugih ljudi, ki so tudi imeli zveze z Nemci, ni bil tedaj ustrelen noben talec. Zaradi takega konca je ta akcija med poštenimi ljudmi pozitivno odjeknila.

Nekaj dni zatem, in sicer 25. marca 1942, je Kokrška četa v trgovini in gostilni na Trsteniku izvršila večjo prehranjevalno akcijo. Gostilničar, ki je zaradi zvez z Nemci imel slabo vest, je skušal pobegniti, a ga je podrla partizanska krogla. Nemci so mu potem priredili svečan pogreb.

V tem kritičnem času je četa izvedla tudi nekaj drugih manjših akcij. Taborila je v Udinem borštu nad Dupljami in Nemci so zaslutili, kje se zadržuje. Zato so se zadnje dni marca pognali za njo v hajko.

* Našteti tovariši so prišli iz Kranja, Orehka, Gorič, največ pa iz Tržiča. Vsi so bili poprej aktivisti na terenu, tedaj pa so se izmaknili aretacijam in po raznih zvezah prišli v četo. Tu velja popraviti veliko krivico, ki se je zgodila Slavku Smuku in njegovi družini. V Cerkljanskem zborniku, ki je izšel leta 1964 v Kranju, na str. 22 zmedeno piše, da se je Slavko Smuk že 3. februarja 1942 javil gestapu v Kranju, pozneje pa naj bi (kot vohun) spet prišel v partizane. To pa ni res, kajti tako Slavko kot brat Lado sta bila čista, predana borca, ki sta junaško padla v okrogelski jami (glej naslednje poglavje »Aprilski boji v Udinem borštu in okrogelska jama«). (Podatki Franc Štefe-Miško: »Šenčur v NOB«. Kopija pri avtorju.)

Alojz Hrovat, zaslužni sindikalni organizator in predvojni komunist, znan zlasti med čevljarji in gradbinci. Na začetku vstaje član vojno-revolucionarnega komiteja za jeseniško okrožje, nato dražgoški borec ter komandir Kokrške čete. S tovariši se je v jami pri Okroglem 22. aprila 1942 raje ustrelil, kot bi se predal okupatorju

Skupina policistov je nad Dupljami že naletela na Kokrško četo. Po kratkem obstreljevanju je četa pognala Nemce v beg. Zatem se je takoj premaknila na vzhodno stran Udinega boršta, nad Tenetiše.

Ti uspehi v Udinem borštu so partizane zelo ohrabрили, prav tako pa domačine iz bližnjih vasi. Drzni vódnik Janez Perko tedaj ni hotel niti pomisliti na premik iz ravninskega gozda, kar je predlagala večina. Glede na razmere pa bi bil premik v hribe ustrezen in nujen.

V zadnjih dneh marca se je zaradi številčnosti Kokrška četa v Udinem borštu na novo preuredila. Za komandirja so namesto Staneta Bečana, ki je bil poslej oproščen vojaške dolžnosti in je le politično deloval na terenu, postavili Alojza Hrovata, politkomisar pa je ostal Anton Štefe-Kostja. Tedaj, v prvih dneh aprila 1942, je Kokrška četa narasla na 52 mož. To pa za prej opisane razmere ni bilo malo. Močno jedro prihodnjega bataljona je bilo tu. V četi se je takrat zadrževal tudi Stane Žagar mlajši, sekretar SKOJ za Gorenjsko.

Največja težava pa je bilo spet orožje, zato so ga skušali čimprej dobiti. Četni patrulji se je 6. aprila 1942 v Begunjah,

kjer je bil doma komandir Hrovat, posrečilo dobiti nekaj pušk, iskali pa so še naprej.

Potem je 14. aprila 1942 četa šla v večjo oskrbovalno akcijo. Odpravila se je v trgovino in gostilno na Zgornji Brnik. V gostilni pri Remcu je naletela na tri Nemce. Partizani so jih napadli, ubili vse tri in jim zaplenili orožje. Vtem je proti vasi pripeljal neki avtomobil. Prva četna zaseda ga je name-ravala spustiti naprej v vas. Ustavljati se je začel blizu druge zasede, razmeščene sredi vasi. Ta je zdaj takoj užgala po avtomobilu. V njem so potem našli dva mrtva in dva ranjena. Toda to niso bili policisti, temveč okupatorjem naklonjeni Slovenci.

Akcija Kokrške čete sredi kranjske ravnine in tako blizu Kranja je Nemce silno vznemirila. Na široko so oznanjali, da so čez zimo že uničili partizane in njihove pomočnike po vsej Gorenjski, zdaj pa taka izzivalna dejanja! Nekaj so torej morali storiti, da bi ljudje verjeli njihovi propagandi.¹³⁹

Aprilski boj v Udinem borštu in okrogelska jama

Obsežna nemška hajka — Smrt petih, ki so šli v preboj — Oster napad razpolovi Kokrško četo — Hudo ranjeni Stanko Zagar mlajši — Umik skupine v okrogelsko jamo — Kernovo izdajstvo — Dramatični dogodki v jami in okoli nje — Med zanosnim prepevanjem raje smrt kot vdaja — Kokrška četa deluje naprej.

Kamniška in Kokrška četa sta na spomlad 1942 delovali blizu Kranja, Kamnika in Tržiča in zaradi tega je kljub gestapovskim uspehom na terenu nemški vpliv slabel. Četi sta ogrožali tudi gorenjske komunikacije in ta dejstva so Nemce pognale v obsežno hajko.

V ta namen so zbrali večje policijske in druge vojaške enote, kar spričo gostote nemških posadk na Gorenjskem ni bilo težko.* Prav natančne številke o sodelujočih sicer niso

* Okupatorjevi dokumenti pričajo, da so bile v maju 1942 na Gorenjskem naslednje nemške enote: 93. rezervni policijski bataljon (RPB) s štabom v Kamniku, 171. RPB v Radovljici, 181. RPB na Bledu, 325. RPB v Kranju, gorenjski smučarski policijski odred na Bledu, 2. orožniška motorizirana četa »Alpenland« v Kamniku. Stalne enote nemških oboroženih sil pa so bile stacio-

znane, vendar je po objektivnih cenitvah pri tem sodelovalo okoli 3000 policistov in drugih okupatorjevih sil.** Vojaštva je bilo toliko, da so najprej prečesali ves levi breg Kokre. Prehajali so obširne gozdove med Šenčurjem, Trbojami, Vodiciami in Komendo, nato pa še višje predele na levi strani Kokre. Ker pa niso naleteli na nobeno partizansko enoto, so začeli pregledovati in obkoljevati še obsežni Udin boršt. Kokrška četa je tedaj taborila prav v njem, le dober kilometer za Letencami in samo nekaj kilometrov severozahodno od Kranja. Nemci so Udin boršt začeli obkoljevati 16. aprila 1942.***

Pomembnejše točke so zavarovali zasedami, z ostalimi silami pa so prodirali v Udin boršt in vse tesneje sklepali obroč okoli kraja, kjer se je zadrževala Kokrška četa. Ta je kmalu opazila nemške premike, se zavedela nevarnosti in se zato pripravila na preboj pod Storžič. Skušala se je naglo prebiti iz nevarnega ravninskega gozda, toda nemški obroč je bil že pregost. V smeri proti Storžiču so borci povsod trčili ob Nemce, ki so streljali tudi iz že pripravljenih oklepnikov. Prisiljeni so bili pričakati noč in se potem prebiti v njenem okrilju. Zato so zasedli položaje blizu roba gozda in odbijali približevanje policijskih vrst. Zdržali so do noči. Najhuje je bilo v smeri Letenc, na severovzhodnem delu gozda.

Ena izmed partizanskih skupin pa se je poskusila prebiti že popoldne, a skoraj vsi njeni borci so na robu Udinega

nirane: 322. bataljon deželnih strelcev v Domžalah s četami v okolici, 510. bataljon deželnih strelcev v Kamniku, 857. bataljon deželnih strelcev na Jesenicah (razpored v okolici), 922. bataljon deželnih strelcev v Kranju (razpored v okolici), 409. dopolnilni prehodni bataljon v Škofji Loki, 403. kolesarska dopolnilna četa v Kranju in 402. na Bohinjski Beli ter 2. bataljon 14. policijskega polka. Poleg naštetih je bilo še okoli 500 orožnikov in 240 vojakov obmejne straže.¹⁴⁰

** Po takrat prejetih podatkih je partizansko poveljstvo cenilo, da je v akciji proti njim šlo okoli 6000 mož, bolj pa bo držalo, da jih je bilo okoli 3000. A tudi toliko jih je bilo še vedno več kot preveč. Pri takem odnosu sil četa ne bi bila smela sprejeti spopada. Predvsem pa ne v ravninskem Udinem borštu. A zgodilo se je prav to.

*** Četo sta medtem zasledila in izdala sinova Kriškega župana Ervin in Alfred Primožič, ki sta Nemce ta dan v Udin boršt tudi vodila. (Podatek iz sestavka Rajka Mališa v Zborniku Gorič »Ljudje pod Storžičem v boju za svobodo«, 1955, pod naslovom »Ob moči OF okupator ni mogel uspeli«, str. 34.)

Pet borcev, ki so padli 16. aprila 1942 pri Letencah ob Udinem borštu: Jože Fink, Stane Bečan, njegov brat Karel, Tone Teran in Slavko Švegelj

boršta, blizu potoka pri Letencah padli. To so bili Jože Fink, ki je vodil skupino, Stane Bečan-Fajfca, na katerega je bilo razpisanih 3000 RM, in Tine Teran, vsi trije predvojni komunisti, agilni in vidni organizatorji vstaje, nadalje Karel Bečan, Stanetov brat in Slavko Švegelj.* To je bil spet boleč udarec za gibanje na tem področju.

Medtem sta bila v gozdu tudi dva ranjena. Prvi je bil mladinski voditelj Stane Žagar, ki mu je krogla hudo razmesarila desno peto, drugi pa Janez Perko, ki pa je bil le rahlo zadet v roko.**

* Jože Fink je bil rojen leta 1916 v Križah, stane Bečan 1913, Tine Teran 1909, Karel Bečan 1916, najmlajši Slavko Švegelj, ki je v preboju sledil svojim vzornikom, pa še ni dopolnil 17 let, saj je bil rojen 4. 6. 1925 v bližnjih Tenetišah.

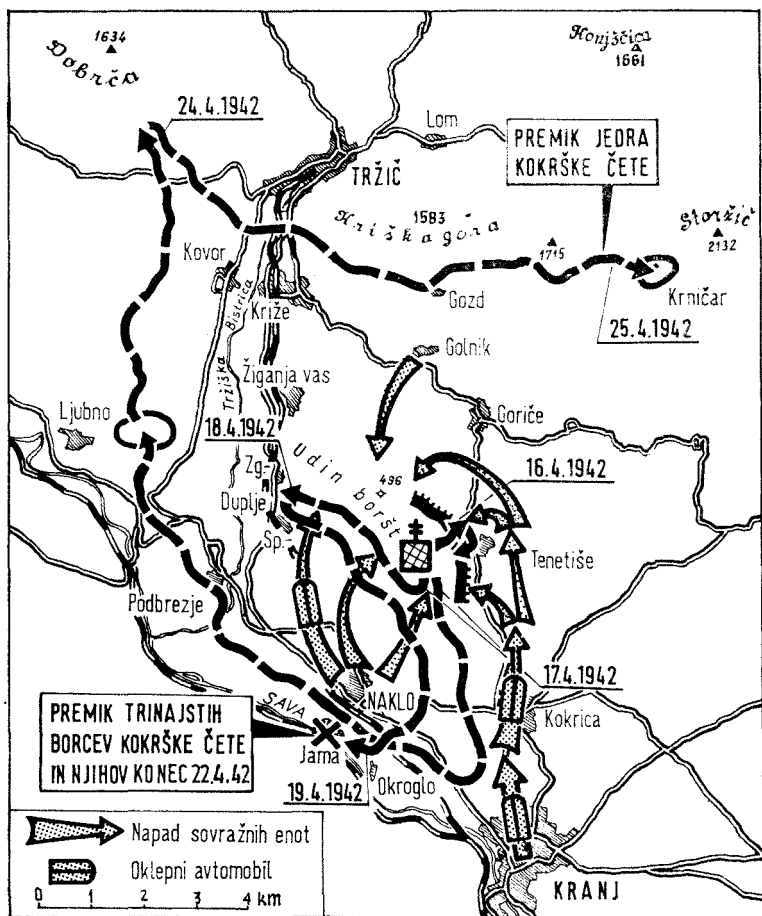
** Popoldne je neki naboj našel pot tudi skozi okno bližnje Podakarjeve hiše v Letencah. Pri oknu je sedel 76-letni Luka Podakar, ki ga je naboj smrtno ranil v trebuh. Mož je umrl med prevozom v bolnišnico.

**Tine Teran, zaslužen politični delavec
in predvojni komunist**

Karel Bečan

Nemški napad na Kokrško četo 16. 4. 1942 v Udinem borštu in premiki čete za tem

Četa je v Udinem borštu na obrobni položajih težko čakala, da se bo znočilo.

A preden se je stemnilo, so Nemci še enkrat napadli. Četa je na napad takoj odgovorila s streljanjem in Nemce zadržala, vendar je bil potem nemški napad vse hujši. Policisti so prebili položaje Kokrške čete, ki so bili na robovih gozda.

Ta policijski napad je četo razdelil na dva dela, ki se nista mogla več združiti. Ko se je končno le znočilo, so se Nemci iz gozda sicer umaknili, z robov pa niso odšli. Zavarovanja so postavili zlasti v podnožju Kriške gore, ker so računali, da se bodo partizani poskušali umakniti proti goram. Borci so to kmalu začutili, zato se je najštevilnejša skupina začela prebijati proti cesti Kokrica—Naklo, ki je bila v južni smeri.

Ponoči se je ta skupina s Francem Šiško in z mitraljezom Milanom Juvanom-Andrejem na čelu pomikala v to smer. Ko so prvi trije partizani stopili na cesto, se je iz bližine oglasil rahel »stoj!« Mitraljezec je onemu v temi takoj odgovoril, naj molči, če jih noče dobiti med rebra. Medtem je že preskočil cesto. Nemški stražar, ki je bil po vzkliku sodeč Korošec, je res utihnil, vmes pa pokašljeval. Verjetno zato, da prisotnosti partizanov ne bi začutil še kdo izmed njegovih. Tako se je okoli 30 borcev te čete rešilo iz nemškega obroča. Na kranjsko polje so prišli brez strela.¹⁴¹

Čisto drugače pa je bilo z drugim delom čete. V tej skupini je bilo 15 mož, vodil pa jo je komandir Alojz Hrovat.

Skupina je ostala v Udinem borštu tudi naslednji dan, 17. aprila. Iz gozda ji je uspelo oditi šele naslednjo noč, ko je hajka začela slabeti. V tej skupini pa sta bila tudi oba ranjenca: Stane Žagar ml., ki ni mogel več hoditi in so ga morali nositi, ter komandir vóda Janez Perko.*

Zaradi nevarnosti in počasne hoje so ranjenega Staneta Žagarja ml. mimogrede skrili pod kup vejevja, da so se drugi lahko sploh umaknili. Dogovorili so se, da bodo ponj prišli po hajki. Janez Perko, ki je najboljše poznal Udin boršt in ni bil

* V tej skupini so bili poleg komandirja Alojza Hrovata, Staneta Žagarja ml. in Janeza Perka še Jaka Rabič, Ivan Županec, Stane Smid, Stanko Mlakar, Tonček Zupan, Ivan Stroj, Stane Pavlin, Vladimir Peraič, Tone Poznik, Danilo Rejec ter brata Lado in Slavko Smuk. (Podatki kakor pod 146.)

Slavko Švegelj

prehudo ranjen, pa se je sam zatekel v neko votlino. V Hrovatovi skupini jih je ostalo še trinajst.

Dan po hajki so tovariši prišli po ranjenega Staneta Žagarja, ki je trpel pod vejevjem, in ga potem odnesli v Duplje k aktivistu usnjarju Alojzu Zupanu. Skupini, ki je nato odšla, pa je Stane Žagar povedal še za jamo vrh Savske struge pri Okroglem, kjer bi se začasno lahko prikrili. Medtem bi poiskali zvezo s preostalim delom čete, nato pa se takoj umaknili iz jame.

Za to jamo je Stane zvedel od Franceta Križnarja-Mrkuševega z Okroglega. Ta mu je jamo pokazal nedavno, ko so v njej hoteli namestiti partizansko tehniko. Kar moč natančno jim je opisal lego jame in jim povedal o zanesljivem Francetu, potem pa so se razšli.¹⁴²

Trinajsterica se je na poti proti Okroglemu izogibala hišam in čistini. Lačni in prezebli so po večurnem iskanju votlino odkrili. Zaradi majhne odprtine so se težko stlačili vanjo. Znotraj je bila jama precej prostorna, a za trinajst ljudi vendarle majhna. Kljub temu, da jim je trenutno nudila skrivališče, z njo sploh niso bili zadovoljni. Takoj so ugotovili, da ne omogoča umika. Toda bili so potrebni počitka, zato so se

odložili, da se bodo samo odpočili, že naslednji dan pa bodo odšli kam drugam.

Takoj so vzpostavili zvezo z Mrkuševim Francetom na Okroglem, kamor je kar podnevi šel mladi Stanko Mlakar. Zvečer jim je France že prinesel precej hrane. Ta zveza je spet izboljšala razpoloženje, kajti France je obljubil, da bo spet prišel. Računali so tudi, da bodo prav prek njega, Franceta, najprej prišli do zveze z drugim delom čete.

Ta večji del čete tedaj res ni bil daleč stran. Zarana, še v temi je namreč tudi prešel cesto in zahodno od Okroglega šel ob Savi ter se z dnem ustavil v gozdu, zvečer pa se premaknil še malo zahodneje v Ljubensko gmajno. Od tod je vzpostavil zvezo z legalko Angelco Štularjevo-Zmagoslavo v Ljubnem. Ta je skupini tudi prinesla precej hrane. Preko nje je torej tudi glavni del čete dobil zvezo s Stanetom Žagarjem ml. v Dupljah pri Zupanu, kamor je potem odšla Štularjeva. Tu, v Dupljah pri Zupanu, pa je zvedela, da je prva skupina odšla proti Okroglemu in da je verjetno v tisti jami.

Štularjeva se je kmalu srečno vrnila in vodstvu skupine v Ljubenski gmajni povedala, da naj preostale iščejo v jami, nato se je vrnila domov.

Zdaj so se tovariši v Ljubenski gmajni, ki jih je vodil četni politkomisar Anton Štefe, oddahnili v prepričanju, da bo četa kmalu spet skupaj. Zvezo s prvo skupino je šel vzpostavljat Franc Šiška-Črto, vendar je bilo tedaj že prepozno: Nemci so že obkoljevali jamo in Šiška je padel v zasedo, da se je komaj še rešil. Kljub temu, da so borci vedeli za one v jami, niso več mogli priti v stik z njimi niti jim pomagati.*¹⁴³

Zaradi pogostih nemških hajk, aretacij in streljanja talcev (17. aprila so jih spet ustrelili 50) je bilo prebivalstvo preplašeno in zaskrbljeno. Ranjenemu Stanetu Žagarju je tedaj iz Dupelj le uspelo vzpostaviti zvezo s prijateljem Pavlom Kernom, ki je živel na Dobravi pri Kropi. Ta naj bi naslednji dan prišel v bližino Okroglega in mu pomagal priti do

* France Križnar-Mrkušev je to zvezo v knjigi »Ne vdaj se, fant« na straneh 38—41 opisal malo drugače. Po razgovorih z udeleženci, predvsem s Francem Šiško, je bilo ugotovljeno, da glavnina čete v Ljubenski gmajni s skupino v jami še ni imela zvez, oni v jami pa še niso mogli zvedeti za glavnino v Ljubenski gmajni. To je povedal tudi preživeli iz jame Vladimir Peraić, ki je med napadom čepel v Savi. Popolnoma pa drži, da je F. Križnar prvi pomagal onim v jami in tudi prvi imel stike z njo.

zdravnika. Žagar se je namreč odločil, da bo kljub rani odšel za skupino, ki naj bi bila v jami pri Okroglem, kajti v vasi je bilo nevarno. S pomočjo Alojza Zupana, ki mu je pripravil zasilne bergele, je odšel iz Dupelj, potem pa je pot nadaljeval sam. Izmučen in vročičen je po dolgih urah naporov le pridrsal k tovarišem v votlino. To je bilo 20. aprila 1942, v zgodnjem nedeljskem jutru.

V jami so se o vsem pogovorili, tudi o zvezi s Pavlom Kernom, s katerim naj bi se Žagar zaradi rane sestal popoldne blizu Okroglega.

Zaradi razbolele noge pa Žagar ni mogel ven na zvezo. To je bilo tudi usodno; Kerna so morali pripeljati v votlino. Ponj je šel Ivan Stroj, ki je bil tod domačin. Kazalo je, da je fant zanesljiv in pripravljen pomagati, sicer pa so naslednji dan že nameravali zapustiti jamo. Zgovorni Pavle Kern je prinesel s seboj nekaj okrepčil, za silo obvezal Stanetovo nogo in obljubil, da bo našel zdravnika, nato je odšel. Toda odhitel je na Bled, kjer je bil sedež policije in gestapa. To, da je šel na Bled, kar je pozneje sam priznal, dokazuje, da so gestapovci z njim delali velike račune, ki jih je fant tudi že začel izpolnjevati.¹⁴⁴

* * *

Ker gre v tem primeru tudi za agenta in izdajalca oziroma za gestapovščino širšega obsega, si njegovo življenje in delovanje podrobneje oglejmo.

O njem Ivan Križnar, doma v Lipnici pri Dobravi, ki ga je dobro poznal, pravi:

»Pavle Kern, ki je končal nižjo gimnazijo in se izučil trgovske obrti, se je s svojo teto priselil na Zgornjo Dobravo šele nekaj let pred vojno, ko ni več hodil v šolo. Bil je najboljši nogometaš v širši okolici, član SKOJ in Stanetov prijatelj. Ob zbiranju ljudi za napad na Begunje je šel v Cankarjev bataljon. Po spopadu na Kotliču se je vrnil domov; v jeseni 1941 ga je gestapo aretiral in zelo verjetno takrat pridobil za sodelovanje. Nato je z lepim rdečim športnim kolesom nosil sporočila gorenjskega vodstva na Jelovici k aktivistom, ki so imeli zveze s posameznimi partizanskimi enotami na Gorenjskem. Pavle Kern verjetno gestapu ni poročal vsega, kar je zvedel o sodelavcih OF in partizanskih enotah, zato ga je gestapo pozimi (najbrž ob preselitvi Dobravcev 5. de-

Votlina v savski strugi pri Okroglem z železniške proge, od koder so Nemci streljali na vhod v jamo. Vmes teče Sava

cembra 1941) ponovno zaprl (morda je bil takrat na krajšem obveščevalnem tečaju?), vendar so ga Nemci s teto spet izpustili in se je z nekaterimi dobravskimi družinami vrnil domov.

Spomladi 1942 mu nismo več povsem zaupali. Ko mu je moj oče vzpostavil zvezo z Ivanom Bertoncljem, se je Pavle pritoževal, da je Johan sprva skakal okrog njega s pištolo v roki, zaradi česar je bil Pavle hudo užaljen. Mojemu očetu je po tem sestanku povedal, da sta se z Johanom temeljito pogovorila in mu Johan spet povsem zaupa. (Pavle Kern je imel na Spodnji Dobravi dekle Anico Šolar, sestro dekleta Ivana Bertonclja-Johana.)

Ko so začeli kmetje na travniku v Lipniški dolini kositi seno, se je nekoč pred poletno nevihto Pavle Kern zatekel vedrit v našo hišo v Lipnici. Z njim smo sedeli v kuhinji, ko je odprl hišna vrata neki gestapovec v civilu iz Radovljice, ki je večkrat hodil v naselja pod Jelovico in smo se ga bali, ker je sodeloval ob aretacijah aktivistov. S Pavlom Kernom sta se samo spogledala, nakar je gestapovec zaprl vrata in odšel. To nam je bilo sumljivo. Moja mama je kar naravnost vprašala Pavla: „Da nisi ti morda povezan z gestapom?“ Pavle se je posmejal in odgovoril: „Mama, če bi jaz delal za gestapo, bi vi vsi že zdavnaj trohnili v Dragi in še mnogi drugi, o katerih vem, da podpirajo partizane.“ Bili smo prepričani, da je to res, vendar sva s sestro Ivko o tem obvestila partizane na Jelovici. Takrat se je vrnil na Gorenjsko partizan Živo Pretnar z Zgornje Dobreve in jelovskim partizanom povedal, da so v Ljubljani opazili Pavla Kerna v nemški policijski uniformi. Sedaj so morali partizani s Pavlom Kernom čimprej razčistiti. Partizani so moji sestri Ivki naročili, naj mu ona ali jaz sporočim, da ga bo Johan spet počakal v soboto ob 10. uri dopoldne ob poti iz Kroke na Jamnik, na kraju, kjer je znamenje in ga domačini imenujemo Sobota. Sporočil sem mu — to je bilo konec julija ali v začetku avgusta — kje in kdaj ga bo čakal Johan. Na zvezo ni šel. Čez en teden mu je isto sporočila sestra Ivka, pa spet ni šel. Odzval se je šele na tretji poziv, ko mi je nekdo od partizanov naročil, naj Pavlu rečem, da bo nesel nujno in pomembno sporočilo kamniškim partizanom.

Potem ga nisem več videl. Leta 1944 je povedala Bronislava Pirc iz Brezovice, da jo je med zaslišanjem neki gestapovec iz Radovljice vprašal: „Ali ste poznali policista Kerna?“

Šele okrog leta 1958 je o usodi Pavla Kerna na poti na Jelovico medicinskemu tehniku Viliju Brecelniku iz RSNZ priporočil Stane Kersnik-Jelovčan. Povedal je, da so partizani, med katerimi sta bila tudi on in Vinko Hafner, Pavla Kerna tisto soboto res pričakovali na dogovorjenem kraju, ga prijeli in zvezali. Pri njem so našli pištolo. Zvezanega so odvedli na Jelovico, ga posadili na neki štor in začeli zasliševati. Hitro je nehal protestirati in začel pripovedovati, da ga je gestapo v zaporu prisilil na sodelovanje in bi mu moral poročati o delovanju aktivistov, zlasti pa o partizanskih enotah. Pavle Kern je priznal, da je izdal Žagarjeve v Ljubljani in tudi partizane Kokrške čete pri Okroglem, rekel pa je, da gestapu ni povedal o mnogih aktivistih OF. Jokal je in prosil, naj mu prizanesejo, ker ga je gestapo pretepel in z mučenjem prisilil, da je povedal o nekaterih organizatorjih NOB, da pa ni izdal nikogar, če ni bil k temu prisiljen. To je dokazoval s tem, da o številnih aktivnih podpornikih partizanov na Dobravi in v njeni okolici, prek katerih je imel on zveze s partizani, ni ničesar povedal gestapu, sicer bi jih ta že zaprl. Obljubljal je, da bo popravil, kar je zagrešil. Prosil je, naj ga pustijo živega in mu dajo kakršnekoli naloge, ki jih bo opravil, da bo s tem dokazal, da je proti nemškemu okupatorju. Vendar Kernu partizansko vodstvo na Jelovici ni moglo več prizanesti niti zaupati. Obsojen je bil na smrt. Zaslišanje gestapovskega agenta Pavla Kerna je gorenjskemu partizanskemu vodstvu v marsičem razkrilo, kakšnih metod se poslužuje gestapo, da bi s svojimi sodelavci odkril, kje so partizanske enote, kaj nameravajo in kdo jih podpira, kar naj bi omogočilo, da bi jih uničili.*

V Ljubljani so tedaj živele Žagarjeva soproga Pepca in vse tri hčerkе: Savica, Nada in Danica, ki so tudi delale v osvobodilnem gibanju, in to pri zadolžitvah, ki bi lahko odkrile posamezne člane glavnega partizanskega poveljstva. Pri družini Ferda Žagarja, brata Staneta Žagarja starejšega, so se namreč občasno prikrivali posamezni vodilni slovenski ilegali in tudi člani glavnega poveljstva partizanskih čet.

Savica Žagar-Hočevarjeva (umrla 1976) je bila tudi kurirka zelo konspirativne dokumentne tehnike OF. Mati Pepca

* Profesor Ivan Križnar je to izjavo napisal ob zadnjem pregledovanju kronike v začetku decembra 1979 po že prej zbranih podatkih. (Kopija pri avtorju.)

Komunisti in skojevci na Dobravi pri Kropi z učiteljem in voditeljem Stanetom Zagarjem in njegovo družino med obiskom ob novem letu 1941. Na fotografiji je tudi gestapovski agent Pavle Kern. Od leve proti desni sede: Tone Mohorič, Pepca Zagar, Stane Zagar starejši, Marija Solar in Ivan Bertoncelj. V drugi vrsti stoje: Jože Bertoncelj, Francka Solar, Anica Solar, Nada Zagar, Savica Zagar-Hočevar, Danica Zagar-Bavcon, Ivka Križnar-Jakulin in Mara Bertoncelj. V zadnji vrsti stoje: Jože Benedičič, Jože Pogačnik, Stane Zagar mlajši, Tonček Luznar, Tonček Bertoncelj, Iztok Zagar, agent in izdajalec Pavle Kern in Tonček Benedičič. Izmed teh jih je življenje v NOB izgubilo šest, med njimi trije Žagarjevi: oba Staneta in Nada

Žagar je s hčerkama Nado in Danico, danes poročeno Bavcon, pod ilegalnim priimkom Žabkar stanovala v Gosposki ulici, kamor so se iz Škofje vasi pri Celju priselile julija 1941. Moški člani Žagarjeve družine, oče Stanko in sinova Stane in Iztok, pa so prišli v Ljubljano že konec aprila ali v začetku maja 1941 in so poleti že odšli med partizane. K Žagarjevim-Žabkarjevim je prihajala tudi Meta Sitar-Beletova, hčerka grafika Sitarja, ki je ponarejal razne štampljke in legitimacije za vodilne organizatorje OF in KP. Meta Sitarjeva in Savica Žagarjeva sta bili v ilegali že od julija 1941. Kljub največji konspiraciji so k Pepci Žagarjevi v Gosposko ulico prihajali tudi nekateri Gorenjci, ki so bili povezani z NOB. Tako je prišel tudi Pavle Kern, znanec z Dobrave, pa še udeleženka dražgoške bitke Erna Pečnikova iz Ljubnega, žena

starega komunista in dražgoškega borca Lojzeta Pečnika, na katerega so Nemci razpisali 20.000 RM nagrade. Kdo take borke ne bi sprejel, če je bila v stiski! Tako sta se prav ta dva pri mami Pepci v Gosposki ulici srečala tudi z Meto Sitarjevo in Savico Žagarjevo, kar je bilo kmalu pomembno.

Pavle Kern je tedaj, v drugi polovici marca 1942, tem ilegalkam razlagal, da gestapovcem ni nič povedal, da so ga izpustili in mu med zasliševanjem celo »prestrelili koleno«. (Ko je slab mesec zatem prišel v okrogelsko jamo, ni nič šepal.) Tožil je, da je na Gorenjskem hudo in da nima zveze s partizani. »Hotel je, da mu jo oskrbiva medve,« je povedala Meta Sitar-Beletova, »a je od naju ni dobil. Preveč zaupno delo sva imeli.«

Toda tudi to, kar je vedel, je bilo preveč. Nekega pomladnega jutra, 16. aprila 1942, so postopoma aretirali vse: najprej mamo Pepco Žagarjevo, nato pa ostale tako, kot so prihajale k njej na javko v Gosposko ulico. Poleg italijanskih črnosrajčnikov so v stanovanje Žagarjeve prišli tudi gestapovci, ki so se pripeljali z Bleda. Ko je na zvonec pritisnila Meta Sitar, so jo v stanovanje potegnile številne roke gestapovcev, ki jih je znotraj naštel 13. To je dokazovalo, da izdajstvo izvira z Gorenjske, s Kernove strani. Meto Sitarjevo in vse Žagarjeve ženske so strahotno mučili, vendar so vse utajile. Da bi bilo še huje, je bila aretirana tudi Erna Pečnikova, ki je policiji povedala vse, kar je vedela. Ljubljanski vosovci so jo zato nameravali justificirati, vendar se je Pečnikova temu nekako izognila.

Te aretirane tovarišice, obremenjene z izpovedmi Pavla Kerna in še Erne Pečnikove, so morale veliko pretrpeti. Zasliševati so jih hodili tudi gestapovci z Bleda, vsi v civilu. Med njimi je bil tudi visok funkcionar dr. Hans Bauer, kar dokazuje, da je šlo za veliko stvar in da so se gestapovci zelo približali vodstvu slovenskega NOG.¹⁴⁵

* * *

Ko je Pavle Kern odšel iz jame, tovarišem v njej ni kazalo drugega, kot počakati na zvezo in na pomoč za vedno bolj trpečega Staneta Žagarja. Noč na enaindvajseti april je bila v votlini hladna in dolga. Večino je skrbelo, kako bodo z ranjenim Žagarjem prišli iz jame. Pri ozkem vhodu je vedno kdo leže stražil, kajti drugače ni bilo mogoče. Zunaj zaradi

Stanko Mlakar-Cveto iz Senčurja, udeleženec dražgoške bitke in drzen mitraljezec. Ko je na čuden način ostal živ, se je spet vrnil v Kokrško četo ter postal četni politkomisar. Tudi on je septembra padel v Udinem borštu

vidljivosti niso smeli postaviti stražarja, kajti s proge, ki teče tik ob desnem bregu Save, bi ga nemške patrulje zlahka opazile.

Še pred svitom 21. aprila sta se odplazila po vodo Vladimir Peraić in Stane Šmid. Vrh skale pa sta že naletela na Nemce. Zaropotalo je in Šmid je bil ranjen v roko. Ker je bil zadnji, se je hitro spustil nazaj v jamo, Peraiću pa to ni več uspelo. Zato se je pognal čez več metrov visoko skalo in se med grmovjem bolj zvalil kot splazil do Save. Vanjo je zagazil z namenom, da bi jo preplaval ali prebredel. Toda bila je ledeno mrzla in zaradi topečega se snega tudi visoka in deroča. Tok ga je vrgel nazaj, malo nižje k bregu. Medtem se je vse bolj danilo. Da ga Nemci ne bi opazili, se je po večkratnih poskusih, da bi prišel čez Savo, stisnil pod večjo skalo in tam čepel v ledeno mrzli vodi. Na skali nad njim pa so Nemci med tem postavili mitralješko gnezdo.

Ko so tovariši v votlini zaslišali strele in videli, da je Šmid ranjen, so spoznali, da so izdani in obkoljeni. Grabili so po orožju in opremi, da bi se zvrstili za preboj. A brž ko se je kdo prikazal iz jame, je močno zaropotalo. Nemci so od prvega trenutka napada obvladovali jamski vhod. Čeravno je imela votlina dve odprtini, to ni nič pomagalo: obe sta bili zelo izpostavljeni strelom. Ena pa sploh ni prišla v poštev za izhod, ker je bila v strmi steni.

Skrbi za hudo ranjenega Žagarja se je zdaj pridružila še skrb za Peraica. In skrb, kako se bodo prebili. Medtem se je jami že približalo pasje renčanje. Pokazal se je policist s psom. A oba je z zbrojevko preluknjal Stanko Mlakar, ki je ležal pri vhodu.

Takoj zatem so policisti hoteli v jamo vdreti pri srednji odprtini. Tu je Jaka Rabič ustrelil drugega policista. Zatem so Nemci začeli vhod v jamo obmetavati z bombami in obstreljevat z mitraljezi. Vendar to trinajsterici ni škodovalo, kajti vhod v votlino je bil pod previsom.

Vendar pa je ta sovražni ogenj zadostoval, da se nihče ni mogel splaziti iz jame. V predahu je eden nataknil na puško posodo ter jo pomolil ven. Komaj se je posoda pokazala zunaj, so zadrdrali ostri rafali. Posoda je bila preluknjana. Izhod je bil torej zaprt! Nemci so spet začeli na gosto streljati proti jami. Ko je to spet prenehalo, je partizane nekdo v slabi slovenščini začel pozivati na predajo. Toda iz jame so odjeknili vzkliki, da se slovenski partizani ne predajajo. Tako kot pred štirimi dnevi v Udinem borštu so tudi zdaj upali, da se bodo v varstvu noči le nekako rešili.

Nemško poveljstvo je medtem dobilo okrepitev. Z drugega brega Save, kjer teče železniška proga, so proti luknji začeli streljati iz železniškega oklepnika. Po zraku so zažvižgale granate in se razletavale blizu odprtine. Votlina se je ob vsaki eksploziji sicer rahlo stresla, vendar je bil vhod še vedno s prednjo steno zaščiten. Ko je topovsko streljanje prenehalo, so po polju in gozdu nad jamo pripeljali še oklepni avto, vendar se jami ni mogel zadosti približati.

Takoj zatem je trinajsterico vznemiril dim, ki je začel vdirati v jamo. Nemci so namreč na žico navezali otepe slame, jih zažgali in spustili tik k odprtini. Kmalu je bilo v votlini vse zakajeno, zadušljivo in vroče.

Tedaj se je pred vhodom pojavil policist z mino. V naslednjem trenutku so ga že zadeli streli iz jame.

Tudi ta policijski poskus ni prisilil obkoljenih k vdaji. Črni od dima so se sicer dušili in kašljali, popustili pa niso.

Čez čas so Nemci na nasprotni strani Save postavili še protitankovski top. Toda Stanko Mlakar je topničarje razgnal z zbrojevko. Nemci so z umetno meglo zakrili okolico in top odstranili, hkrati pa tudi enega ranjenega in enega ubitega vojaka.

Potem so proti luknji spet zadrdrale strojnice, vmes pa so Nemci ponovno namestili protitankovski top. Začeli so ob-streljevati skalo, toda zdaj iz take daljave, da jih z brzo-strelko iz jame ni bilo moč doseči. Granate so udarjale blizu vhoda, kajti Nemcev pri merjenju nihče ni oviral. Tedaj je v jami nekaj granatnih drobcev ubilo prva dva: Slavka Smuka in Toneta Poznika. In vsa jama je bila polna dima.

Enourno topovsko obdelovanje je odkrušilo tudi nekaj stene, ki je ščitila odprtino. Potem jih je iz tišine prebudilo drsanje po skali in pozivi v slovenščini, naj nikar ne streljajo in da je na vrvi navezan njihov tovariš. Nemci so namreč iz begunjskih zaporov pripeljali dva ujeta partizana, da bi ju izkoristili pri mehčanju trinajsterice. Toda tudi to ni zaleglo. Iz jame so se oglasili rafali in navezani ujetnik je bil ranjen v roko.*

To je bil ta dan zadnji nemški poskus, nato pa se je začelo mračiti. Tema je okrepila upanje trinajsterice na rešitev. A še preden se je čisto stemnilo, je v votlino planila močna luč: Nemci so z žarometom osvetlili pečino, da je bilo pri vhodu svetlo kakor podnevi. Upanje trinajsterice, da se bodo rešili ponoči, je spet ugasnilo.

Prišla je dolga in napeta noč... Obkoljeni partizani so kljub izgubljenemu upanju spet poskusili s posodo, a zgodilo se je tako kakor podnevi: takoj je zaropotalo in več strelav je preluknjalo.

Prva jutranja svetloba 22. aprila je obkoljene partizane dobila budne. Naenkrat so zaslišali neko drdranje. Nad njimi so vrtali s kompresorjem, da bi skalo razstrelili.* Toda ko je odjeknila eksplozija, se nikomur v jami ni nič zgodilo, če-ravno se je vsa skala močno stresla.

Zdaj, ko je vsak up na rešitev ugasnil, so se partizani od-ločili, da se bodo pokončali sami. Živih ne smejo dobiti. Pri

* Obstreljen je bil Ludvik Bradeško. Nemci so mu obljubili, in to sam general Rösener, da ga bodo na Golniku ozdravili in potem izpustili, kar se je tudi res zgodilo. Ludvik Bradeško je bil partizan Rašiške čete in udeleženec akcije 22. julija 1941 v Tacnu. (Podatki kakor pod 146.)

* Vrtalni stroj so pripeljali od gradbenega podjetja »Slavec« iz Kranja in delavce prisilili k vrtanju in miniranju. Delavci pa so pri tem sabotirali in prvi kompresor pokvarili tako, da so morali iz kamnoloma v Kokri pripeljati drugega. (Podatki kakor pod 146.)

**Slavko Smuk, ki je votlini
padel prvi**

tem jih je najbolj bodril in pozival k odločnosti Stane Žagar. V zadnjem zanosu so začeli prepevati partizanske in druge revolucionarne pesmi, vzklikali so svobodni Sloveniji in komunistični partiji ter preklinjali fašiste. Še enkrat so jih Nemci pozvali na predajo, a tem pozivom so odgovorili še močnejše prepevanje in izzivalni klici. Partizani so v zadnjih minutah uničevali orožje in opremo ter postrelili naboje. Le zadnje so zadržali; z njimi se jih je postrelilo šest.** Takrat so policisti začeli po cevi spuščati bombe, napolnjene s strupenim plinom. Pet tovarišev je izgubilo zavest, ne da bi se prej pokončali. V votlini je nastala tišina.

Sredi dopoldneva so Nemci pripeljali iz Begunj nekaj zpornikov in jih prisilili, da so se spustili v jamo. Tam so našli osem mrtvih in pet še živih, a nezvestnih partizanov. Tudi domačini z Okroglega so potem morali znašati skupaj mrtve in zajete, a omamljene borce.***

** Ob mrtvem Pozniku in Smuku so obležali Stane Žagar, Jaka Rabič, Ivan Županec, Lojze Hrovat, Stane Pavlin in Ivan Stroj. (Podatki kakor pod 146.)

*** Živi so v jami ostali šestnajstletni Tonček Zupan, ki je bil najhuje poškodovan in ki so ga iz jame prinesli nezvestnega in je umrl 27. 4. 1942, Stanko Šmid, Danilo Rejec, Lado Smuk in sedemnajstletni Stanko Mlakar. (Gl. zbornik NOV VI/2, dok. št. 158 —

Vladimir Peraić pa je cela dva dni in eno noč tičal v vodi, kajti okoli njega je bilo preveč Nemcev. Tudi deroča Sava ga ni pustila čez. Čeprav je bil zunaj votline, ni mogel pomagati ne sebi ne tovarišem v votlini. Ko so Nemci odšli, se je premočen in premražen komaj rešil.

Nemci so tedaj fotografirali razne prizore te herojske tragedije gorenjskih partizanov in jih priobčili v raznih časopisih po Nemčiji. Toda pod njimi ni pisalo, da se je to zgodilo na Gorenjskem, sredi »Oberkraina«, se pravi v neposredni bližini Hitlerjeve trdnjave, temveč nekje v oddaljeni Bosni. Poleg tega pa so navajali, da se je silno težko vojskovati proti tako fanatično zagrizenim upornikom, kot so partizani.^{146*}

Na koncu aprilske hajke sta bili torej skupini iz Udinega boršta, ki sta jo v preboj vodila Jože Fink in Alojz Hrovat, povsem uničeni.

O takratnem delovanju in izgubah Kokrške čete, posebej pa o dogodkih v votlini pri Okroglem in okoli nje, veljajo še naslednje ugotovitve:

Nemški policijski in vojaški oddelki na Gorenjskem so bili tedaj zelo močni, razmeščeni pa tako, da so se v najkrajšem času lahko pojavili v kateremkoli kraju. V obravnavanem primeru še posebno zato, ker sta četo odkrila in izdala nemčurja Ervin in Alfred Primožič iz Križev.

Podolgovati in skoraj ravni Udin boršt je bil za okupatorjeve motorizirane sile zelo ugoden teren, kajti gozd obdajajo številne ceste.

opombe.) Smuka, Šmida in Rejca so ustrelili med talci že 16. maja 1942, medtem ko je Mlakar doživel drugačno usodo. Zaradi mladosti in vzdržljivosti pri zasliševanju so ga gestapovci v Begunjah tako kot Kerna hoteli prevzgojiti in dobiti na svojo stran. Stanko pa jih je v tem nadigral, izkoristil priložnost in se spet priključil Kokrški četi pod Storžičem, kjer je pred svojo smrtjo večkrat pripovedoval o dogodkih v jami.¹⁴⁷ Tudi Lado Smuk je v begunjskih zaporih dva dni pred ustrelitvijo znancu Stanetu Šinkovcu iz Kranja v sobi št. 10 uspel šepetaje povedati, kaj se je dogajalo v okrogelski jami. (Pismena izjava Staneta Šinkovca 7. 2. 1977; v avtorjevem arhivu.)

* Tako nemško ilustrirano revijo iz 1942. leta je videl tudi avtor sam. Nemškim okupacijskim oblastem je to verjetno ušlo iz nadzora. Železničarji in nekateri drugi ljudje, ki so se vozili v Avstrijo in še dlje, so verjetno take revije prinašali iz rajha.

Sestnajstletni Tonček Zupan iz Senčurja, ki je bil najmlajši borec med trinajsterico v votlini in je izdihnil 24. 4. 1942

Kljub predanosti in izkušnjam prvoborcev je bila Kokrška četa še mlada. V taki sestavi dotlej ni delovala niti mesec dni.

V zvezi s trinajsterico v okrogelski jami je bilo najusodnejše to, da so zaradi ranjenca vzpostavili zvezo z zunanjim svetom. Tako so omogočili izdajstvo po človeku, ki je bil še neodkrit gestapovski plačanec.*

Skupina v okrogelski jami je v boju pokazala izredno junštvo in človeške vrline. Tolkla se je do zadnjega, ni se predala in se raje uničila sama, kot da bi živa prišla v sovražnikove roke. S tem so borci v moralnem pogledu premagali močne policijske sile, ki jih je k jami prišel spodbujat sam general SS Erwin Rösener.^{147**}

Ko je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet zvedelo, kaj se je zgodilo v jami, tudi ni molčalo. V pismu štabu 1. grupe odredov 9. maja 1942 je sicer dobronamerno, toda

* Pavle Kern je za izdajstvo tovarišev v okrogelski jami dobil 5000 RM. To je potrdil podobni prodanec Franc Kristan iz Sela pri Vodicaх na zaslišanju junija 1943 na Mežakli. (Podatek: Stane Kersnik-Jelovčan in Vinko Hafner.)

** Da je Rösener res prisostvoval spopadu pri tej jami, zvemo iz spominov Ludvika Bradeška, ki jih hrani arhiv CK ZKS.

ostro kritiziralo odločitev trinajsterice, zakaj da je šla v luknjo, ne da bi bila tam postavila stražo itd. V tem pismu glavno poveljstvo domneva, da »so bili (borci) prav gotovo opazeni od denunciantov in izdani«. ¹⁴⁸

Čeprav je bila kritika v bistvu pravilna, je bila vendarle samo načelna in izrečena od daleč, a zato tudi nekonkretna. Odmev nanjo bi bil vse drugačen, ko bi ji bilo sledilo tudi priznanje za junaško zadržanje borcev.

Borci so bili res izdani, a ne zato, ker morda niso postavili stražarja, ampak zato, ker se je v jami pojavil človek, ki je bil dotlej celo organiziran. Takih in podobnih primerov poznamo več tudi drugod, pa so bili nekateri borci zaradi junaškega zadržanja v poslednjem boju odlikovani celo z redom narodnega heroja. Tudi v tem primeru vztrajni in nepopustljivi borci zaslužijo največja odlikovanja.

V okrogelski jami se je odigrala izjemno herojska epizoda gorenjskih partizanov. Ta dogodek je odjeknil po vsej pokrajini ne le v negativnem, temveč tudi v pozitivnem smislu. Prebivalstvo in celo Nemci so se čudili tako junaškemu dejanjem obkoljenih partizanov, ki niso klonili niti tedaj, ko ni bilo več nobenega upanja na rešitev. Zadnja dejanja obkoljenih partizanov v jami so še danes zgled, kako je treba umreti v takih trenutkih.

Tako junaštvo, ki so ga borcem v jami priznali tudi Nemci z generalom Rösenerjem na čelu, in umiranje za svobodo s pesmijo na ustih bi bilo treba nagraditi z najvišjim odlikovanjem. Kdor je umrl tako mlad in tako, kakor so umrli borci v jami, zasluži največje občudovanje, priznanje in večno zahvalo.

* * *

Tretje in največje skupine Kokrške čete, ki se je zatekla v Ljubensko gmajno, Nemci niso odkrili. Ta skupina s politkomisarjem Antonom Štefetom na čelu je že 22. aprila 1942 odšla iz Ljubenske gmajne, in sicer v Dobrčo, od tam pa nad Vetrno pod Kriško goro. Pri premiku ni naletela na Nemce. Potem se je premaknila v Krničarjevo kočo pod Storžič, odkoder je 1. maja šla v oskrbovalno akcijo v Sebenje.

Namesto padlega komandirja Alojza Hrovata je bil za četnega poveljnika takoj in soglasno izvoljen Franc Šiška-

Črto,* politkomisar pa je ostal Anton Štefe-Kostja. Tako je Anton Štefe od jeseni 1941 že tretjič povezoval borce v novo oziroma obnovljeno enoto.

V začetku maja 1942 je Kokrška četa štela okoli 35 borcev. Aprilska hajka v Udim borštu, izgube pri Letencah in v okrogelski jami, vse to je rast Kokrške čete spet zavrlo. Zato četa s tem številom v maju še ni mogla prerasti v bataljon tako kakor Kamniška. Na spomlad 1942. leta sta se namreč ti dve četi nekaj časa razvijali skoraj skladno, a ker Kamniška v tem času ni doživela nobenega podobnega udarca, se je sredi maja razrasla v bataljon.

Okrog 10. maja 1942 je Kokrška četa vzpostavila prvo zvezo s štabom 1. grupe odredov, ki je bil medtem osnovan na Jelovici.

Dne 4. aprila 1942 je namreč glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet izdalo povelje o ustanovitvi grup odredov. Slovenska partizanska vojska je bila tedaj razdeljena na tri grupe. Tudi gorenjski partizani so s tem dobili novo poveljstvo: štab 1. grupe odredov. Komandant je postal Jože Gregorčič-Gorenjc, politkomisar pa Lojze Kebe-Gregor Požar, prej Štefan. V navodilu z dne 12. 4. 1942 je bilo odrejeno, naj štab 1. grupe odredov postopno ustanovi Gorenjski, Kokrški in Koroški odred.¹⁴⁹

Tedaj je Kokrška četa taborila nad Lomom pod Javorniškim sedlom. Iz štaba 1. grupe odredov je kurir Karel Kravcar prinesel navodila za delo in za čim prejšnjo ustanovitev odreda. Četo je dobil že pod Javornikom. Konec maja je četa odšla na večdnevne akcije proti Tržiču, v Bistrico in pod Dobrčo ter prišla tudi do Ljubnega. Ko se je vračala s te bojne poti, se je 2. junija ustavila pri Sv. Ani (v Podljubelju), kjer je pri petokolonašu Ankeletu izvršila prehranjevalno akcijo. Med akcijo je tam čisto po naključju zajela in s smrtjo kaznovala izdajalca Franca Perka, kovača iz Poljan nad Škofjo Loko, ki je med begom pred partizani prav ta večer prenočeval pri Ankeletu. O tem so Nemci potem prek posebnega letaka širili strupeno protipartizansko propagando, češ da par-

* Ilegalna imena so večinoma začeli uvajati približno v aprilu, zato jih navajam v glavnem šele od tu dalje. Nekateri, npr. Stane Bečan, ki je imel ime Fajfca, pa so nosili ilegalna imena že prej.

tizani ubijajo poštene, nemškemu rajhu naklonjene Gorenjce in podobno. Od tam je četa prek Doline odšla na Konjščico.

Dne 6. junija 1942 so Nemci ponovno šli v hajko. To pot so se poslužili svojstvene prevare. Pod vrh Konjščice so prišli že ponoči, navsezgodaj pa so se začeli pomikati navzgor, natančno proti četnemu taborišču, kar je kazalo na izdajo. Da bi partizane zanesljivo presenetili, so med bližanjem zvonili s kravjimi zvonci, po drevju pa so tolkli s sekirami. Toda zviijača, da bi se partizanom približali kot pastirji in drvarji, Nemcem vendarle ni uspela. Četna patrulja je bližajoče se policiste kmalu opazila in se z njimi takoj spopadla. Partizani v taborišču so bili zaradi streljanja opozorjeni na nevarnost in so se zadosti zgodaj umaknili.

Po tem spopadu se je Kokrška četa premaknila na južne strmine Storžiča, in sicer na Kališče.^{150*}

Preraščanje Kamniške čete v bataljon

1. maj Kamniške čete — Zmagoviti spopad na Osnovčku — Krepitev čete — Sredi maja nov Kamniški bataljon — Prve ambulate Kamniškega bataljona — Izdajstvo in nov napad 1. junija.

Vrnimo se spet h Kamniški četi, ki je medtem razvijala vse večjo aktivnost.

Čeravno so Nemci po veliki hajki, konec aprila 1942 pa po obsežnih aretacijah ter selitvi prebivalcev Kostanja hrupno zatrjevali, da je s partizani na Gorenjskem konec, so ljudje kmalu začutili, da je tudi ta okupatorjeva propaganda lažna.

Res so aretacije za dalj časa tu spet zavrle širjenje NOB, a Kamniška četa se vendar ni dala zaustaviti. Precej organizacij OF pa je ostalo v hribovskih predelih, predvsem v Tuhinjski dolini.

* Ta dan se je s terensko-političnih javk vračal Srečko Perhavec, takratni sekretar mestnega komiteja KP Tržič. Na tej poti ga je opazil in nanj streljal nad Jelendolom lovec veleposestnika barona Borna. Perhavec je bil tedaj hudo ranjen. Z zadnjimi močmi se je zavlekel v neko bližnjo koč. Nemci so ga tam odkrili in zajeli ter ga odpeljali v begunjske zapore, kjer je umrl med mučenjem. Nevarni lovec se je po tem dejanju umaknil na Koroško.¹⁵⁰

Bližal se je 1. maj 1942. Nekaj dni pred tem je Kamniško četo, ki se je tedaj zadrževala na Zlatem polju, obiskal grupni politkomisar Lojze Kebe-Štefan. Njegov prihod so obeležili s poživljenim delovanjem čete, več tovarišev so sprejeli v partijo in v SKOJ, hkrati pa so se dogovorili, da bodo 1. maj proslavili z različnimi akcijami. Domenili so se tudi o mobilizaciji novincev.

Na predvečer 1. maja 1942 so iz Kamniške čete odšle na teren štiri patrulje. Pripravile in zažgale so kresove nad Kostanjem, nad Vranjo pečjo in na Zlatem polju. Na Starem gradu nad Kamnikom je ena izmed teh skupin izobesila veliko slovensko zastavo. Ob zastavi so borci zažgali tudi nekaj eksploziva in demonstrativno vrgli več ročnih bomb. Vse to je močno spodbudilo prebivalstvo, med Nemci in nemčurji pa povzročilo velik preplah. Nemci, ki so kmalu opazili zastavo, so v to smer začeli ostro streljati, zastavo pa so sneli šele naslednji dan.

Zatem se je Kamniška četa spet premaknila v Tuhinjsko dolino.¹⁵² Že 2. maja 1942 se je utaborila nad Vranjo pečjo v Tuhinjski dolini. Tu jo je že drugi dan presenetila nemška ogledniška patrulja, ki je tudi takoj napadla. Nepripravljena četa se je brž uredila in Nemce, ki jih ni bilo veliko, postopoma potisnila v dolino. Tudi Nemci so, kot je vse kazalo, na partizane naleteli nepričakovano, sicer bi jih bilo prišlo več.

Zaradi tega spopada se je četa seveda takoj premaknila čez tuhinjsko cesto in se zasilno utaborila pod Osnovčkom. Od tu je odšla v prehranjevalno akcijo k nekemu nemčurju, kajti zalog ni imela. Po vrnitvi se je spet premaknila in si uredila taborišče na Osnovčku. To je bil zelo primeren teren, kajti omogočal je dobro preglednost. Po dolgem času so se kamniški borci počutili varne in imeli so občutek, da jih sovražnik tu ne more ne presenetiti ne zlahka pregnati. In tu so res v miru preživeli kar teden dni, kar je bilo v tistih časih na levem bregu Save nekaj izjemnega. Tamkajšnji partizani so se zaradi nemškega zasledovanja morali običajno seliti vsaj vsaka dva ali tri dni.

Na 700 metrov visokem, strmem in ošiljenem Osnovčku, ki se dviga ob vznožju jugovzhodne strani Menine planine, nad Šmartnim v Tuhinjski dolini, so se čutili svobodne.

Tedaj je Kamniška četa štela 54 ljudi, samih prostovoljcev. Poleg pušk in bomb so premogli tudi dve strojnici. Osnovček

jim je nudil tudi ugodno obrambo in položaje za boj, zato je zaupanje v lastne moči po številnih in uspešnih akcijah močno poraslo. Vodstvo čete je sklenilo, da se s tega hriba ne umaknejo vse dotlej, dokler ne bodo z njega pregnani.¹⁵³

Da bi Nemce čimbolj zanesljivo pritegnili na Osnovček, so na stražarskem mestu, odkoder je bil najboljši razgled proti Šmartnemu, izobesili veliko zastavo. To je bilo namensko izzivanje Blejčevih borcev.

Nemci so Kamniško četo seveda kmalu izsledili. Dne 8. maja je prišlo na ogled sumljivega hriba okoli 32 policistov, ki so Osnovček tudi fotografirali. To je bilo za partizane znamenje, da se je treba pripraviti na spopad, na kar so najbolj bojažljivi tudi komaj čakali. Policiste so hoteli takoj napasti, a je komandir Matija Blejec-Matevž rekel, da se jih bodo lotili, ko jih bo prišlo več. Zato so z napadom počakali in se nanj tudi dobro pripravili. Po robu vrha hriba so izkopali jarke in vse preuredili v utrjene položaje.

Nemški oddelek se je zvečer brez boja umaknil v dolino, iz čete pa je bila tedaj ena patrulja poslana po shranjeno municijo v Radomlje, druga pa je šla v Palovče po hrano in po novice. Tako je v taborišču ostalo le pol čete, ki pa je vseskozi skrbela za varnost. Navsezgodaj 10. maja so budne četne patrulje že otipavale prve Nemce. Okupator je medtem zbiral večje sile.¹⁵⁴

Koliko moč je šlo napadat Osnovček, ni bilo mogoče ugotoviti. A že podatek, da so samo v bližnjem Kamniku imeli svoj sedež 93. rezervni policijski bataljon, 510. bataljon deželnih strelcev in še nekaj drugih enot, nam pove, da so imeli Nemci na voljo veliko moštva.* Bilo jih je toliko, da so Osnovček do jutra obkolili s tremi obroči. Partizanske patrulje, ki so se to jutro vračale v taborišče, niso mogle več nazaj v četo. Nemci so jim presekali pot. Ena izmed patrulj se je tedaj hitro umaknila na Kostanjsko planino. Glavnina čete 27 borcev, ki je bila v taborišču, je pod poveljstvom Matije Blejca-Matevža takoj zasedla vrh Osnovčka, kjer so že imeli pripravljene položaje. Tu so borci plegli in pričakovali Nemce. Medtem je izkušeni Matija Blejec hodil od borca do borca, hrabil posameznike in jim dajal različne napotke.

* Podatki o takratnih nemških silah na Gorenjskem so navedeni v Zborniku NOV VI/2, v opombi 3 na str. 473, o čemer je že bila beseda.

Očitno je bilo, da Nemci hočejo partizane stisniti na čim manjši prostor in jih nato z močnimi jurišnimi oddelki uničiti. Njihov vse manjši obroč se je postopoma res približeval vrhu. Ko so Nemci prišli v bližino partizanskih položajev, na 15 do 20 metrov, so jih sprejele partizanske krogle. Četa je prvi nemški naval ustavila s takim ognjem, da so se policisti morali umakniti, nekaj pa jih je tudi obležalo. Ker so partizani začeli streljati šele, ko so Nemci prišli na čistino in že čisto blizu njih, so bili zadetki pogosti.

Po krajšem zatišju so Nemci znova naskočili. Partizani, ki jih je prvi uspeh še bolj ohrabil, so jih tudi to pot potisnili nazaj. Nemci so napadli še tretjič, a tudi tokrat brez uspeha. Ko tako niso mogli ugnati partizanov, so iz Kamnika pripeljali nekaj topov in minometov. S temi so zdaj začeli obstreljevati vrh Osnovčka, vendar so kmalu prenehali. Koničasti vrh, kjer je bila razporejena Kamniška četa, je namreč tako ozek, da so bili nemški izstrelki nevarni tudi njihovim lastnim vrstam, kajti granate so padale čezenj.

Proti večeru so Nemci še enkrat napadli. Ta napad je bil izmed vseh najsrdečjši. Trajal je več kot poldrugo uro. Nemci nikakor niso popustili, partizani pa tudi ne. Šele ko se je zvečerilo, so se napadalci spet umaknili s položajev, vendar pa so v podnožju postavili zasede in zavarovanja.

Zaradi celodnevne streljanja in premeščanja številnega vojaštva je okoliško prebivalstvo že menilo, da so njihovi borci to pot dokončno pogubljeni.

Toda bilo je drugače: Kamniška četa bi bila takrat zdržala še več napadov, a začelo ji je primanjkovati streliva in tudi nekaj ranjencev je že bilo. Zato so se borci odločili, da se bodo umaknili. Ko se je stemnilo, so se po najbolj strmem pobočju spustili v dolino in se prebili skozi nemške vrste, kajti Nemci so tudi čez noč ostali v podnožju Osnovčka.

Kmalu so se jedru čete pridružili tudi tisti borci, ki so bili med spopadom zunaj nemškega obroča in v patroljah.

To je bil dotlej največji in najuspešnejši partizanski spopad v teh krajih. Nemci so imeli precejšnje izgube. O tem sicer ni podatkov, toda kmetje, ki so jih ponoči nagnali, da so z vozmi morali po padle, so videli, da so Nemci odpeljali precej mrtvih in ranjenih. Nalagali in iztovarjali pa so jih Nemci sami; kmetom niso dovolili gledati, koga in koliko jih preva-

žajo. Drugi dan je nemško poveljstvo razglasilo, da so bili na vozovih pobiti partizani.

Partizani so izgubili le enega borca. To je bil Jože Šest-Razin, ki pa se je sam ustrelil. Kljub hudim bojem torej v spopadu ni padel nihče, imeli pa so 5 ranjenih; tudi kapa komandirja Matevža je bila prestreljena, nekateri drugi pa so imeli prestreljene obleke in nahrbtnike.

Govorice o velikem partizanskem uspehu so se naglo raznesle po vsej okolici.

Poleg tega je spopad na Osnovčku rodil tudi zelo ugodne politične posledice: k partizanom so začeli prihajati novi prostovoljci.¹⁵⁵

Da bi laže razsojali, v kakšnih razmerah sta obe četi, Korška in Kamniška, delovali in se razvijali v bataljon, je treba vedeti, da so v maju 1942 imeli Nemci na Gorenjskem deset bataljonov raznih policijskih in vojaških oboroženih sil, različne tehnične čete in skupine, ob njih pa tudi najmanj 500 orožnikov in 240 vojakov obmejne carinske službe. Če računamo, da je nemški bataljon štel okoli 600 ljudi, potem je imel okupator v tem času na Gorenjskem blizu 8000 oboroženih mož.¹⁵⁶

Kljub tako močnim okupatorjevim silam je Kamniška četa že prve dni po spopadih na Osnovčku narasla na nekaj več kakor 70 borcev. Tolikšno število je omogočilo, da so se borci začeli pripravljati na obnovo Kamniškega bataljona, ki je bil prvič sestavljen v poletnih dneh vstaje 1941.

Do tega je prišlo že čez nekaj dni, sredi maja 1942, in sicer nad Zlatim poljem.*

Za komandanta bataljona je bil imenovan Matija Blejec-Matevž Plamen, dotedanji komandir Kamniške čete, za politkomisarja pa Jakob Molek-Mohor Iskra, prejšnji četni politkomisar.

Bataljon so razdelili na dve četi, nekaj pozneje pa so sestavili še tretjo. Komandir 1. čete je postal Franc Per-Vido, politkomisar Tomaž Novak-Srečo. Za komandirja 2. čete je bil postavljen Tine Pestotnik-Miha, za politkomisarja pa Janez Brlec-Nace.¹⁵⁷

Takoj po ustanovitvi se je Kamniški bataljon lotil nadaljnje mobilizacije prostovoljcev, ustrezno vzdušje pa je ustvaril

* Natančnega datuma ustanovitve novega Kamniškega bataljona ni bilo mogoče ugotoviti.

sam s svojimi akcijami in političnim delom. Že po prvem zbiranju prostovoljcev v Zapoljah, v Stahovici in v bližnjih krajih je konec maja in v začetku junija 1942 bataljon narasel na 92 ljudi. S tem pa je spet narasla potreba po orožju, kajti skoraj polovica moštva je bila ali neoborožena ali obo-rožena le delno. V Stahovici in v Črni so sicer razorožili vaško stražo in pridobili 16 pušk, a to je bilo še vedno premalo.

Ker se je bataljon tako občutno povečal, so sredi junija ustanovili še tretjo četo. Za njenega komandirja je bil postavljen Janez Ogrin-Lojze, za politkomisarja pa Stane Žerovnik-Miško. Bataljon je bil reorganiziran na Kisovcu pod Malo planino. Prva četa je delovala na območju Moravč in Črnega grabna, operativno območje druge čete pa je bilo na Tuhinjskem in v bližnji okolici Kamnika.¹⁵⁸

Nova, 3. četa pa je bila poslana pod Krvavec — odtod tudi ime Krvavška — delovala pa je med Kamnikom in Kokro.*

* * *

Vzporedno z nastajanjem Kamniškega bataljona je njegovo poveljstvo začelo ustanavljati tudi prve ambulante. Dotlej so namreč ranjence skrivale in oskrbovale dobre in zanesljive družine, a ustreznih zavetišč dotlej nikjer še ni bilo. Take požrtvovalne posamezne hiše so bile na primer v Rakitovcu, na Lašni, v Tuhinju, nad Črno, nad Tunjicami, v Sidražu, v Zakalu, na Jeranovem, v Nožicah, v Palovčah, na Zlatem polju, na Gradišču, na Hribu v Tuhinjski dolini in še drugod.

Povsod so delovali izdajalci, sledile so preiskave, potem pa tudi požigi in izselitve partizanskih ljudi. Nemške policijske enote so pogosto in skrbno pregledovale hiše in po vaseh iskale ilegalce in ranjence. Zato je bilo treba vse bolj misliti na gradnjo vsaj zasilnih bunkerjev, kjer bi bili vsaj huje ranjeni kolikor toliko varni in oskrbljeni. Tako je prišlo do gradnje prvega takega zaklonišča v Vobovšah pod Žubejevim gričem nad Srednjo vasjo v Tuhinjski dolini. Zgradil ga je Janez Brlec-Nace, in sicer kar v svojem gozdu, nekaj sto metrov od domačije.

Ambulanta je bila zgrajena v gostem smrečju kot majhna koliba, pokrita s smrekovim lubjem. Brlec jo je dogradil 12.

* Ker je bila četa razbita že v avgustu 1942, jo opisuje posebno poglavje II. dela.

maja 1942. Ranjence je v kolibo, ki jih je lahko sprejela le šest, spremljal sam Janez Brlec-Nace, zanje pa je skrbela njegova požrtvovalna žena Ančka. Vse je bilo dokaj preprosto, saj je bila to prva taka ambulanta, ki so jo takoj napolnili prvi ranjenci iz bataljona. Ančko Brlečevo so kmalu odkrili nemški vohuni, zato je pred aretacijo pobegnila k partizanom. To je bilo že konec julija 1942. Z odhodom Brlečeve k partizanom je nehala delovati tudi ta prva ambulanta.

Drugo ambulanto na Kamniškem so zgradili partizani konec junija 1942, in sicer pod Znojilami, v gozdu kmeta Damijana Vkočka, po domače »Pri treh sestrah«. Bila je 1 km severozahodno od Lukovice, skrita v gosti praproti in srebrotju. Prostor sta izbrala Tomaž Novak-Srečo in Mirko Podbevšek-Lado. V bunkerju je bilo prostora le za 4 do 5 ljudi. V tem zavetišču so se zdravili lažje ranjeni tovariši, in to le v letnem času.

Ranjence v tej ambulanti je oskrboval kmet »Pri treh sestrah«, zdravniško oskrbo pa sta, tako kot v prvi ambulanti, prihajala nudit dr. Milan Cunder-Miha in bolničar Jože Pirš-Luka. Ta bunker ni bil odkrit vse do osvoboditve.

Tretja taka ambulanta je bila zgrajena v Tuhinjskem grabnu na Brodeh, in sicer v marcu 1943, ko že ni bilo več Kokrškega odreda. Pozneje so na Kamniškem zgradili še vrsto novih sanitetnih zatočišč.¹⁵⁹

Dne 1. junija je bil Kamniški bataljon, ki je pravkar prišel z Rakitovca nad Zapoljami, izdan. Nemci so ga napadli s precejšnjimi silami. Bataljon se ni takoj premaknil, temveč se je Nemcem postavil v bran. Spopad je trajal od jutra do opoldne. Ker so Nemci uporabili tudi minomete in lahke topove, priletelo pa je tudi letalo, so se partizani morali umakniti. To so napravili tako spretno, da niso imeli nobene žrtve. V taborišču sta ostala le konj in osel, ki so ju Nemci zdaj odpeljali v Kamnik. V tem spopadu so Nemci imeli 2 mrtva, ki so jima partizani zaplenili tudi orožje.

Takoj nato se je Kamniškemu bataljonu na Zlatem polju pridružilo sedem partizanov, ki so prek Save prišli kot predhodnica 2. grupe odredov.* Le-ta naj bi se po najkrajši poti prebila na Štajersko.¹⁶⁰

* 1. slovenska partizanska brigada — 2. grupa odredov, ki je 19. maja 1942 štela 513 ljudi, je po nalogu glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet dobila nalogo, da prek Save z Dolenjske

Uspešni napadi Kamniškega bataljona na orožniško postajo v Stranjah in na vermane na Črnelcu

Napad na orožniško postajo v Stranjah je bil dobro pripravljen in izveden podnevi — Prvi resnejši uspeh — Čez teden dni nov napad—tokrat na vermane na Črnelcu — Zajetje vermanov in njihovega orožja — Udarec na Veliki planini — Odkritje okupatorsko-belogardističnih načrtov v Komendi.

V prvih dneh junija 1942 se je bataljon premaknil v Gozd nad Tuhinjsko dolino. Od tu je poveljstvo skupno s političnimi delavci hotelo izvesti že prej načrtovani napad na Stranje nad Kamnikom. Namen napada je bil predvsem v tem, da bi pridobili nekaj orožja, hkrati pa usposabljali moštvo.

Priprave za ta napad (poizvedovanja, politično delo in drugo) so se pričele že tedaj, ko je kamniške borce obiskal Lojze Kebe. Ta je že na Mali Lašni, ko so bili še četa, sprožil misel, da so Stranje dokaj ustrezne za približevanje in nagel vpad.

Načrt so izvedli 9. junija 1942 zjutraj. Bataljon so razdelili na dve skupini in uredili potrebna zavarovanja. Prva, največja skupina, s katero je bilo tudi bataljonsko poveljstvo, se je usmerila na Črno, v Praprotno in v Vegra. Odtod je bil en vod poslan čez Bistrico in Bistričico v Gradišče. Prišel je nad orožniško postajo z namero, da jo napade s severne strani.

Druga skupina je prek Brezij in Godiča pod cerkvijo neopazeno dosegla svoje izhodiščne položaje.

Za začetek so borci porezali vse telefonske napeljave. Prvi streli so odjeknili ob šestih zjutraj, ko se je iz Kamnika pripeljala nemška patrolja. Le-ta se je znašla pred partizansko zasedo, ki je patroljo pognala nazaj, ni pa je uspela uničiti.

Iz smeri Črna, se pravi iz štajerske strani, pa se je medtem približala Stranjam druga orožniška patrolja. Tako je zašla v drugo partizansko zasedo, postavljeno v tej smeri. Ta zaseda je ujela orožnika Ferda Langefusa, ki je služboval v

preide na Štajersko in tam pomaga raznetiti vstajo. Prehod čez Savo pa ni uspel, ker se je v dneh 21.—23. maja 1942 na Jančah zapletla v boj z Nemci, ki so zvedeli za njene namere. Zato se je potem morala vrniti na Dolenjsko in iskati drugo pot.

Kot predhodnica 1. slovenske partizanske brigade — 2. grupe odredov pa se je tedaj čez Savo prebila skupina teh sedmih borcev, ki jih je vodil Franc Mazovec-Risto.¹⁶¹

Kamniški bataljon je 9. junija 1942 uspešno napadel orožniško postajo v Stranjah. Na fotografiji stavba, v kateri so bili orožniki

Stahovici. Ta je med naglim zasliševanjem partizanom povedal vse, kar je vedel. Vsaj tako je kazalo. Ves preplašen je hitel zatrjevati, da je tudi on Slovenec in da bi se partizanom celo pridružil, če ga sprejmejo, kar se je potem — na nesrečo — tudi zgodilo.

Medtem je jedro bataljona že začelo napadati orožniško postajo. Streljanje se je razširilo po vsej vasi. Kmalu so Nemci začeli klicati pomoč z raketami.

Ni trajalo dolgo, ko so se Stranjam začeli bližati policisti iz Kamnika in Mekinj. Ko so dosegli partizanske zasede, so jih le-te odločno napadle in zaustavile. Policisti so jih poskušali razbiti, toda zasede so jih uspešno zavračale.

Jurišna bataljonska skupina je pod vodstvom poveljnika Matije Blejca-Matevža medtem napadla orožniško postajo, pošto in občinske urade in jih brez resnega odpora zasedla, kajti orožniki so izginili. Dobre zasede so ji omogočile izvajanje natanko zamišljenega napada.

V poslopju orožniške postaje so partizani najprej zaplenili večjo količino orožja in vojaške opreme. V orožniški postaji so

tudi razbili vse, kar je bilo za poslovanje koristnega; uničili so tudi pošto, na občini pa zažgali ves arhiv in razbili pisarne. Borci so delovali naglo in odločno.

Nemške enote so medtem dobile dodatno okrepitev in napadale še močnejše. Kljub neprestanim napadom so partizanske zasede, ki so začele pešati, prebili šele okrog dveh popoldne.

Zaradi premočnega nemškega pritiska in zaradi tega, ker so naloge že opravili, so se partizani začeli umikati. To tedaj ni bilo le nujno in pravilno, temveč tudi v skladu z načrti. Tudi umik je organizirano potekal. Kljub vse silovitejšemu nemškemu pritisku je padel le en partizan. To je bil priljubljeni Jurij Libnik-Jurček, koroški Slovenec, poprej gozdar v Kamniški Bistrici. Po mnenju soborcev je bil prav Libnik najbolj zaslužen za uspehe v Stranjah.

Nemci, ki so po umiku Kamniškega bataljona preplavili Stranje, so še dolgo potem streljali za umikajočimi se partizani. Ti so šli v smeri Praprotna—Pasja peč, kjer so se na višini okoli 1200 m utaborili. Tako visoko zato, da jih morebitni zasledovalci ne bi mogli tako hitro odkriti.

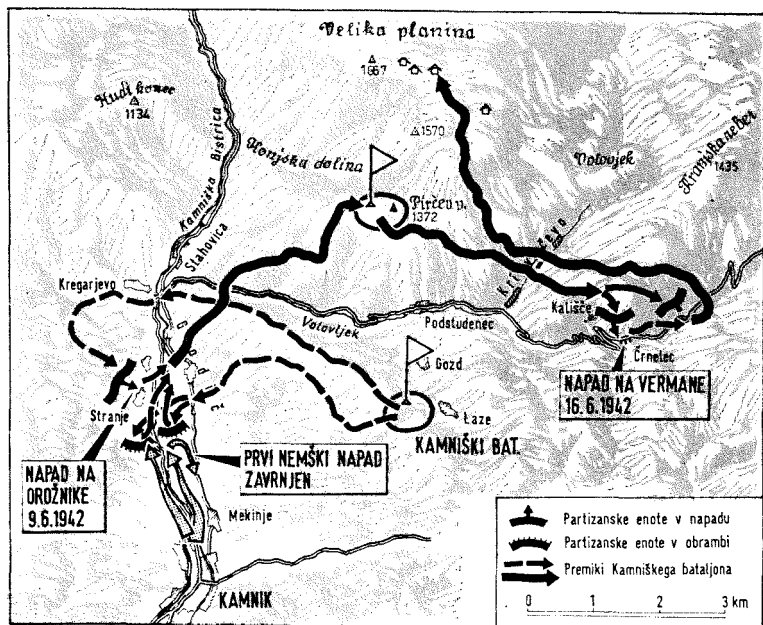
Napad na Stranje je bil dotlej najboljše organizirana in tudi najbolj uspešna akcija kamniških partizanov sploh. Sko-raj vsi neoboroženi so zdaj dobili orožje. Še večji pomen te akcije pa je v dejstvu, da je bataljon napadel zjutraj, se pravi podnevi, da je pognal v beg nemške patrulje in da je sredi belega dne več ur gospodaril v Stranjah.

Okoliški prebivalci so bili zaradi tako uspelega partizanskega napada, ki je presegel vsa pričakovanja, nepopisno veseli. Njegov pozitivni odmev se je potem širil še v daljno okolico.¹⁰²

* * *

Natanko čez teden dni, 16. junija 1942, je bataljon, ki je vmes izvršil tudi še vrsto drobnih sabotažnih akcij, napadel naslednjo postojanko, in sicer na Črnelcu nad Kamnikom. Tudi priprave na ta napad so bile vsestranske.

Namen je bil razbitje vermanov. Močne partizanske zasede so tedaj varovale predvsem dva dostopa: iz Gornjega grada na severu in iz Kamnika na jugu. Borci, odrejeni za napad, so bili razdeljeni v tri skupine. Prvi dve naj bi preprečili in zaprli vse dostope, jurišna skupina pa naj bi napadla vhod postojanke. V postojanki je bilo okoli 40 mož, predvsem pripadnikov vermanšafta.

Napad Kamniškega bataljona 9. 6. 1942 na nemške orožnike v Stranjah in 16. 6. 1942 na vermane na Črmetcu

Tudi ta napad so kamniški borci izvedli pri belem dnevu. Začeli so napadati natanko ob pol petih popoldne. Prvi dve skupini naj bi zadrževali morebitne intervencije Nemcev, medtem pa se je jurišna skupina približevala postojanki. Ko se je že vnelo streljanje, je med približevanjem postojanki padel Rudi Pirš-Majski. Po enournem, a ostrem spopadu, ko so partizani uporabili tudi bombe, pri čemer sta se najbolj izkazala komandant Blejec in Jože Pirš-Luka, brat pravkar padlega, je bataljon vermane tako stisnil, da je padel vsak, kdor se je skušal prebiti. Tedaj so se vermani vdali. Dva policista, ki sta bila med njimi, pa se nista hotela vdati, zato so ju podrli partizanski strelj. Večino vermanov so partizani zajeli, nekaj pa jih je tudi padlo.

Kamniški bataljon je tod zaplenil precej dragocenega orožja: 1 strojnico, 2 pištoli, 2 parabeli, okoli 30 pušk, več zabojev municije, bomb in druge opreme, kar je borcem spet

dvignilo moralo. Ranjene vermane in policiste so partizani obvezali, vse pa pustili žive.

Zajetim vermanom, sicer Slovencem, je potem komandant Matija Blejec-Matevž spregovoril tako zanosno in prepričljivo, da so ga zavzeto poslušali in je večino omajal.

Govoril je predvsem o izdajstvu domovine in o boju proti okupatorju. Vermane so nazadnje pripravili k prisegi, da se proti partizanom ne bodo nikoli več vojskovali. To so storili namenoma, ker so računali s psihozo zajetih, ki so dosti dali na prisego.

Franc Zupančič-Marjan se spominja, kako je nekoga, ki ga je po čudnih okoliščinah poznal iz Maribora, moral celo priganjati, naj vendar že izgine. Kljub politični obdelavi pa med njimi ni bilo toliko zrelih, da bi se kdo priključil partizanom. Zadosti je bilo, kar je bilo. Premagani in razoroženi vermani so potem v svoji okolici res pozitivno govorili o partizanih, kar so obveščevalci zvedeli na terenu.

Zatem se je bataljon s Črneleca umaknil proti Veliki pladini. Napad na Črnelec je bil nagla, obsežna in drzna vojaška akcija, ki so jo kamniški partizani pripravili, razvili in uspešno speljali vse do konca. To je bil izjemen podvig, kakršnega so se pozneje mogle lotevati le brigade. Poleg tega je Kamniški bataljon s tem napadom učinkovito preprečil bratomorno vojskovanje v teh krajih, ki ga je okupator netil s pritegovanjem domačinov v vrste vermanšafta.¹⁶²

* * *

Napada kamniških partizanov na Stranje in Črnelec sta zanimiva zaradi nove in udarne taktike. Oba napada sta bila — in to izredno uspešno — izvedena podnevi, kar je bilo za partizansko bojevanje tistih časov na Gorenjskem nekaj taktično novega in izjemno drznega. Zato glas o zmagovitih kamniških partizanih ni krožil le po tamkajšnji okolici, temveč je obletel vso Gorenjsko, segel pa tudi v Ljubljano.

* * *

Toda tri dni po uspešnem napadu na Črnelec je kamniške partizane prizadel hud udarec, kajti Nemci so se takoj pognali v hajko.

Po ustanovitvi nove, tretje čete Kamniškega bataljona, ki je sredi junija 1942 odšla pod Krvavec, je na Veliki planini ostala 2. četa Kamniškega bataljona. To četo je na Veliki planini izdal nemški orožnik Ferdo Langefus, tisti, ki je po napadu v Stranjah res odšel s partizani in jim zagotavljal, da se bo poslej zvesto boril proti Nemcem. Partizani so orožniku preveč zaupali in ga vzeli medse. Toda že drugi dan jim je ušel in se vrnil k Nemcem.

Naslednji dan, 19. junija 1942 dopoldne, so četo na Veliki planini nenadoma napadli nemški policisti, ki jih je pripeljal orožnik Ferdo Langefus.

Borci niso niti slutili, da jih Nemci že obkoljujejo, zato je bilo presenečenje tem hujše. Še huje pa je bilo zaradi tega, ker je iz taborišča odšel tudi tedanji četni komandir. Najbolj so bili tedaj prizadeti novinci.

Zaradi presenečenja in neorganiziranega preboja je tam padlo 10 partizanov, nekaj pa se jih je porazgubilo. Osem borcev so Nemci ujeli in jih večino 30. junija v Kamniku obesili.* Nekaterim, ki so se sicer rešili, ni uspelo odnesti niti orožja.

V tem spopadu se je najbolj izkazala Lenčka Perova s Korena, ki je dobila puško šele po akciji v Črni. Zadela je več Nemcev, a ko ji je zmanjkalo streliva, je pobirala naboje po taborišču in streljala vse dotlej, ko ji je življenje pretrgala bomba.

Ta nenadni nemški napad je bil dotlej tudi edini večji uspeh okupatorjevih enot v boju s Kamniškim bataljonom.

Vendar je bil tudi ta nemški uspeh v veliki meri dosežen zaradi premajhne previdnosti četnega poveljstva. Štab bataljona je opozarjal na konspiracijo in zlasti na to, da so na delu že gestapovsko-belogardistični agenti. To je bilo ugotovljeno zelo hitro in slučajno. Okrožni sekretar KP Kamnik Nace Sterlekar-Jože in njegov drzni spremljevalec Janez Ogrin-Lojze sta namreč po zaslugi Franceta Mejača iz Komende imela priložnost, da sta v Komendi pri trgovcu Mejaču, Francetovemu bratu, 10. junija 1942 prisluškovala posvetovanju, ki so mu

* Dne 30. junija 1942 so bili v Kamniku obešeni Anton Balantič, roj. 1900, France Erjavšek, roj. 1920, oba iz Županjih njiv, Janez Grabnar, roj. 1901, Nevlje, Franc Jeras, roj. 1911, Stahovica, Julij Osenar, roj. 1920, Vrhpolje, Miha Preklet, roj. 1902, Stahovica, Karel Kregar, roj. 1916, Stahovica, Zorko Rebernik, roj. 1921, Zagorica.

prisostvovala visoke okupatorjeve osebnosti: na nemški strani policijska generala Erwin Rösener in Karel Brenner, major SS Josef Vogt in dr. Vinko Bedenk, brata Vitko in Lojze Mejač in še nekateri. Tam je bil, tako kot večkrat, tudi kamniški župan baron Hermann Rechbach.

Sestanek, ki so ga varovali policisti, je trajal vso noč. Tedaj je bilo dogovorjeno, da za vsako ceno morajo uničiti Kamniški bataljon, ki izvaja tako drzne in pogoste akcije.

Rezultati teh razgovorov so se kmalu pokazali. Domači organizatorji belogardizma so posebno snubili in zbirali svoje ljudi in vohljače. Eden od teh je bil tudi Jože Zajc-Gaber iz Prevoj, ki je bil ujet na Veliki planini, potem pa je »obdelan« prišel nazaj v partizane. »A kmalu smo zvedeli,« pravi Nace Sterlekar, »da je od gestapa prejel 50 RM. Naši so ga potem prijeli, zaslišali in justificirali...«

Poslej sta četi tega bataljona glavne napade usmerjali predvsem na cesto, ki je vodila skozi Tuhinjsko dolino in skozi Črni graben.¹⁶⁴

V začetku in sredi junija 1942, tik pred izvajanjem širokopoteznih načrtov, ki jih je vodstvo slovenskega narodno-osvobodilnega gibanja pripravljalo za Gorenjsko, sta bili na območju skorajšnjega Kokrškega odreda še vedno le dve partizanski enoti: maja obnovljeni Kamniški bataljon, a na območju Storžiča, Tržiča in v severnem trikotniku Kranja še vedno le Kokrška četa, ki se zaradi opisanih razmer še ni mogla razviti v bataljon. Vseh teh borcev je bilo le okoli 120. Medtem pa so že tekale priprave za snovanje Kokrškega bataljona in Kokrškega odreda.

OPOMBE K I. DELU

1. Geografski podatki so povzeti iz knjige Franceta Planine Slovenija in njeni kraji, Prešernova družba 1963. — Franc Podstudenšek-Rok, Ljubljana: pisane opombe avtorju 1970. — Lovro Hribar in Josip Jeras, Kamnik: pisane opombe avtorju 1970.

2. Vlado Valenčič: Prebivalstvo na območju občine Kranj. (900 let Kranja, 1960.) — Jože Šorn: Velika industrija v Kranju med obema vojnama. (900 let Kranja, 1960.)

3. Dvajset let zdravstvene službe, Tržič 1945—1965. (Brošura.)

4. Dr. Miro Stiplovšek: Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici. (800 let Mengša, str. 73.)

5. France Kresal: Tekstilno delavstvo v Kranju med obema vojnama. (Kranjski zbornik 1970.)

6. Vlado Valenčič: Prebivalstvo na območju občine Kranj. (900 let Kranja, 1960.)
7. Jože Šorn: Velika industrija v Kranju med obema vojnama. (900 let Kranja, 1960.)
8. Podatki iz zapisov Franca Podstudenška-Roka. (Rokopis, avtorjeva last.)
9. Zbornik »Kranj v boju in svobodi«, 1954.
10. Franc Kresal: Tekstilno delavstvo v Kranju med obema vojnama (Kranjski zbornik 1970.) — Ivka Križnar: Strokovno gibanje v Kranju in okolici. (900 let Kranja, 1960.)
11. Delavsko gibanje na domžalskem in kamniškem območju v letih 1934—1941. (800 let Mengša, II. del, str. 50.)
12. Ivka Križnar: Stavkovno gibanje v Kranju in okolici. (900 let Kranja, 1960, str. 348.) — Peter Uzar, Pristava: pisani spomini 15. 8. 1974. (Avtorjeva last.)
13. Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja od leta 1938 do pomladi 1942. (900 let Kranja, 1960, str. 352—362.) — Franc Štefe: Mladina, št. 41, 12. 10. 1959.
14. Franc Štefe: Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo, str. 8. (Brošura z enakim naslovom v 1955. letu.)
15. Ivka Križnar: Stavkovno gibanje v Kranju in okolici. (900 let Kranja, 1960, str. 340—350.)
16. Pismena izjava Andreja Stegnarja. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja.)
17. Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja od leta 1938 do pomladi 1942. (900 let Kranja, 1960, str. 352—354.) — Peter Uzar, Pristava-Križe: Podatki o delu KP... (Tipkopis 15. 8. 1974 in ustna dopolnila v avtorjevem arhivu.) — Izjave: Vladimir Peraič-Planin, Janez Mlakar in Franc Štefe-Miško. (Za Tržič prvi, za Šenčur zadnja.)
18. Pismena izjava Andreja Stegnarja. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja.)
19. Janez Mlakar: pisani spomini. (Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB.)
20. Pismena izjava Andreja Stegnarja. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja, fascikel s podatki o predvojnem delavskem gibanju, Gorenjski muzej Kranj.)
21. Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB: arhiv s podatki o revoluciji in zunanjih dogodkih. — Pisani spomini Petra Uzarja 15. 8. 1974, Pristava—Tržič.
22. Delavsko gibanje na domžalskem in kamniškem območju v letih 1934—41. (800 let Mengša, II. del, str. 51.)
23. Kakor pod 17. — Spomini Janeza Mlakarja. (Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB.)
24. Delavsko gibanje na domžalskem in kamniškem območju v letih 1934—41. (800 let Mengša, II. del, str. 50.) — Dr. Miro Stiplovšek: »Ob 40-letnici ljudskofrontnega shoda na Taboru nad Ihanom«. (Komunist, 9. maja 1977.)
25. Podatki o številu kulturbundovcev so povzeti iz »Pregleda razvoja NOB v Mengšu in okolici«. (Miro Stiplovšek, 800 let Mengša, II. del, str. 71.)

26. Andrej Stegnar: pisani spomini. (Arhiv CK KS, mapa kranjskega okrožja.) — Miloš Rutar: Kranjski športniki pred in med vojno 1976. (Avtorjev arhiv.)

27. Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja. (900 let Kranja, 1960, str. 354.) — Spomini udeleženca Miloša Rutarja, zapisani 1963. (Avtorjev arhiv.)

28. Andrej Stegnar: pisani spomini z opombami. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja.) — Janez Mlakar: Življenjepis, spomini. (Gorenjski muzej Kranj.)

29. Pregled organizacijskega razvoja KP in SKOJ v kranjskem okrožju. (Arhiv kranjskega okrožja v arhivu CK ZKS.) — Peter Uzar, Pristava: spomini v tipkopisu 15. 8. 1974. (Avtorjev arhiv.) — Pismeni podatki Andreja Stegnarja. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja.) — Gorenjski muzej Kranj: mapa s podatki o revoluciji in zunanjih dogodkih. — Ustni podatki Franca Štefeta 1970. leta.

30. Delavsko gibanje na domžalskem in kamniškem območju v letih 1943-41. (800 let Mengša, II. del, str. 49-52.) — Sto šol, sto junakov. (»TV-15«, 8. 6. 1978, str. 19.) — Mira Svetina: pisane pripombe, novembra 1974.

31. Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja od 1938 do pomladi 1942. (900 let Kranja, str. 355.) — Delavsko gibanje na domžalskem in mengeškem območju v letih 1934-41. (800 let Mengša, II. del, str. 52.) — Mira Svetina in Peter Uzar: pismene opombe v 1974. letu. (Avtorjev arhiv.) — Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I. CZ, Ljubljana 1960, str. 89-92. — Alenka Nedog: Ljudskofrontno gibanje, in Ivka Križnar: Prispevek za kranjski zbornik 1980.

32. Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja od 1938 do pomladi 1942. (900 let Kranja, str. 355.) — Gorenjski muzej Kranj, arhiv. — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (Glas Gorenjske, št. 15. 11. aprila 1953.) — Miloš Rutar: pismeno dopolnilo 1970. leta. — Miroslav Luštek: Od 25. marca do prihoda okupatorjev. (Ljubljana v ilegali I, str. 183.)

33. Dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB I., str. 41 in 44.

34. Vanja Aljančič: Diplomaska naloga na temo NOB o Tržiču, str. 1-2. (Tržiški muzej.) — Franc Štefe-Miško: pisana dopolnilna izjava 1970. (Avtorjev arhiv.)

35. Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja od 1938 do pomladi 1942. (900 let Kranja, str. 355.) — Vladimir Peraić-Planin: O delu SKOJ v Tržiču, 1959. (Tržiški muzej.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (Glas Gorenjske, št. 15, 11. 4. 1953, in pisano dopolnilo 1970.)

36. »Karawanken Bote« 12. 7. 1941. (Gorenjski muzej Kranj.) — Opis o zasedbi Tržiča. (Tržiški muzej.) — Dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I, str. 36-45.)

37. Dr. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, str. 140, 142 in 171.

38. Prav tam, stran 151, 174-177, 218, 362, 377. — Dr. Tone Ferenc: Okupacijski sistem v Sloveniji 1941-1944. (Vojaški informator, št. 2, 1968/69, str. 10-14.)

39. Dr. Tone Ferenc: Okupacijski sistem v Sloveniji. (Vojaški informator, 1968/69, št. 1, str. 5—9, št. 2, str. 9—23.) — Navodila poveljstva orožniškega okrožja Kranj orožniški postaji na Jezerskem z dne 28. junija 1941 v zvezi s preseljevanjem Slovencev. (Zbornik dokumentov in podatkov NOV VI/1, dok. št. 90; dalje zbornik NOV.) — Arhiv o preseljevanju v Tržiču. (Tržiški muzej.) — Dr. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941 do 1945, str. 127, 131, 142—143, 151, 176—180, 181—184, 208, 210—211, 211, 246—247. — Dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I, str. 68.

40. Mira Svetina: pisane pripombe na drugi osnutek kronike KO v 1974. letu. (Avtorjev arhiv.) — Dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I, str. 22.

41. Tomo Brejc: ustna izjava sodelavcem IZDG 11. 12. 1962. (Arhiv CK ZKS.)

42. Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, pisani spomini od 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.) — Arhiv s podatki o revoluciji in zunanjih dogodkih, Gorenjski muzej Kranj.

43. Peter Uzar: ustna izjava jeseni 1960. — Vladimir Peraič-Planin: pisani spomini 1959 in 1960. (Tržiški muzej.) — Branko Djordjevič-Jure: zapisi iz leta 1975, Koprivnica. — Mira Svetina: pisane pripombe, kakor pod 40.

44. Vladimir Peraič-Planin: iz poročila 21. junija 1959. (Tržiški muzej.) — Poročilo orožniške postaje Kranj 5. 8. 1941. (Gorenjski muzej Kranj.) — Franc Štefe-Miško, Ljubljana: ustni podatki 1969.

45. Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.)

46. Tomo Brejc: izjave v »Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja«, 1960, št. 2, str. 272—274. — Gorenjska v borbi za svobodo, 1961, št. 2. (Gorenjski muzej Kranj.) — Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 15, 11. 4. 1953.)

47. Dopis komandanta SIPO in SD orožn. vodji kranjskega okrožja z dne 22. V. 1941. (Arhiv IZDG, fascikel II/IV/2, Jezersko.)

48. Mira Svetina, Ljubljana: spominski zapis 1974. (Avtorjev arhiv.)

49. Milka Stegnar: pisani spomini, prepisani 12. IV. 1965. (Arhiv CK ZKS mapa kranjskega okrožja.) — O Ani Pavlinovi in Olgi Filovi je pisal »TV-15« 6. 3. 1975. — Vladimir Peraič-Planin: iz referata in spominov, 1959 in 1960. (Tržiški muzej.)

50. Dopis komande SIPO in SD orožniškim postajam. (Arhiv IZDG, fascikel 11/IV, Jezersko.)

51. Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.)

52. Vinko Hafner: spomini. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja.)

53. Milka Stegnar: spomini, kakor pod 49. — Peter Grašič, Zadruga—Duplje: ustne izjave 1970.

54. »Prispevki za zgodovino delavskega gibanja«, 1960, št. 2, str. 274.

55. Pisane izjave, spomini in poročila Staneta Toplaka, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.) — Vladimir Peraič-Planin: izjave in spomini, 1959. (Tržiški muzej.)

56. Ivan Bertoncej: Ob 20. obletnici vstaje. (»Gorenjska v borbi za svobodo«, št. 5, str. 10.) — Tomo Brejc: Spomini na vstajo. (»Prispevki za zgodovino delavskega gibanja«, 1960, št. 2.) — Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.) — Tomo Brejc: Začetek. (»Borec«, 1960, št. 7—8, str. 297—301.)

57. Peter Uzar: Tržiška četa v letu 1941, spominski zapis, 1960. (Tržiški muzej, in pisano dopolnilo 15. 8. 1974, kopija tudi v avtorjevem arhivu.)

58. Vladimir Peraič-Planin: Zapisí o začetkih vstaje v tržiški okolici. (Tržiški muzej.)

59. Kakor pod 56. Pisane opombe Petra Uzarja 1974 in Franca Štefeta 1970. (Avtorjev arhiv.) — »Gorenjska v borbi za svobodo«, št. 2, izdal Gorenjski muzej Kranj, str. 23, 24—27 in 29—33.) — Ludvik Vitez, pisani spomini, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj, in dopolnilne izjave avtorju v Izoli.) — Franc Šiška-Črt, Lovran: ustne dopolnitve na sestanku s prvoborci pod Storžičem poleti 1970 in 1974. — Poročilo občinskega komisarja v Predosljah 29. 7. 1941. (Gorenjski muzej Kranj.) — Franc Štefe-Miško: »Šenčur v NOB«, rokopis. (Kopija pri avtorju.) — Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v letu 1941. (Kranjski zbornik 1970, str. 9—22.)

60. Peter Uzar: Tržiška četa v letu 1941. (Tržiški muzej.) — Janko Tišler: Gradivo za zgodovino Tržiča. (Tržiški muzej.) — Franc Štefe-Miško: Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo, 1955, str. 10, ter pismene opombe v 1970. letu — »Gorenjska v borbi za svobodo«, št. 2, str. 23. (Gorenjski muzej Kranj, 1961.)

61. Poročilo »Slovenskega poročevalca« z dne 23. avgusta 1941 o rezultatih vstaje na Gorenjskem konec julija 1941... (Zbornik NOV VI/1, dokum. št. 20, z opombo 2.) — Tomo Brejc, Ljubljana: ustne izjave v razgovoru 1961. — Poročilo orožniškega okrožja Kranj z dne 29. avgusta 1941 poveljniku orožništva pri šefu civilne uprave za Koroško in Kranjsko o vstaji v kamniškem okrožju. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 144.) — Kamniški zbornik 1961: o začetkih vstaje, str. 25—35. — Franc Bekš v »TV-15«, 28. 2. 1974. — Mirko Stiplovšek: Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici. (800 let Mengša, II. del, str. 75—81, 87.) — Ustne opombe kamniških prvoborcev ob branju rokopisa kronike, maj 1979.

62. Odločba šefa civilne uprave na zasedenem ozemlju Koroške in Kranjske z dne 29. julija 1941 o ustanovitvi izrednega sodišča proti uporabnikom. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 110.) — Razglas šefa civilne uprave za Koroško in Kranjsko z dne 28. julija 1941 o uvedbi policijske ure zaradi dejavnosti partizanskih enot. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 109.) — Ukaz poveljstva orožniškega okrožja Kranj vsem orožniškim postajam v okrožju z dne 29. julija 1941 o poostrenih ukrepih zaradi sabotažnih akcij in atentatov na varnostne organe. (Zbornik NOV, VI/1, dok. št. 111.) — Obvestilo šefa civilne uprave za Koroško in Kranjsko z dne 2. avgusta

1941 o ustrelitvi štirih upornikov v kamniškem okraju. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 118.)

63. Pismo tržiške žandarmerije 1. avgusta 1941, št. 578 političnemu komisarju v Kranju. — Poročilo orožniške postaje v Križah z dne 6. 8. 1941, zavedeno pri političnem komisarju v Kranju pod I. A. 1866 : 1. (Tržiški muzej.)

64. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem. (»TV-15«, št. 20, 21. 5. 1968.)

65. Peter Uzar: Tržiška četa v letu 1941: pisani spomini. (Tržiški muzej in ustne dopolnitve.) — Enako tudi Ludvik Vitez, Izola.

66. Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.) — Ludvik Vitez, Izola: dopolnilne ustne izjave. — Franc Štefe, Ljubljana: dopolnilne ustne izjave.

67. Poročilo občinskega komisarja v Predosljah 29. julija 1941. (Gorenjski muzej Kranj.)

68. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v letu 1941. (Kranjski zbornik 1970, str. 13—14.) — Stane Toplak, Karel Kravcar, Ludvik Vitez in Peter Uzar: dopolnilne ustne izjave.

69. Franc Šiška-Črto, Lovran: ustne izjave 1969. — Janko Tišler: Gradivo za zgodovino Tržiča. (Tržiški muzej.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 15. 11. aprila 1953; in dopolnitve ob rekonstrukciji 1974 in zapis 21. 9. 1979, kakor malo prej.)

70. Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.) — Ludvik Vitez, Izola: dopolnilna ustna izjava.

71. Janko Tišler-Žaromil: Narodnoosvobodilno gibanje v občini Tržič v mesecih julij, avgust in september 1941, str. 73—74. (Tržiški muzej.)

72. Dopis orožniškega okrožja Radovljica orožniškemu glavarstvu Kranj 26. 12. 1941. (Arhiv IZDG, fascikel 1, 24/II/4.) — Franc Škerl: Kdaj je bila prva akcija kranjskih partizanov. »Borec«, 1960, stran 424.) — Gradivo za zgodovino Tržiča: Poročilo orožniškega komandirja Huga Franka in izjava Gabrijela Sušnika, št. 608, 7. 8. 1941. (Tržiški muzej.) — Stane Fister: Nemški napad na kočo pod Storžičem. (»Tržiški vestnik«, 28. 7. 1960.) — Gorenjski muzej Kranj, nemški vojaški fascikel 6/M 70. — Gradivo za zgodovino v občini Tržič za mesec julij, avgust, september 1941. (Tržiški muzej.) — Stane Toplak: Začetek narodne vstaje na področju Kranja, zapisano 2. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj.) — Ludvik Vitez: Spomini, zapisani 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj; in dodatna ustna izjava v Izoli 1969. leta.) — Obvestilo šefa civilne uprave za Koroško in Kranjsko z dne 5. avgusta 1941 o uničenju dela kranjske čete (pravilno Storžiškega bataljona) v lovski koči pod Storžičem. (Zbornik NOV VI/I, dok. št. 119.)

73. Janko Tišler: Gradivo za zgodovino Tržiča, str. 94—102, 119, 120. (Tržiški muzej.) — Hajka na Dobrči. (»Tržiški vestnik«, 13. 5. 1961.) — Izjava Franca Fistra, Naklo, 1960. — Spomini Ludvika Viteza na Storžiški bataljon, zapisani 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj; in njegovo ustno dopolnilo 1970.) — Peter Uzar, Pristava: ustno dopolnilo 1969. leta. — Razglas šefa civilne uprave za Ko-

roško in Kranjsko z dne 23. avgusta 1941 o obešenju Milorada Stošića. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 136.)

74. Poročilo orožniškega okrožja Radovljica z dne 19. avgusta 1941 namestniku varnostne policije za Koroško in Kranjsko o položaju na Gorenjskem. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 131, str. 341.)

75. Obvestilo šefa civilne uprave za Koroško in Kranjsko z dne 5. avgusta 1941 o uničenju dela kranjske čete (pravilno Storžičkega bataljona) v lovski koči pod Storžičem. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 119.)

76. Janko Tišler: Gradivo za zgodovino Tržiča, str. 137. (Tržiški muzej.)

77. Kamniški zbornik VII-1961, str. 34—39. — 800 let Mengša, II str. 78—85, ter 182—195. — Dnevnik političnega komisarja kamniškega bataljona od 17. avgusta do 20. septembra 1941. (Zbornik NOV, dok. št. 32.) — Poročilo poveljstva 171. rezervnega policijskega bataljona z dne 17. septembra 1941 poveljniku varnostne policije alpskih dežel o dejavnosti bataljona od 19. avgusta do 5. septembra 1941. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 160.)

78. Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem 1941. (»Prispevki za zgodovino«, 1966, št. 1—2, str. 320.)

79. Dr. Tone Ferenc: NOB na Gorenjskem januarja 1942. (»TV-15«, št. 21, 21. 5. 1968, z opombo 9.)

80. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem. (»TV-15«, št. 20, 21. 5. 1968 in št. 21, 28. 5. 1968.)

81. Gorenjski muzej v Kranju: »Gorenjska v borbi«, 1961, št. 2 str. 29. — Izjave Toma Brejca in Ludvika Viteza v sestavku Ivana Križnarja: »Kranjske partizanske enote v letu 1941.« (Kranjski zbornik 1970, str. 17.) — Dodatna ustna izjava Ludvika Viteza avtorju v Izoli 1975.

82. Ludvik Vitez: Spomini, zapisani 3. 10. 1960. (Gorenjski muzej Kranj; in dodatne ustne izjave 1969.) — Kranj v boju in svobodi, 1954, str. 16—17. — Tedensko poročilo propagandnega urada na Bledu. (Arhiv IZDG, fascikel 1003.) — Poročilo orožniškega okrožja Kranj, vloženo 2. 9. 1941. (Gorenjski muzej Kranj, dok. št. 587.)

83. Poročilo »Slovenskega poročevalca« z dne 13. septembra 1941 o diverzijah na Gorenjskem in v Ljubljani itd... (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 26, z opombami 1—4.)

84. Poročilo poveljnika orožniškega okrožja Kranj 7. 9. 1941, dok. št. 647. (Gorenjski muzej Kranj.) — Ivan Križnar: »Kranjske partizanske enote v letu 1941.« (Kranjski zbornik 1970, str. 18.)

85. Handlovo sporočilo orožniškemu okrožju Kranj 10. 9. 1941. (Gorenjski muzej Kranj.)

86. Izjava Franca Fistra iz Naklega. — Poročilo orožniške postaje Naklo 20. 9. 1941. (Gorenjski muzej Kranj, dok. št. 174.) — Spomini Ludvika Viteza 3. 10. 1960 in ustno dopolnilo 1969. — Poročilo političnega komisarja v Kranju poveljniku 922. bataljona deželnih strelcev in poveljniku 181. rezervnega policijskega bataljona ter telefonska depeša orožniške postaje v Križah. (Gorenjski muzej Kranj, dok. št. 794, 767.)

87. Ludvik Vitez, kakor pod 86.

88. Poročilo orožniške postaje Kranj 24. septembra 1941. (Gorenjski muzej Kranj.) — Poročilo orožniške postaje Preddvor 25. 9. 1941. (Gorenjski muzej Kranj.) — Izjava Jožeta Laharnarja iz Kranja. — Ludvik Vitez, kakor prej.

89. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v 1941. letu. (Kranjski zbornik 1970, str. 19.) — Franc Križnar: Ne vdaj se, fant, založba Borec, 1968, str. 28—38 in ustna dopolnila 1969.

90. Mira Svetina, Ljubljana: pisane pripombe k drugemu osnutku kronike 1974. (Avtorjev arhiv.)

91. Branko Djordjević-Jure, Koprivnica: spominski zapis 1975, (Avtorjev arhiv.)

92. Milka Stegnar: tipkopis. (V arhivu CK ZKS, prepisan 12. IV. 1965.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 16, 18. aprila 1953.)

93. Mira Svetina, kakor prej. — Vinko Hafner: Razvoj partijske organizacije v Kranju in okolici. (Arhiv CK ZKS.) — Gradivo o komunistični partiji, SKOJ in OF v kranjskem okrožju 1941. (Arhiv CK ZKS.) — Poročilo orožniškega okrožja Kamnik z dne 29. avgusta 1941 poveljniku orožništva pri šefu civilne uprave za Koroško in Kranjsko o vstaji v kamniškem okrožju. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 144.) — Poročilo poveljstva 171. rezervnega policijskega bataljona z dne 17. septembra 1941 poveljniku varnostne policije alpskih dežel o dejavnosti bataljona od 9. avgusta do 5. septembra 1941. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 16.) — Obvestilo šefa civilne uprave za Koroško in Kranjsko z dne 29. avgusta 1941 o ustrelitvi petih talcev v Jaršah. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 145.) — Razglas šefa civilne uprave za Koroško in Kranjsko z dne 3. septembra 1941 o ustrelitvi desetih talcev v Domžalah. (Zbornik NOV, dok. št. 148.)

94. Poročilo »Slovenskega poročevalca« z dne 23. avgusta 1941 o rezultatih oborožene vstaje na Gorenjskem konec julija 1941 in o akcijah na Štajerskem. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 20, opomba 2.) — Dnevnik političnega komisarja kamniškega bataljona od 17. avgusta do 20. septembra 1941, z opombami 28, 31, 35—37. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 32.)

95. Komunique glavnega poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet z dne 1. oktobra 1941 o borbah partizanskih čet med 22. in 28. septembrom 1941, z opombami od 3—5. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 37.) — Poročilo »Slovenskega poročevalca« z dne 1. oktobra 1941 o odlikovanju Kamniškega bataljona. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 38.) — Razglas šefa civilne uprave za zasedeno ozemlje Koroške in Kranjske z dne 16. oktobra 1941 o ustrelitvi dvajsetih pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 170.) — Obvestilo šefa civilne uprave za zasedeno področje Koroške in Kranjske z dne 31. oktobra 1941 o borbi na Golčaju z Radomeljsko četo Kamniškega bataljona, z opombo 2. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 182.) — Razglas šefa civilne uprave za zasedeno ozemlje Koroške in Kranjske z dne 13. novembra 1941 o ustrelitvi borcev Kamniškega bataljona. (Zbornik NOV VI/1, dok. št. 190.) — Kamniški zbornik VII, str. 36, 54, — Dr. Miro Stiplovšek: Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici

(800 let Mengša, str. 84—89.) — Ivan Vidali s prispevki v istem mengeškem zborniku, str. 169—195. — Janez Gerčar: Begunje, Ljubljana, 1969, str. 214. — Danilo Cerkovnik: Talci na Kamniškem. (Kamniški zbornik VII, str. 342—348.)

96. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v letu 1941. (Kranjski zbornik 1970, str. 19.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 15, 11. aprila 1953.) — Stane Grilanc: Spomini. (Gorenjski muzej Kranj.)

97. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v letu 1941. (Kranjski zbornik 1970, str. 19—20.) — Ivan Jan: Dražgoše, založba Borec, 1961, izjava Cveta Novaka, na str. 29.) — Peter Debeljak: Spomini. (Arhiv IZDG, fascikel št. 2/II.)

98. Izjava Ivana Štucina. (Tržiški muzej.) — Poročilo namestnika poveljnika policije Alpenland na Bledu o dogodkih 1. decembra 1941. (Arhiv IZDG, fascikel 46/I/1.)

99. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 16, 18. 4. 1953.)

100. Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja od leta 1938 do pomladi 1942. (900 let Kranja, str. 359—360.)

101. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v letu 1941. (Kranjski zbornik 1970, str. 20.) — Tržiški muzej.

102. Janez Gerčar: Begunje, založba Borec, 1969, str. 186—190.

103. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem... (»TV-15«, št. 21, 28. V. 1968.)

104. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v letu 1941. (Kranjski zbornik 1970, str. 20.) — Danila Gril: ustna izjava 30. 11. 1971. — Franc Štefe-Miško, Ljubljana: pismena izjava, maja 1974. (Kopija pri avtorju.) — France Križnar: Ne vdaj se, fant, založba Borec, 1968, str. 31.

105. Ivan Križnar, dodatek k rokopisu kronike, spomladi 1979.

106. Pavel Svetelj: Vsak začetek je težak. (Cerkljanski zbornik, Kranj, 1964.) — Franc Štefe-Miško: »Glas Gorenjske«, št. 16, 18. 4. 1953... — Gorenjska v borbi za svobodo, št. 2, str. 41. — Franc Štefe-Miško: Prvo leto partizanskega gibanja na kranjskem območju. (900 let Kranja, str. 370; zapisi s sestanka preživelih borcev pod Storžičem poleti 1970 in zapis v »Glasu« 24. maja 1977.)

107. Poročilo komandanta orožništva na Gorenjskem z dne 31. 1. 1942 o partizanskih akcijah in dogodkih v januarju 1942 na Gorenjskem. (Zbornik NOV VI/2, dok št. 137, str. 342.)

108. Franc Štefe-Miško: Trda ledina. (Cerkljanski zbornik, Kranj, 1964, str. 14—15.) — Janez Ropret: Obsojen na smrt. (Cerkljanski zbornik, Kranj, 1964, str. 27—30.) — Zapisi s sestanka skupine preživelih prvoborcev poleti 1970 pod Storžičem. — Franc Štefe-Miško: Šenčur v NOB. (Rokopis, kopija pri avtorju.)

109. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda, (»Glas Gorenjske« št. 17, 25, 4. 1953.) — Milka Stegnar, tipkopis, prepisan 12. 4. 1965. (Arhiv CK ZKS.) — Stane Šinkovec: SKOJ in mladina Kranja od leta 1938 do pomladi 1942, str. 357.

110. Franc Štefe-Miško: Trda ledina. (Cerkljanski zbornik, Kranj, 1964, str. 15 in ustno dopolnilo.) — Martin Jenko: Obvestili smo partizane. (Cerkljanski zbornik, Kranj, 1964, str. 31—32.)

111. Janez Ribnikar: Pomagali smo partizanom. (Cerkljanski zbornik, Kranj, 1964, str. 72.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 17, 25. 4. 1953.) — Zapisi s sestanka preživelih prvoborcev poleti 1970 in 1974 pod Storžičem. (Kopija pri avtorju.)

112. Pismena izjava Tineta Zaletela-Tilna, Kranj, spomladi 1970. (Tržiški muzej.) — Mira Svetina: pisane dopolnitve 1974, Ljubljana. (Avtorjev arhiv.) — Franc Štefe-Miško: dopolnilne izjave 1976.

113. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 17 in 18, 1953 in dopolnitve istega avtorja v rokopisu za brošuro o Šenčurju na str. 24—27 in 29—30.)

114. Gorenjska v borbi za svobodo, 1961, št. 2, str. 41.) — Pismena izjava Tineta Zaletela-Tilna, Kranj, spomladi 1970. (Tržiški muzej.)

115. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 18, 2. 5. 1953 in dopolnilo kakor pod 112, str. 27—28.) — Franc Šiška, Lovran: Ustna izjava, 1969. — Zbornik NOV VI/1, str. 405. — Franc Štefe-Miško: Moja pot v partizane, zapis za oddajo »Še pomnite, tovariši« 12. 6. 1977. (Kopija v avtorjevem arhivu.)

116. Ivan Jan: Dražgoše, založba Borec, 1961, str. 74, 123, 139—140, 143—148. — Kamniški zbornik VII, 1971, str. 64. — Franc Štefe-Miško: dopolnilne raziskave, 1978—79. (Kopija z dne 21. 9. 1979 v avtorjevem arhivu.)

117. Tomo Brejc: Politično delo na terenu v zimi 1941/42. (Kamniški zbornik, VII, 1961, str. 61, 62 in 66—67.)

118. Mira Svetina, kakor pod 112.

119. Tomo Brejc, kakor prej.

120. Nace Sterlekar, Litija: spominski zapisi 15. 1. 1975. (Kopija v avtorjevem arhivu.)

121. Mirko Podbevšek-Lado: zapis v zborniku 1975, »Bitka, kot življenje dolga«, str. 264. — Franc Podstudenšek-Rok, Ljubljana in Josip Jeras-Branko, Kamnik: opombe ob branju rokopisa 1972.

122. Osnutek kronike Zapog, ki jo pripravlja Anton Kosec iz Šinkovega turna, tipkopis, str. 2. (Kopija pri avtorju kronike.)

123. Mira Svetina: pisana izjava junija 1971. (Gorenjski muzej Kranj, fascikel 12—13; dopolnilne pisane izjave v oktobru 1974, avtorjev arhiv.) — Ivan Jan: Dražgoška bitka, Partizanska knjiga, 1975, str. 309, 340—346. — Nace Sterlekar, Litija: spominski zapisi z dne 15. 1. 1975. (Kopija v avtorjevem arhivu.) — Zbornik »800 let Mengša«, str. 92—93.

124. Martin Smerkolj, Ribče, udeleženec dražgoške bitke: zapis v »TV-15«, 15. 8. 1974, in ustno dopolnilo 1975.

125. Franc Hribar-Lovro: Izdajstvo v Kostanju. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 64—66.) — Nace Sterlekar: kakor pod 120. — Zbornik »800 let Mengša«, str. 92.

126. Vrnitev borcev v kamniško okrožje in akcije Kamniške čete. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 64—67.) — Franc Hribar-Lovro, kakor pod 118; tako iz »800 let Mengša«. — Kamniški zbornik VII, 1961, str. 66.

127. Akcije Kamniške čete. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 66, in Partizanski kraji na kamniškem, str. 380. — Srečanje borcev s Tomom Brejcem na Veliki Lašni. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 67—69.) — Martin Smerkolj pripoveduje. (»TV-15«, 15. 8. 1974.) — Zbornik »800 let Mengša«, str. 92—93.

128. Srečanje borcev s Tomom Brejcem na Veliki Lašni. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 69—70.) — Zbornik »800 let Mengša« str. 92—93. — Nace Sterlekar, Litija: kakor pod 120.

129. Poročilo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. maja 1942 vrhovnemu štabu NOO partizanskih odredov Jugoslavije o narodnoosvobodilnem boju na področju Slovenije od 25. decembra 1941 do 11. maja 1942. (Zbornik NOV VI/2, dok. št. 69.) — Povelje orožniškega poveljarstva v Kranju z dne 9. aprila 1942 v zvezi z napadom na obmejno stražo pri Št. Ožboltu. (Zbornik NOV VI/2, str. 180 in 410.)

130. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, 1953, št. 22.)

131. Poročilo občinskega komisarja v Selah z dne 24. aprila 1942 Deželnemu svetu okrožja Kamnik o akciji partizanov na avto nemškega zvočnega filma in uničenje mostu v Podhruški v Tuhinjski dolini. (Zbornik NOV VI/2, str. 425.)

132. Kamniški zbornik VII, 1961, str. 385.

133. Lado Podbevšek: O spominu na kamniško četo. (Kamniški zbornik II, str. 15—16.)

134. Vdor gestapa v organizacije partije, OF in SKOJ v kranjskem okrožju, pripravil in uredil Dare Jeršek. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja.) — Ivan Bertoncelj in Vinko Hafner: zapisi v zborniku »Bitka kot življenje dolga«, CZ Ljubljana, 1975, str. 255—258. — Marjan Urbanc, Stražišče: spomini. (Gorenjski muzej, Kranj, f. 11/49.) — Mira Svetina-Metka-Vlasta, Ljubljana: zapisana in ustna dopolnila od 1970 do oktobra 1974. — Milka Stegnar: spominski zapisi. (Arhiv CK ZKS, prepisano 12. 4. 1965; o aretacijah februarja 1942 in o streljanju tržiških talcev.) — Podatki iz zbornika NOV VI/4, str. 565. — Ivan Mohorič: Bombažna predilnica in tkalnica Tržič, o Tončki Mokorel, 1960, str. 506—7, kronika. — Janko Knific, Naklo: ustne izjave 1970; drugič 1972. — O streljanju talcev 31. marca 1942. (Zbornik NOV VI/2, dok. št. 152.) — Razglasi o streljanju talcev. (Zbornik NOV VI/2, dok. št. 125 z opombami, dok. št. 158 in zbornik VI/4, str. 562-63.) — Franc Štefe-Miško: Šenčur v NOB. (Rokopis, kopija pri avtorju.) — Tone Dolinšek-Metod, Ljubljana: večkratne ustne izjave avtorju vse od 1955 (ko sem pisal knjigo Med gorenjskimi partizani) do 1977 ter »Glas«, 8. aprila 1972 in »Delo«, 11. 2. 1957.) — Vinko Hafner, Ljubljana: ustne izjave in pisane dopolnitve 1978 in 1979 k drugemu osnutku kronike. — Franc Oman, Kranj: ustne in pisane pripombe k osnutku kronike, 1977. (Rokopis v avtorjevem arhivu.) — Plakati o ustreljenih talcih z dne 21. in 31. januarja 1942, dalje z dne 1. in 16. julija 1942. (Gorenjski muzej Kranj.) — Ing. Alojz Pohar in dr. Edvard Pohar, Ljubljana: ustne izjave 1970—1975 o Gucku. — Knjiga zapornikov begunjske jetnišnice—»Haftbuch«. (Hrani jo Gorenjski muzej Kranj.)

135. Franc Štefe-Miško je ob rekonstrukciji v letih 1974—1979 razčistil in opisal potek aretacije Toneta Dolinška-Metoda. (Rokopis pri avtorju.) — Tone Dolinšek: kakor prej. — Vdor gestapa v organizacije, kakor prej.

136. Tone Dolinšek: kakor prej. — Dr. Edvard Pohar, Ljubljana: ustna izjava 1975. — Nemški razglas o streljanju talcev. (Zbornik NOV VI/2, dok. 152.) — Franc Oman: kakor prej, in Stane Šinkovec, Kranj o Metodu v begunjskih zaporih, ustna izjava 1978—1979.

137. Kakor prej. — Mira Svetina-Vlasta: kakor prej. — Franc Konobelj-Slovenko: Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli, Jesenice, 1954, str. 110, kjer govori o Darinki Močnikovi.

138. Vinko Hafner: Spomini (v arhivu CK ZKS) in ustne izjave avtorju. — Poročila komandanta varnostne policije na Bledu dne 12. 3. 1942 varnostnemu uradu rajha, IV. oddelku v Berlin in generalu SS Rösenerju. (Arhiv IZDG—nemški C FASC 1049/M II.) — Rekonstrukcija organizacij OF in KP v kranjskem okrožju 1941. (Arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja.) — Ivan Križnar, pisane opombe 18. 4. 1979. (Kopija pri avtorju.)

139. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 19, — 9. 5. 1953.) — Objava komandanta policije in SS-čet generala Rösenerja z dne 17. aprila o ustrelitvi 50 talcev v Begunjah. (Zbornik NOV VI/2, str. 414, opomba 2.) — Franc Štefe-Miško: Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo. (Zbornik Gorič, 1955, str. 14.) — Franc Štefe-Miško: dopolnilni podatki 21. 9. 1979. (Zapisi pri avtorju.)

140. Poročilo občinskega urada v Litiji z dne 24. maja 1942 o borbah nemških okupatorjev z 2. grupo odredov. (Zbornik NOV VI/2, str. 473, opomba 3.)

141. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 19, 9. 5. 1953.) — Ljudstvo pod Storžičem v boju za svobodo. (Zbornik Gorič, 1955, str. 57.) — Franc Križnar: Ne vdaj se, fant, str. 39—40.

142. Vinko Hafner: Trinajsterica. (»Borec«, 1953, str. 47.)

143. Franc Križnar: Ne vdaj se, fant, str. 38—41. — Franc Štefe, Franc Šiška, Vladimir Peraič in Angelca Štular: izjave 1971 in 1974.

144. Franc Križnar: Ne vdaj se, fant, str. 32, o P. Kernu, ostali kakor pod 134. Stane Kersnik-Jelovčan, Ljubljana: ustna izjava o izdajanju Pavla Kerna, 1955.

145. Vladimir Peraič-Planin: ustna izjava, 1969; dopolnitev 1974. — Vinko Hafner: Obračun. (»Borec«, 1953, str. 168.) — Savica Žagar-Hočevarjeva: Tribunale militare di guerra. (Fascikel 300—1050—4129; »Naša žena«, sept. 1975.) Ustne izjave in dopolnitve takoj za tem in že prej v letih 1969—70. — Meta Sitar-Bele, Ljubljana: ustne izjave 2. 5. 1977, a delno že prej. — Ivan Jan-Srečko: Med gorenjskimi partizani, Kranj, 1956, str. 76, 165—167.

146. Zbornik NOV VI/2, str. 211, opomba 5. — Vladimir Peraič-Planin: Spomini. (Tržiški muzej.)

Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 19—21, 1953.) — Vinko Hafner: Trinajsterica. (»Borec«, 1953, št. 2—12.) — Ivan Jan-Srečko: Med gorenjskimi partizani, str. 69—95. — Franc Križnar: Ne vdaj se, fant, str. 38—45.

147. Kakor pod 146.
148. Pismo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 9. maja 1942 štabu 1. grupe odredov, dodatek. (Zbornik NOV VI/2, dok. št. 76, str. 211.)
149. Naredbi glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 4. aprila 1942 o ustanavljanju grup in navodilo istega poveljstva štabu 1. grupe odredov z dne 12. aprila 1942. (Zbornik NOV VI/2, dok. št. 42, 43, 50.)
150. Letak z naslovom »Načela Janeza Perka«. (Tržiški muzej.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 21, 23. 5. 1953), in dodatki skupine prvoborcev 1970 in 1974. (Zadnja pisana dopolnila v arhivu avtorja.)
151. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 21, 23. 5. 1953.)
152. Kamniška četa za 1. maj 1942 in Obnova Kamniškega bataljona. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 71.)
153. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 22, 30. 5. 1953), in ustno dopolnilo poleti 1970. — Franc Podstudenšek-Rok: ustne izjave 1970.
154. Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda. (»Glas Gorenjske«, št. 23, 6. 6. 1953.) — Jože Pirš-Luka: Boj Kamniške čete z Nemci na Osnovčku. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 71.)
155. Jože Pirš-Luka: Boj Kamniške čete z Nemci na Osnovčku. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 71—72.) — Mirko Podbevšek-Lado: Bitka, kakor življenje dolga, str. 264—265. — Partizanski kraji na Kamniškem. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 370.) — Franc Štefe-Miško: Rojstvo Kokrškega odreda (»Glas Gorenjske«, št. 23, 6. 6. 1953.) — Poročilo poveljstva Kokrškega odreda z dne 24. julija 1942 poveljstvu 1. grupe odredov o akcijah v mesecu juliju, spisek s prilogo tovarišev, ki so padli od ustanovitve Kamniške čete. (Zbornik NOV VI/3, str. 203.)
156. Opomba 3 k poročilu občinskega urada v Litiji z dne 24. maja 1942 o borbah nemških okupatorjev z 2. grupo slovenskih partizanskih odredov pri Jančah. Tu so našete nemške enote, razmeščene po Gorenjski. (Zbornik NOV VI/2, str. 473.)
157. Gorenjska v borbi za svobodo, št. 2, str. 49. (Gorenjski muzej, Kranj.)
158. Jože Pirš-Luka: Uničenje sovražne postojanke na Črnelcu. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 75), in isti avtor: Izdano taborišče nad Zapoljami, isti zbornik, str. 73. — Franc Podstudenšek-Rok, Ljubljana: ustno dopolnilo 1970.
159. Franc Podstudenšek-Rok: Partizanske bolnišnice na Kamniškem. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 316—319.)
160. Jože Pirš-Luka: Izdano taborišče nad Zapoljami. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 73.) — Nace Sterlekar, Litija: pismene opombe 15. 1. 1975. — Franc Podstudenšek-Rok, Ljubljana: ustne opombe 1970.
161. Poročilo štaba 2. grupe odredov z dne 19. 5. 1942 glavnemu štabu slovenskih partizanskih čet o pripravah na odhod na Štajersko, z opombami. — Ukaz glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 26. 5. 1942 štabu 2. grupe odredov, opomba 3. (Zbornik NOV VI/2, dok. št. 97 in 108.)

162. Franc Podstudenšek-Rok: Napad na Stranje. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 74, 75.) — Nace Sterlekar: kakor pod 160.

163. Jože Pirš-Luka: Uničenje sovražne postojanke na Črnelcu. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 75.) — Franc Zupančič-Marjan, Ljubljana: ustne izjave, 1970.

164. Jože Pirš-Luka: Napad Nemcev na partizane na Veliki platinini. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 76.) — Poročilo poveljstva Kokrškega odreda z dne 24. julija 1942 poveljstvu 1. grupe odredov o akcijah v mesecu juliju. (Zbornik NOV VI/5, dok št. 81 in 158, str. 203 in 481. Pri imenih Jurij Libnik in Rudi Pirš, ki sta padla 8. oziroma 16. 6., pomotoma piše, da sta padla v juliju.) — Pisani spomini Franca Podstudenška-Roka, »Borec«, 1954, št. 3; in ustna dopolnila 1970. — Nace Sterlekar: kakor pod 160. (Kamniški zbornik VII, 1961, str. 344.)

II

PRVI KOKRŠKI ODRED

Ustanovitev odreda

Reorganizacija slovenske partizanske vojske — Okrepitev iz Polhograjskih Dolomitov — Imenovanje poveljstva — Odhod prek Save pod Krvavec in Storžič — Urejevanje odreda — Ustanovitev Kokrškega ali 2. bataljona — Ureditev zvez — Razdelitev po sektorjih — Himmlerjev zločinski ukaz.

Okrepljene partizanske enote, ki so na spomlad 1942 poživile svojo aktivnost, so resno ovirale izvajanje okupatorjevih načrtov na Gorenjskem. To toliko bolj, ker je ta v začetku leta z zadovoljstvom ugotavljal, da je uporniška dejavnost po razbitju parizanskih enot na kamniškem območju, pod Karavanami in po dražgoški bitki na Gorenjskem zelo upadla, da partizanov ni več občutiti.

Komaj pa se je zima prevesila v pomlad, so na Slovenskem nastale številne nove partizanske enote, vojaško in politično vodstvo narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem pa je začelo pripravljati širokopotezne načrte za spomladansko ofenzivnost. V zvezi s tem je 4. aprila 1942 izšla tudi uredba o preosnovanju slovenske partizanske vojske. Z njo je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ukazalo sestavljati nove, večje enote, in sicer odrede, ki naj bi povezovali partizanske čete in bataljone; grupe odredov pa naj bi povezovala po več odredov.

Tako je bila slovenska partizanska vojska tedaj preurejena v tri grupe odredov: 1. grupa naj bi povezovala partizanske enote na Gorenjskem in na zahodnem delu Koroške, 2. na

Dolenjskem oziroma potem na Štajerskem, 3. pa v Ljubljanski pokrajini.

Gorenjski partizani so tedaj dobili nov naziv in novo poveljstvo: 1. grupo odredov, katere komandant je postal Jože Gregorčič-Gorenjc, politkomisar pa Lojze Kebe-Štefan.*

Navodila glavnega poveljstva so odredjala tudi, naj štab 1. grupe odredov čimprej osnuje tri odrede: Gorenjskega, Kokrškega in Koroškega. Zato naj bi tudi pohiteli z mobilizacijo novih borcev. Prva dva odreda so res osnovali v juniju 1942, za ustanovitev Koroškega pa tedaj še ni bilo pogojev. Gorenjski odred se je razvil iz Cankarjevega bataljona pod Stolom, iz partizanov na Pokljuki ter iz Poljanskega bataljona, Kokrški pa iz že obstoječega Kamniškega in iz nekaj kasneje nastalega Kokrškega bataljona.¹

Nas zanima predvsem nastajanje Kokrškega odreda, njegove naloge in kraji njegovega delovanja.

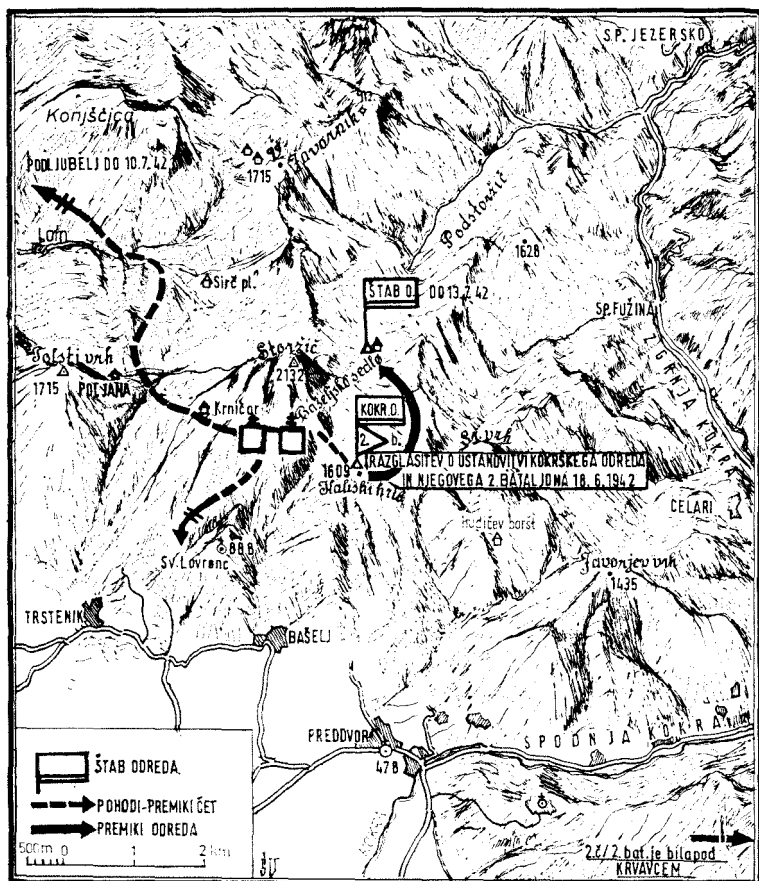
Akcijsko območje Kokrškega odreda naj bi bilo po navodilih glavnega poveljstva ozemlje na levem bregu Save od Begunj na zahodu, na vzhodu pa do tedanje štajersko-gorenjske meje, kjer naj bi imel zvezo s Savinjskim odredom, ki naj bi prišel na Štajersko.^{2*}

Čeravno so bila ta povelja sestavljena že v aprilu, je bil Kokrški odred zaradi že opisanih hudih razmer v tem predelu ustanovljen dva meseca kasneje. Glavno poveljstvo je spomladi in na poletje 1942 nameravalo na Gorenjskem s pomočjo novih enot dvigniti množično vstajo, toda prebivalstvo je bilo zaradi nemškega nasilja tedaj precej zastrašeno, organizacija OF pa v glavnem razbita. Zato so bile partizanske čete na Gorenjskem redke in majhne. Glavno poveljstvo je sicer predvidevalo tudi pomoč, toda spričo trdih razmer na Gorenjskem so bile te naloge še vedno prezahtevne.

Glavni štab slovenskih partizanskih čet je že od jeseni 1941 pošiljal v Dolomite prostovoljce iz Ljubljane z namenom, da bi z njimi krepil gorenjske partizane. Kasneje so v Dolo-

* V uredbi je omenjen tudi z imenom Gregor Požar. Podatek kakor pod 1.

* Savinjski odred je v sestavi 2. grupe odredov krenil z Dolenjske proti Gorenjski konec junija 1942, zaradi nemške ofenzive pa načrti glavnega štaba slovenskih partizanskih čet niso mogli biti izvršeni.

Ustanovitev Kokrškega odreda in njegovega 2. ali Kokrškega bataljona

mitih ustanavljali tako imenovane dopolnilne bataljone, kjer so se partizani v šolskih taboriščih učili osnovnih vojaških veščin. Tak šolski bataljon, ki se je uril za prihodnje boje, je bil tu sestavljen v zgodnji spomladi 1942. Ob učenju je v raznih akcijah sodeloval tudi z dolomitskimi partizani. Po nekaj praskah z Italijani je 7. maja 1942 sodeloval tudi v zmagovitem boju na Ključu, ko so Italijani utrpeli občutne žrtve. Takrat so Italijani imeli 33 mrtvih, 85 pa ranjenih in

pogrešanih. To je precej pripomoglo k dobremu borbenemu razpoloženju partizanov in k obogatitvi njihovih izkušenj.³

V zvezi s širokim ofenzivnim načrtom, ki naj bi ga 2. grupa odredov izvajala najprej na Gorenjskem, nato pa na Štajerskem, je slovensko partizansko poveljstvo na Dolenjskem in Notranjskem zbiralo tudi prostovoljce, ki naj bi okrepili gorenjske partizane. Precej teh je res prišlo iz Polhograjskih Dolomitov. Škofjeloški teren so dosegli sredi maja, nekaj pa v zadnji tretjini tega meseca in prve dni junija 1942. S prvo skupino jih je v Škofjeloški bataljon, ki je tedaj taboril na Močeradniku, prišlo 73, čez kak teden pa še ena skupina. Vseh, poveljeval jim je Tomaž Knavs-Matevž Kovač, je bilo okoli 100, pripeljal pa jih je takratni kurir Cveto Novak-Iztok, ki je vzdrževal zvezo prek demarkacijske črte med Gorenjsko in Dolomiti.⁴

V Škofjeloškem bataljonu, ki sta ga vodila Stane Starc-Fazan in Maks Krmelj-Matija, sta prostovoljce iz Ljubljanske pokrajine čakala tudi politkomisar 1. grupe odredov Lojze Kebe-Štefan in Ivan Bertoncelj-Johan. Bertonclja je grupno poveljstvo predvidelo za politkomisarja Kokrškega odreda in ga zadolžilo, da ta odred tudi osnuje.*

Z borci iz Dolomitov sta 2. junija prišla iz Ljubljane tudi zdravnik dr. Milan Cunder-Miha, ki je pripeljal s seboj šolanega bolničarja Iztoka (imena ni bilo mogoče ugotoviti), in dr. Edvard Pohar, še nekaj prej pa medicinca Mirko Kmet-Janez in Emil Štravs. Vsi ti so bili namenjeni za oba odreda: za Kokrškega in Gorenjskega. Še preden so došle borce uspeli razdeliti, so Škofjeloški bataljon in prišlece Nemci pod Osovnikom napadli. Spopadi so potekali 9. junija 1942.⁶

Borci iz dopolnilnega bataljona, ki so tedaj prišli na gorenjsko stran in so se poprej uspešno tolkli z Italijani, so že

* Ivan Bertoncelj je bil rojen 5. 1. 1908 na Dobravi pri Kropi, kamor je prišel učiteljevat komunist Stanko Žagar. Ivan Bertoncelj, sicer mizar, je pod Žagarjevim vplivom kmalu postal komunist in tako v začetku junija 1941 tudi član vojno-revolucionarnega komiteja za jeseniško okrožje. Dne 5. avgusta je bil na Jelovici imenovan za politkomisarja Cankarjevega bataljona. Po dražgoški bitki je bil nekaj časa politkomisar Selške čete. Ta je bila razbita 27. 3. 1942 na Rovtu nad Crngrobom, ko je med 15 padlimi obležal tudi član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Stanko Žagar.⁵

veliko slišali o moči, nepopustljivosti in napadalnosti Nemcev, zato so napeto pričakovali, kako bo na Gorenjskem.

Odgovor na to so torej borci iz Ljubljanske pokrajine dobili takoj po prihodu. Najprej sta se udarili partizanska in nemška patrulja, čez nekaj ur pa so združena partizanska bataljona nemški policisti napadli z močnejšimi silami. Nad Osovnikom je tedaj padlo nekaj Nemcev, partizani pa so zgubili tri borce. Zaradi tega spopada so razdelitev dopolnilnega bataljona med gorenjske partizane za ta dan odložili.⁷

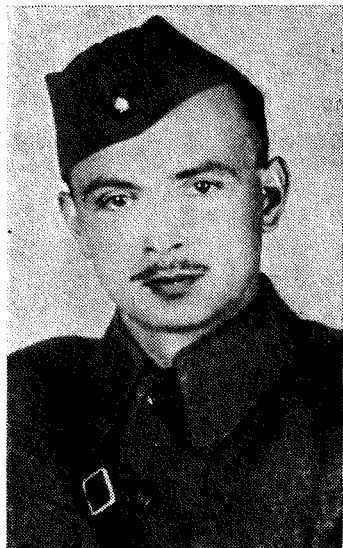
Politkomisar 1. grupe odredov Lojze Kebe-Štefan, Ivan Bertoncely-Johan in nekaj drugih voditeljev so medtem pripravljali sestavo Kokrškega odreda, zlasti poveljujočega kadra. Po spopadu z Nemci so se vsi partizani premaknili v okolico Sv. Ožbolta, blizu Presečnika nad Bodoveljsko grapo. To je 860 m nad morjem, na vzhodnem pobočju Poljanske doline.

Politkomisar 1. grupe odredov Lojze Kebe-Štefan je tedaj, verjetno 10. ali 11. junija 1942, pred zbranimi borci imel spodbuden in prepričljiv nagovor.* Govoril je o reorganizaciji partizanskih enot v večje operativne enote, v odrede in grupe odredov. Objavil je tudi, da bodo ustanovili Gorenjski in Kokrški odred. Poleg drugega je prav zaradi novodošlih prostovoljcev iz Dolomitov, kjer so bili Italijani, poudaril, da prevelik strah pred Nemci vendarle ni utemeljen, da tudi Nemci znajo bežati. To da so prejšnji dan na Osovniku doživeli tudi sami. Politkomisarjeve mirne besede so ohrabrujoče delovale na prisotne borce, zlasti na one iz Dolomitov. Lojze Kebe-Štefan je opisal tudi splošne gorenjske razmere in napovedal, da bodo zdaj okrepili ofenzivnost. Zaradi nujne konspiracije pa pred borci ni navajal točnejših organizacijskih in drugih podatkov, kar je bilo za tiste čase in kraje razumljivo.

Tako kot odred nasploh je postopoma nastajal tudi njegov štab, kar je urejalo grupno poveljstvo. Najprej sta bila postavljena komandant in politkomisar. Za komandanta je bil imenovan Tomaž Knavs-Matevž Kovač,** za politkomisarja pa Ivan Bertoncely-Johan Jereb.

* O tem ni pisanega dokumenta, zato so datumi, ki jih je posredoval predvsem dr. Edvard Pohar, v veliko pomoč.

** Tomaž Knavs je bil rojen 4. 1. 1920 v Šentrupertu na Dolenjskem, potem pa je služil pri kmetu Jenčiču v Mengšu. Od tam je že julija 1941 šel med prve partizane Kamniškega bataljona, nato pa je bil nekaj časa tudi v Mengeško-moravski četi. Tako je prišel tudi v Polhograjske Dolomite. Zaradi izredne hrabrosti in

Ivan Bertoncclj-Johan Jereb, prvi politkomisar Kokrškega odreda 1942.
(Fotografije komandanta Tomaža Knavsca ni moč najti.)

Tema dvema je bilo že tu za nastajajoči Kokrški odred izmed tistih, ki so bili prišli čez mejo, dodeljenih 30 borcev s tremi strojnicami; bilo jih je nekaj manj, kot je bilo obljubljeno. Ostali borci dopolnilnega bataljona, ki jih je bilo nekaj več, kot jih je dobil Kokrški odred, so bili dodeljeni Gorenjskemu odredu. En oddelek je bil namenjen prihodnjemu Koroškemu odredu, ki pa ga v tem času zaradi neugodnih razmer na Koroškem še niso mogli osnovati. A tudi borcev je prišlo manj kot je bilo napovedano.⁸

Po razdelitvi borcev se je skupina s komandantom in politkomisarjem snujočega se Kokrškega odreda spustila proti Sori, jo pri Retečah prestopila, nasproti Trboj pa je prešla tudi Savo. Čeznjo so se prevažali s pripravljenim čolnom. Ko so bili končno vsi na levem bregu Save, se je že daniło. Zaradi dolgotrajnega prehajanja prek obeh rek so izgubili vso skromnosti je najprej postal komandir čete, potem pa komandant dopolnilnega bataljona. A že tedaj se je upiral funkciji z izgovorom, da za tak položaj ni sposoben. To je trdil tudi ob imenovanju za odrednega komandanta.

Podatki so iz zbornika »800 let Mengša«, str. 80, 83 in 183 ter iz ustnih izjav Tineta Zaletela in iz pismenih posredovanj Ivana Vidalija iz Mengša.

noč. Zdaj je grozila nevarnost, da jih bodo opazili delavci, ki so že odhajali na delo. Zato so čez dan ostali v Vogljanski gmajni. Tam so proti večeru zajeli tri lovce in jim odvzeli orožje. Eden izmed njih je bil Eberl, »Jugendführer für Kärnten und Oberkrain« (mladinski hitlerjevski voditelj za Koroško in Gorenjsko), sicer pa iz Ljubljane. A to so šele zjutraj spoznali iz dokumentov. Tedaj pa je bilo že prepozno, kajti ponoči jim je ujetnik pobegnil.

Skupina se je potem pomaknila na Šenturško goro in se čez dan zadrževala v gozdu pod Stiško vasjo. Tu so se tudi sestali s tovariši iz naglo rastoče Krvavške čete, ki je prav tedaj prišla iz Kamniškega bataljona. In šele tu je štab novim borcem povedal, da ne bodo vključeni v Kamniški, temveč v novi Kokrški bataljon, kjer je manj borcev. Skupina borcev s komandantom in politkomisarjem odreda je od tod krenila prek Kokre in se vzpela dalje pod Storžič.

Kokrška četa, ki se je zadrževala v južnem območju Storžiča in je že pričakovala obljubljenе borce, se je z okrepitvijo, ki je prišla v odred, srečala na jasi, pod sedanjo kočo na Kališču pod Storžičem. To je bilo 17. junija 1942. Kališče leži 1540 m visoko v strminah; tja je prišel tudi odredni štab. S prihodom tovarišev iz Ljubljanske pokrajine se je Kokrška četa podvojila in tudi bolje oborožila. Narasla je na okoli 70 borcev. Ob srečanju borcev Kokrške čete z novimi borci iz Dolomitov je bilo mnogo veselja, medsebojno spoznavanje in pozdravljanje se je sprevrglo v nepopisno navdušenje.

Prostovoljci, ki so bili prišli s štabom, so bili v glavnem iz ljubljanskih predmestij, predvsem iz severne in jugozahodne okolice Ljubljane. Ob tem srečanju so dolomitski partizani gorenjskim borcem pripovedovali o svojih dotedanjih doživetjih. Tako so tovariši Kokrške čete veliko zvedeli o bojih z Italijani v ljubljanski okolici. Gorenjski tovariši pa so borcem z italijanske strani pripovedovali o razmerah na Gorenjskem, zlasti pa, kako se je treba obnašati v Karavankah in še posebej pod Storžičem. Tovariši iz Dolomitov so prinesli s seboj precej narodnoosvobodilne literature, ki so jo borci pod Storžičem hlastno prebirali.

Naslednji dan, 18. junija 1942, je bil na jasi z dvema stajama, na Kališču pod Storžičem, zbor vseh prisotnih partizanov. Namen tega zbora je bila ustanovitev Kokrškega odreda in njegovega 2. bataljona — Kokrškega. Nekateri so ga

**Stanko Teran-Stane Nared, odredni
intendant**

imenovali tudi Kokrško-tržiški bataljon, dalje pa bo imenovan kot Kokrški ali 2. bataljon Kokrškega odreda.

Na zboru, ki sta ga vodila komandant in politkomisar, je bilo natanko objavljeno, da ta dan ustanavljajo Kokrški odred. Politkomisar je povedal, da ga bosta sestavljala Kamniški ali 1. bataljon in Kokrški ali 2. bataljon, ki ga bodo s pomočjo dolomitskih borcev ustanovili takoj sedaj. Jasno je tudi povedal, kje bo deloval 1. in kje 2. bataljon in kje njune posamezne čete. Imenovana so bila tudi poveljstva obeh bataljonov (za 1. že vemo), nazadnje pa dopolnjen tudi ožji štab odreda. Za odrednega intendanta je bil imenovan Stane Teran-Nared,* za odrednega zdravnika pa dr. Milan Cunder-Miha,** ki je bil prišel s skupino iz Dolomitov in je s seboj

* Stanko Teran-Nared je bil rojen 19. 1. 1912. v Zgornjih Dupljah. Bil je delavec in predvojni komunist. Skupaj s starejšim bratom Tinetom, ki je padel 16. aprila 1942, je bil znan borec za delavske in kmečke pravice. Stane je kot odredni intendant padel že 14. septembra 1942 v Udinem borštu.

** Dr. Milan Cunder-Miha je bil rojen 1908. leta na Ježici. V OF je v Ljubljani sodeloval že od 1941. leta, marca 1942 pa je med prvimi zdravniki odšel med partizane. Drzen in požrtvovalen, kot je bil, je bil ujet že januarja 1943, nato pa je vojno preživel v Begunjah in v taborišču. Umrl je 1970. leta.

pripeljal že omenjenega bolničarja Iztoka. Štab odreda je dobil tudi pisarja. To je bil študent Ernest Prevolnik-Miloš,* ki je bil v izredno pomoč mlademu odrednemu štabu.⁹

O pomenu ustanovitve Kokrškega odreda je na zboru govoril politkomisar Ivan Bertoncely-Johan Jereb, komandant Tomaž Knavs-Matevž Kovač pa je zbor vodil v vojaškem pogledu. Odlok o ustanovitvi Kokrškega odreda je bil torej dokončno realiziran 18. junija 1942 na Kališču. Kar je bilo v začetku junija začeto pod Osovnikom nad Škofjo Loko, je bilo na Kališču dokončano.

* * *

Takoj zatem je sledilo ustanavljanje 2. bataljona Kokrškega odreda. Postavljeno je bilo bataljonsko poveljstvo, enota pa razdeljena na tri čete: za komandanta bataljona je bil imenovan Franc Šiška-Črto, za politkomisarja pa Anton Štefe-Kostja, prejšnja komandir in politkomisar Kokrške čete. Za bataljonskega intendanta je bil imenovan Jože Stružnik-Mejač.

Postavili so tudi četna poveljstva. Komandir 1. čete je postal Ivan Vamberger-Fajfar, politkomisar pa Leon Skapin-Lado, ki je bil prišel s skupino iz Ljubljane; v 2. četi (četa je tedaj iz 1. bataljona prešla v 2. bataljon) je postal komandir Janez Ogrin-Lojze, politkomisar pa Stane Žerovnik-Miško (v poročilu 24. 7. 1942 z ilegalnim imenom Maksim Dolar); v 3. četi je postal komandir Franc Bukovec-Pepe Gaber,** ki je

* Ernest Prevolnik-Miloš, štabni pisar in študent, pravzaprav maturant, je na Gorenjsko in v Kokrški odred prišel po dolgih ovinkih. Rojen je bil 12. aprila 1923 v Mislinji in je obiskoval gimnazijo v Celju. Ko se je konec avgusta 1942 2. grupa odredov prek območja Kokrškega odreda prebijala proti Štajerski, je želel iti tja. Na Pohorju je postal član štaba Pohorskega bataljona, kjer je 8. januarja 1943 junaško padel. Bil je izreden in politično razgledan tovariš. (Podatki o njem: Ivan Bertoncely ustno ter France Filipič v knjigi Pohorski bataljon, 1963, str. 169.)

** Identiteta Franca Bukovca-Pepeta Gabra (ileg.) iz Tabora v Savinjski dolini, rojenega 1917. leta (ni v nobeni zvezi z istoimenskim tovarišem iz Kamniškega bataljona in narodnim herojem) je bila prek njegove sestre in brata, ki živita v Ljubljani, ugotovljena šele jeseni 1972. leta. Franc Bukovec je bil izdan in 17. oktobra 1942 ujet. Ta čudoviti tovariš in borec je bil ubit pri Naklem 24. oktobra 1942, ko je skočil iz drvečega gestapovskega avta. O njem je pisal in ugotovil njegovo ime Franc Štefe-Miško. (Gl. »TV-15«, 11. okt. 1973.)

**Dr. Milan Cunder-Miha, odredni
zdravnik**

bil tudi prišel s skupino iz Dolomitov, politkomisar pa Milan Juvan (Rožanc)-Andreja.

Ob ustanovitvi je 2. bataljon štel okoli 120 borcev, v četah pa je bilo po okoli 30 do 50 borcev. V vseh četah so tedaj in

**Franc Šiška-Črto, prvi komandant 2.
bataljona Kokrškega odreda**

**Anton Štefe-Kostja, prvi politkomisar
2. bataljona Kokrškega odreda, nato
pomočnik odrednega politkomisarja
in odredni politkomisar**

**Jože Stružnik-Mejač, intendant 2. ba-
taljona Kokrškega odreda**

**Franc Bukovec-Pepe Gaber, komandir
3. čete 2. bataljona Kokrškega odreda**

**Ludvik Rovtar, predvojni komunist,
borec Cankarjevega bataljona in eden
izmed kurirjev pri štabu Kokrškega
odreda, kot žrtev izdaje padel na poti
3. 10. 1942**

nekaj kasneje imenovali še intendante, ki so bili po enotah zlasti v teh časih zelo pomembni funkcionarji.¹⁰

O pomenu ustanovitve Kokrškega ali 2. bataljona KO, o vojaških in političnih razmerah ter nalogah bataljona je govoril njegov politkomisar Anton Štefe-Kostja.

Morala borcev je spričo okrepitve, reorganizacije in načrtov tedaj vidno porasla. Da bi bilo delovanje bataljona uspešnejše in pokrivanje terena določnejše, so na dan ustanovitve operativni sektor bataljona razdelili na območja posameznih čet. Sektor 2. bataljona se je raztezal vse od Begunj do zahodnega dela Kamnika ter do Šmarne gore in Save na jugu. Ob ustanovitvi je bilo določeno, da čete operirajo vsaka na svojem, ločenem območju, nikakor pa ne združeno. Ta teren tega tedaj ni dovoljeval. Tako je 1. četa potem operirala na območju Sv. Ane (Podljubelja), to je severno nad Tržičem (Podljubelj, Dobrča, Lom, Jelendol), 2. četa na območju Krvavca s težiščem v dolini Kokre (cestni prehod čez Karavanke), 3. četa pa pod Storžičem, in sicer na južni, kranjski strani.

Tako sta tudi 1. in 3. četa takoj po ustanovitvi na Kališču odšli vsaka na svoje operativno območje in ločeno delovali skoraj mesec dni. Združili sta se okoli 10. julija 1942.¹¹

Zaradi težko prehodne doline Kokre Krvavška ali 2. četa 2. bataljona KO ni bila poklicana k ustanavljanju bataljona in odreda. To Krvavško četo je zaradi izjemnosti treba na kratko opisati.

Do formiranja Kokrškega odreda nasploh je bila v sestavi še samostojnega Kamniškega bataljona, in sicer kot njegova 3. četa. Razvila se je iz jedra kakih 20 borcev in bila v začetku junija 1942 poslana na območje Krvavca, kjer je na zaključenem terenu med Kokro in zahodnim predelom Kamnika samostojno delovala. Potem se je številčno naglo krepila in je tudi v sestavi novega, Kokrškega ali 2. bataljona KO dalje delovala na istem območju.

Zaradi mobilizacije, ki jo je četa izvajala predvsem po vaseh in zaselkih v podnožju Krvavca in v dolini Kamniške Bistrice, se je ob koncu julija število njenih borcev močno povzpelo. Ko je bil njen komandir Janez Ogrin-Lojze zamenjan z Milanom Juvanom-Andrejo in se je vračal v Kamniški bataljon KO, je s seboj na Kamniško po dogovoru s poveljstvom odpeljal ca. 10 borcev. To so bili v glavnem tovariši iz vzhodne in južne okolice Kamnika. Znano je, da je v

času njihovega odhoda Krvavška ali 2. četa 2. bataljona KO štela precej nad 50 borcev.¹²

Posebno težko poglavje so bile tedaj kurirske zveze, ki jih je bilo treba osnovati čisto na novo. Šlo je za vpeljevanje kurirskih zvez, ki jim je bil sovražnik neprestano nevaren. A štab odreda in oba štaba bataljonov so skrbeli tudi za to. Za kurirje so bili zaradi težavnosti časa in pomembnosti zvez na tem občutljivem ozemlju izbrani zanesljivi in iznajdljivi borci. Sporočila, poročila in povelja ni bilo vedno mogoče prenašati v pismih, temveč pogosto tudi ustno. To je bilo varnejše. Videli smo že, kaj se zgodi, če kurirja, ki pozna vodilne ljudi in številne javke, sovražnik ujame in ga tako muči, da klone. Tako so bili za kurirje v štabu odreda imenovani prekaljeni Stane Mrhar in Tine Zaletel-Tilen, malo kasneje pa še Ludvik Rovtar, Karel Kravcar-Kola, Mirko Kraljič-Cene, Janez Koselj in Jože Šolar-Jožca.*

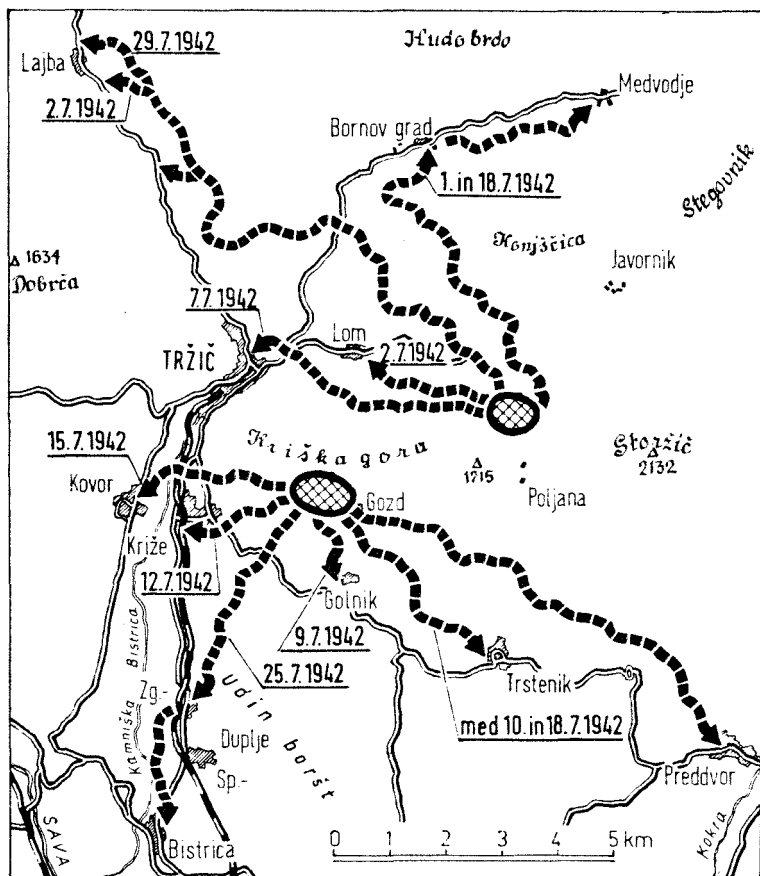
Zvezo je bilo treba vzdrževati med štabom odreda in štabom Kamniškega ali 1. bataljona, med štabom odreda in bližnjim Kokrškim ali 2. bataljonom in še z nadrejenim štabom 1. grupe odredov, ki se je zadrževal onstran Save, na Jelovici.

Občasno je bilo treba vzdrževati zvezo tudi z 2. četo 2. bataljona, ki je operirala na območju Krvavca.

Po ustanovitvi odreda je njegov štab najprej taboril pod Bašeljskim sedlom, ko pa sta bila ranjena politkomisar in Stane Mrhar, se je štab z ranjencema po mučni hoji preselil prek Kokre na njen levi breg, pa še dalje v zatrep Kamniške Bistrice v Gamsov skret pod Žmavcarje. Kurirske zveze so bile odtod daljše. Najpogosteje so potekale: Gamsov skret—Žagana peč (velika skala s skrivališčem za pošto) v Kamniški Bistrici (za kar je bila potrebna 1 ura hoje), na Kokrško sedlo (3 ure), po Lobniški dolini mimo Starca na Bašeljsko sedlo (spet 3 ure), varianta pod severno steno Storžiča na Javorniško sedlo (nadaljnji 2 uri), potem pa na srečanje s kurirji ali z bataljonom na primer za Stegovnikom, v Komatevri, na Poljanah, na Kofcah in drugod.

Kadar pa so Nemci postavili zasedo tudi na Kokrškem sedlu, je bilo treba iz Žmavcarjev iti daleč naokoli do Češke

* Izmed teh so bili kar štirje prvoborci, ki so se že v 1941. letu bojevali v Cankarjevem bataljonu in v Dražgošah. To so bili Stane Mrhar, Mirko Kraljič-Cene, Jože Šolar-Jožca in Karel Kravcar-Kola.

Začetne akcije Kokrškega odreda konec junija in v juliju 1942

koče pa prek Jezerskega in nazaj proti jugu na območje Storžiča. Tine Zaletel-Tilen, ki je večkrat prehodil to pot (bil je dober planinec), je zapisal: »Še danes sem prepričan, da je bila ta zveza ‚najvišja‘ v vsem času NOB v Jugoslaviji.«

Proti štabu 1. grupe odredov pa je bilo treba običajno iti takole: z Bašeljkega sedla navzdol proti Golniku—Vetrnemu ali proti Gozdu, prek Tržiške Bistrice, čez polja in travnike k Savi, čeznjo po možnosti po mostu v Otočah ali pri Globokem, ob najhujši nevarnosti pa jo je bilo treba bresti. Javka za štab

1. grupe odredov je bila pri Slavki Pirc na Brezovici pri Kropi, mrtva javka pa na Barigli pri križu. Pot nazaj je vodila v obratnem vrstnem redu.

V štab 1. grupe odredov na Jelovico je običajno hodil Tine Zaletel-Tilen, nekajkrat pa so v to smer šli tudi Ludvik Rovtar, Jože Šolar-Jožca, Ignac Močnik-Miki in Janez Koselj. Stane Mrhar, ki je vzdrževal zvezo s 1. bataljonom na Kamniškem, je prek Kokre šel le nekajkrat, kajti 13. julija 1942 je bil že ranjen v nogo.

Bataljona sta imela za svoje potrebe tudi nekaj preizkušenih kurirjev. V 1. bataljonu na Kamniškem je bil to najprej Mirko Kraljič-Cene, nato pa Jože Slevce-Niko. Kurirja v 2. bataljonu pa sta bila nekaj časa Vladimir Peraič-Tarzan pozneje Planin in Karel Kravcar-Kola. Kasneje sta v štab odreda prišla tudi V. Peraič in Franc Jagodic-Krstan.

Kadar so voditelji odreda odhajali v bataljona ali v štab grupe, so jih običajno spremljali kurirji. Ti niso skrbeli le za vodstvo, temveč tudi za varnost funkcionarjev. Maloštevilni kurirji so morali opravljati dolge poti in v nevarnih mesecih so bili tudi glede prehrane odvisni le od svoje iznajdljivosti. Tine Zaletel-Tilen se na te prve kurirske poti takole spominja:

»Na poti smo bili noč in dan. Kuhar mi je največkrat dal s seboj kos kuhanega ali suhega mesa ali pa v ruto zavite žgance, za dva, tri dni. Ob hajkah pa še tega nismo mogli dobiti. Največkrat smo se hranili tako, da smo pod večer poiskali kako bolj samotno hišo, tam prosili ali pa tudi zahtevali kako hrano, se zahvalili in odšli. Le tako je bilo mogoče zagotavljati tajnost poti... Pošta je bila le redko pismena. Običajno smo prenašali ustna navodila...«

Med navedenimi so kot kurirji kmalu padli Ignac Močnik-Miki, Janez Koselj, Ludvik Rovtar in Mirko Kraljič-Cene.¹³

Ob ustanovitvi je Kokrški odred štel v obeh bataljonih s petimi četami le okoli 200 borcev, vendar je bila za tiste čase ta enota velika sila, ne toliko v vojaškem kot v političnem smislu. Kajti že samo s svojim obstojem sredi Gorenjske je izničevala okupatorjevo propagando, ki je kričala o uničenju partizanov.

Bataljona sta delovala ločeno in zato zelo samostojno. Štab odreda se je zadrževal ali v kaki izmed čet 2. bataljona

ali pa je taboril na njegovem operativnem sektorju. Vsekakor je bil od štaba bolj oddaljen 1. kot 2. bataljon. In ker 1. bataljon ni mogel prisostvovati ustanovitvi odreda, kjer so poveljstva dobila tudi ustrezna navodila, se je komandant Tomaž Knavs-Matevž Kovač z zdravnikom že v juniju odpravil k 1. bataljonu na Kamniško. Zaradi dogovorov, usklajevanja akcij in tudi zaradi medsebojnega spoznavanja je bilo to tudi potrebno. A ker je Knavs prej služil v Mengšu in je od tam prejšnje poletje tudi šel v partizane, je šel še toliko raje v to smer. Tam bo prav gotovo srečal več znancev in prejšnjih soborcev. Za Matijo Blejca-Matevža, s katerim sta bila skupaj že v Mengeško-moravski četi, je že vedel, da je postal znan komandant bataljona.

Komandant odreda je po kurirskih zvezah prišel do 1. bataljona, ki je tedaj taboril na območju Male Lašne, v starem taborišču, kakor se spominjajo nekateri.* Srečanje je bilo spodbujajoče.

Komandant jim je tedaj govoril približno tisto, kar je bilo glede formiranja Kokrškega odreda povedano na Kališču, vendar po svoje, bolj vojaško. Razložil jim je, da z ustanavljanjem odreda pripravljajo prehod v razširjeno ofenzivnost, ki bo kmalu sledila, o tem da bodo še dobili ustrezna povelja in navodila. Govoril je, naj poslej bolj ločujejo politično delo na terenu od vojaškega v odredu in naj skupno mobilizirajo. Vse je bilo rečeno in storjeno z željo, da bi borci Kokrškega odreda še povečali svojo ofenzivnost.**

* O prvem obisku odrednega komandanta v 1. bataljonu ni nobenega pisanega dokumenta, kakor jih iz tega časa o marsičem ni, a borci tedanjega bataljona se dobro spominjajo njegovega obiska, prav tako tudi Nace Sterlekar-Jože, sekretar OK KP Kamnik.

** Preživeli borci tudi pravijo, da jim je komandant Tomaž Knavs govoril tako, kot da je zdaj osnovan Kamniško-kokrški odred, vendar je verjetno tako govoril zaradi večje domačnosti in zato, da bi bataljonu priznal dotedanje uspehe. V dokumentih glavnega poveljstva je ta odred jasno imenovan kot Kokrški. A bistveno je bilo, da je Kokrški odred začel obstajati in tudi delovati.

Ime Kamniško-kokrški odred se pojavi šele v začetku januarja 1943. leta.

Dr. Milan Cunder-Miha, ki je bil tudi s komandantom odreda in tedaj prvič na Kamniškem, se je borcem in političnim delavcem takoj predstavil s tem, da je nekatere tovariše pregledal in odšel na teren.

Ob komandantovem obisku so bili tudi prvič vzpostavljeni tesnejši stiki med obema bataljonoma KO: med 1. ali Kamniškim in med 2. ali Kokrškim. Težava je bila v tem, ker ju je ločevalo več rek in dolin in sta morala delovati daleč vsak-sebi.

Zaradi splošnega pregleda nad takratnim stanjem na Gorenjskem je treba povedati, da je bilo v obeh odredih in na terenu konec junija 1942 na Gorenjskem spet okoli 450 do 500 borcev. Spet so polagoma snovali in obnavljali tudi organizacije osvobodilnega gibanja na terenu. Najprej seveda v laže dostopnih planinskih krajih in sploh na podeželju, postopoma pa tudi v večjih središčih. Okupator je to takoj začutil, zato je spet povečal nasilje in začel zbirati večje policijske sile.¹⁴

Okupatorski vrhovi še vedno niso odstopili od namere, da bi uničili narodnoosvobodilno gibanje na Gorenjskem, a seveda tudi Štajerskem. Za poostreno nasilje je skrbel tudi sam Berlin. Natanko tisti dan, ko je bil ustanovljen Kokrški odred, 18. junija, so policijske enote na Gorenjskem okrepili še z 10. rezervnim policijskim bataljonom in nasploh začeli dovažati dodatne policijske enote.¹⁵

Prehod enot Kokrškega odreda v ofenzivnost

V pomoč prihaja 2. grupa odredov — Mladi in maloštevilni Kokrški odred naj razvije okrepljeno dejavnost na levem bregu Save — Značilne razlike med gorenjskimi partizani in 2. grupo odredov — Trde razmere na Gorenjskem — Odred preide v splošen napad s tipično partizansko taktiko — Nemci prav tedaj začnejo z najmočnejšo ofenzivo — Strahovito nasilje nad prebivalstvom — Odredne enote so aktivne vse od Begunj do štajersko-gorenjske meje — Od konca junija 1942 do konca julija poka in gori v Ljubeljski dolini, v Kokri, v Tuhinjski dolini in Črnem grabnu, nad Kamnikom, nad Tržičem, pod Storžičem in Krvavcem — Sovražnik pobija, požiga, izganja — Sovražnikova ofenziva je vse hujša, nemčurji dvigajo glave — Prizadet je tudi štab odreda — Borci napadajo policiste tudi ob cestah — Delovanje po bataljonih, število in oborožitev — Brez hribovskih ljudi partizanstva ne more biti.

Da bi vse gorenjske partizanske enote pri mobilizaciji in ofenzivnih akcijah dosegale večje uspehe, je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet tedaj na Gorenjsko preusme-

rilo tudi močno 2. grupo odredov. Ta je bila najprej že v maju poslana z Dolenjske proti Štajerski. Tja je hotela priti po najkrajši poti, in sicer čez Savo pri Litiji. Toda na območju Janč je bila 2. grupa odredov v ostrih bojih 21. in 22. maja 1942 trikrat zavrnjena in je morala odstopiti od te smeri.

Zdaj je glavno poveljstvo 2. grupo odredov preusmerilo tako, da je šla prek Notranjske, mimogrede rušila železnico in ceste, nato pa konec junija oziroma v začetku julija prešla demarkacijsko črto in se zadržala na Gorenjskem. Odtod naj bi šla dalje čez Savo in na Štajersko. Na tej ofenzivni poti prek Gorenjske naj bi v akcijah sodelavala z enotami 1. grupe odredov. Skupaj naj bi skušali izbojevati nekaj osvobodjenega ozemlja, predvsem nad Škofjo Loko, kjer je bila pokrajina za kaj takega najustreznejša, hkrati pa naj bi pomagala mobilizirati za gorenjske partizane.

Poglavitna naloga 2. grupe odredov pa je še vedno ostala, da bi potem odšla dalje proti Štajerski in Koroški, kjer bi ostala in okrepila NOB.*¹⁶

V zvezi z ofenzivnimi načrti, ki jih je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pripravilo tudi za Gorenjsko, je mladi Kokrški odred dobil nalogo, naj na levem bregu Save razvija dejavnost, kolikor je le mogoče. V zvezi s tem poveljem naj bi tudi štab 1. grupe odredov, podobno kot 2. grupa, ki je hodila strnjeno kakor brigada, svoje enote skoncentriral in prehajal v napade.

Zaradi specifičnih gorenjskih razmer pa so morale biti čete 1. grupe odredov še dolgo razpršene po posameznih sektorjih. To zaradi pomanjkanja borcev, hkrati pa zaradi Nemcev, ki bi bili radi gorenjske partizane dobili zbrane v odrede ali vsaj v bataljone, da bi jih s svojo premočjo naglo razbili. Štab 1. grupe odredov je sicer hotel izpolniti navodila glavnega poveljstva, vendar je moral tudi ugotoviti, da bi bila koncentracija maloštevilnih partizanov v nasprotju z razmerami na Gorenjskem. To je štab 1. grupe odredov glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet 14. julija 1942 tudi sporočil.

Spričo drugačnih razmer ni čudno, da so gorenjske partizanske enote v primerjavi s partizanskimi enotami v Ljub-

* Podrobneje o pohodih in bojih 2. grupe odredov glej v knjigi Ivana Frleža: *Druga grupa odredov*, Ljubljana, 1972.

ljanski pokrajini na poletje 1942 občutno zaostale tudi v operativnem pogledu. Da ne bo poznejših nesporazumov, je že tu treba ugotoviti:

da so bili na Gorenjskem strnjeni partizanski bataljoni osnovani že 1941. leta in da so prehajali v spopade, a jih je močnejši nemški okupator postopoma razbijal;

da je bil na Gorenjskem in na Štajerskem okupator Nemec, ki je imel vse drugačne vojaške in policijske nastope kakor Italijani v Ljubljanski pokrajini;

da združevanje partizanskih enot ni onemogočal le močni okupator, temveč tudi gorato in razsekano ozemlje, prepreženo z gostimi komunikacijami, ki jih je okupator zaradi zvez med rajhom in deželami Jugoslavije in Italije varoval z vsemi močmi;

da je zaradi vsega tega na Gorenjsko najprej prihajala pomoč iz Polhograjskih Dolomitov, nato pa še z 2. grupo odredov, ki je kmalu občutila gorenjske razmere.

Ocena gorenjskih partizanskih enot je v monografiji 2. grupe odredov bližja stvarnosti na strani 325, kjer piše, da so »akcije gorenjskih partizanskih enot v maju in juniju 1942 Nemcem povzročale hude preglavice, gmotno škodo in človeške žrtve«, ter da so »nemške policijske enote brez kakega vidnejšega uspeha hlatale za četami, ki so se umikale pred njihovo premočjo — ter se obdržale...«¹⁷

Zavoljo slabih kurirskih zvez, kar je razvidno tudi iz prej omenjenega poročila 1. grupe odredov, so napotki glavnega poveljstva prišli na Gorenjsko s celomesečno zamudo. To spričo takratnih težav tudi ni bilo čudno. Vendar pa so gorenjske partizanske enote, tako tudi Kokrški odred, v tem času razvijale živahno aktivnost. Kot smo videli, sta v zadnji tretjini junija 1942 oba bataljona Kokrškega odreda opravila vrsto akcij, ki niso bile le vojaškega, temveč tudi političnega in gospodarskega značaja. V tem času je bilo to še posebno pomembno, kajti šlo je za obstoj NOB v tej pokrajini.

In kakšne so bile tedaj pglavitne naloge Kokrškega odreda v sklopu širokopoteznih načrtov glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet?

Sicer maloštevilni Kokrški odred je imel nalogo, da kot zvezna enota v Karavankah povezuje oddelke Gorenjskega odreda z enotami 2. grupe odredov. Kokrški odred naj bi po načrtih glavnega poveljstva izvajal akcije proti Savi in Tr-

žiču ter napadal tiste nemške kolone, ki bi 2. grupi morda hotele udariti v hrbet iz Avstrije. Prav tako naj bi skupno z enotami 2. grupe odredov sodeloval v napadih proti Kamniku, kjer naj bi se v Smodnišnici oskrbeli z eksplozivom. Od tod bi prodirali še v Moravško dolino, v revirje in v Savinjsko dolino. Med opravljanjem teh nalog naj bi odred vsepovsod mobiliziral novince, pri čemer bi mu pomagale enote 2. grupe odredov.¹⁸

V odrednem poveljstvu in v vodstvih bataljonov so na osnovi napotkov glavnega poveljstva takoj sestavili obširne načrte in jih vključili v celotne ofenzivne naloge, ki jih je zlasti udarno že v prvi polovici junija začel izvajati 1. bataljon na Kamniškem.

Odred je prešel v splošni napad; ne združen, temveč po bataljonih in četah. Mirnega nemškega zaledja v teh krajih ni bilo več.¹⁹

Toda tudi Nemci so prav tedaj proti naraščajočemu narodnoosvobodilnemu gibanju na Gorenjskem že pripravljali obsežno ofenzivo »Enzian«. S tem v zvezi je Reichsführer SS Heinrich Himmler med drugim 25. junija 1942 višjemu vodji SS in policije 18. vojaškega okrožja generallajtnantu SS Erwinu Rösenerju ukazal, naj na vsak način »uničijo« partizane na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem, pri tem pa »naj ne izbirajo sredstev«.

V teh Himmlerjevih navodilih tudi jasno piše: »Ta akcija naj prepreči nadaljnjo škodo, povzročeno po elementih, ki prostovoljno podpirajo bande z ljudmi, z živežem, z orožjem in z zavetiščem. Moške člane družine, ki se pregreše, in včasih tudi vse sorodstvo, je načelno treba likvidirati. Žene je treba aretirati in odpeljati v koncentracijska taborišča, otroke pa odpeljati z domov in jih namestiti v onem delu gava, ki je že prej pripadal rajhu ...« (podčrtal I. J.).

K tem zločinom je okupator hotel pritegniti tudi vermanskaft, ki je bil sestavljen iz domačih ljudi.

Te priprave so že sodile k obsežni nemški ofenzivi »Enzian«, ki so jo Nemci skupaj z Italijani pripravljali v Celovcu. V dneh 2. in 3. julija 1942 je bil v Celovcu sestanek vodilnih nacističnih in italijanskih okupacijskih osebnosti. Sestanek sta vodila gaulajter za Koroško in Gorenjsko dr. Friedrich Rainer in visoki komisar za Ljubljansko pokrajino dr. Emilio Grazioli. Tu so se dogovorili o pripravah in izvajanju

skupne ofenzive proti slovenskim partizanom v obeh pokrajinah.

Ofenziva v Ljubljanski pokrajini se je začela 16. julija 1942, v njej je sodelovalo 82.000 Italijanov, v istem času pa tudi na Gorenjskem, za kar so Nemci zbrali okoli 13.000 mož. O sodelovanju nemških in italijanskih sil sta se na osnovi Himmlerjevega povelja ter dogovarjanj v Celovcu potem natančneje domenila generala Mario Robotti in Erwin Rösener s svojimi oficirji, in sicer dne 12. julija 1942 v Ljubljani. Pri tem sta si izmenjala podatke o svojih in partizanskih silah ter se domenila o vsem drugem sodelovanju.^{19a}

V drugem razglasu pa Rösener grozi: (navedba v slabi slovenščini, kot je bila tedaj na teh prevedenih razglasih in letakih v navadi):

»...Kdor izve za bivališče in udejstvovanje tolpe, kdor njih člane pozna... ne da bi takoj o tem obvestil nemške službene postojanke, se bo postopalo, kakor da sam pripada tolпам... Isto velja za vse odrasle člane družine, ki z vsemi sredstvi ne poskusijo preprečiti, da bi se kak njihov svojec pridružil tolпам. V vseh teh primerih se bo postopalo kakor z višje navedenimi vasmí. Vsem prebivalcem dajem možnost, da se z oddajo tozadevnih prijav do 25. julija 1942 obvarujejo pred najhujšimi ukrepi... V zadnjih dneh so se pri policiji javili številni člani tolpe, ki so spoznali nesmiselnost svojih bojov... Gestapo teh ljudi, ki so se prostovoljno vrnili, ni ustrelil, temveč so bili, da se obvarujejo maščevanja, po lastni želji poslani na delo v državno ozemlje...«^{19b}

Policijske in gestapovske enote so z veliko vestnostjo izvajale ta Himmlerjeva navodila, zato ni čudno, da se je ljudi loteval strah pred posledicami, če bodo pomagali partizanom ali sodelovali z OF.²⁰

Takoj zatem so na Gorenjsko prispele dodatne nemške enote in okrepile že tako močne policijske sile. Pripeljali so več policijskih čet in bataljonov, konec julija 1942 pa posebej za bojevanje v hribih izurjen 18. policijski polk gorskih lovcev. Tega so urili ter pripravljali na Bavarskem za pohod na Kavkaz, a je bil zaradi potrebe preusmerjen na Gorenjsko. Zato se je tu v juliju in avgustu 1942 v vsem obdobju NOB zadrževalo največ okupatorjevih policijskih enot: kar devet bataljonov, da ne govorimo še o orožništvu in vojaštvu.

Začetek okrepljenega pritiska in ofenzive je okupator označil s podaljšanim policijskim časom in z raznimi nasilnimi omejitvami, npr. v uporabi prometnih sredstev, v obiskovanju gostiln itd.²¹ Ofenziva je bila najprej usmerjena proti partizanom na desnem bregu Save, kjer sta se zadrževala večji del Gorenjskega odreda in 2. grupa odredov. Začetno fazo ofenzive je Kokrški odred okusil le v manjši meri. Tri nemške policijske čete, ki so prišle z Bleda, z Jesenic in iz Kranja, so od 18. do 23. junija 1942 preiskovale teren pod Krvavcem. Stikale so zlasti po hribovskih naseljih, kot so Ambrož, Stiška vas, Šenturška gora itd. V stik s partizani pa tedaj niso prišle. Nemci so na terenu ranili le domačina Martina Škerjanca iz Stiške vasi.²² To še ni bila prava ofenziva, temveč sovražnikove ogledovalne akcije, ki Kokrškega odreda pri izvajanju ofenzivnih načrtov še niso ovirale.

* * *

Enote Kokrškega odreda, občasno razdeljene na različne skupine, so poleti 1942 opravile naslednje poglavitne akcije:

Skupina 15 borcev 1. čete 2. bataljona se je 29. junija približala Tržiču in se v ljubeljski dolini lotila komaj zgrajene stanovanjske barake. Vanjo naj bi se naslednje dni vselila policija, pozneje pa tudi delavci, ki naj bi začeli s pripravljalnimi deli pri predoru pod Ljubeljem. Borci so zasedli cesto, razorožili dva stražarja, barako pa zažgali. Da bi ogenj pogasili, so gasilci prišli tja z dvema avtomobiloma. Toda zaseda, ki je bila usmerjena proti Tržiču, je oba avtomobila zavrnila, in tako je baraka pogorela do tal.

V Podljubelju je ta skupina požgala tudi osnovno šolo, kamor so se hoteli preseliti Nemci, ki so dotlej imeli postojanko pri Ankeletu. Nižje ob cesti je potem čakala še na morebitni prihod policistov iz Tržiča, ki so čez čas res prišli. Bili so iz 1. čete 922. bataljona deželnih strelcev. Vendar se je streljanje razvilo prezgodaj in le od daleč, zato se je za obe strani končalo brez izgub. Med vračanjem v taborišče je ta skupina v Podljubelju v smeri proti Završniku usmrtila Šiškovega Žana. Ta je že avgusta 1941 hotel ujeti prestradanega in utrujenega z Dobrče se umikajočega Karla Kravcarja ter ga predati Nemcem, zagrešil pa je tudi več drugih izdajalskih dejanj.

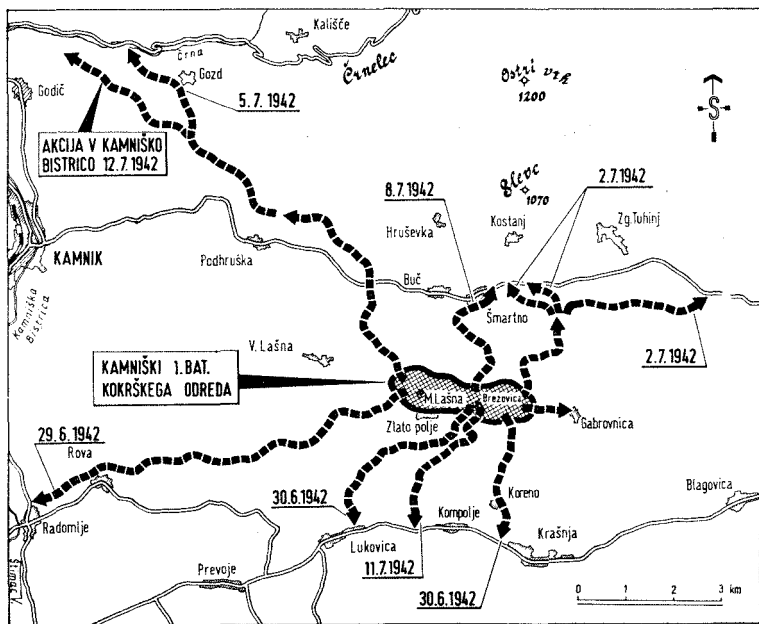
Isti večer, 29. junija, je druga skupina borcev 2. bataljona odšla v prehranjevalno akcijo. Spustila se je do Štefanje gore in uspešno opravila nalogo, ne da bi bila pri tem naletela na sovražnika.

Že naslednji večer, to je 30. junija, je 2. četa 2. bataljona krenila v dolino Kokre. V ozki soteski Spodnje Kokre je s skalami in drevjem zaprla cesto tako, da ni bila prehodna. Minirala je tudi dva mostova, zgrajena prek Kokre. Da bi bil učinek sabotaže še večji, je v Slavčevem kamnolomu ustavila delo, v baraki, ki je služila za skladišče, pa je uničila stroje in zažgala nafto, ki je služila za njihov pogon. Kamnolom je v celoti moral delati za nemške potrebe. Podrla je tudi 20 telefonskih drogov ter s tem med Kranjem in Jezerskim pretrgala telefonsko zvezo.²³ Pričakovali so, da bodo Nemci zatem, kot običajno, prišli tja streljat talce, a to se tedaj izjemoma ni zgodilo.

Isto noč, to je med 29. in 30. junijem, je bil na območju Kamnika in Domžal na delu tudi 1. bataljon. Ker je bilo sovražnikovo premikanje zelo važno, je partizansko poveljstvo ukazalo, da je treba rušiti komunikacije in tako okupatorju preprečevati gibanje. Zato so borci to noč med Kompoljami in Krašnjo v Črnem grabnu, približno 12 km severovzhodno od Domžal, na cesti proti Vranskemu podrli kar 11 telefonskih drogov. Prerezali so tudi vojaški kabel in tako za nekaj časa pretrgali zvezo med Kamnikom in Vranskim. V Gorenju blizu Lukovice pa so se v trgovini založili z živili, z obleko in perilom.

Nemci so odgovorili z nasiljem in to takoj zjutraj 30. junija 1942. Dasiravno so talce običajno streljali, so jih tedaj v Kamniku osem surovo obesili. Da bi bil zastraševalni učinek še večji, so jih pustili na glavnem trgu viseti ves dan. O tem govori radiogram operacijskega odseka nemškega štaba Jug z dne 1. julija 1942. Na letakih, kjer je bil podpisan Rösener, pa so med drugim objavili, naj bo usoda obešenih »v pouk tistim, ki so in še mislijo, da se z umori in roparskimi napadi morejo upirati nemškemu redu«.

V noči na 2. 7. 1942 so oddelki 2. bataljona spet šli na cesto, ki pelje čez Ljubelj, in porušili most na Lajbu pri Podljubelju (Sv. Ani). Tisto noč so požgali tudi bližnjo žago in kmetijo ob njej. Hkrati so ob cesti pretrgali telefonske vode, ki so Ljubelj povezovali s Tržičem.²⁵

Akcije Kamniškega bataljona Kokrškega odreda takoj po ustanovitvi odreda

Tudi del 1. bataljona je ta dan spet šel na cesto. Druga četa je v Tuhinjski dolini na Kozjaku porušila cestni most. Tam je potem ustavila avtobus, ki je prevažal delavce in druge ljudi, in ga uničila. Isti dan zvečer je ob cesti postavila zasedo. Napadla je poveljnika orožniške postaje iz Šmartna v Tuhinjski dolini. Ko se je pripeljal z motorjem, ga je zaseda ubila in mu zaplenila puško in pištolo. Ta večer je tudi druga partizanska zaseda Kamniškega bataljona udarila na nemško patroljo, vendar se je obstreljevanje končalo brez izgub.²⁶

V akcijo je ta dan šla tudi 1. četa 1. bataljona. Na glavni cesti proti Štajerski je v Krašnji podrla pet telefonskih drogov in tako pretrgala zvezo proti Celju. Uspeh partizanov pa je bil še večji zato, ker so napadli tudi osebni avto, ki ga je šofiral neki nemčur. Enega izmed potnikov so ubili, drugega pa ranili.²⁷

Ovaduhi in nemčurji so bili v času nemške ofenzive tako za gibanje partizanov kot za širjenje organizacije OF zelo nevarni. To še posebno v krajih blizu gozdov, kjer so se zadrževali partizani. Nekaj takih škodljivcev so partizani usmrtili konec junija, 2. julija pa so borci 2. bataljona s smrtjo kaznovali ovaduha Jurija Rozmana iz Loma nad Tržičem. Ob tej priložnosti so tudi požgali Rozmanovo domačijo.²⁸

Čez nekaj dni je 2. četa 2. bataljona spet odšla v dolino Kokre, kjer je izvedla največjo in tudi zelo uspešno akcijo. Dne 4. julija je med Spodnjo in Zgornjo Kokro zaprla in zasedla cesto tam, kjer se je čisto približala Kokri, ter jo trdno nadzirala z zasedami. Kmalu se je približal neki nemški kamion. Pokazalo se je, da je na Koroško peljal različno blago in hrano. Partizanska zaseda ga je takoj napadla in ga zažgala. Pri tem je padel šofer, drugemu spremljevalcu, okupatorjevemu sodelavcu, pa je uspelo pobegniti. Ta je Nemcem sporočil, kaj se je zgodilo. Borci so računali, da bodo Nemci zaradi tega kmalu spet pritisknili v dolino Kokre, zato so le malo nad Srednjo Kokro, tam, kjer se dolina začne ožiti, postavili novo, močno zasedo. Pokazalo se je, da so imeli prav.

Kmalu se je namreč iz kranjske smeri res približala močnejša policijska kolona. Potaknjeni v stenah so partizani napadli tudi te policiste ter jih presenetili. Presenečenje in odlično postavljena zaseda sta rodili izreden uspeh: Nemci so imeli 10 mrtvih in nekaj ranjenih. Partizani so pri tem uničili tudi motorno kolo, s katerim se je pripeljala policijska izvidnica.

Po tem partizanskem napadu so se preostali policisti razbežali po bližnjih pobočjih; prišlo je do take zmešnjave, da so se Nemci streljali celo med seboj, in tudi tako je bilo nekaj ranjenih. Vseh mrtvih in ranjenih je bilo po poročilih štaba Kokrškega odreda okoli 30.

Nemško poveljstvo je zaradi obeh akcij silovito reagiralo. Ko bi se bili ravnali po grožnji, da bodo za vsakega ubitega okupatorja ubili 100 talcev, v vsej dolini Kokre ne bi bili našli zadosti ljudi. Začeli pa so iskati posameznike.

Najprej so v Spodnjo Kokro pripeljali pet talcev iz Begunj in jih na kraju partizanskega napada ustrelili. To pa niso storili naslednji dan 5. julija 1942, kot je pisalo na plakatih ali kot je vklesano na plošči v Kokri, temveč 11. julija. Neznane talce so pustili ležati pod cesto, na njih pa so ležali listki z

Nemci so puščali za seboj morišča in pogorišča. Del 20. julija 1942 požgane Spodnje Kokre, kjer so bili v akciji borci 2. bataljona Kokrškega odreda

naslednjim napisom: »Mi ležimo tukaj v zadoščenje za padlega Nemca. Za vsakega Nemca, ki bo poslej ubit, bo padlo 100 Slovencev.«

Še hujše maščevanje so pripravljali za naslednje dni. Dne 20. julija so v zgodnjih jutranjih urah obkolili Srednjo Kokro. Naglo in nasilno so pobrali vse moške in jih odgnali v gostilno »Pri Jurju«. Medtem so njihove družine naložili na avtomobile, jih odpeljali v Šentvid, od tam pa pozneje v nemška taborišča. Vse zbrane moške so postrelili, obenem zažgali gostilno, potem pa razen dveh požgali tudi vse druge hiše te vasi. Tako so tisti dan pokončali 14 moških, enega so Nemci pripeljali s seboj, le enemu, Mihi Šenku, je uspelo pobegniti. Ta je povedal, da so jih Nemci v gostilno odgnali napol oblečene in bose, poleg njega še 13 drugih, med njimi kar štiri Rogljeve, dva Krča, dva Rezmana... Uperili so vanje strojnice, da se niso mogli niti ganiti, vmes pa so začeli požigati. Ujetniki so skozi okno opazili, kako so začele goreti prve hiše. Potem so

Nemci odpeljali prvih šest, jih postrelili, takoj nato pa prišli po druge. Tri, med njimi tudi Miho Šenka, so odgnali v lopo ob Kokri. »Ukazali so nam, naj ležemo na trebuh, roke pa naj pre-križamo na tilniku,« pravi Miha Šenk. »Preblisnilo me je, da bi morda lahko goljufal. Roke sem položil nekoliko postrani, da sem zakril pravo mesto sredine tilnika. Nemški škornji so za-koračili tesno čez nas in iz bližine so udarili strelj. Štel sem — zadel me je dvanajsti. Toda — prebil mi je samo roko... Nato so lopo zažgali in odšli. Uprl sem se v opaž. Popustil je in skozi luknjo sem skočil na vrt pod lopo. Za hip sem se spogledal z Nemcem, ki je stal onstran reke, a le delček sekunde. Preden je odjeknil njegov rafal, ki se je zaril v zid, sem skočil med jelše v vodo... Tu sem ostal pet ur do ramen v vodi, roka pa je krvavela iz dveh ran. Potem sem se privlekel do Povšnarjevih...«*

Tri so odvezli tudi v župnijski hlev, jih tam postrelili, nato pa so jih zvezli v drvarnico in jo zažgali.

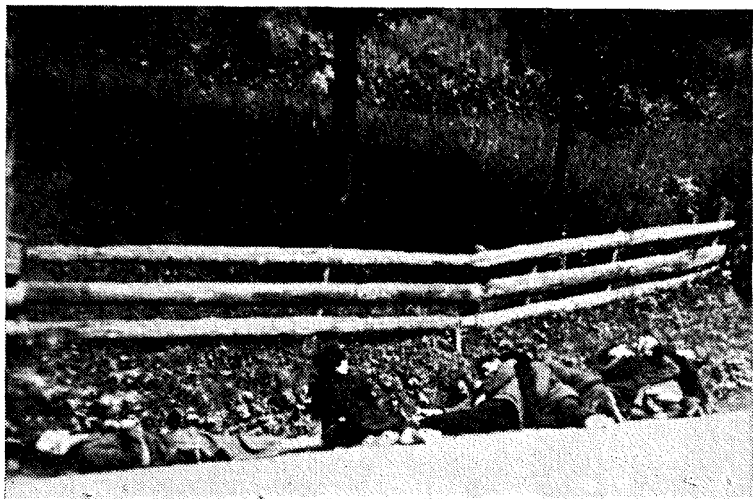
Dne 25. julija 1942 so Nemci spet pridrveli v dolino in postrelili še 11 talcev, ker so nekaj prej borci 2. bataljona KO napadli nemški kamion.²⁹

Čete Kokrškega odreda so v tem času pogosto odhajale k cestam, da bi jih rušile in na njih uničevale sovražnika. Tako je 2. četa 1. bataljona 5. julija šla v bližino Črne nad Kamnikom. Le dobrih 500 metrov vzhodno od vasi je iz zasede razbila dva policijska avtomobila. V tem napadu so bili ubiti štirje sovražniki, dva izmed njih sta bila oficirja. Ranjeni so bili tudi štirje orožniki, med njimi en orožniški oficir huje. Na poziv orožništva je nemško poveljstvo poslalo iz Kamnika na pomoč del 3. čete 510. bataljona deželnih strelcev. Kljub naglici so se na kraj napada prepozno pripeljali. Tam so našli le nekaj svojih ranjencev.

Napad te skupine je bil zelo uspešen tudi glede plena. Nemcem je zaplenila dve brzostrelki, eno puško, tri pištole in večjo količino druge opreme. Pri ubitih Nemcih so takrat našli tudi album s podatki in fotografijami vseh, ki so iz te okolice dotlej odšli k partizanom, oziroma ki so od doma šli neznano kam.³⁰

Prva četa 2. bataljona, ki ji je poveljeval Ivan Vamberger-Fajfar in ki je tedaj taborila pod »Zajmenovimi čermi«, je

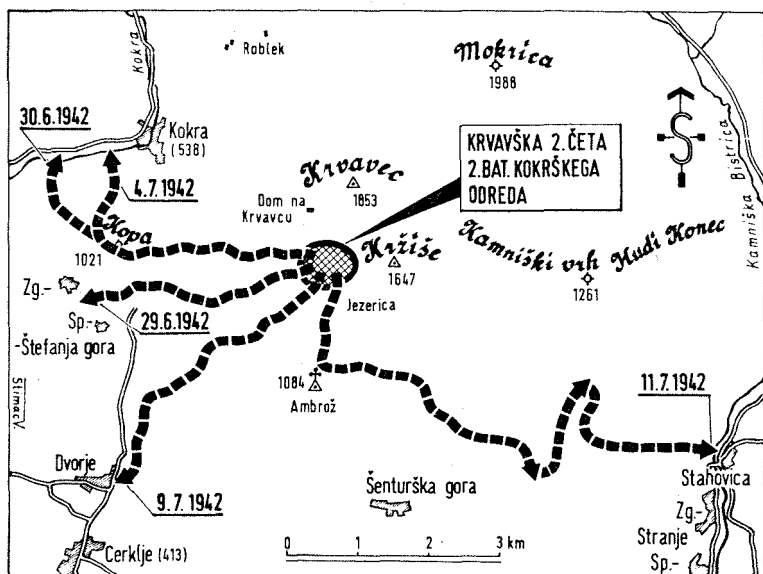
* Izjave Mihe Šenka so zapisane v »Glasu«, Kranj, 19. 7. 1977.

Na Čegelšah nad Tržiščem 8. julija 1942 ustreljeni talci

tedaj obsodila na smrt vplivna hitlerjanca dr. Viljema Elberta in Petra Strupija. To sta bila tedaj v Tržiču najnevarnejša sovražnika NOB in zavednih Slovencev. Kazen nad njima so partizani hoteli izvršiti 7. julija 1942. Dr. Elberta, ki je imel vilo nad Tržičem, pa tedaj niso našli doma, kajti zaradi varnosti je spal v Tržiču. V opomin so borci v njegovi vili pobrali nekaj odej, hrane in drugega blaga. Dobili so celo njegova nemška odlikovanja.

Takoj zatem, bilo je zgodaj zjutraj, so se spustili k ljubeljski cesti, kjer je živel kulturbundovec in podžupan Peter Strupi. Dobili so ga v hiši in nanj takoj streljali. Strupi je takoj padel in partizani so računali, da je mrtev. Pri njem so dobili tudi pištolo. Zatem se je skupina spustila niže k cesti, da bi napadla še kak nemški avto, ki tam niso vozili tako redko. Zaseda je nekaj časa čakala in le dočakala nemški avto ter užgala po njem. Enega policista so partizani zadeli, ker pa je odpovedala strojnica, so se morali hitro umakniti čez Reber proti taborišču. Avto, na katerega so streljali, je prišel po obstreljenega Petra Strupija. Ta se je namreč po streljanju takoj znašel in se potuhnil, kot da je mrtev. Nemci so ga odpeljali v bolnišnico na Golnik, kjer je zaradi rahle rane ostal le dva dni.

Prve akcije Krvavške čete (2. čete) 2. bataljona Kokrškega odreda

Čeprav je bil Strupi samo ranjen, dr. Elbert pa niti to ne, so Nemci tudi na to partizansko akcijo odgovorili z nasiljem in zločinom. Že naslednje jutro, 8. julija 1942, so v Tržiču navsezgodaj pobrali devet partizanskih družin in jih odpeljali v Šentvid, pozneje pa v nemška taborišča. To pa še ni bilo dovolj. Tako kakor v Kokri so tudi tu 9 moških teh družin odbrali za talce, deseti pa se jim je nekako izmuznil. Pripeljali so jih v bližino Strupijevega doma na Čegelše nad Tržičem in jih tu še ta dan ustrelili.*

Tudi pri tem nasilju je imel odločilno besedo dr. Viljem Elbert.³¹

Isti dan, 8. julija, so k cesti med Kamnikom in Šmartnim v Tuhinjski dolini prišli borci Kamniškega ali 1. bataljona KO in tam postavili zasedo. Čez čas je po cesti pripeljal policijski

* Na Čegelšah so 8. julija 1942 ustrelili naslednje Tržičane: Andreja Mokorela, Marjana Patariča, Albina Purgerja, Antona Janežiča, Lada Knifca, Janeza Jagodica ter Danila in Ernesta Našiča, starejšega in mlajšega.

avto, v katerem so bili štirje možje. Z naglim napadom so borci tri policiste ubili, eden pa se je rešil. Eden od ubitih je bil oficir, dva po podoficirja. Partizani so tu spet zaplenili brzostrelko in dve pištoli, avto pa uničili.³²

Naslednji dan se je v dolino spustila 2. četa 2. bataljona KO in izvedla kar dve akciji. V Dvorjah pri Cerkljah je občinskemu komisarju Jakopinu uničila pletilne stroje, pri Cirilu Hudobivniku pa pobrala hrano. Občinskega komisarja, ki je bil zagrizen organizator boja proti partizanom, bi bili tudi kaznovali s smrtjo, a ga niso našli doma, zato so ga opozorili s tem, da so mu uničili stroje.

Na Golniku sta živela kulturbundovec Jože Škerjanc in žena Marija. Bila sta zagrizena sovražnika NOB, udeležena pri vseh okupatorjevih ukrepih. Skupina 3. čete 2. bataljona ju je 9. julija 1942 justificirala, v Goričah pa podobnega okupatorjevega sodelavca Janeza Šveglja.

Takoj naslednji dan, 10. 7. 1942, so Nemci pripeljali iz Begunj 10 talcev in jih 5 usmrtili na Golniku, 5 pa v Goričah, med njimi tudi ujeta partizana Jurija Krničarja ter Stanislava Pristova iz Gorij pri Bledu.³³

Dne 7. in 8. julija sta 1. in 2. četa 1. bataljona pri Brezovici in na Zlatem polju postavili zasede z namenom, da bi pregnali nemške izseljevalce. Partizani so bili namreč obveščeni, da Nemci nameravajo izseliti prebivalce Korena pri Zlatem polju nad Lukovico. To poročilo je bilo tudi točno. Spričo ustreznih položajev in sodelovanja z dobro organizirano Narodno zaščito, ki je v štirih vaseh štela 20 ljudi, so partizani komaj čakali, kdaj se bo vnel spopad. Toda policisti so se izognili partizanskih zasedam in se Korenu približali po drugi poti. Tako so kljub dobrim partizanskim namenom in dobri pripravljenosti Nemci dne 8. julija 1942 dobili prebivalce Korena nemočne in nezaščitene. Naglo so obkolili vas in jo požgali; prav tako so tisti dan obkolili in požgali vasi Gradišče in Hom v Tuhinjski dolini. Obrambni napor partizanov so ostali brez učinka. Ženske in otroke do 14. leta starosti so izgnali, moške — bilo jih je 16 — pa so surovo zaslishevali, jih privezali k hišam, naganjali v skednje in jih od blizu obstreljevali, nato pa vse skupaj zažgali. To je bil do tlej največji sovražnikov zločin. Iz teh vasi so tedaj izgnali 55 ljudi, med njimi tudi precej otrok; divjanje esesovcev pa je ščitila 2. četa 510. bataljona deželnih strelcev s sedežem v

Nemški policisti izganjajo prebivalce vasi, ki so jih prej požgali

Kamniku, in sicer na zahtevo poveljnika varnostne policije »Alpenland«, štaba »Jug«.

Tako borci 1. bataljona niso mogli pregnati okupatorja, ki je ta naselja, naklonjena partizanom, zravnal z zemljo, prebivalce pa pobil in izgnal.

Vse to je med ljudi daleč naokoli vneslo velik preplah. Strah in zaskrbljenost sta bila večja tudi zaradi enainpetdesetih talcev, ki so jih bili prejšnji dan Nemci pobili v Črni pri Kamniku. Ob tej priložnosti še tale posebnost: Kamniški ali 1. bataljon KO je prav v teh vaseh s pomočjo terenskih odborov OF organiziral vaško oziroma Narodno zaščito, ker sta jim neprestano pretila izgon in uničenje. Ta zaščita, ki sicer ni bila oborožena, je imela nalogo, da v času nevarnosti brž obvesti ogroženo prebivalstvo, ki naj bi se umaknilo v že pripravljeno skrivališče. Zaščito je vodil poveljnik, ki je bil z bataljonom v neposrednem stiku. Zaradi pozitivnih izkušenj je bataljon tako zaščito nameraval organizirati po vsem svojem območju, vendar ga je sovražnikova napadalnost prehitela.³⁴

Borci Kamniškega bataljona pa kljub strahovitim nacističnim zločinom niso prenehali z akcijami. Že 11. julija so se skupno z vaškimi zaščitniki, ki so bili opremljeni z žagami in seki-

rami, spustili k cesti v Črnem grabnu, da bi preprečili nadaljnje izganjanje prebivalstva. Cesto so zaprli tako, da so na približno kilometer dolgem cestnem odseku med Lukovico in Krašnjo začeli podirati drevesa in telefonske drogoe. Pri tem delu je borcem zelo pomagala vaška zaščita. Minirali so tudi nosilce, ki so med Črnučami in Velenjem vezali vode visoke napetosti. Del borcev je medtem na obeh straneh teh zasék postavil zasede, ki so čakale na verjetne nemške posege. Detonacije nosilcev so bile dobre vabe, ki so iz smeri Lukovice kaj hitro priklicale Nemce. Partizanska zaseda jih je takoj napadla, kajti zasekavanje še ni bilo končano. Zaščitniki so pod varstvom partizanskih strelav svoje delo vendarle do konca opravili.

V tem spopadu sta padla dva policista, nekaj je bilo ranjenih, partizani pa niso imeli izgub. Kmalu pa je Nemcem prispela okrepitev, zato so se partizani raje umaknili. Tudi pri tem niso imeli žrtev. Pri Stari pošti, kjer je bila partizanska zaseda, pa so Nemci ustrelili mlinarja in njegovega svaka, mlin in žago pa zažgali.³⁵

Prav tedaj, 11.—12. julija 1942, je 2. četa 2. bataljona odšla v Stahovico in tam požgala žago. Ta je bila last kamniške občine in je proizvajala samo za okupatorjeve potrebe. S tem so partizani povzročili precejšnjo gospodarsko škodo. To akcijo je četa kronala še s tem, da je v Stahovici mobilizirala 12 novincev; dan poprej pa je v Kamniški Bistrici zažgala avto in uničila drobilec kamenja.

Del 2. bataljona, pri katerem se je zadrževal tudi odredni štab, je tiste dni taboril za Bašeljskim sedlom pod Storžičem. Odredni komandant Tomaž Knavs-Matevž in dr. Milan Cunder-Miha sta bila odsotna, ker sta tedaj obiskovala Kamniški bataljon, hkrati pa tudi mlado Krvavško četo 2. Kokrškega bataljona, ki jo je bilo treba zaradi številnih novincev hitro utrditi. Ob tej priložnosti so zamenjali tudi četnega komandirja Janega Ogrina-Lojzeta, na njegovo mesto pa so postavili Milana Juvana-Andrejo. Da bi poživili delovanje te čete, so jo člani odrednega poveljstva popeljali v Stahovico, kjer je zažgala žago, kakor je bilo že omenjeno. Akcija je uspela in med borci povzročila navdušenje, vendar pa ni zadostovala, da bi bila četa poslej udarnejša.³⁶

Tedaj, v juliju 1942, pa se je zgodilo tudi več nevšečnosti. Nemci, ki so takoj začutili okrepljeno aktivnost partizanov, so jih začeli vse huje zasledovati. Močnejši oddelki so 13. julija, že pred 4. uro zjutraj, za Mačenskim vrhom presenetili del Kokrškega bataljona, s katerim je bil tudi odredni štab. Presenečenje je bilo tako hudo, da na obrambo ni bilo več moč računati. Partizani so se naglo umaknili in bili zadovoljni, da so nenadni nemški sunek preživeli brez mrtvih. Imeli pa so dva ranjenca; to sta bila odredni politkomisar Ivan Bertoncelej-Johan in štabni kurir Stane Mrhar. Oba sta bila ranjena v nogi, zato je bilo njuno reševanje zelo težavno, kajti morali so se umikati po razdrapanem skalovju, po severovzhodni strani Mačenskega vrha. Zaradi ranjencev se je tedaj odredni štab odcepil od bataljona in z nekaj borci odšel taborit na svoje.

Tedaj pri štabu odreda še niso imeli ambulanste ali primerne zatočišča za ranjence. Zdravnik je bil odsoten, hiše daleč, poleg tega pa je bilo preveč tvegano, da bi odhajali v dolino. Pri reševanju in nudenju pomoči obema ranjencema se je tedaj izkazal komaj došli apotekar Zdenko Lavička iz Tržiča. Pokazal je precej medicinskega znanja in spretnosti, še več pa požrtvovalnosti. Poslej so ga spoštljivo klicali kar z »dohtarjem«.

Začasno so se z ranjencema pritajili v odročnem skalovju, zvečer, ko je nevarnost minila, pa so ju odnesli prek kokrške doline. Šli so mimo kmetov Povšnarja in Suhadolnika ter skozi Taško na Kokrško sedlo pod Grintavcem. Zaradi izjemno hudih naporov so se ustavili v planinski koči in si pod Grintavcem nalovili nekaj Suhadolnikovih ovac. Od tu so se premaknili proti Gamsovemu skretu. Tja prek prepadnih sten vodi le lovski prehod. Pot je še za planince v miru težavna, kakšne napore pa so morali premagovati težko obloženi partizani z ranjencem, pa si le stežka predstavljamo. In pri tem niso mogli vedeti, če za naslednjo skalo ne bodo naleteli na Nemce.

Taborišče so si uredili med starimi, orjaškimi bukvami in ga potem čuvali v največji tajnosti. S tem so bile še bolj otežene že itak slabe zveze med enotami, zato so bili potrebni dodatni kurirji. Tedaj je v štab KO prišel še Ignac Močnik-Miki, študent iz Dupelj.³⁷

Vendar pa tisti dan, 13. julija 1942, le ni minil brez bolečih smrtnih žrtev. Nemci so namreč po jutranjem napadu ostali

**Miha Bizjak iz Trboj, partizanski vo-
dič, padel skupaj z Vodopivcem in
Ručigajem pod Bašeljskim sedlom.
Četrti iz te skupine je bil kurir šta-
ba 1. grupe odredov Ivan Pogačnik-
ivko, ki je bil sicer ranjen, a se je
vendarle rešil. Padel je 1943. leta**

na Bašeljškem sedlu in okoli njega. Medtem so proti sedlu po
južni strani to dopoldne prihajali štirje tovariši. To so bili
Franc Vodopivec-Ciril, član PK KPS za Gorenjsko in prejšnji
sekretar okrožnega komiteja KO Kranj, Boris Ručigaj, novi

**Boris Ručigaj iz Kranja, sekretar
SKOJ za okrožje Kranj in eden
takrat najboljših slovenskih smu-
čarjev, padel 13. julija 1942**

mladinski okrožni sekretar, ki ga je Franc Vodopivec vpeljeval v delo (oba iz Kranja), vodič Miha Bizjak iz Trboj in kurir štaba 1. grupe odredov.* Prva dva je štab 1. grupe odredov in PK KPS za Gorenjsko poslal v pomoč Kokršskemu odredu, nato pa bi odšla pomagat naprej na Kamniško.

Ker so bili zjutraj še daleč stran, jutranjega streljanja na grebenu niso slišali. Vedeli niso niti tega, da so bili Nemci tedaj že v strminah Storžiča, zato so se brezskrbno bližali grebenu. Tako so jih policisti pod Bašeljskim sedlom popolnoma presenetili; prve tri so že s prvimi streli pokosili, grupni kurir pa se je rešil.**38

Do podobnega tragičnega dogodka na Bašeljskem sedlu je prišlo spet nekoliko pozneje.

Dne 31. julija sta kurir Janez Koselj in Franc Štefe-Miško z Dolгих njiv šla na Visoko po dotlej bolnega Tineta Kokalja in po Aleksandra Kumpa iz Kranja. Ta je bil ušel aretaciji in se zatekel na Visoko. Janez Koselj je potem šel dalje na Jelovico zaradi zveze s štabom grupe, Tine Kokalj, Aleksander Kump in Franc Štefe-Miško pa so se naslednje jutro že vzpenjali proti Bašeljskemu sedlu. Tedaj se je po pobočjih pripodila gosta megla, ki je onemogočila vidljivost. Na sedlu je tedaj zaradi Bornovih jelenov še stala dva metra visoka žična ograja, in

* Kurir štaba 1. grupe odredov je bil Ivan Pogačnik-Ivko.

** Neumorni partijski delavec Franc Vodopivec-Ciril je bil rojen 27. 8. 1913 v Petelinju na Notranjskem. Bil je delavec in že predvojni član KP. Že odlomki v pričujoči kroniki povedo, da je bil zelo zaslužen in požrtvovalen borec, čeprav je padel še mlad, tik pred 29. rojstnim dnem. Drugi, Boris Ručigaj, je bil še mnogo mlajši, saj je bil rojen 8. 7. 1923 v Kranju, torej je padel star komaj 19 let. Bil je iz znane kranjske partizanske družine sodavičarjev. Brat Božo, predvojni skojevec, je kot partizan padel že decembra 1941 v Poljanski dolini. Tudi očeta so Nemci ubili, družino pa izgnali. Boris je bil vedno nasmejan mladenič, prijeten in delaven tovariš. Bil je odličen smučar, velik talent v alpskih disciplinah, kjer se je kosal s Tinčkom Mulejem, kot skakalec pa je postal mladinski državni prvak. Vojna je vse to pretrgala in Boris se je z bratom Božom takoj vključil v NOB. 19. februarja 1942 je pred aretacijo pobegnil k partizanom in najprej postal borec Selške čete. Dne 27. marca je bil v bitki nad Crngrobom ranjen v nogo, a je med zdravljenjem vseskozi deloval na terenu. Potem je postal četni politkomisar, član okrožnega komiteja KPS Kranj pa je postal že januarja 1942. leta.

(Podatke o Borisu Ručigaju je posredoval Miloš Rutar, Ljubljana, zapisani pa so pod naslovom »Tudi športniki so dajali življenja za svobodo« v »Delu« 21. 7. 1975.)

prav tedaj, ko so tovariši lezli čeznjo, so jih obsuli nemški strelji. Franc Štefe se je rešil, Kokalj pa je padel in si poškodoval nogo. Zaradi zlomljene noge so ga Nemci zlahka zgrabili, ujeli pa so tudi Kumpa. Gestapovci so ju v Kranju in v Begunjah hudo mučili. Tine Kokalj je po hudem trpljenju, ne da bi bil kaj priznal, umrl v Mauthausnu. Tudi Aleksander Kump ni preživel Mauthausna. Tedaj so zaprli in mučili tudi Jerinove-Ledrarjeve, sosede mlinarja Tineta Kokalja z Visokega; tudi oče Miha Jerina je umrl v taborišču.³⁹

Medtem so Nemci na Gorenjsko dovažali nove policijske sile in prehajali v ofenzivo; najprej južno od Save, v škofjeloško hribovje in na Jelovico, kamor je prihajala 2. grupa odredov. Ljudje so s skrbjo gledali nemške transporte, a videli so jih tudi nemčurji. Ohrabreni zaradi vse večje okupatorjeve ofenzivnosti so kot hijene vohali za plenom in povzročali številne žrtve. Zato so jih partizani še dalje iskali, razkrinkavali in kaznovali.

Tako so 15. julija v Kovorju justificirali nemškega župana, sicer Slovenca Ernesta Lukanca. Okupatorske oblasti so se nanj tako zanesle, da je skupno z gestapovci predlagal in določal ljudi, ki so jih ali zaprli ali ustrelili. Pri njem so našli celo spisek oseb, predvidenih za ustrelitev. Nosil je nemško pištolo, ki so mu jo partizani seveda odvzeli, to ne le kot dragocen plen, temveč tudi kot dokazilo, kaj in kdo je bil. V občinskem uradu so borci uničili tudi številne dokumente.

Že naslednji dan so Nemci zaradi likvidiranega sodelavca Lukanca pripeljali v Kovor deset talcev in jih tam ustrelili. Osem so jih pripeljali iz begunjskih zaporov, deveti pa je bil partizan — novinec Franc Oman, ki je nasedel letakom in obljubam in se 13. julija 1942 na Bašeljškem sedlu predal Nemcem. Deseti je bil znani tržiški lekarnar Bohuslav Lavička. Zgrabili so ga kar v lekarni zato, ker je bil sin Zdenko pri partizanih in ker je bil osumljen, da jim pomaga.⁴⁰

Čeprav se je okupator za vsako dejanje partizanov krvavo znašal nad prebivalstvom, so partizani še naprej morali odstranjevati škodljive nemčurje in izdajalce. Tako sta 1. bataljon na Kamniškem in 2. na območju Kokre, Kranja, Tržiča in Storžiča do Dobrče v času od 23. junija do 16. julija 1942 s smrtjo kaznovala 17 izdajalcev, nemčurjev in okupatorjevih sodelavcev. Od tega jih je 1. bataljon kaznoval devet, 2. bataljon pa osem. Vsi justificirani so po navodilih gestapa in tudi

Ostanki Bornove žage v Puterhofu (Jelendolu), ki so jo uničili borci 2. bataljona Kokrškega odreda julija 1942

prostovoljno iskali predvsem partizanska taborišča, partizanske skupine, kurirske zveze in aktiviste na terenu.⁴¹

Čuvanje gozdov oziroma škodovanje sovražniku je bila tudi ena izmed nalog Kokrškega odreda. Gozdovi barona Borna (nacisti so ga uničili v Dachauu), ki so se razprostirali nad Tržičem, so za okupatorja pomenili veliko bogastvo. Zato se je Kokrški ali 2. bataljon KO 18. julija 1942, potem ko je zbral ustrezne podatke, spet lotil obsežne akcije v Puterhofu (Jelendolu). Uničil je velik lesni obrat, ki ga je že prej, 1. julija, delno onesposobila njegova 1. četa. Takrat je bila žaga z voznim parkom le malo poškodovana, zato so jo Nemci v nekaj dneh spet usposobili za obratovanje. Spet so začeli sekati les, ga obdelovati in odvažati v kraje, kjer so ga potrebovali. Tokrat je 2. bataljon uničil tudi ozkotirno železnico, lokomotivo in vse žičnice, ki so s pogozdenih bregov vozile les k progi. Nazadnje so uničili tudi žago. S tem je bilo nad Tržičem učinkovito zaustavljeno nadaljnje izkoriščanje obsežnih in bogatih gozdov.⁴²

Uspešne obrambne boje pa je Kamniški bataljon bojeval 20. julija 1942. Tedaj so Nemci hoteli seliti prebivalce Zlatega polja in jim požgati domačije. Kamniškemu bataljonu je skupno z Narodno zaščito uspelo pregnati policiste, kar je bilo nekaj izjemnega, kajti sovražnikove sile so bile v premočí.* Zatem se je 1. četa skupaj s štabom bataljona nastanila pri Ogradarju pod Rakitovcem. V to taborišče je neki Jurček pripeljal Sergeja Kraigherja, tedanjega sekretarja PK KP za Štajersko. V četi sta bila tudi odredni zdravnik dr. Cunder-Miha in okrožni sekretar KP za Kamnik Nace Sterlekar-Jože.

A 24. julija 1942 je bilo taborišče že napadeno. Četa s štabom se je prebila brez izgub iz obkolitve, hkrati pa so odkrili izdajalca Jurčka (?). Razen komandanta bataljona Matije Blejca-Matevža sta ga zasliševala tudi dr. Cunder-Miha in N. Sterlekar-Jože. Kaznovan je bil s smrtjo. Bil je povezan z gestapovskim sodelavcem Mejačem.

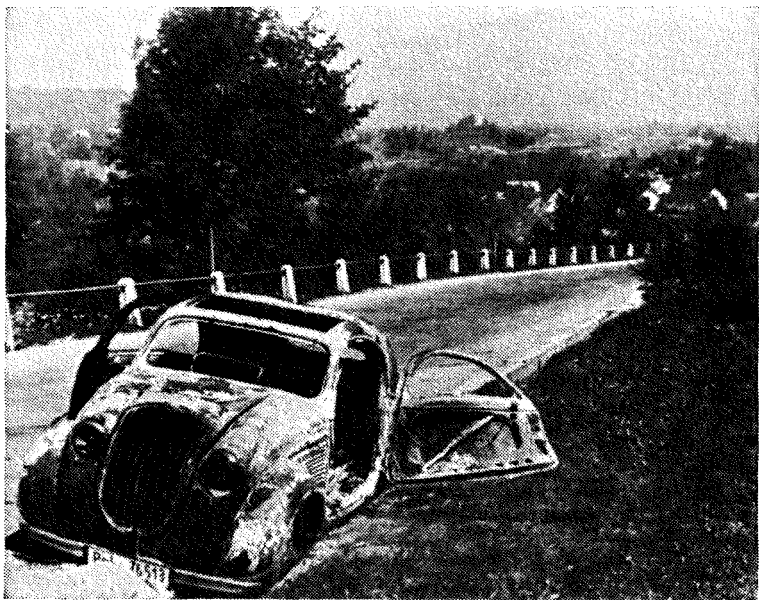
Da bi motile nemške premike, so skupine Kokrškega odreda odhajale tudi h glavnim gorenjskim cestam. Tako je petnajstglava skupina Kokrškega bataljona, ki jo je vodil Janez Perko, odšla v dolino z dvema strojnicama: z eno lahko in eno težko. Njen namen je bil razbiti kak avto ali kako drugo vozilo. Vendar tedaj s strani poveljstva takšne akcije niso bile več zaželenene.

Zakaj tako — če je šlo za ofenzivnost?

Zaradi priprav na prihod 2. grupe odredov, ki bi bila v zadnji polovici julija 1942 morala priti prek Save. Kokrški odred je od štaba. 1. grupe odredov dobil povelje, naj na svojem območju omeji vojaške akcije, da tako levi breg Save ne bi pritegoval preveč nemških enot.

V tem času naj bi, takšno je bilo povelje, pripravljali zaloge hrane in skrbeli za utrjevanje kurirskih zvez. Seveda je bilo s tem seznanjeno le poveljstvo in zato so se ob opuščanju vojaških akcij nekateri komandirji in borci spraševali, kaj to pomeni, in se celo jezili na poveljstvo. V teh dneh je zlasti Janez Perko, ki bi se bil rad vedno kje tolkel, tako dolgo pritiskal na poveljstvo 2. bataljona KO, da je to v soglasju z odrednim štabom končno odobrilo Janezove načrte. A to samo izjemoma in s pogojem, da bodo napadali čimbolj v ravnini in

* Glej opis v poglavju Nemška ofenziva in nepopisno okupatorjevo nasilje.

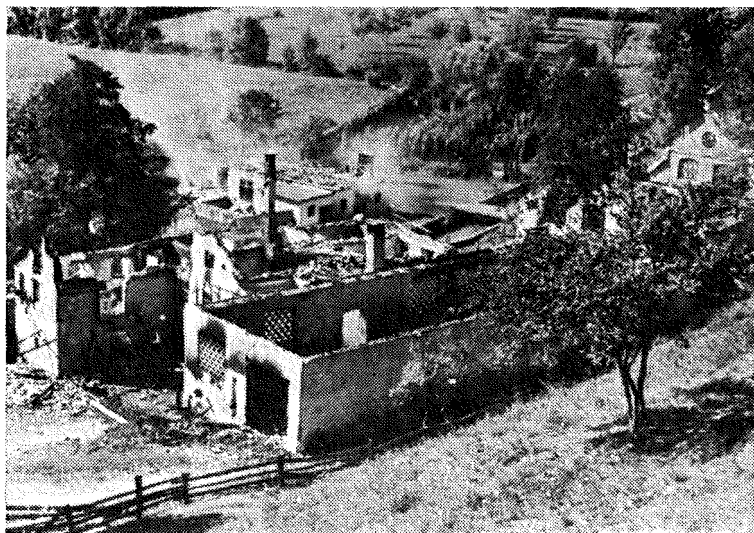

Zaseda 2. bataljona Kokrškega odreda je pod vodstvom Janeza Perka 25. julija 1942 pri Bistrici blizu Nakla uničila nemški avto s posadko. Med padlimi je bil tudi kapetan Maks Schädlich

zunaj naselij, in sicer iz dveh razlogov: prvič zato, da Nemci ob morebitnih žrtvah ne bi pobijali prebivalstva, drugič pa zato, da ne bi mogli ugotavljati, ali so partizani prišli s Karavank ali z Jelovice. Tedaj je bilo treba misliti na vse, kajti poleti 1942 so Nemci pobili največ talcev.⁴³

Tako je Perkova skupina prišla v dolino 25. julija 1942 zjutraj. Najprej je postavila zasedo med Zgornjimi Dupljami in Križami. Kmalu je pripeljal policijski avto, ki je vsako jutro prevažal policiste iz Kranja v Tržič. Partizani so ga začeli obstreljevati, vendar je bil — po trditvah partizanov — ranjen samo en policist, dasiravno je avto zapeljal čisto v zasedo. Po prvih strelih sta namreč odpovedala oba mitraljeza in nemški avto je kljub puškarjenju zlahka povečal hitrost in izginil proti Tržiču. Nemško poročilo navaja, da je bil to celo oklepni avto, kar je tudi pripomoglo k slabemu uspehu partizanske zasede.

Vsa Perkova skupina je bila nezadovoljna s takim neuspehom, najbolj pa Perko sam. Zato se ni hotela vrniti v

Policisti so takoj zatem ustrelili devet Bistričanov in požgali najbližje hiše v Bistrici

taborišče za Storžič. Kljub nevarnosti, ki jo je bila izzvala s streljanjem, se je pozneje čez polje proti jugu približala glavni cesti Kranj—Radovljica. Ustavila se je med Naklim in Podbrezjami. Zasedo je postavila na vabljev rob, na majhen hribček, odkoder je lepo obvladovala cesto blizu Bistrice. V zasedo so se razporedili malo pred mrakom. Naklo z močno policijsko posadko je bilo oddaljeno le 2 km. Borci še niso bili dobro razmeščeni, ko je iz radovljiške smeri proti Kranju pribrenčala motorna prikolica s tremi policisti. Ker borci še niso bili pripravljeni, prikolice niso napadli. Odpeljala je proti Kranju. In ko so potem, že bolj razporejeni, še čakali, je kmalu izza ovinka pripeljal osebni avtomobil znamke »Stayer«. Ne da bi bili vedeli, če je zadaj še kako vozilo, je zaseda takoj začela streljati. Zadetki so bili tako natančni, da je bil avto na gosto preluknjan. To pot sta oba mitraljeza delovala kot uri. Avto je obstal in iz njega je skočil preživeli policijski oficir. Ni pa bežal, temveč je proti zasedi takoj začel streljati z brzostrelko. Ko so partizani pokončali še njega, so stekli k avtomobilu. V njem so po podatkih udeležencev videli štiri mrtve Nemce, medtem ko nemško poročilo govori o dveh. (Zaradi različnih

Pokop štirih policistov 27. 7. 1942 na kranjskem pokopališču. Uničila jih je skupina 2. bataljona Kokrškega odreda. Prvi levo je generallajtant Erwin Rösener, drugi generalmajor Karel Brenner. Število jam dokazuje, da gre za štiri, ne za dva padla, kot piše nemško poročilo (tu gre za poročilo ene komande, medtem ko drugo ni bilo najdeno)

enot. Pogreb je pokazal da so bili ubiti štirje). Avto sta dva partizana naglo zažgala, medtem pa so nekateri drugi hitro pobirali plen. Vse se je odvijalo sila hitro. To jih je tudi rešilo, kajti naenkrat so izza ovinka že začeli streljati številni policisti, ki jih malo prej ni bilo še nikjer. To je bilo za skupino hudo presenečenje, kajti računali so, da za tem avtom ni nikogar več.

Krogle so vse gosteje sikale okrog njih, zato so se skušali naglo umakniti. Čeravno je bil položaj zasede ustrezen, pa ravna čistina ni bila ugodna za umik. V zadnjih trenutkih je eden izmed borcev padlemu oficirju vzel brzostrelko, pištolo in torbico, drugo orožje pa je ostalo v preluknjanem in gorečem avtomobilu. Bil je že skrajni čas in partizani so se naglo začeli umikati. Proti Savi zaradi policistov niso mogli, zato so jo ubrali čez polje in čez tržiško železniško progo proti Udine-mu borštu. Med umikom so jih neprestano obstreljevali napad-alci, ki so v Bistrici poskakali s tovornjakov in sedaj pritiski-skali za njimi. Zato so se partizani med umikom pogosto me-

tali v kritje, ki pa ga na njivah in travnikih ni bilo lahko najti. Nazadnje se je skupina le umaknila tako, da ni imela nobene žrtve.

Kmalu zatem so zvedeli, da sta bila prikolica in razbiti avto na čelu osemdesetih policijskih tovornjakov. Prihajali so z Bleda in nadaljevali vožnjo skozi Kranj in Škofjo Loko, namenjeni pa so bili za skrbno pripravljeno in razsežno ofenzivo na Jelovici, kjer se je poleg nekaterih enot 1. grupe odredov zadrževala tudi že 2. grupa. Nemško poročilo govori o začetku velike očiščevalne akcije, ki se je začela v noči na 26. julij 1942 na področju Kranja, Škofje Loke, Selc in Kroke. Isto poročilo govori tudi o tem, da »poleg vojske sodelujejo še številne policijske enote in bataljon deželnih strelcev ter policijski smučarski oddelek«.

V uničenem osebnem avtomobilu je bilo izvidniško vodstvo kolone, med ubitimi pa tudi kapetan Maks Schädlich, poveljnik policijskega smučarskega odreda, ki je imel sedež na Bledu. Partizani so zaplenili tudi zanimivo oficirsko torbico. V njej so našli kup dokumentov in, kar je bilo zelo važno, specialko z načrtom napada proti 1. in 2. grupi odredov na Jelovici. Dragocene papirje so takoj po vrnitvi v taborišče oddali odrednemu poveljstvu, to jih je natančno preučilo in ugotovilo, kaj pomenijo, nato pa jih čez Savo poslalo štabu 1. grupe odredov. Kurir je sicer hodil, kakor hitro je mogel, in tudi našel naslovljenca, vendar so dokumenti prepozno prišli v štab 1. grupe odredov. Tedaj bi bila uspešna samo radijska zveza.

V tisti torbici so našli tudi album s fotografijami skoraj vseh gorenjskih partizanov. Takega so nekaj prej nekemu nemškemu policijskemu oficirju zaplenili že borci 1. bataljona na Kamniškem. To je dokazovalo, da je gestapovska obveščevalna služba dobro opravljala svoje delo.

Nemci so tudi v tem primeru odgovorili z nasiljem in zločini. Ponoči na 26. julij so v Bistrici požgali tri hiše, poleg tega pa so ustrelili 9 domačinov. Pri Retnjah blizu Dupelj so 26. julija ustrelili 27 talcev, 27. julija pri Bistrici še 51. Pripeljali so jih iz begunjskih zaporov.

Med talci v Retnjah so ustrelili tudi 64-letnega Perkovega (Samčevega) očeta Franca in Matija Žumra iz Gorij. Ta je z Alfonzom Šiško in Francem Gorencem v begunjskih zaporih pripravljaval beg, ki jim ni uspel. Zanimivo pri tem je, da so tudi borci Gorenjskega odreda 26. julija nad Hrušico nad Je-

senicami napadli nemški avto in pobili posadko. Zaradi tega so na Belem polju pri Hrušici ustrelili 46 talcev.

Nemški dokumenti navajajo, da so v dveh dneh na treh krajih postrelili 133 talcev. O tem priča tudi arhivski lepak.⁴⁴

Oba bataljona Kokrškega odreda sta v teh in v drugih akcijah potrošila precej streliva in ves eksploziv. Tega so posebno potrebovali, da bi lahko še naprej razstreljevali železniške proge, ceste in mostove. Sicer pa je v odrednih enotah neprestano primanjkovalo orožja in streliva, kajti v začetku julija in kasneje je odred postopoma dobil precej novincev.⁴⁵

* * *

Sredi poletja 1942. leta se je najbolj okrepila Krvavška ali 2. četa. Ta je po mobilizaciji v Stranjah, v Sidražu, v Stahovici, v Stiški vasi, v Apnu, na Ambrožu, v Kokri in sploh na celotnem krvavškem območju narasla na okoli sedemdeset ljudi. Zato so jih nekaj vrnili v Kamniški bataljon in odstopili četam pod Storžič. Poleg tega se je 5. julija 2. bataljonu pod Storžičem pridružilo tudi okoli 20 Dupljancev.* Med njimi so bili povečini člani znanega pevskega zbora »Dupljanski zvon«, ki je že od 1930. leta deloval v naprednih vrstah. S tem zborom je Kokrški odred pridobil v kulturnem in propagandnem pogledu. Pevci niso nastopali le med partizani, temveč tudi v vaseh pod Storžičem, ki so bile partizanom naklonjene in dostopne.

Več novincev je prišlo tudi iz Gorič, iz Tržiča in iz drugih krajev.** Po poročilu štaba Kokrškega odreda je odred 18. julija 1942 štel 221 ljudi: 1. (Kamniški) bataljon je imel 92 borcev, 2. (Kokrški) pa 129, z dodatkom, da se je zlasti število novincev zaradi omenjene mobilizacije v 2. bataljonu večalo iz

* Zaradi številnega odhoda v partizane Dupljanci 5. julija slave kot svoj krajevni praznik. Ob tem se spominjajo tudi družin tistih, ki so se 5. julija 1942 priključili partizanom, kajti Nemci so jih 9. julija že izgnali v Nemčijo.

** Med njimi sta 7. julija prišla tudi Izidor Kuljad-Jožek in Oskar Peršolja-Ježek iz Gorič, ki sta šla v 1. četo. V juliju je v vrste Kokrškega odreda prišel tudi Jože Grilc z Ambroža pod Krvavcem, ki se je pridružil 2. četi pod Krvavcem. 19. julija so se 2. bataljonu pridružili kar trije člani Koširjeve družine iz Podlublja: oče Anton-Sibirc, sin Franc-Vasilij in hčerka Minka-Nežka. Vsi ti so že prej delovali na terenu. (Podatki so bili zbrani in potrjeni na razgovoru s preživeliimi borci poleti 1970 pod Storžičem.)

Bekanntmachung

Als Vernehmungsbasis für die in jeder Zeit von Banditen verübten Feuerüberfälle bei Birnbaum und Duplach sind für die Ermordung eines Polizeibeamten bei Feiertagen während der nachstehend aufgeführten Personen

erschossen.

Die Hingerichteten waren Mitglieder von Banden oder Gruppen und diesen in Verbindung und haben sie durch Lieferung von Nachschub, Lebensmittel, Munition, sowie durch Unterstützung der vorgeschriebenen Anträge ihrer Abnahme und Tötung der Banden, ihren Überleben ermöglicht.

Objava

V zadožkanje za oborožene napade, ki so jih izvedli v zadnjem času izredni pri vrhu Birnbaum in Duplach ter za umor policijskega oficija pri vsaki Policijski, so bile splošno znane.

ustreljene.

Umorjeni so bili članovi skupin, ki so jih izvedli v zvezi s napadi na jih podpirali z oborožitvijo in hrano, da so opolnili preostale priprave v njih. Vsi so bili ustreljeni.

Člani	Ime	Ime	Ime
1.	Blaž Jankič	11.	Črničar
2.	Branko Jankič	12.	Črničar
3.	Branko Jankič	13.	Črničar
4.	Branko Jankič	14.	Črničar
5.	Branko Jankič	15.	Črničar
6.	Branko Jankič	16.	Črničar
7.	Branko Jankič	17.	Črničar
8.	Branko Jankič	18.	Črničar
9.	Branko Jankič	19.	Črničar
10.	Branko Jankič	20.	Črničar
11.	Branko Jankič	21.	Črničar
12.	Branko Jankič	22.	Črničar
13.	Branko Jankič	23.	Črničar
14.	Branko Jankič	24.	Črničar
15.	Branko Jankič	25.	Črničar
16.	Branko Jankič	26.	Črničar
17.	Branko Jankič	27.	Črničar
18.	Branko Jankič	28.	Črničar
19.	Branko Jankič	29.	Črničar
20.	Branko Jankič	30.	Črničar
21.	Branko Jankič	31.	Črničar
22.	Branko Jankič	32.	Črničar
23.	Branko Jankič	33.	Črničar
24.	Branko Jankič	34.	Črničar
25.	Branko Jankič	35.	Črničar
26.	Branko Jankič	36.	Črničar
27.	Branko Jankič	37.	Črničar
28.	Branko Jankič	38.	Črničar
29.	Branko Jankič	39.	Črničar
30.	Branko Jankič	40.	Črničar
31.	Branko Jankič	41.	Črničar
32.	Branko Jankič	42.	Črničar
33.	Branko Jankič	43.	Črničar
34.	Branko Jankič	44.	Črničar
35.	Branko Jankič	45.	Črničar
36.	Branko Jankič	46.	Črničar
37.	Branko Jankič	47.	Črničar
38.	Branko Jankič	48.	Črničar
39.	Branko Jankič	49.	Črničar
40.	Branko Jankič	50.	Črničar
41.	Branko Jankič	51.	Črničar
42.	Branko Jankič	52.	Črničar
43.	Branko Jankič	53.	Črničar
44.	Branko Jankič	54.	Črničar
45.	Branko Jankič	55.	Črničar
46.	Branko Jankič	56.	Črničar
47.	Branko Jankič	57.	Črničar
48.	Branko Jankič	58.	Črničar
49.	Branko Jankič	59.	Črničar
50.	Branko Jankič	60.	Črničar
51.	Branko Jankič	61.	Črničar
52.	Branko Jankič	62.	Črničar
53.	Branko Jankič	63.	Črničar
54.	Branko Jankič	64.	Črničar
55.	Branko Jankič	65.	Črničar
56.	Branko Jankič	66.	Črničar
57.	Branko Jankič	67.	Črničar
58.	Branko Jankič	68.	Črničar
59.	Branko Jankič	69.	Črničar
60.	Branko Jankič	70.	Črničar
61.	Branko Jankič	71.	Črničar
62.	Branko Jankič	72.	Črničar
63.	Branko Jankič	73.	Črničar
64.	Branko Jankič	74.	Črničar
65.	Branko Jankič	75.	Črničar
66.	Branko Jankič	76.	Črničar
67.	Branko Jankič	77.	Črničar
68.	Branko Jankič	78.	Črničar
69.	Branko Jankič	79.	Črničar
70.	Branko Jankič	80.	Črničar
71.	Branko Jankič	81.	Črničar
72.	Branko Jankič	82.	Črničar
73.	Branko Jankič	83.	Črničar
74.	Branko Jankič	84.	Črničar
75.	Branko Jankič	85.	Črničar
76.	Branko Jankič	86.	Črničar
77.	Branko Jankič	87.	Črničar
78.	Branko Jankič	88.	Črničar
79.	Branko Jankič	89.	Črničar
80.	Branko Jankič	90.	Črničar
81.	Branko Jankič	91.	Črničar
82.	Branko Jankič	92.	Črničar
83.	Branko Jankič	93.	Črničar
84.	Branko Jankič	94.	Črničar
85.	Branko Jankič	95.	Črničar
86.	Branko Jankič	96.	Črničar
87.	Branko Jankič	97.	Črničar
88.	Branko Jankič	98.	Črničar
89.	Branko Jankič	99.	Črničar
90.	Branko Jankič	100.	Črničar

Člani	Ime	Ime	Ime
1.	Branko Jankič	11.	Črničar
2.	Branko Jankič	12.	Črničar
3.	Branko Jankič	13.	Črničar
4.	Branko Jankič	14.	Črničar
5.	Branko Jankič	15.	Črničar
6.	Branko Jankič	16.	Črničar
7.	Branko Jankič	17.	Črničar
8.	Branko Jankič	18.	Črničar
9.	Branko Jankič	19.	Črničar
10.	Branko Jankič	20.	Črničar
11.	Branko Jankič	21.	Črničar
12.	Branko Jankič	22.	Črničar
13.	Branko Jankič	23.	Črničar
14.	Branko Jankič	24.	Črničar
15.	Branko Jankič	25.	Črničar
16.	Branko Jankič	26.	Črničar
17.	Branko Jankič	27.	Črničar
18.	Branko Jankič	28.	Črničar
19.	Branko Jankič	29.	Črničar
20.	Branko Jankič	30.	Črničar
21.	Branko Jankič	31.	Črničar
22.	Branko Jankič	32.	Črničar
23.	Branko Jankič	33.	Črničar
24.	Branko Jankič	34.	Črničar
25.	Branko Jankič	35.	Črničar
26.	Branko Jankič	36.	Črničar
27.	Branko Jankič	37.	Črničar
28.	Branko Jankič	38.	Črničar
29.	Branko Jankič	39.	Črničar
30.	Branko Jankič	40.	Črničar
31.	Branko Jankič	41.	Črničar
32.	Branko Jankič	42.	Črničar
33.	Branko Jankič	43.	Črničar
34.	Branko Jankič	44.	Črničar
35.	Branko Jankič	45.	Črničar
36.	Branko Jankič	46.	Črničar
37.	Branko Jankič	47.	Črničar
38.	Branko Jankič	48.	Črničar
39.	Branko Jankič	49.	Črničar
40.	Branko Jankič	50.	Črničar
41.	Branko Jankič	51.	Črničar
42.	Branko Jankič	52.	Črničar
43.	Branko Jankič	53.	Črničar
44.	Branko Jankič	54.	Črničar
45.	Branko Jankič	55.	Črničar
46.	Branko Jankič	56.	Črničar
47.	Branko Jankič	57.	Črničar
48.	Branko Jankič	58.	Črničar
49.	Branko Jankič	59.	Črničar
50.	Branko Jankič	60.	Črničar
51.	Branko Jankič	61.	Črničar
52.	Branko Jankič	62.	Črničar
53.	Branko Jankič	63.	Črničar
54.	Branko Jankič	64.	Črničar
55.	Branko Jankič	65.	Črničar
56.	Branko Jankič	66.	Črničar
57.	Branko Jankič	67.	Črničar
58.	Branko Jankič	68.	Črničar
59.	Branko Jankič	69.	Črničar
60.	Branko Jankič	70.	Črničar
61.	Branko Jankič	71.	Črničar
62.	Branko Jankič	72.	Črničar
63.	Branko Jankič	73.	Črničar
64.	Branko Jankič	74.	Črničar
65.	Branko Jankič	75.	Črničar
66.	Branko Jankič	76.	Črničar
67.	Branko Jankič	77.	Črničar
68.	Branko Jankič	78.	Črničar
69.	Branko Jankič	79.	Črničar
70.	Branko Jankič	80.	Črničar
71.	Branko Jankič	81.	Črničar
72.	Branko Jankič	82.	Črničar
73.	Branko Jankič	83.	Črničar
74.	Branko Jankič	84.	Črničar
75.	Branko Jankič	85.	Črničar
76.	Branko Jankič	86.	Črničar
77.	Branko Jankič	87.	Črničar
78.	Branko Jankič	88.	Črničar
79.	Branko Jankič	89.	Črničar
80.	Branko Jankič	90.	Črničar
81.	Branko Jankič	91.	Črničar
82.	Branko Jankič	92.	Črničar
83.	Branko Jankič	93.	Črničar
84.	Branko Jankič	94.	Črničar
85.	Branko Jankič	95.	Črničar
86.	Branko Jankič	96.	Črničar
87.	Branko Jankič	97.	Črničar
88.	Branko Jankič	98.	Črničar
89.	Branko Jankič	99.	Črničar
90.	Branko Jankič	100.	Črničar

Der Mann H. und M. in Bistrica 1700
gez. Rösener
H. Rösener in Bistrica 1700

Dne 27. 7. 1942 so Nemci ustrelili v Bistrici še 51 talcev, poleg teh pa še na Hrušici in pri Dupljah, tako da je bilo vseh 133

dneva v dan. Izmed teh je bilo 25 članov KP, 2 kandidata in 17 članov SKOJ.⁴⁶

Odred je tedaj premogel naslednjo oborožitev: 1 težki mitraljez, 7 lahkih mitraljezov, 3 brzostrelke, 119 pušk — mav-

ŠTABU 1. GRUPE ODREDOV
NA POLOŽAJU

Stanje I. bat. Po poročilih z dne 18. VII. 42.
Stanje moštva, orožja in municije ...

I. bat. Pov. šteje 3 tov....
2 kurirja - vsak ...

1. četa šteje 51 tov....
1 mitraljez
28 jug. mavzer
5 avstrijskih
1 italijanska
1 brzometka
10 pištol
16 bomb

2. četa šteje 36 tov in ...
2 puškomitraljeza
16 jug. mavzer
2 brzostrelne
4 avstrijske
2 italijanski
11 pištol
11 bomb

Stanje II. bataljona po poročilih z dne ...
Bataljon šteje 129 tov. na po....
Od tega odpade:

bat. - 7 tov.
1. četa: 28 tov....
2. četa: 52 tov....
3. četa: 39 tov....

Oborožitveno stanje II. bat.

Mavzarce	75 kom
Manliherce	15 kom
Italijanske	2 kom
Lovske	4 kom
Težka zbrojevka	1 kom
Puškomitraljez	4 kom
Pištole	9 kom

12.595 kom	municije
342 "	"
217 "	"
60 "	"
3	redeniki
22	saržerjev, 1 nizač
235 kom	municije

V številčnem stanju II. bat. še ni vpoštevana mobilizacija, o kateri še nismo dobili številčnih poročil.

SMRT FAŠIZMU - SVOBODA NARODU!

Pov.:
Kovač Matevž

Pot. kom.:
Jereb Ivan

zeric, 24 avstrijskih pušk, 5 italijanskih in 4 lovske puške. Imeli so tudi okoli 40 ročnih bomb in 31 pištol. Ti podatki so povzeti po edinem dokumentu, ki v 1942. letu govori o oborožitvi Kokrškega odreda.

Zaradi mobilizacije, ki je kljub nemški ofenzivnosti še vedno potekala, je bilo vprašanje oborožitve vedno bolj pereče, kajti orožje je tedaj nosilo le 70 % moštva. Za posamezne akcije so si ga nekateri med seboj tudi sposojali.⁴⁷

Zato pogledjmo, kako je bilo z orožjem po bataljonih! Prvi bataljon je imel 3 lahke mitraljeze, 3 brzostrelke, 56 pušk, 21 pištol, 27 ročnih bomb, število nabojev pa za 1. bataljon na slabo ohranjenem poroičlu ni navedeno. V 2. bataljonu pa so imeli 1 težki mitraljez, 4 lahke mitraljeze, 96 pušk, 9 pištol in nekaj ročnih bomb. Za vse puške pa so premogli 13.124 nabojev.⁴⁸

V zvezi z vsem tem je treba povedati, da so bili načrti glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske za poletje 1942, po katerih naj bi na Gorenjskem dvignili množično vstajo in osvobodili del pokrajine ter v Karavankah zaprli prehode iz Avstrije na Gorenjsko, preveč optimistični. Pri tem se poveljstvo ni zadosti opiralo na stvarne gorenjske razmere, kar je razvidno iz treh Kardeljevih pisem Ivu Ribarju-Loli v juliju in avgustu 1942.⁴⁹ Seveda je slovensko narodnoosvobodilno vodstvo z vsem tem hotelo razvnamati NOB na Gorenjskem, vendar pa pogoji za to tedaj niso bili ugodni.

Kokrški odred, ki je bil tedaj komaj ustanovljen, je bil tudi vključen v te obsežne načrte. Sredi velike nemške premoči jih je izvajal, kolikor jih je pač mogel.

Dasiravno odred v teh težavnih okoliščinah ni mogel izpolniti vseh nalog, pa je bil okupator na Gorenjskem zaradi partizanskih akcij vendarle resno prizadet in vznemirjen. Že v teh akcijah in bojih se je pokazala velika pomembnost odročnih krajev: posameznih planinskih vasic, zaselkov in domačij. Te so nosile glavno breme oživljene partizanske aktivnosti.

Od obnašanja teh ljudi so bili v veliki meri odvisni uspehi partizanskih enot. Precejšen odstotek moških iz teh naselij se je pridružil Kokrškemu odredu, še več pa so jih Nemci kot odgovor na upor zaprli oziroma postrelili. Pokazalo se je, da so ti odročni kraji s svojimi ljudmi postali nepogrešljiv element v verigi upora. To dejstvo je še toliko zanimivejše zato, ker so bili hribovski ljudje dotlej najbolj odtrgani od vsega

dogajanja, naenkrat pa so postali tako nepogrešljivi, da brez njih nadaljnji razvoj partizanstva v teh predelih ne bi bil mogoč. Že v tistem času so bile nekatere kmetije pomembna zatočišča, vozlišča in javke: na Ambrožu, v Sidražu, v Stiški vasi, na Štefanji in Šenturški gori, na Možjanci, na Davovcu, v vasicah nad Kamnikom, posamezne hiše in zaselki v spodnji dolini Kokre, domačije v obeh dolinah nad Tržičem, potem dalje vasice pod Storžičem vse od Mač in Povelj do Vetrnega in Gozda blizu Tržiča. Prav tako važne so bile nekatere domačije in vasice pod Dobrčo vse tja do Begunj, pozneje, v času drugega odreda, pa tudi kraji vse do Jesenic in Zgornjesavske doline.

Pokazala se je tudi nujnost, da se odred pogosto deli na čete in celo na posamezne skupine, da ne bi bil ob pogostih in utrudljivih hajkah preveč ranljiv.

Nemška ofenziva in okupatorjevo nasilje

Okupator skuša krivdo za trpljenje in žrtve zvrčati na partizane — Policijsko nasilje je vsak dan bolj organizirano in hujše — Ob pobijanju okupator v juliju požge vrsto vasi in naselij — Odredna bataljona sta proti okupatorjevim zločinskim početjem preslaba — Poletno okupatorjevo divjanje 1942 je hotelo uničiti NOB na Gorenjskem.

Ker se dogodki tedanjega časa tako prepletajo, da jih je težko prikazovati v povsem kronološkem zaporedju, bomo zdaj na kratko pogledali, kakšno nasilje je okupator zganjal na Gorenjskem hkrati z ofenzivo proti partizanskim oddelkom.

* * *

Okupatorjeve represalije so bile tako hude, da so ljudje marsikdaj prosili partizane, naj ne napadajo Nemcev v bližini njihovih domov. To ni bilo čudno, kajti Nemci se niso ustavljali pred nobenim zločinom, samo da bi med ljudmi širili strah. S tem so hoteli doseči, da bi prebivalstvo krivdo za to trpljenje in žrtve zvrčalo na partizane, ne pa nanje, na okupatorje. Čeravno je na partizansko ofenzivnost okupator tako silovito odgovarjal, je bil v vojaškem pogledu dejansko presenečen in zmeden. To je kazal z nasiljem, ki ga je

Gaulajter dr. Friedrich Rainer in general Rösener sta 2. julija 1942 sprejela v Celovcu visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino Emilia Graziolija s spremstvom. Nato so se v Celovcu nemški in italijanski voditelji dogovorili o pripravah, začetku in izvajanju velike skupne ofenzive proti slovenskim partizanom v obeh pokrajinah. O natančnejšem izvajanju te sovražne ofenzive sta se generala Mario Robotti in Erwin Rösener dogovorila nato 12. 7. 1942 v Ljubljani

poleti 1942 izvajal med mirnim in neoboroženim prebivalstvom. SS general Rösener pa je tudi sicer poostril policijske odredbe. Od 2. julija 1942 je policijska ura trajala od 20. do 4. ure. V tem času nihče ni smel iz hiše, na vsakega so brez poziva streljali. Prepovedal je tudi vsak promet s kolesi in uporabo motornih vozil. Oddati je bilo treba lovsko orožje, prepovedano je bilo obiskovati gostilne. To je seveda veljalo samo za Slovence.⁵⁰

Kako natančno so policijski oddelki izvajali represalije, nam dokazuje tudi »posebno povelje št. 1«, ki ga je 19. julija 1942 dal na Bledu policijski generalmajor Karel Brenner, poveljnik redarstvene policije »Alpenland«.

Največ bomo zvedeli, če del tega navedemo dobesedno. Povelje v začetku pravi:

»1. Prebivalci vasi:

- a) Hrastnik (4 km severovzhodno od Moravč),
- b) Kokra (7 km vzhodno od Preddvora),
- c) Sovodenj (8 km jugovzhodno od Gorenje vasi) (na desnem bregu Save) so sprejemali tolpe in jih podpirali.

2. Za represalije je treba na kraju samem ustreliti moške prebivalce, starejše od 15 let, njihova trupla pa zmetati v ogenj. Kraje je treba uničiti z ognjem. Ostalo prebivalstvo je treba izseliti in odpeljati v preselitveno taborišče v Šentvid nad Ljubljano.

3. Za izvedbo akcij so zavezani:

- za a) komandant 93. rezervnega policijskega bataljona,
- za b) komandant 322. policijskega bataljona,
- za c) komandant 181. rezervnega policijskega bataljona.

Akcije je treba začeti v jutranjih urah 20. 7. 1942.⁵¹

Nemški policisti so jih nadvse vestno in zavzeto izvajali. Poleg navedenih naselij so enako usodo doživeli tudi: Gradišče, Hom in Koreno 8. julija, Bistrica pri Kranju 25. julija, Zlato polje, Obrše, Trnovče, Mala Lašna in Brezovica 2. avgusta.

Gradišče in Hom v Tuhinjski dolini ter Koreno pri Zlatem polju nad Lukovico so nacisti požgali 8. 7. 1942, isti dan pa so v Črni ustrelili 51 talcev. To je bila med vso okupacijo v kamniškem okrožju največja skupina ustreljenih. Poleg tega se je zgodilo tudi, česar so se prebivalci partizanskih vasi v Tuhinjski dolini najbolj bali. Nemci niso le požigali hiš, temveč so zažgali tudi 16 moških in eno starko.

Dne 19. julija so požgali Hrastnik na Moravškem. Tam so vrgli v ogenj 9 ljudi. Že naslednji dan, 20. julija, so iste policijske enote hotele požgati tudi Zlato polje, ki so ga že začeli obkoljevati, a del 1. bataljona ga je na vsak način hotel braniti. O tem udeleženec in borec tega bataljona Mirko Podbevšek-Lado pravi:

»Ko smo dobili sporočilo, da prihaja mnogo Nemcev, ... smo takoj napravili načrt za obrambo ... Ko smo se razporedili, smo že opazili Nemce. Ker je bila razdalja tako velika, da nas niso mogli kositi z mitraljezi, smo se razvili v dolgo kolono, ... tedaj nas je bilo 72, dve četi Kamniškega bataljona. Drug drugega smo opazovali z daljnogledi, nato pa smo se napotili proti Mali Lašni, kot bi se hoteli sovražniku umakniti ... Ko so Nemci videli, da smo odšli, so brezskrbno nadaljevali pot proti Brezovici. Medtem pa smo mi obšli hrib

Policijski generalpolkovnik Kurt Daluge iz Berlina, poveljnik redarstvene policije Hitlerjevega rajha s spremstvom na Bledu julija 1942 med pripravo na ofenzivo. Z leve na desno policijski polkovnik Hermann Franz, komandant 18. policijskega polka gorskih lovcev, policijski general Kurt Kno-blauch, poročnik Lang, četrti je gaulajter dr. Rainer, peti general Rösener, predzadnji general Daluge, zadnji v civilni obleki pa višji vladni svetnik Helmut Hierzegger

po skrivni stezi. Zasedli smo Svinjski hrib in jim postavili zasedo blizu Lisičjega vrha. Ko smo potem užgali po njih, so bili popolnoma presenečeni. Nekaj jih je obležalo, drugi pa so naglo poiskali zaklone in srdito tolkli proti nam. Tako nismo mogli do orožja padlih Nemcev. Vtem so se jim približali še drugi in kmalu jih je bilo vse zeleno. Razvili so se v strelce in nam skušali priti za hrbet. Vendar pa so povsod naleteli na položaje naših borcev ... Borili smo se dobri dve uri, dokler jih nismo prisilili k umiku. Nato smo se tudi mi umaknili na Mrtvoglavce. Ker smo pričakovali, da bodo Nemci hitro spet zbrali svoje sile, smo poslali kurirja v 2. četo ki je bila za Rakitovcem. Z njo je bil tudi bataljonski komandant Matija Blejec-Matevž, ... ki je s četo kmalu prispel. Zdaj je bil na položajih ves bataljon. Ko sta bila z nami komandant Matevž in komisar Mohor-Jakob Molek, smo se čutili nepremagljive. Takoj, ko so Nemci ponovno šli v napad, smo spet udarili po

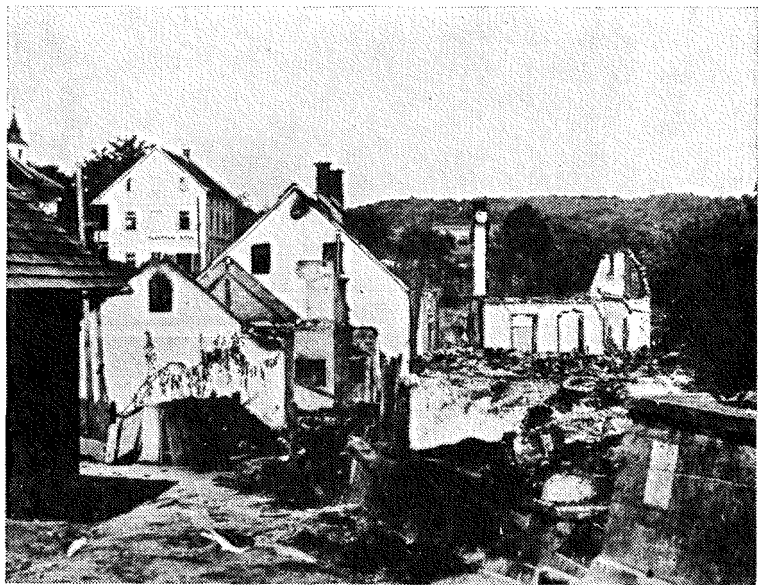
njih, ... pričeli so kričati in bežati. Seveda so nas potem ponovno naskočili, mi pa smo jim prizadejali nove izgube in jih naposled pognali v beg ... Pomaknili smo se nazaj na Lisičji vrh ... Tisti dan si Nemci niso več upali za nami, čeprav so jim pozno popoldne prišle na pomoč okrepitev. Na Pšajnovico so prišli celo s tankom, ki pa se mu je udrla pot ... Z drugim tankom so poskušali zasesti Rakitovec, a tudi ta je obstal pod Lipljami. Tako Nemcem tudi tokrat ni uspelo izseliti Zlatopoljcev ... »⁵²

Skupno z borci Kamniškega bataljona so bili v tej obrambi tudi politični delavci, z njimi pa dr. Milan Cunder-Miha, zdravnik Kokrškega odreda. Tedaj se je mudil na Kamniškem, kjer se je pokazal tudi kot dober aktivist.

Nemci pa seveda od svojih izseljevalnih namenov niso odstopili. Na voljo so imeli dosti policijskih enot, s katerimi so v nedeljo, 2. avgusta 1942, okolico zlatopoljskih vasi zasedli že ponoči. Prebivalci, ki so se tedaj vračali iz gozdnih skrivališč, kamor so se bili zatekli pred izselitvijo, so zjutraj zagledali na stotine Nemcev. Tistim, ki so jih zagledali dosti zgodaj, se je še posrečilo uiti, nekateri pa so se skrili kar na drevesa. Nemci jih niso opazili in nekateri so potem lačni in žejni morali tičati na drevesih tudi še naslednji dan.

Večino pa so policisti dobili. Zganjali so jih v Podgoro; moške od petnajstih let dalje so zaprli v šolo, ženske in otroke pa v cerkev. Po izpraznjenih naseljih so vse izropali, klali prašiče in druge živali, perjad pa pekli in jedli kar sproti. Preostalo živino, predvsem govedo, so odpeljali v Lukovico. Ujetnike so policisti začeli zasliševati, in to je pomenilo tudi mučenje. Ko pa od njih niso dobili zaželenih odgovorov in podatkov, so začeli v šolo nositi slamo. Vse je kazalo, da bodo tudi tukajšnje moške zažgali še žive, kot so to storili že na Korenu, v Gradišču in v Hrastniku. Vendar se v tem primeru to ni zgodilo. Po poznejšem pripovedovanju ljudi je prišlo z Bleda povelje, naj ljudi puste žive, vendar pa so jih potem odpeljali v Goričane, nato pa izgnali v Nemčijo.

Policisti pa se še niso umaknili iz vasi. Še štiri dni so ostali okoli Zlatega polja in čakali na partizane in pobegle domačine. Štirje domačini, ki so se res približali domovom, so tedaj izgubili življenja. Nato so Nemci pobrali iz hiš razno uporabno opremo in jo odpeljali, nato pa začeli požigati do-

Dne 8. 7. 1942 so Nemci požgali tudi Gradišče v Tuhinjski dolini in Koreno pri Zlatem polju, 16 moških pa zmetali v ogenj. Od vasi je ostalo le ožgano zidovje

mačije. Razen Stražarjeve na Brezovici in Slaparjeve na Mali Lašni, kjer so nameravali vzpostaviti oporišče, so vse požgali. Tedaj so bila požgana naslednja zlatopoljska naselja: Mala Lašna, Obrše, Trnovče, Brezovica, ki ležijo v hribovju med Tuhinjsko dolino in Črnim grabnom.⁵³

V nemških poročilih sicer nič ne piše o obrambi zlatopoljskih vasi konec julija 1942, zato pa iz skopih podatkov lahko posnamemo, da je 24. julija 1942 odšel na kamniško območje tudi 922. bataljon deželnih strelcev, katerega »4. četa bo stražila tvornico smodnika, medtem ko bosta dve četi 857. bataljona deželnih strelcev varovali policijske enote, ko bodo preiskovale naselja«. V istem radiogramu zasledimo tudi poročilo, ki govori o gibanju partizanskih enot vzhodno od Kamnika in Domžal, to je na območju Tuhinjske doline.⁵⁴

Skozi številna nemška poročila s konca julija in začetka avgusta 1942 se poleg drugega neprestano ponavljajo ugotovitve o »plenitvi živil v okolici Kamnika in Domžal« ter o »oči-

ščevalnih akcijah«, ki jih je s pomočjo deželnih strelcev izvajala policija. Vse to priča o živahni aktivnosti 1. bataljona Kokrškega odreda, ki je pritegnil nase močne okupatorjeve sile.⁵⁵

Julijsko in avgustovsko divjanje v Tuhinjski dolini je tedaj mladi pesnik in borec, tamkajšnji rojak Peter Levec potem, ko je s svojo enoto šel mimo pogorišč Korena, Gradišča in Homa, prizadeto opisal v kratki pesmi Požgana vas. Ker je nastala med vojno, jo navajamo:

*Trudno odmeva korak,
povsod naokrog je tišina.
Tukaj življenja je dni
v pokoju preživeljal naš človek.
Nagelj je v oknih cvetel,
grulil na oknih golob.
Tiho je zdaj naokrog
in molk je nad črnim zidovjem,
suhe štrlijo čez plot
veje ožganih dreves.*

*Sredi domače vasi,
ob stezi s plevelom prerasli,
našlo svoj zadnji je mir
dvajset trpečih ljudi.
Eden jim bil je sovrag
in v enem zdaj grobu ležijo.
Angel na grobu kleči-
angel z razbito glavo.
V vaškem koritu pa vre
in peni se bistri studenec-*

*v njem partizani gase
žejo si mimo grede.*

Kot smo videli, so Nemci zaradi posameznih partizanskih akcij ustrelili tudi po 50 talcev naenkrat. V juliju 1942 so samo na območju Kokrškega odreda postrelili in tudi drugače pokončali čez dvesto golorokih ljudi. V Kokri, v Gradišču in Homu v Tuhinjski dolini ter na Korenu nad Lukovico so

Otroci 1942. leta izgnanih družin iz raznih partizanskih krajev Gorenjske v taborišču Radsberg pri Erlangenu. Med njimi so tudi otroci iz Kokre in drugih krajev operativnega območja Kokrškega odreda. V prvi vrsti v sredini je Andrej Krč (fantek s črnimi lasmi) iz Spodnje Kokre, fantek ob njem pa je iz Ljubnega. (Fotografija je last Lojzke Riosa.)

upepelili čez 70 hiš in 50 gospodarskih poslopij, v njih pa tudi mnogo prebivalcev.

V svojem maščevalnem in zastraševalnem besu so izgnali družinske člane tistih, ki so se priključili partizanom. Samo na Kamniškem so tedaj izselili čez 220 oseb, šestinšestdesetim pa je uspel umik k partizanom. Prve družine so že marca 1942 izgnali iz Tržiča, iz Pristave in Križev, iz Dupelj, Šenčurja, Vogelj in iz Kranja, kjer so jih selili spet v juliju.⁵⁶ Veliko aretiranih in izseljenih je potem končalo v raznih zaporih in taboriščih.

Julijsko in avgustovsko divjanje okupatorja na Gorenjskem in še posebej na območju Kokrškega odreda je ostalo v spominu Gorenjcev kot najbolj krvavo obdobje v času narodnoosvobodilnega gibanja. Jeseniški književnik Franc Klinar je skupno s prebivalstvom ves pretresen zajokal in nacistične zločine obtožil v pesmi:

DNEVI SMRTI

*Dnevi smrti, dnevi groze,
puške-ogenj, ogenj-puške
v Mostah, Gobovcih in Črni
v srcih groza, v srcih strah.*

*Dnevi smrti, dnevi groze,
na obrazu mojem nemem:
na Gradišču, na Korenem
in v Moravčah...*

*Dnevi, smrti, dnevi groze,
puške-ogelj, ogelj-puške
na Golniku in v Goričah
v Križu, Kovorju, v Retnjah
in le dan poprej v Brodeh,
v srcih groza, v srcih strah.*

*Jož, ta strašni mesec julij,
mesec smrti, mesec groze:
na stotine so zasuli
ustreljenih ob koleh
ob cestah in po vaseh,
po vaseh in ob cestah.*

*Dnevi smrti, dnevi groze,
ne ugasnejo v očeh,
ne stopijo se v solzah.⁵⁷*